

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Agnė Navickaitė-Klišauskienė
DABARTINĖS LATVIŲ KALBOS DAIKTAVARDŽIŲ DARYBOS
SISTEMA
(*nomina agentis* ir *nomina actionis*)

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2006–2010 ir 2013 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas

prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia

(Filologijos fakultetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

TURINYS

I. Įvadas	6
II. Tyrimo metodologija	9
III. Latvių kalbos žodžių darybos tyrimų istorija	21
1. Dėmesys žodžių darybai XVII ir XVIII a. latvių kalbos gramatikose	21
2. XIX amžius ir Augusto Bielensteino gramatika	26
3. XX amžius – Janis Endzelynas ir Dabartinės latvių kalbos gramatika	28
4. Emilijos Soidos „Vārddarināšana“ ir kiti darbai	31
5. Latvių kalbos daiktavardžių daryba	37
5.1. Derivacija	38
5.1.1. Priešdėliniai daiktavardžiai	38
5.1.2. Priesaginiai daiktavardžiai	41
5.1.3. Fleksinė derivacija	48
5.2. Dūryba	49
5.2.1. Sintaksiniu būdu pasidaryti sudurtiniai daiktavardžiai	50
5.2.2. Sintaksiniu morfologiniu būdu pasidaryti sudurtiniai daiktavardžiai ..	52
IV. Latvių kalbos veikėjų pavadinimai	55
1. Derivacija	58
1.1. Priesagų vediniai	58
§62. Priesagos <i>-tājs, -tāja</i> darybos tipas	58
§63. Priesagos <i>-ējs, -ēja</i> darybos tipas	67
§64. Priesagos <i>-(i)nieks, -(i)niece</i> darybos tipas	73
§65. Priesagos <i>-onis, -one</i> darybos tipas	78
§66. Priesagos <i>-oņa</i> darybos tipas	81
§67. Priesagos <i>-ulis, -ule</i> darybos tipas	83
§68. Priesagos <i>-iķis, -iķe</i> darybos tipas	86
§69. Priesagos <i>-nis, -ne</i> darybos tipas	87
§70–§72. Priesagų su priebalsiniu elementu <i>-kl-</i> darybos tipai	89
§71. Priesagos <i>-eklis</i> darybos tipas	89
§72. Priesagos <i>-ēklis</i> darybos tipas	92
§73. Priesagos <i>-enis, -ene</i> darybos tipas	92

§74. Priesagos <i>-lis, -le</i> darybos tipas	95
§75. Priesagos <i>-slis, -sle</i> darybos tipas	96
§76. Priesagos <i>-ata</i> darybos tipas	96
§77. Priesagos <i>-ka</i> darybos tipas	97
§78. Priesagos <i>-ainis</i> darybos tipas	98
§79. Priesagos <i>-elis</i> darybos tipas.....	98
§80. Priesagų <i>-tuvis, -tuve, -tava, -tavis</i> ir kt. darybos tipas	99
§81. Priesagos <i>-la</i> darybos tipas	100
§82. Priesagos <i>-ma</i> darybos tipas.....	100
§83. Priesagos <i>-ris</i> darybos tipas.....	101
§84. Priesagos <i>-vis</i> darybos tipas	101
§85–§95. Dabartinėje latvių kalboje nebevartojami darybos tipai.....	101
§96–§101. Tarptautinių priesagų darybos tipai	105
1.2. Galūnių vediniai	109
§103. Galūnių <i>-is, -e</i> darybos tipas	110
§104. Galūnės <i>-a</i> darybos tipas	112
§105. Galūnės <i>-s</i> darybos tipas	113
1.3. Apibendrinimas	113
2. Dūriniai	118
V. Latvių kalbos veiksmo pavadinimai	122
1. Derivacija.....	123
1.1. Priesagų vediniai.....	123
§114. Priesagos <i>-šana</i> darybos tipas.....	123
§115. Priesagos <i>-ums</i> darybos tipas.....	130
§116. Priesagos <i>-iens</i> darybos tipas	135
§117. Priesagos <i>-sme</i> darybos tipas	137
§118. Priesagos <i>-sma</i> darybos tipas.....	141
§119. Priesagos <i>-ība</i> darybos tipas	142
§120. Priesagos <i>-oņa</i> darybos tipas	146
§121. Priesagos <i>-onis</i> darybos tipas.....	149
§122. Priesagos <i>-ulis</i> darybos tipas	152

§123. Priesagos <i>-(t)ne</i> darybos tipas.....	153
§124. Priesagos <i>-otne</i> darybos tipas.....	155
§125. Priesagos <i>-enis</i> darybos tipas	155
§126. Priesagos <i>-(s)nis</i> darybos tipas	156
§127. Priesagos <i>-me</i> darybos tipas	157
§128. Priesagos <i>-eklis</i> darybos tipas	157
§129. Priesagos <i>-oklis</i> darybos tipas.....	158
§130. Priesagos <i>-ests</i> darybos tipas	158
§131. Priesagos <i>-lis</i> darybos tipas	159
§132. Priesagos <i>-na</i> darybos tipas	159
§133–§135. Dabartinėje latvių kalboje nebevarojami darybos tipai.....	160
§136–§139. Tarptautinių priesagų darybos tipai	161
1.2. Galūnių vediniai	164
§140. Galūnės <i>-e</i> darybos tipas	164
§141. Galūnės <i>-a</i> darybos tipas.....	165
§142. Galūnės <i>-is</i> darybos tipas	167
§143. Galūnės <i>-s</i> darybos tipas	167
1.3. Apibendrinimas	168
2. Dūriniai	172
VI. Išvados	173
VII. Literatūra.....	175
VIII. Šaltiniai	181
IX. Santrumpos.....	182

I. Įvadas

§1. Tyrimo objektas. Darbo objektas – dvi pagrindinės veiksmažodinių latvių kalbos daiktavardžių darybos kategorijos – veikėjų pavadinimai (*nomina agentis*) ir veiksmy pavadinimai (*nomina actionis*).

Disertacijoje nagrinėjamos darybos kategorijos buvo pasirinktos vadovaujantis jas sudarančių darybos tipų skaičiaus kriterijumi (tai daugiausia darybos tipų turinčios latvių kalbos darybos kategorijos), taip pat ir pačių kategorijų svarbumo kriterijumi (veikėjų ir veiksmo pavadinimų randama daugumoje pasaulio kalbų, šių darybos kategorijų egzistavimas kalboje laikytinas universaliu reiškiniu).

§2. Tikslai. Šiame darbe siekiama išsamiai išnagrinėti latvių kalbos veikėjų pavadinimų ir veiksmy pavadinimų darybos kategorijas. Surinktą medžiagą (priesagų, galūnių vedinius) stengiamasi aiškiai suskirstyti į darybos tipus, nustatyti darybos reikšmes ir darybos tipų produktyvumą, išnagrinėti vedinių semantiką ir struktūrą ir pateikti aiškų sisteminių minėtųjų darybos kategorijų darybos latvių kalboje aprašą.

§3. Metodologija. Šiame darbe, nagrinėjant latvių kalbos veikėjų ir veiksmy pavadinimų darybos kategorijas, naudojama klasikinės sinchroninės sisteminės analizės metodu.

§4. Temos naujumas ir aktualumas. Ši tema yra aktuali, nes iki šiol nėra išsamaus ir aiškaus sinchroninio dabartinės latvių kalbos žodžių darybos tyrimo. Esamuose darbuose pateikiama tik morfologinė kai kurių darybos formantų analizė, aiškiai neapibrėžiamos su jais išvestų vedinių reikšmės, visai nėra skirstymo į darybos tipus ir kategorijas. Pateikus sisteminių latvių kalbos žodžių darybos aprašą, taptų paprasčiau šios kalbos faktus lyginti su kitų kalbų žodžių darybos sistemomis, nagrinėti latvių kalbos žodžių darybą platesniame tipologiniame kontekste.

Šiame darbe, kiek tai įmanoma ir kiek leidžia turima medžiaga, bandoma lyginti latvių ir lietuvių kalbos nagrinėjamų darybos kategorijų sistemas. Toks lyginimas tikrai nėra pagrindinis šio darbo tikslas, tačiau kai kuriais atvejais tiesiog buvo įdomu paieškoti bendrų paralelių. Iš kalbos istorijos perspektyvos lietuvių ir latvių kalbų žodžių darybą yra nagrinėjęs Saulius Ambrazas, jis išsamiai aptarė darybos formantų istoriją, vedinių vartojimą skirtingais laikotarpiais. O šiame darbe, atsižvelgiant į tai, kad jo tikslas visgi yra sinchroninė žodžių darybos analizė, bus bandoma tik išryškinti pačius bendriausius lietuvių ir latvių kalbų žodžių darybos sistemų bruožus ir nubrėžti gaires tolimesniems šių kalbų žodžių darybos tyrimams.

§5. Tyrimo šaltiniai ir medžiagos rinkimas. Pagrindiniai disertacijoje naudojamos medžiagos šaltiniai yra latvių kalbos tekstynas (www.korpuss.lv) ir žodynai – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* („Bendrinės latvių kalbos žodynas“ – LLVV) (www.tezaurs.lv/llvv), *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* („Dabartinės latvių kalbos žodynas“ – MLVV) (www.tezaurs.lv/mlvv), K. Miulenchacho ir J. Endzelyno latvių kalbos žodynas (papildytas E. Hauzenbergos) (www.tezaurs.lv/mev, MEV), kiti leksikografiniai šaltiniai – latvių kalbos atgalinis žodynas, kai kurių tarmių žodynai.

Medžiaga šiam darbui buvo pradėta rinkti 2006 m. Tuo metu dar nebuvo galimybės naudotis latvių kalbos tekstynu, dauguma žodynų buvo neprieinami elektroninėje erdvėje, todėl medžiagos rinkimo procesas buvo gana ilgas ir sudėtingas. Pirmas ir svarbiausias tikslas buvo identifikuoti nagrinėjamas darybos kategorijas sudarančius darybos tipus, nes esamuose latvių kalbos žodžių darybos aprašuose buvo aprašyta tik dalis darybos formantų, su kuriais pasidaroma *nomina agentis* ar *nomina actionis* vedinių. Darinių, turinčių veikėjo ir veiksmo pavadinimo reikšmę, buvo ieškoma literatūros kūriniuose, žodynuose (ypač naudingas buvo atgalinis žodynas). Identifikavus darybos tipą, toliau buvo ieškoma jam priklausančių vedinių. Atsiradus latvių kalbos tekstynui, darbas gerokai palengvėjo, nes atsirado galimybė ne tik rasti vienam ar kitam darybos tipui priklausančių vedinių, bet

ir padaryti išvadas apie darybos tipų produktyvumą, vartojimą dabartinėje latvių kalboje.

§6. Ginamieji teiginiai.

1. Nagrinėjamas latvių kalbos *nomina agentis* ir *nomina actionis* darybos kategorijas sudaro gerokai daugiau darybos tipų nei aprašyta iki šiol. Veikėjų pavadinimų darybos kategoriją sudaro 64 darybos tipai (61 priesaginės darybos ir 3 galūninės darybos tipai). Dabartinėje latvių kalboje nuolatos vartojami 27 veikėjų pavadinimų, pasidarytų su priesagomis, darybos tipai ir 3 galūnių vedinių darybos tipai (Dabartinės latvių kalbos gramatikoje (MLLVG) aprašytos 9 priesagos ir 3 galūnės, duodančios veikėjų pavadinimų), o veiksmo pavadinimų kategoriją sudaro 37 priesagų ir 4 galūnių vediniai. Dabartinėje kalboje vartojami 22 priesaginiai veiksmo pavadinimų darybos tipai (MLLVG aprašytos 6 priesagos).

2. Latvių kalbos galūnių vediniai, turintys veikėjo pavadinimo reikšmę, yra linkę užleisti vietą produktyviausių priesaginių darybos tipų vediniams, tuo tarpu veiksmo pavadinimų darybos kategorijoje matyti priešinga tendencija – net produktyvių priesaginių darybos tipų vediniai neretai keičiami galūnių vediniais.

3. Palyginti su lietuvių kalba, latvių kalboje daug aktyviau naudojamosi žodžių dūrybos teikiamomis galimybėmis.

§7. Darbo aprobacija

Straipsniai disertacijos tema

1. Navickaitė-Klišauskienė Agnė 2009, Latvių kalbos žodžių darybos tyrimų istorija, *Baltistica* 44(1), 107–123.

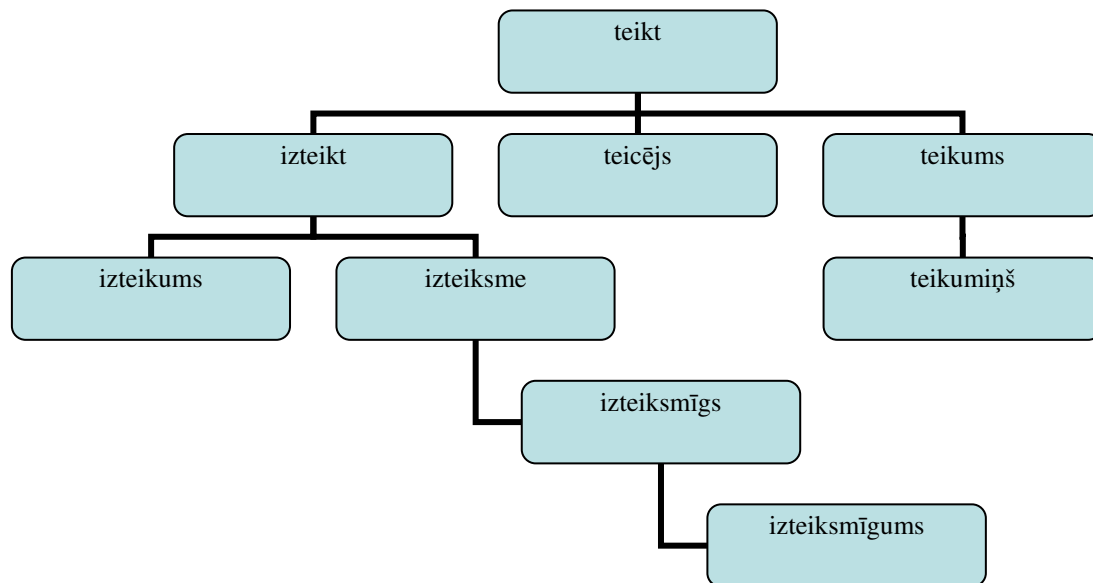
2. Navickaitė-Klišauskienė Agnė (šiuo metu spausdinama), Word-formation in Latvian language in Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds.) *An International Handbook of the Languages of Europe*, Berlin: De Gruyter Mouton.

3. Navickaitė-Klišauskienė Agnė 2013, Latvių kalbos veikėjų pavadinimai, *Baltistica* 48 (2), 269–300.

II. Tyrimo metodologija

§8. Naujiems dalykams ar naujoms gyvenimo realijoms pavadinti reikalingų žodžių įvairiose kalbose atsiranda nuolatos. Naujas žodis gali būti pasiskolintas, gali būti sukurtas, tačiau dažniausiai jo atsiradimą nulemia pati kalba ir jos struktūra – naujas žodis pasidaromas iš jau kalboje esančio primiršto ar dažniau vartojamo, senesnio ar naujesnio žodžio.

§9. Pagrindinis žodžių darybos objektas, be jokios abejonės, yra darinys. Turėdami galvoje tokius žodžius kaip, pavyzdžiui, *saulespuķe* ‘saulėgraža’, *zemkopis* ‘žemdirbys’, *putniņš* ‘paukščiukas’ ir kt., mes galime ne tik pasakyti, ką šie žodžiai pavadina, bet ir nurodyti jų ryšį su kitais žodžiais. Šiandieninėje latvių kalboje dariniai sudaro didesnę dalį visos leksikos – remiantis lietuvių kalbos duomenimis, paprastieji žodžiai turėtų sudaryti apie penktadalį visų žodžių (Urbutis 2009, 77). Nagrinėjant žodžių darybą, minėtasis ryšys su kitais žodžiais arba darybos opozicija, kai vienas žodis formaliai ir semantiškai remiasi kitu (ar kitais) kalboje esančiu žodžiu (žodžiais), yra labai svarbus, nes padeda suvokti darinio struktūrą. Nagrinėjant žodžių darybos sistemą, paprastai remiamasi dvinarėmis darybos opozicijomis (*staigāšana* ‘vaikščiojimas’ – *staigāt* ‘vaikščioti’, *rakstītājs* ‘rašytojas’ – *rakstīt* ‘rašyti’, *ļunums* ‘blogis, piktumas’ – *ļaus* ‘piktas, blogas’ ir kt.), nes taip geriausiai atsiskleidžia pamatavimo santykiai, tačiau darybos santykiai iš tiesų yra daug sudėtingesni, jie yra „apraizgę“ visą žodyną. Schemoje pateikta dalis veiksmožodžio *teikt* ‘tarti, sakyti’ darinių atskleidžia hierarchinį žodžių darybos pobūdį.

Veiksmāzodis *izteikt* ‘išreikšti, pareikšti’, daiktavardžiai *teicējs* ‘sakytojas’ ir *teikums* ‘sakinsys’ yra pirmosios pakopos dariniai – jie visi sudaro darybos opoziciją su veiksmāzodžiu *teikt*. Daiktavardis *izteiksme* ‘išraiška’ tiesioginę darybos opoziciją sudaro su pamatiniu veiksmāzodžiu *izteikt*, o su *teikt* jis susijęs kaip antrosios pakopos darinys. Labiausiai nuo veiksmāzodžio *teikt* šioje schemoje yra nutolęs daiktavardis *izteiksmīgums* ‘išraiškingumas’ – jis yra ketvirtojo laipsnio (pakopos) darinys, o tiesioginę darybos opoziciją sudaro su pamatiniu būdvardžiu *izteiksmīgs* ‘išraiškingas’.

Aprašant šio darbo objektu pasirinktas dvi latvių kalbos darybos kategorijas, susitelkiama ties tiesioginėmis darybos opozicijomis. Nors, be jokios abejonės, dalis pamatinių veiksmāzodžių, turinčių priesagas, patys yra dariniai, išvesti iš veiksmāzodžių, daiktavardžių ar būdvardžių. Tačiau tai neturi įtakos aprašant minėtąsias darybos kategorijas, nes darinių skirstymas į darybos tipus remiasi darybos reikšme, išplaukiančia iš tiesioginę darybos opoziciją sudarančių narių santykio.

§10. Užsiminus apie vieną svarbiausių darybos sistemos struktūrinių vienetų – darybos tipą – būtina aptarti tris pagrindinius darybos tipo požymius.

Jau buvo užsiminta apie formalųjį darinio ir pamatinio žodžio santykį, tačiau ne mažiau svarbus yra ir semantinis darinio pamatavimas, nes darinys remiasi ne tik pamatinio žodžio forma, bet ir reikšme. Tai leidžia kalbėti apie

darybos reikšmę – vieną iš trijų darybos tipo požymių. Darybos reikšmė laikoma „bendroji (kategorinė) vienodos struktūros darinių reikšmė“ (Urbutis 2009, 173). Darybos reikšmė gali būti tiek grupinė, apibendrinta, tiek ir individuali – ją sudaro individualaus darinio ir pamatinio žodžio santykis. Darybos reikšmė ir leksinė reikšmė kartais sutampa, o gali būti ir taip, kad leksinė reikšmė yra siauresnė arba platesnė už darybos reikšmę, tačiau tai nereiškia, kad nuo darybos reikšmės nutolusią leksinę reikšmę turintis darinys patenka už darybos tipo ribų. Tas pats darinys gali būti vartojamas ir keliomis leksinėmis reikšmėmis.

Dar vienas darybos tipo požymis – **pamatinio žodžio leksinis gramatinis pobūdis**. Nors dažniausiai konkrečiam darybos tipui skiriami vediniai, pasidaryti iš tai pačiai kalbos daliai priklausančių pamatinių žodžių (to ir reikėtų tikėtis kalbant apie veikėjų ar veiksmų pavadinimus), tačiau šis reikalavimas kartais gali būti ir dirbtinis, pavyzdžiui, būtų gana keista, jei skirtingiems darybos tipams skirtume latvių kalbos vedinius *purvājs* ‘pelkynas’ (: *purvs* ‘pelkė, raistas’) ir *muklājs* ‘klampynė’ (: *mukls* ‘klampus’) (Urbutis 2009, 299).

Trečiasis darybos tipo požymis yra **darybos formantas** (arba afiksas). Jį patogu apsibrėžti kaip formalių darybos priemonių (kuriomis darinys skiriasi nuo darybos pamato) visumą (Urbutis 2009, 247). Išskiriant konkrečius afiksus, svarbu atsižvelgti tiek į jų formą (nebūtinai visiškas fonetinis sutapimas, tačiau skirtumai turėtų būti reguliarūs), tiek ir funkciją. Afiksų skaičius kalboje yra ribotas, todėl jie sudaro gana uždara sistemą, be to, afiksai nefunkcionuoja savarankiškai. Atskiri darybos formantai neturi reikšmės (geriau yra kalbėti apie tam tikrą jų atliekamą funkciją), tačiau jų įtaka viso darinio reikšmei yra neginčijama, nes darinio reikšmė atsiranda iš jo struktūrinių komponentų, t.y. darybos pamato ir darybos formanto.

Latvių kalbininkė Andra Kalnača, remdamasi žodžio šaknies ir afikso santykiu, visus latvių kalbos afiksus skirsto į konfiksus, cirkumfiksus, infiksus ir transfiksus. Konfiksai¹ savo ruožtu pagal padėtį šaknies atžvilgiu yra

¹ Konfikso terminą A.Kalnača vartoja kaip bazinį terminą keliems afiksams pavadinti.

skirstomi į prefiksus, interfiksus ir postfiksus (priesagas (sufiksus) ir galūnes (fleksijas) (Kalnača 2004, 15). Ne visus čia išvardintus afiksus galima laikyti žodžių darybos priemonėmis. Prefiksai ir postfiksai, žinoma, laikytini pagrindiniais žodžių darybos formantais, žodžių daryboje svarbūs yra ir cirkumfiksai (sudėtiniai formantai), tačiau kitų afiksų vaidmuo žodžių daryboje greičiau pagalbinis, lydymasis.

Priesagos (sufiksai) latvių kalboje atlieka dvejopą vaidmenį – jos funkcionuoja tiek žodžių daryboje, tiek kaityboje. Vardažodžių kaityboje priesagos vartojamos retai (vienas iš atvejų – būdvardžių laipsnių formų sudarymas), tačiau sudarant veiksmažodžių formas (pavyzdžiui, dalyvių) priesagos yra labai svarbios. Priesaga darybos formantą paprastai sudaro kartu su galūne, plg. dviejų skirtingų priesagų vedinius, priklausančius skirtingoms darybos kategorijoms: *sit-ien-s* ‘smūgis’ ir *skaid-ien-a* ‘skiedrynas’ (šiuo darbe visos priesagos nurodomos kartu su galūnėmis). Priesagos gali turėti ir variantų, kurie leidžia mums kalbėti apie darybos tipo potipius ar net skirtingus darybos tipus (Urbutis 2009, 303). To paties darybos tipo skirtingus potipius sudaro latvių kalbos priesagų *-ējs* ir *-ājs* vediniai. Su pastarąja veikėjų pavadinimų pasidaroma iš nepriesaginių veiksmažodžių būtojo laiko kamieno su ilguoju *ē* (su *-ējs* veikėjų pavadinimų taip pat pasidaroma iš būtojo laiko kamieno).

Dar vienas latvių kalbos postfiksas yra galūnė (fleksija). Ši darybos formantą balsine priesaga vadino latvių kalbos gramatikų autoriai Augustas Bielensteinas ir Janis Endzelynas, o MLLVG, matyt, pirmą kartą galūnę aprašė ne tik kaip formų kaitybos, bet ir kaip svarbų žodžių darybos elementą. Galūnė ypač svarbi kai kuriuose tiek latvių, tiek lietuvių kalbos dūriniuose, pavyzdžiui, *ait-kop-is* ‘avių prižiūrėtojas’ (: *ait-a* ‘avis’, *kop-t* ‘prižiūrėti’)) ir galūnių vediniuose (pvz., *maiņ-a* ‘pasikeitimas’ (: *main-ī-t* ‘keisti’), kuriuose ji yra vienintelis darybos formantas, tik suprasti ją reikėtų kompleksiskai, kaip kaitomo žodžio galūnių visumą, plg. *maiņ-a*, *maiņ-as*, *maiņ-ai*, *maiņ-u* ir t.t. (Urbutis 2009, 261).

Poziciją prieš žodžio šaknį užima priešdėlis (prefiksas), kuris kaip vienintelė darybos priemonė yra vartojamas latvių kalbos veiksmažodžiuose

(*sa-dedzināt* ‘sudeginti’, *ap-dedzināt* ‘nudeginti’, *no-dedzināt* ‘sudeginti’ (: *dedzināt* ‘deginti’)) ar būdvardžiuose (*ie-balts* ‘apybaltis’, *pa-balts* ‘baltokas’ (: *balts* ‘baltas’)), tačiau daiktavardžių daryboje priešdėlis darybos formantu kartais eina kartu su galūne, plg. *pa-gald-e* ‘pastalė’ (: *gald-s* ‘stalas’), *ap-roc-e* ‘apyrankė’ (: *rok-a* ‘ranka’), *aiz-mugur-e* ‘užnugaris’ (: *mugur-a* ‘nugara’) ir kt. A.Kalnača tokius darybos atvejus skiria darybos būdui, vadinamam cirkumfiksacija (Kalnača 2004, 23–24).

Prie konfiksų dar skiriami ir jungiamieji elementai arba interfiksai (Kalnača 2004, 20), tačiau tai latvių kalbos žodžių daryboje greičiau yra žodžių darybą lydintis, o ne pagrindinis elementas, nes nesama tokio darybos tipo, kurio pagrindiniu darybos formantu būtų galima įvardinti jungiamąjį elementą. Jungiamųjų elementų atsiradimas yra morfonologinio pobūdžio, jungiamasis balsis ar priebalsis atsiduria ten, kur kamieno ir afikso (ar dviejų kamienų) sandūroje galėtų atsirasti sunkiai ištariamų garsų junginių (Urbutis 2009, 288).

Cirkumfiksacija laikomas mišrus darybos būdas, kai žodžio daryboje reiškiasi du skirtingi darybos būdai. Prefiksacijai-paradigmizacijai galima būtų skirti jau anksčiau minėtus latvių kalbos priešdėlių vedinius su pakitusia galūne (*aproce* ‘apyrankė’, *pagalde* ‘pastalė’ ir kt.), o kompozicijai-paradigmizacijai – kai kuriuos dūrinius su antruoju daiktavardiniu ar veiksmažodiniu dėmeniu (*tumšmat-is* ‘tamsiaplaukis’ (: *tumš-s* ‘tamsus’, *mat-s* ‘plaukas’), *ļauņprāt-is* ‘piktavalis’ (: *ļauņ-s* ‘piktas’, *prāt-s* ‘protas’, *grāvrac-is* ‘grioviakasys’ (: *grāv-is* ‘griovys’, *rak-t* ‘kasti’ ir kt.) (Urbutis 2009, 342). Latvių kalbos veiksmažodžių daryboje cirkumfiksacija kaip darybos būdas naudojamas sudarant kai kuriuos staigų arba labai intensyvų veiksmą reiškiančius veiksmažodžius, pvz.: *ie-sāp-ē-ties* ‘suskausti’ (: *sāp-ē-t* ‘skaudėti’), *pār-ēs-ties* ‘persivalgyti’ (: *ēs-t* ‘valgyti’) ir kt. (Kalnača 2004, 24).

§11. Taigi į svarbiausią žodžių darybos sistemos vienetą – **darybos tipą** – dariniai grupuojami atsižvelgiant į jų darybos reikšmę, pamatinio žodžio leksinį gramatinį pobūdį ir darybos formantą (Urbutis 2009, 293–295; Soida 2009, 38). Kiekvieną darybos tipą sudaro didesnis ar mažesnis skaičius

darinių, tad reikėtų trumpai apibrėžti vieną pagrindinių sąvokų, susijusių su darybos tipu – produktyvumą.

§12a. Produktyvumas. Apie morfologinio proceso produktyvumą (nebūtinai žodžių darybos – produktyvumas būdingas ir kaitybai) kalbama, kai norima nustatyti, kaip dažnai tam tikras procesas naudojamas (ir ar apskritai naudojamas) sukuriant naujas formas (ar žodžius). Procesas laikomas produktyviu, jei jis sinchroniškai gali būti naudojamas naujų darinių pavyzdžiu (Bauer 1983, 18; 2005, 315).

Šiandienos kalbotyros specialistai ne tik ginčijasi ir pateikia skirtingus produktyvumo kaip morfologinio proceso aiškinimus, jie ne visada sutaria net ir dėl to, kas apskritai gali būti produktyvu. Vieniems produktyvūs gali būti afiksai, kitiems taisyklės ar net žodžiai, tretiems – tam tikri morfologiniai procesai (Bauer 2004, 12 ir nuorodos).

Nemažai lingvistų aiškino produktyvumo reiškinį, bandydami jį suprasti ir sumodeliuoti pagal to meto lingvistines teorijas. Didelį postūmį morfologams davė Henko Schultinko teiginys, kad produktyvumu reikėtų laikyti morfologinį reiškinį, kai kalbos vartotojai, pasiremdami analogiškais morfologiniais procesais, nesąmoningai gali suformuoti begalę naujų darinių. Panašiai teigė ir Karlas Zimmeris, pabandęs produktyvumą susieti su tam tikrais semantiniais apribojimais, neleidžiančiais atsirasti kai kuriems dariniams. Markas Aronoffas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad, egzistuojant tam tikroms sakinių sudarymo taisyklėms, privalo būti ir naujų žodžių kūrimo taisyklės, o į produktyvumą jis žvelgė kaip į ryšį tarp įmanomų (galimų) ir aktualių (kalboje jau esančių) žodžių. Svarbi buvo ir Aronoffo mintis, jog joks afiksas negali būti produktyvesnis nei koks nors kitas, o produktyvumą būtina susieti su tam tikrais pagrindiniais tipais (Bauer 2005, 315-321)².

Nagrinėjant žodžių darybos sistemą aktualiausias yra darybos tipo produktyvumas, „kuriuo sinchroninėje žodžių daryboje suprantama tipo galia eiti žodžių darymo pavyzdžiu, jo gebėjimas duoti (realių ar potencinių) naujadarų“ (Urbutis 2009, 310). Panašiai produktyvumą apibrėžia ir Ingo

² Šiame darbe taip pat laikomasi nuostatos, kad darybos formantas negali būti produktyvus arba neproduktyvus, todėl kalbant apie darybos formantus, vartojamas darumo terminas.

Plagas, teigiantis, kad darybos proceso produktyvumą reikėtų suprasti kaip jo galimybę būti naudojamam sudarant naujus žodžius bei būti eksploatuojamam kalbėtojų (Plag 2006, 127)³. Šiais produktyvumo aiškinimais bus remiamasi ir šiame darbe, nustatant nagrinėjamas darybos kategorijas sudarančių darybos tipų produktyvumą.

§12b. Produktyvumo nustatymo būdai. Lingvistinėje literatūroje aprašyta keletas produktyvumo nustatymo būdų, kiekvienas jų susijęs su skirtingais turimos medžiagos sisteminimo ir analizavimo metodais.

Matyt, plačiausiai naudojamas produktyvumo nustatymo būdas yra susijęs su tam tikrą afiksą turinčių žodžių skaičiavimu kalboje. Gali būti skaičiuojami visi kalbos žodžiai arba tik tam tikru laikotarpiu atsiradę kalbos naujadarai (kai lyginamas pasirinkto periodo pradžioje ir pabaigoje kalboje atsiradusių tam tikrą afiksą turinčių žodžių skaičius), tačiau taip produktyvumą nustatančio tyrėjo tyko keletas pavojų: gana sunku nustatyti, ar šiandieninis kalbėtojas išties naudoja vieną ar kitą naujų žodžių darybos modelį, taip pat nelengva susekti žodžių atsiradimą ar išnykimą tam tikru periodu, be to, šis būdas greičiau parodo praeities, o ne dabarties produktyvumą (Plag 2006, 122).

Su dabarties produktyvumu susijęs kitas produktyvumo nustatymo būdas, paremtas vadinamųjų hapaksų (*hapaxes* arba *hapax legomena*) – tik vieną kartą tekstyne pasitaikančių darinių – skaičiavimu. Didelis skaičius tokių vieną kartą pasitaikančių hapaksų rodo produktyvų procesą ir gyvą darybos modelį, nes hapaksai verčia kalbėtoją darybiškai skaidyti darinį ir tokiu būdu sutvirtina paties darybos afikso pozicijas kalboje (Plag 2006, 123). Atvirkščiai, nemažas dažnai vartojamų darinių skaičius ir menkas vos vieną kartą pavartotų hapaksų skaičius rodo, kad darybos modelis silpsta ir yra rečiau vartojamas naujiems dariniams pasidaryti. Tačiau šiam produktyvumo nustatymo būdai yra reikalingas labai didelis tekstynas, nes mažame tekstyne hapaksais tampa ir įprasti, lengvai suprantami žodžiai. Tai pagrindinė priežastis, kodėl šis hapaksų skaičiavimo metodas kol kas negali būti

³ „The productivity of a word-formation process can be defined as its general potential to be used to create new words and as the degree to which this potential is exploited by the speakers“.

naudojamas tam tikrų latvių kalbos darybos tipų produktyvumui nustatyti – latvių kalbos tekstynas kol kas tam tiesiog per mažas.

§12c. Kalbant apie produktyvumą neretai vartojamos ir dažnumo, aiškumo bei reguliarumo sąvokos. Siekiant išvengti painiavos, svarbu apsibrėžti produktyvumo santykį su kiekviena iš jų.

Produktyvumas ne visada gali būti tapatinamas su *dažnumu*, nes esama tokių darybos tipų, kurie nuolatos pasipildo, tačiau nedideliu skaičiumi darinių. Iš kitos pusės, esama darybos tipų, kuriuos sudaro daug vedinių, tačiau naujų neatsiranda (Bauer 2005, 328–329). Tokiu darybos tipu nagrinėjamoje latvių kalboje galima laikyti veikėjų pavadinimus, pasidarytus su priesaga *-ējs*. Su šiuo darybos formantu galima pasidaryti vedinių iš daugumos paprastųjų nepriesaginių veiksmazodžių, o naujų tokių veiksmazodžių kalboje beveik neatsiranda (dažnesni yra priesaginiai veiksmazodžiai).

Vienu iš produktyvumo ženklų laikomas ir semantinis *aiškumas*. Jei tam tikras žodis yra sunkiau suprantamas, tai laikoma leksinės specializacijos ženklu. O tai tarsi mums suponuoja, kad produktyvūs darybos tipai turi būti semantiškai aiškūs (Bauer 2005, 329). Tačiau taip nėra visados, pavyzdžiui, be konteksto mes negalėtume suprasti produktyviausiam veikėjų pavadinimų darybos tipui priklausančio priesagos *-tājs* vedinio *turētājs* ‘turėtojas, laikytojas (veikėjas); laikiklis (daiktas, priemonė kam laikyti)’, nes tai gali būti tiek žmogus, tiek daiktas.

Produktyvumui gana artima ir *reguliarumo* sąvoka, nors šiuos reiškinius taip pat reikėtų skirti. Jei tam tikro darybos tipo nariai funkcionuoja greta kitų lygiai taip pat sudarytų darinių, jei visus tipo narius su jų pamatiniais žodžiais sieja vienodas formalusis ir semantinis ryšys, tokį darybos tipą galima laikyti reguliarium. Neabejotinai reguliariais darybos tipais iš tiesų galima laikyti produktyviausius nagrinėjamos latvių kalbos darybos tipus – veikėjų pavadinimų darybos kategorijai priklausančią priesagos *-tājs* darybos tipą ar veiksmo pavadinimus su priesaga *-šana*. O produktyvūs deminutyvų darybos tipai su afiksais *-inš*, *-ina* ir *-ītis*, *-īte* nepasižymi absoliučiu reguliarumu. Nors bendrinėje kalboje aiškiai apibrėžiama, iš kokių pamatinių

daiktavardžių sudaromi deminutyvai su šiomis priesagomis (žr. § 42), tačiau esama ir išimčių, be to, reali vartoseną taip pat neretai nepaklūsta taisyklėms, todėl esama tokių vedinių kaip *kartiņa* ‘kortelė, atvirukas’, o ne *kartīte*, *kastiņa* ‘dėžutė’, o ne *kastīte*, *ūdenītis* ‘vandenukas’, o ne *ūdentīšs*, *traktorītis* ‘traktoriukas’, o ne *traktorišs* ir kt. (Freimane 1993).

§12d. Jau užbėgant už akių būsimajam dviejų latvių kalbos darybos kategorijų aprašui galima pasakyti, kad produktyvių jas sudarančių darybos tipų yra mažiau nei neproduktyvių, tačiau tiek vieni, tiek kiti sudaro sinchroninės žodžių darybos tyrinėjimo objektą (Urbutis 2009, 313). Pavyzdžiui, latvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos kategorijai priklauso priesagos *-ris* darybos tipas, kurį sudaro vos vienas vedinys *bļauris*, *-e* ‘rėksnys, -ė’ (: *bļaut* ‘rėkti, bliauti’). Jokiu būdu negalima teigti, kad šis darybos tipas yra produktyvus, tačiau negalima ir jo ignoruoti – jei darinio semantinė ir formalioji analizė leidžia mums identifikuoti jo ryšį su pamatiniu žodžiu, o jo semantika leidžia darinį suvokti kaip tam tikros darybos kategorijos atstovą, toks darybos tipas, teturintis vieną vedinį, negali atsidurti už darybos sistemos ribų.

§13. Už darybos tipą stambesnis žodžių darybos sistemos vienetas yra jau keletą kartų čia paminėta **darybos kategorija**. Iš aptartųjų tipo požymių darybos kategorijoje nebesvarbus formantas, todėl latvių kalbos daiktavardžiai *strīdonis* ‘kas ginčijasi’, *bēglis* ‘bėglys’, *skolotājs* ‘mokytojas’, *pētnieks* ‘tyrėjas’, *bļauris* ‘rėksnys’ ir kt., siejami bendros kategorinės darybos reikšmės ‘kas atlieka pamatiniu žodžiu įvardintą veiksmą’, priklauso tai pačiai veikėjų pavadinimų darybos kategorijai.

Žodžių darybos kategorija yra bendriausias žodžių darybos aprašymo įrankis, geriausias darybos afiksų klasifikavimo metodas. Pirmasis darybos kategorijas aprašė čekų kalbininkas Milošas Dokulilas, išskirdamas tris onomasiologinių kategorijų tipus. Šios onomasiologinės kategorijos (Vincas Urbutis jas vadina labai abstrakčiomis darybos reikšmėmis) yra pagrindas, į kurį atsiremia visos darybos kategorijos (Lehmann §2.1). Tai transpozicinės, modifikacinės ir mutacinės kategorijos. Transpozicijos esmę sudaro žodžių darybos sukeltas vienos kalbos dalies perėjimas į kitą kalbos dalį.

Transpozicinėmis reikėtų laikyti lietuvių ir latvių kalbų veikslių pavadinimų ir ypatybių pavadinimų darybos kategorijas. Modifikacinėms kategorijoms skiriami dariniai, priklausantys tai pačiai kalbos daliai kaip ir pamatinis žodis, tačiau papildyti, praturtinti papildomu semantiniu požymiu. Ryškiausiai modifikacinė reikšmė atsispindi deminutyvų daryboje (Urbutis 2009, 199). Mutacinę reikšmę turi kitos darybos kategorijos, kurių darinių reikšmė nuo pamatinių žodžių reikšmės skiriasi visiškai, o ne tik koku nors požymiu. Mutacinėmis galima laikyti lietuvių ir latvių kalbų veikėjų pavadinimų, ypatybės turėtojų pavadinimų, veiksmo rezultatų, įrankių, vietų pavadinimų ir kt. darybos kategorijas (Urbutis 2009, 204).

§14. Darybos pamatas. Apie darybos pamatą kaip apie vieną iš dviejų darybos opozicijos narių jau buvo užsiminta prieš tai. Tačiau be darybos pamato dar labai svarbu aptarti ir darinio pamatinį kamieną, t.y. tą pamatinio žodžio (ar žodžių, jei kalbame apie dūrinius) dalį, kuri pereina į darinį. Urbutis skiria kaitybos (žodžio dalis be galūnės) ir leksinį (žodžio dalis be visų kaitybos afiksų) kamieną, kurių skirtumą iliustruoja lietuvių kalbos veiksmažodžio *adyti* leksinio kamieno *ad-* palyginimu su skirtingais kaitybos kamienais *ad-au*, *adydav-au*, *adys-iu*, *adyč-iau*, *adydav-us* ir kt. (Urbutis 2009, 218–219).

Abiejų šiame darbe nagrinėjamų latvių kalbos darybos kategorijų dariniai remiasi pamatiniais veiksmažodžiais, tad laisvės pasirinkti pamatinį kamieną yra daugiau nei darybos iš daiktavardžių ar būdvardžių atveju. Latvių kalbos veiksmažodiniai vediniai gali remtis veiksmažodžio bendraties, būtojo ar esamojo laiko kamienais, kartais ir dalyvio kamienu⁴. Ne visuose darybos tipuose paisoma pamatinio kamieno vienybės – tik pačiuose produktyviausiuose tipuose galima pastebėti, kad dariniai pamatuojami kuriuo nors vienu kamienu (Urbutis 2009, 227). Kitais atvejais nustatyti pamatinį kamieną yra kebliau. Yra atvejų, kai iš darinio struktūros sunku spręsti apie pamatinį kamieną, nes įmanomi visi variantai, pvz., *izaugsme* ‘augimas,

⁴ Neretai dalyvio (tiek esamojo, tiek būtojo laiko) kamienu remiasi kai kurie priesagos *-ība* vediniai: *apmierinātība* ‘pasitenkinimas’ (: *apmierināt* ‘patenkinti’, būtojo laiko neveikiamasis dalyvis *apmierināts*), *sastopamība* ‘pasitaikymas’ (: *sastapt* ‘sutikti, rasti’, esamojo laiko neveikiamasis dalyvis *sastopams*) ir kt.

tobulėjimas' (: *izaug-t, izaug, izaug-a*), kartais būna ir taip, jog tam pačiam darybos tipui priklausantys vediniai remiasi skirtingais pamatiniais kamienais, pvz., *klīd-oņa* 'bastūnas, valkata' (remiasi veiksmažodžio būtojo laiko kaitybės kamieniu) (: *klīs-t* 'klaidžioti, bastytis', es. l. *klīst*, būt. l. *klīd-a*) ir greičiausiai iš bendratis kamieno be priesagos pasidarytas *muld-oņa* 'niektauza, niektauškis' (: *muld-ē-t* 'niekus tauzyti, svaičioti, plepėti', *muld, muldēj-a*) ir kt. Aiškumo dėlei šiame darbe daugeliu atvejų nurodomos visos trys pagrindinės veiksmažodžio formos (bendratis, esamojo ir būtojo laiko formos), tik aptariant struktūriškai aiškiausius vedinius bus nurodoma viena.

§15. Pamatinis kamienas darinyje gali pakisti fonologiškai. Tokie pakitimai dažniausiai yra susiję su balsių ar priebalsių kaitomis darinyje, lietuvių ir kitose nefiksuotą kirtį turinčiose kalboje dar svarbios ir prozodinės kaitos. Šiuo metu vyrauja nuomonė, kad garsų ar prozodinė kaita nėra žodžių darybos priemonė, nes apima tik dalį vieno darybos tipo žodžių, tokia garsų kaita neatlieka darybos funkcijos: dariniai, kurie skiriasi kaita ar jos nebuvimu, yra tos pačios darybos reikšmės ir priklauso tam pačiam darybos tipui. Nei lietuvių, nei latvių, nei kitose tipologiškai artimose kalbose neaptikta darinių, kurie darybos opozicijose skirtusi vien garsų kaita. Atvirkščiai, darybos požiūriu garsų kaita pamatiniame darinio kamienne gali tik pasunkinti darybos opozicijos nustatymą (pvz. la. *ods* 'uodas' : *ēd* 'ėda') (Urbutis 2009, 263tt).

Reikėtų skirti morfonologines kaitas nuo vadinamųjų fonetinių kaitų ar tiesiog fonetinių pakitimų, nulemtų daugiausia fonetinės aplinkos (pavyzdžiui, latvių kalboje tai būtų plačiojo *e* ir *ē* siaurėjimas arba siaurojo *e* ir *ē* plėtėjimas tam tikroje pozicijoje, kamiengalio priebalsių kaita, nulemta darybos formanto). Tokie fonetiniai pakitimai, nors ir vyksta dariniuose, niekaip nėra susiję su žodžių daryba (Urbutis 2009, 263).

§16. Šiame darbe aptariami ir vadinamieji tarptautiniai darybos formantai, kurių vediniai sudaro keletą gana gausių darybos tipų, gebančių konkuruoti su produktyviausiais darybos tipais, kuriems priklauso su latviškomis darybos priemonėmis išvesti vediniai. Su tarptautiniais darybos

formantais pasidarytų vedinių sinchroninė analizė remiasi lygiai tokiais pačiais principais, kokiais remiamasi nagrinėjant savos kilmės vedinius.

Internacionalizmai į žodžių darybos sistemą patenka tik tada, jei yra motyvuoti, t.y. jei turi darybos opozicijos narį. Manoma, kad dauguma tarptautinių žodžių į kalbą patenka būdami struktūriškai neskaidūs, t.y. pasiskolinamas visas žodis, o ne kuri nors jo dalis. Tik vėliau, kalboje atsiradus darybos opozicijai (nagrinėjamų latvių kalbos darybos kategorijų atveju – veiksmožodžiui), žodis tampa darybos sistemos dalimi. Jau vėliau iš veiksmožodžio gali būti pasidaroma ir hibridinių darinių su latviškos kilmės darybos formantais, pavyzdžiui, *organizētajs* ‘organizatorius’ – *organizēt* ‘organizuoti’, *finansēšana* ‘finansavimas’ – *finansēt* ‘finansuoti’ ir pan. (Waszakowa §2.).

III. Latvių kalbos žodžių darybos tyrimų istorija

1. Dėmesys žodžių darybai XVII ir XVIII a. latvių kalbos gramatikose

§17. Latvių kalbos žodžių daryba prabėgomis minima jau pirmojoje latvių kalbos gramatikoje – Johano Georgo Rehehūzeno „*Manuductio ad linguam lettonicam facilis et certa*“, išleistoje 1644 metais Rygoje. Manoma, kad šios gramatikos rankraštis buvo parengtas 1630 metais, tad naudotas jis keturiolika metų. Šios gramatikos antrosios dalies nepilnas keturioliktas puslapis skiriamas latvių kalbos žodžių darybos apžvalgai. Jame autorius aptaria deminutyvų, žmonių pagal gyvenamąją vietą pavadinimų, veikėjų ir veiksmo pavadinimų darybai vartojamas priesagas, tačiau visai neužsimena apie būdvardžių ar veiksmažodžių darybos ypatumus.

Deminutyvai, pasak Rehehūzeno, sudaromi su dviejų tipų priesagomis – *-ihts*, *-ihta* ir *-ings*, *-inga* (dab. *-ītis*, *-īte* ir *-iņš*, *-iņa*). Autorius nekalba apie kokias nors taisykles, lemiančias, prie kokio kamieno daiktavardžių yra dedamos šios deminutyvų priesagos. Tačiau turint galvoje tai, kad šioje gramatikoje skiriami tik vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžiai (*o/a* kamieno), tai neturėtų stebinti. Rehehūzenas „klaidingai mano, kad šios priesagos prie pamatinio žodžio jungiamos kaip patinka – viena arba kita: *Mahtinga* arba *Mahtihta* (*mātiņa* ir *mātīte* ‘motinėle’)“ (Grīslis 1969, 493). Klydo Rehehūzenas ir darydamas išvadą, kad, darantis Latvijos gyventojų pavadinimus, priesagų *-nieks* arba *-iet(i)s* (priesagas jis nustatė teisingai) pasirinkimą lemiantis skambesys, o ne tarminė tradicija. Aptardamas *nomina agentis* darybą iš veiksmažodžių, Rehehūzenas neatskyrė priesagų *-tājs*, *-tāja*; *-ējs*, *-ēja* ir *-ājs*, *-āja* – visais atvejais jis įžvelgia tik vieną priesagą – *-aiss*. Jo manymu, priesaga *-aiss* veiksmažodžiams, kurie bendratyje prieš *-t* turi balsį, dedama prie pilnos bendraties formos: *Szargahtaiss* – *sargāt* (*sargātājs* ‘saugotojas’). Veiksmažodžiams, kurių bendratyje prieš *-t* yra koks nors priebalsis, priesaga dedama prie bendraties kamieno: *Kallaiss* – *kalt*

(*kalējs* ‘kalvis’). *Nomina actionis*, pirmosios latvių kalbos gramatikos autoriaus nuomone, sudaromi su priesaga *-schän* (*-šana*).

Kaip atsakas į šią gramatiką apie 1646 metus buvo išleistas Kurzemės superintendanto Paulo Einhorno kritinis traktatas „*Declinationum letticarum*“. Deja, rastas tik labai trumpas šio traktato išrašas, iš kurio galima spręsti apie P. Einhorno aptartą daiktavardžių linksniavimą, tačiau jau iš šios dalies matyti, kad tai buvo rimtesnis ir svarbesnis darbas nei Rehehūzeno gramatika (Grabis 2006, 103).

§18. Latvių kalbos gramatikų istorijai svarbūs 1685 metai. Šiais metais pasirodė dvi gramatikos, o vienōs datuojamas ir rankraštis.

Heinricho Adolfijaus „*Erster Versuch einer kurtz verfasseten Anleitung zur Lettischen Sprache*“, nepaisant skirtingų nuomonių dėl autorystės (Ozols 1965, 231–232; Grabis 2006, 108), laikoma svarbiausiu XVII amžiaus latvių raštijos paminklu.

Gramatiką Adolfijus padalijo į dvi dalis: etimologiją ir sintaksę. Etimologijoje, šalia fonetikos dalykų ir linksniavimo, autorius aptaria ir kai kuriuos latvių kalbos žodžių darybos atvejus. Šioje gramatikoje deminutyvai aptariami net atskirame skyriuje (*Von den Diminutivis*), kuriame nagrinėjamas deminutyvų sudarymas ir vartojimas. Adolfijus, kitaip nei Rehehūzenas, neblogai skiria, su kokiomis priesagomis ir iš kokio daiktavardžio kamieno yra padaromi deminutyvai, todėl jo gramatikoje iš žodžio *māte* ‘motina’ mažybinė forma daroma su priesaga *-iņa*, o ne su *-ite*, kaip Rehehūzeno gramatikoje. Adolfijus užsimena ir apie antrosios pakopos vedinius (juos vadina subdeminutyvais), sudaromus su keliomis mažybinėmis priesagomis: *Dehls* – *Dehlinsch* – *Dehlulinsch* – *Dehlulitis* (*dēls* ‘sūnus’ – *dēliņš* ‘sūnelis’ – *dēluliņš* ‘t.p.’ – *dēlulītis* ‘t.p.’) (Adolf 1978, 15–18). Bandydamas parodyti, kad latvių kalboje kai kurių daiktavardžių (su priesagomis *-ājs*, *-ējs*, *-nieks* ir kt.) galūnių kitimas priklauso nuo giminės, Adolfijus pateikia nemažai daiktavardžių darybos atvejų: *-ajs* – *Arrajs* – *Arraja* (*arājs* – *arāja* ‘artojas’); *-ejs* – *Dewejs* – *Deweja* (*devējs* ‘davējas’ – *devēja* ‘davēja’); *-eeks* – *Semneeks* – *Semneeze* (*zemnieks* ‘valstietis’ – *zemniece* ‘valstietė’) (Grabis 2006, 111). Latvių kalbos

veiksmazodžius Adolfijus skiria į pirminius (*Primitivum*) ir išvestinius (*Derivativum*) (*es daru* ‘aš dirbu’ ir *es darrinu* ‘aš dirbinu’) (Adolf 1978, 57).

Žinoma, tai, ką Adolfijus pateikia savo gramatikoje apie latvių kalbos žodžių darybą, yra tik labai paviršutiniški pastebėjimai. Jis yra praleidęs pro akis nemažai priesagų ir reikšmių, neišvengęs ir klaidų, tačiau, palyginti su Rehehūzeno gramatika, Adolfijaus darbas gerokai išplėtė ne tik latvių kalbos žodžių darybos, bet ir apskritai visos gramatikos sistemos supratimą.

§19. Kita 1685 metais išėjusi latvių kalbos gramatika buvo Pinkių pastoriaus Georgo Dreselio „*Gantz kurtze Anleitung zur Lettischen Sprache*“. Deja, joje neužsimenama ne tik apie žodžių darybą, bet ir fonetiką, ortografiją, sintaksę.

Tais pačiais metais datuojamas dar vienas svarbus darbas – Janio Langijo, Nicos ir Bartos pastoriaus, trumpa latvių kalbos rankraštinė gramatika. Ją sudaro 4 skyriai: 1. Orthographia, 2. Prosodia, 3. Etymologia, 4. Syntaxis. Kaip ir kitų autorių darbuose, stambiausią dalį sudaro Etimologijos skyrius, kuriame Langijas aptarinėja kalbos dalis, jų linksniavimą ir kt. Šiek tiek dėmesio čia skiriama ir latvių kalbos žodžių darybos dalykams. Nors skyrius gana trumpas, tačiau autorius jame mini tokių priesagų, kurių anksčiau nebuvo aptarę ankstesnių gramatikų autoriai. Daugiausia pateikiama gyventojų pavadinimų, pasidarytų iš kokios nors vietos pavadinimo su priesaga *-nieks*, pavyzdžių: *Kurssneeks* (*kursnieks* ‘kuršininkas’), *Semneecks* (*zemnieks* ‘valstietis’), *Pilsahtneeks* (*pilsātnieks/pilsētnieks* ‘miestietis’), *Muischneeks* (*muižnieks* ‘dvarininkas’), *Rutzauneeks* (*rucavnieks* ‘Rucavos gyventojas’), *Bahrtineeks* (priesaga *-inieks*) (*bārtinieks* ‘Bartos gyventojas’). Langijas pirmasis mini būdvardžius, reiškiančius priklausomybę ar kokią nors savybę, padarytus su priesagomis *-isks*, *-īgs*: *Dewiski* (*Deewigi*) *Wahrđi* (*dieviski* (*dievīgi*) *vārđi* ‘dievo (dieviški) žodžiai’), *Tāhwiska* (*Tāhwiga*) *Semme* (*tēviska* (*tēvīga*) *zeme* ‘tėvų žemė’), *Wassarigi Putni* (*vasarīgi putni* ‘vasaros paukščiai’). Ši gramatika taip pat yra pirmoji, kurioje nurodomi daiktavardžiai, pasidaryti iš būdvardžių su priesaga *-ums*: *Labbums*, *Saldums* (*labums* ‘gerumas’, *saldums* ‘saldumas’). Gramatikos autorius duoda ir deminutyvų

pavyzdžių, tačiau nekalba apie tai, prie kokių daiktavardžių kuri priesaga (-iņš ar -ītis) dedama (Blese 1936, 371).

§20. Nederėtų pamiršti ir kelių XVII amžiaus darbų (ne gramatikų), kurių autoriai stengėsi gryninti latvių kalbą, pasitelkdami ne germanizmus, o latviškus žodžius, taip pat ir latviškas žodžių darybos priemones. Georgo Elgerio raštuose („*Evangelia*“, 1672; „*Catechismus*“, 1673; „*Cantiones spirituales*“, 1673; „*Dictionarium polono-latino-lottavicum*“, 1683) yra nemažai religinių terminų, latvių kalbos vedinių, pasidarytų su priesaga -ība: *bausliba* (*bauslība* ‘įsakymiškumas’), *cerriba* (*cerība* ‘viltis, tikėjimas’), *sodiba* (*sodība* ‘bausmė’), *tumpsiba* (*tumsība* ‘tamsumas’) ir kt. (Ozols 1965, 129–131). Reikėtų paminėti ir Georgą Mancelį, kuris savo darbuose („*Vademecum*“, 1631; „*Lettus*“, „*Phraseologia Lettica*“, 1638; „*Lettische Postill*“, 1654) ne tik tvarkė latvių kalbos rašybą, pradėjo skirti siaurąjį ir platųjį *e*, bet ir grynino latvių kalbą, sudarinėdamas naujus žodžius (jam priskiriama dūrinių *amata=vīrs* ‘tarnautojas’, *lopo=gans* ‘piemu’, *skolas=bērns* ‘mokinys’ ir kt. autorystė). Kai kurių latvių kalbos darinių autorius, manoma, yra Biblijos vertėjas Ernstas Glikas, jo naujadarais laikomi žodžiai *dieveklis* ‘dievaitis’, *galvenieks* ‘laiduotojas’, *īslaicīgs* ‘trumpalaikis’, *noziegums* ‘nusikaltimas’, *vajātājs* ‘engėjas’ ir kt., nors dėl kai kurių žodžių autorystės kalbininkai ir nesutaria (Ozols 1965, 288–292).

§21. XVIII amžiaus gramatikos nuo XVII šimtmetyje išleistų darbų smarkiai nesiskyrė. Be vokiškai parašytų, buvo leidžiamos ir pirmosios gramatikos lotynų kalba katalikų kunigams. Pirmoji tokia gramatika buvo 1732 metais Vilniuje anonimiškai išleista „*Dispositio imperfecti ad optimum seu Rudimenta grammatices Lotavicae*“. Šios gramatikos autoriumi laikomas Georgas Špungjanskis, kuris buvęs latvis (latviškas jo vardo variantas buvo Jurgis arba Juris Spuņģēns) (Augstkalns 1937, 48–50). Špungjanskio gramatika, parašyta savarankiškai, nesiremiant ankstesnėmis liuteronų parašytomis gramatikomis, nebuvo išsami, todėl ir žodžių darybai vietos čia skirta labai nedaug (Vanags 2007, 11). Daugiausia šios gramatikos autoriaus dėmesio sulaukė latvių kalbos deminutyvai, aptarti atskirame skyriuje, be to, svarbu paminėti, kad Špungjanskis, aptardamas latvių kalbos deminutyvų

darybą, pateikia daugiau augšzemniekų (aukštaičių) tarnei būdingų pavyzdžių, tad šalia įprastų formų *Wadzynia* (*vadziņa* ‘vagelė’), *Rocynia* (*rociņa* ‘rankelė’) pateikiama ir tarminių: *Zyrdzen’s* (*zirdzeņš* ‘žirgelis’), *Kocen’s* (*kocēņš* ‘medelis’) ir kt. (Grabis 2006, 154).

§22. Gerokai daugiau vietos žodžių darybai skiriama XVIII amžiuje gyvenusio Gothardo Fridricho Stenderio (Senojo Stenderio) gramatikose. Jos buvo išspausdintos dvi – pirmoji „*Neue vollständigere Lettische Grammatik...*“ kartu su nedideliu žodynu buvo išleista 1761 metais. 1783 metais buvo išleistas pataisytas ir papildytas antrasis gramatikos leidimas, pavadintas „*Lettische Grammatik*“. Ypač svarbu tai, kad Stenderis šiuose savo darbuose bando formuluoti žodžių darybos analizės principus: išsiaiškinti žodžių darybos formą ir reikšmę bei darinio santykį su pamatiniu žodžiu.

Atskirai nuo visos žodžių darybos Stenderis nagrinėja deminutyvus. Be daiktavardinės darybos deminutyvų, autorius pateikia ir deminutyvų, pasidarytų iš būdvardžių: *masiņsch* (*maziņš* ‘mažytis’), *masina* (*maziņa* ‘mažytė’), *nabbadsite* (*nabadzīte* ‘vargšėlė’),rieveiksmių: *taggadiņ* (*tagadiņ* ‘dabar’) ir *taggadiht* (*tagadīt* ‘dabar’), *tuhdaliņ* (*tūdaliņ* ‘tuoju’) ir *tuhdaliht* (*tūdalīt* ‘tuoju’), *lehniņam* (*lēniņām* ‘lētut lētutēliai’) ir *lehnihtim* (*lēnītēm* ‘lētut lētutēliai’). Stenderis teigia, kad latviai vartoja ir subdeminutyvus: *brahlulitis* (*brālulītis* ‘brolelis’), *lehnihtīņam* (*lēnītiņām* ‘lētut lētutēliai’), kuriuos jau anksčiau savo gramatikoje buvo minėjęs Adolfijus. Skyriaus apie etimologiją pabaigoje autorius pateikia nemažai priesagų *-js* (*-ja*), *-tājs* (*-tāja*) (specialiai neišskiria *-ājs* (*-āja*), *-ējs* (*-ēja*)), *-nieks* (*-niece*), *-eklis*, *-ība*, *-jums*, *-iens*, *-īgs*, *-ains*, *-išks* vedinių pavyzdžių. Šiek tiek plačiau aptariami priesagos *-ēns* (*-ene*) vediniai – pateikiama keletas vedinių reikšmių su pavyzdžiais: tėvų vardai (*Maddens* ‘Madēs sūnus’, *Maddene* ‘Madēs duktė’ iš *Madde*), giminystės pavadinimai (*BrahLens*, *Brahlene*, *Mahsens*, *Mahsene* – *brālēns* ‘brolio sūnus’, *māsēns* ‘sesers sūnus’ ir kt.), gyvūnų jauniklių pavadinimai, gyventojų pavadinimai (*Gaujenens* ‘gyvenantis prie Gaujos’). Svarių pamokymų Stenderis yra davęs, aptardamas vedinius su priesaga *-šana* – jis rekomendavo kur galima vartoti trumpesnes formas su *-a*, pvz.: *Dussa* (*dusa*

‘poilsis, ilsėjimasis’) – *dusseschana* (*dusēšana* ‘poilsis, ilsėjimasis’), *Rauda* (*rauda* ‘verksmas, rauda’) – *raudaschana* (*raudāšana* ‘raudojimas, verksmas, rauda) ir kt.⁵ (Ozols 1965, 376–378).

2. XIX amžius ir Augusto Bielensteino gramatika

§23. XIX amžiaus pradžios gramatikos tęsė Stenderio tradiciją, bandė papildyti šio autoriaus gramatiką naujais duomenimis. Tačiau šio laikotarpio gramatikos, straipsniai apie kalbos dalykus, latvių kalbininkų vertinimu, nėra labai reikšmingi – tai buvo medžiagos šaltinis XIX amžiaus viduryje išleistai A. Bielensteino gramatikai (Ozols 1965, 546).

§24. Gramatiką „*Formenlehre der lettischen Sprache von dem Lector der lettischen Sprache*“ 1830 metais išleido Oto Benjaminas Gotfridas Rosenbergeris. Tačiau jis nesugebėjo atsiplėšti nuo vokiškų konstrukcijų vartojimo (artikeliai), gramatikoje nemažai klaidų. Šiek tiek daugiau dėmesio žodžių darybai Rosenbergeris skyrė kitoje savo gramatikoje „*Formenlehre der lettische Sprache in neuer Darstellung*“ (1848 m.). Skyriuje „*Wortbildung*“ jis bendrai nagrinėja daiktavardžių ir būdvardžių darybą, neatskirdamas šių kalbos dalių. Priesagas jis grupuoja abėcėlės tvarka, o darinius su kiekviena iš šių priesagų bando skirstyti pagal reikšmę (Soida 2009, 81).

§25. Svarbiausi kalbiniai XIX amžiaus darbai, be abejonės, buvo Bielensteino veikalai. Išleistos trys jo gramatikos – „mažoji“ „*Die Elemente der lettischen Sprache*“ (1866 m.), „vidutinė“ „*Lettische Grammatik*“ (1863 m.) ir „didžioji“ „*Die lettische Sprache, nach ihren Lauten und Formen...*“ (1–2 d., 1863–1864). Ši gramatika laikoma pirmąja moksline latvių kalbos gramatika, pasitarnavusia ne tik išsamesniems latvių kalbos tyrimams, bet ir kitų autorių lyginamosios istorinės kalbotyros darbams, išleistiems tuo laikotarpiu. Bielensteino gramatikoje pateikiamais latvių kalbos duomenimis rėmėsi Augustas Friedrichas Pottas, rašydamas „*Die Sprachverschiedenheit in Europa an den Zahlwörtern nachgewiesen*“ (1868), Augustas Fickas latvių kalbos

⁵ Reikėtų pridurti, kad Stenderis ir kituose savo darbuose stengėsi gryninti latvių kalbą, kai kuriuos germanizmus jis stengėsi keisti latviškais žodžiais ar paties sukurtais naujadarais.

duomenis iš Bielensteino gramatikos naudojo savo etimologiniame žodyne „*Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache*“ (1868). Nemenkai Bielensteino darbai pasitarnavo ir Augustui Leskienui, rašiusiam apie lietuvių kalbos daiktavardžių darybą (1891), šaknies balsių kaitas (1884), kuriuose jis rėmėsi latvių kalbos duomenis, taip pat paimtais iš Bielensteino „*Die lettische Sprache...*“ (Klaviūna 2001, 109).

Nemažai vietos šioje gramatikoje skiriama ir latvių kalbos žodžių darybai. Tai pirmas toks platus ir išsamus latvių kalbos žodžių darybos aprašas. Skyriaus apie žodžių darybą įvade Bielensteinas teigia, kad latvių kalbos žodžių darybos tema tyrinėtojams yra patraukli, nes anksčiau visai netyrinėta, be to, nagrinėjant šią temą, susiduriama su žodžių etimologija, reikšmių mokslu. Bielensteino manymu, šis mokslas gali susieti daug kalbos mokslo pakraipų ir būti naujos mokslo šakos pagrindu. Gramatikos autorius skiria tris pagrindinius žodžių darybos būdus: 1) šaknies balsių kaitą; 2) derivaciją (darybą pridėdant priesagas) ir 3) žodžių dūrybą, prie kurios priskiria ir priešdėlių vedinius (Bielenstein 1972, 242). Kalbėdamas apie vardažodžių darybą, autorius skiria dvejopas priesagas – balsines (-a, -i, -u) ir priebalsines. Pasak Bielensteino, šių priesagų pagrindą sudaro priebalsiniai elementai *j, w, s, r, l, t, d, n, k, g, s, b, m*, prie kurių prisijungę skirtingi balsiai suformuoja skirtingas priesagas (Bielenstein 1972, 255). Tokiu principu Bielensteinas ir aptaria latvių kalbos priesagas – atskirose grupėse pateikiamos visos priesagos, kurias sieja bendras elementas – pagrindinis priebalsis (lygiai taip pat priesagas nagrinėjo ir Leskienas, Augustas Schleicheris). Pateikiamus vedinių pavyzdžius Bielensteinas bandė grupuoti pagal reikšmę, – taigi užsimenama apie tam tikras darybos kategorijas. Autorius užsimenta apie priesagų paplitimą tarmėse, latvių kalbos faktus bando lyginti su lietuvių kalba (Bielenstein 1972, 256–305). Visai atskirai Bielensteinas aptaria deminutyvus, kuriuos, pasak jo, „labai mėgsta latviai“. Autorius išskiria tris deminutyvų priesagų grupes: 1) *-inja* (-ena, -enja); 2) *-itja*; 3) *-elja, -ulja*. Bielensteinas pateikia nemažai deminutyvų pavyzdžių ir taisykles, pagal kurias iš daiktavardžių su priesagomis daromi deminutyvai (Bielenstein 1972, 305–310).

Aptaręs priesagų vedinius, Bielensteinas nagrinėja dūrinius ir pateikia 7 sudurtinių žodžių dūrybos būdus: 1) Daiktavardis + Daiktavardis; 2) Būdvardis (skaitvardis) + Daiktavardis; 3) Dalelytė (priešdėlis arba neigiamoji dalelytė) + Daiktavardis; 4) Dalelytė + Būdvardis; 5) Daiktavardis + Būdvardis; 6) Būdvardis + Būdvardis; 7) Veiksmazodis + Vardažodis (Bielenstein 1972, 448).

Ne taip nuosekliai Bielensteinas aprašė latvių kalbos veiksmazodžių darybą. Veiksmazodžius gramatikos autorius skirsto į tris grupes: A, B ir C. A grupei priskirti 1 asmenuotės veiksmazodžiai, o pagrindinė darybos priemonė čia yra balsių kaita. B ir C grupę sudaro su priesagomis sudaryti veiksmazodžiai (priklausantys 2 ir 3 asmenuotei), kuriuos Bielensteinas grupavo pagal atskiras priesagas. Tačiau autorius, nagrinėdamas latvių kalbos veiksmazodžių darybą, labai daug dėmesio skyrė fonetiniams pakitimams, todėl gramatikoje nuo veiksmazodžių darybos nelabai aiškiai atskirta formų daryba (Bielenstein 1972, 334–447)

§26. Apskritai XIX a. labai suaktyvėjo latvių kalbos tyrimai. Šiuo laikotarpiu ne tik išleista jau aptartoji Bielensteino gramatika, bet ir pradėti skelbti straipsniai įvairiais latvių kalbotyros klausimais. Čia reikėtų paminėti Latvių literatūrinę draugiją (*Latviešu literārā biedrība*, vok. *Lettisch-literarische Gesellschaft*) ir jos leistą straipsnių rinkinį „Magazin, herausgegeben von der Lettisch literarischen Gesellschaft“, kuriame buvo paskelbta nemažai straipsnių apie latvių kalbos fonetiką, morfologiją, sintaksę. Svarbiausia, kad šiuose straipsniuose buvo sukaupta nemažai medžiagos, pasitarnavusios tolimesniems latvių kalbos tyrimams.

3. XX amžius – Janis Endzelynas ir „Dabartinės latvių kalbos gramatika“

§27. Šiame amžiuje pradėtas leisti dar vienas periodinis leidinys – „*Filologu biedrības raksti*“, kurio pirmasis numeris pasirodė 1921 m. Nemažai dėmesio jame susilaukė ir latvių kalbos – daugiausia tarmių – žodžių daryba. Įvairūs autoriai publikavo savo surinktą medžiagą apie latvių kalbos tarmes,

taip pat ir jų žodžių darybą (O. Āboliņa „*Par Ciblas pagasta Eversmuižas novada izloksni*“, FBR 6 1926, 37–38, Petersons „*Par Aumeisteriešu izloksni*“, FBR 4 1924, 56; F. Adamovičs „*Par Dundagas izloksni*“, FBR 4 1924, 129–137), K. Kārklīšs „*Praulēniešu izloksne*“, FBR 6 1926, 94, P. Lizbete „*Zlēku izloksne*“, FBR 7 1927, 44–47, A. Ābele „*Par Rucavas izloksni*“, FBR 7 1927, 121–122 ir kt.). Tokiuose aprašuose daugiausia buvo pateikiama tarminių priesagų ir su jomis sudarytų vedinių pavyzdžių.

§28. Aptartąja Bielensteino gramatika nemažai rėmėsi ir žymusis latvių kalbininkas Janis Endzelynas, rašydamas savąją latvių kalbos gramatiką, kurios pirmasis leidimas išėjo 1922 metais⁶. Endzelyno gramatika – išsamus lyginamasis istorinis darbas apie latvių kalbą. Autorius gramatikoje savo teiginiams pagrįsti pateikia daug pavyzdžių iš lietuvių, prūsų, slavų, kitų indoeuropiečių kalbų, lygina juos su latvių kalbos faktais, nagrinėja jų kilmę. Gramatikoje labai daug nuorodų į kitus šaltinius (taip pat ir į Bielensteino gramatiką). Be abejonės, Endzelyno darbas, palyginti su Bielensteino, yra išsamesnis, jame daugiau autentiškesnės ir patikimesnės faktinės medžiagos, vienokio ar kitokio pobūdžio gramatikos reiškinių kilmės aiškinimų, įvairių pastabų. Endzelynas labai plačiai naudojo tarmių faktais.

Nagrinėdamas latvių kalbos žodžių darybą, Endzelynas remiasi lyginimo principu, čia šalia latvių kalbos faktų pateikiama daug lietuvių, prūsų kalbos medžiagos, slavų kalbų pavyzdžių. Dėstymo struktūros principas – toks kaip ir Bielensteino. Autorius latvių kalbos priesagas grupuoja ne pagal reikšmę, darybos tipą ar kategoriją, bet pagal pagrindinį priebalsį. Žodžių darybos aptarime – nemažai fonetikos dalykų aiškinimų.

Kalbėdamas apie latvių kalbos dūrinių darybą, Endzelynas prie dūrinių priskiria ir veiksmožodžius ar daiktavardžius su dalelyte *ne-* (*nezīnu* ‘nežinau’, *nedarbs* ‘išdaiga, pokštas’), taip pat ir kitas formas, sinchroniškai laikomas ne dūriniais, o priešdėlių vediniais (*atļāvu* ‘leidau’, *pamāte* ‘pamotė’, *aizkrāsne* ‘užkrosnis’ ir kt.). Lygiai taip pat šių žodžių darybą savo gramatikoje aiškino ir Bielensteinas. Iteratyviniais dūriniais Endzelynas vadina ir tokius

⁶ Čia bus pateikiamos nuorodos į 1951 metų leidimą.

formaliai savarankiškus žodžių junginius kaip *mazs mazs vīriņš* ‘mažas mažas vyrukas’ ir pan. (Endzelīns 1951, 255–257).

Analizuodamas latvių kalbos žodžių darybą, Endzelynas daugiau dėmesio skyrė įvairiems darinių struktūros, panašumų giminiškose kalbose klausimams ir šiek tiek mažiau jo atiteko darinių reikšmei, jos įtakai žodžių darybos procesams. Žinoma, vedinių semantika nebuvo visai nustumta į šalį, stengiamasi darinius sugrupuoti į tam tikras reikšmines grupes, kurių Endzelynas išskiria net 22 – gyvų būtybių pavadinimų, asmenų pavadinimų, veikėjų pavadinimų, pavadinimų pagal kilmę, vietų, įrankių, net vėjų pavadinimų ir kt. (Endzelīns 1951, 393–394).

Prie žodžių darybos formantų Endzelynas priskiria ir kai kurias sinchroniškai žodžių kaitybos formantais laikomas priesagas, pavyzdžiui, latvių kalbos būdvardžių aukštesniajam laipsniui sudaryti vartojamą priesagą *-āks* (*labāks* ‘geresnis’, *garāks* ‘ilgesnis’) (Endzelīns 1951, 360).

§29. Latvių kalbos žodžių darybos istorijai svarbus išėivijoje dirbusios kalbininkės Veltos Rūkės-Dravinios darbas „*Diminutive im Lettischen*“, išleistas 1959 metais. Tai išsamus darbas apie latvių kalbos deminutyvus, kuriame neapsiribojama vien priesagų išvardijimu. Autorė daug dėmesio skyrė deminutyvų reikšmių aprašymui, jų vartojimo latvių kalboje ypatumams. Stambiausią šio darbo dalį sudaro deminutyvų, pasidarytų su vienomis ar kitomis priesagomis, aptarimas. Dėstymo struktūrą čia bus nulėmęs priesagų vartojimo dažnumas ir vedinių regularumas. Autorė taip pat nepamiršo aptarti ir deminutyvų vaidmenį liaudies dainose, grožinėje literatūroje.

§30. Tais pačiais 1959 m. buvo išleista „Dabartinės latvių kalbos gramatika“ („*Mūšdienu latviešu literārās valodas gramatika*“)⁷ – sinchroninio pobūdžio darbas. Pirmasis šios gramatikos tomas skirtas latvių kalbos fonetikos ir morfologijos dalykams. Kaip morfologijos dalis gramatikoje aptariama ir žodžių daryba, tačiau skyriaus įvade užsimenama, kad nors ji ir yra glaudžiai susijusi tiek su morfologija, tiek su leksikologija, tačiau yra

⁷ Antrasis gramatikos tomas buvo išleistas 1962 m.

nusipelnusi savarankiškumo (MLLVG 1, 76). Gramatikoje latvių kalbos žodžių daryba aprašyta gana išsamiai, nagrinėjama kalbinė medžiaga yra plati. Tačiau pagrindinis šio darbo trūkumas yra tas, kad čia taip ir „neatsiplėšta“ nuo tradicinės struktūros ir tradicinių analizės principų. Nors skyriuje apie morfologinę žodžio struktūrą užsimenama apie produktyvumą (teigiama, kad produktyvios priesagos gali būti laisvai dedamos prie kiekvienos tam tikros kategorijos žodžių šaknies ar kamieno (MLLVG 1, 77)), tačiau jis siejamas su atskirų formantų, o ne darybos tipų produktyvumu. Produktiviausiomis priesagomis laikomos *-ējs*, *-ība*, *-šana*, *-tājs*, *-ums*⁸. Gramatikoje aptariant darinius, klasifikacijos ramsčiu laikomas būtent darybos formantas – priesaga arba galūnė. Aptarus priesagų ir galūnių vedinius, gramatikoje bandoma priesagas skirstyti ir pagal reikšmę (veikėjų, asmenų, vietų, įrankių ir kt. pavadinimus) (MLLVG 1, 170–173).

Gramatikoje pateikiama ir gana paini tiek latvių kalbos priešdėlinių vedinių apžvalga (nelabai aiškus vedinių su vadinamaisiais pusiau priešdėliais statusas⁹) (MLLVG 1959, 181–196), tiek dūrinių klasifikacija (MLLVG 1959, 196–221). Ne visur paisoma ir vadinamųjų darybos pakopų, pavyzdžiui, iš dūrinių su priesagomis pasidaryti vediniai laikomi ne priesagų vediniais, o dūriniais, pvz.: *droširdība* ‘narsa’ (: *droširdis* ‘narsus’), *labdarība* ‘labdarybė’ (: *labdaris* ‘labdarys’) (MLLVG 1959, 219).

Nepaisant paminėtų trūkumų, „Dabartinės latvių kalbos gramatika“ buvo ir kol kas tebėra išsamiausias sinchroninis latvių kalbos darybos aprašas, apimantis visą latvių kalbos žodžių darybą, o ne atskiras kalbos dalis.

4. Emilijos Soidos „Vārddarināšana“ ir kiti darbai

§31. Aiškų sisteminių požiūrį į latvių kalbos žodžių darybą pirmoji pradėjo taikyti latvių kalbininkė Soida. Kalbėdama apie latvių kalbos žodžių darybą, ji pirmą kartą apibūdino sinchroninės ir sisteminės žodžių darybos esmę, apibrėžė pagrindines sąvokas: motyvaciją, darybos reikšmę, darybos

⁸ Gramatikoje šios priesagos nurodytos be galūnių – *-ēj-*, *-īb-*, *-šan-*, *-tāj-*, *-um-* (MLLVG 1, 77).

⁹ Šio tipo dariniai išsamiau aptariami §39.

tipą ir kt. Savo straipsniuose Soida pirmą kartą aiškiai apibrėžė darybos tipo sąvoką ir darinių skirstymo į darybos tipus pagrindus (Soida 1969, 43–52), aptarė galūnės vaidmenį latvių kalbos formų ir žodžių darybos sistemoje (Soida 1976, 103–112), pateikė sisteminių latvių kalbos galūnių vedinių aprašą, kuriame galūnės vediniai skirstomi į darybos tipus, pateikiamos jų reikšmės (Soida 1977, 109–121).

Vadovaudamasi tuo metu svarbiais teoriniais darbais, Soida 1972 m. baigė rašyti daktaro disertaciją apie bendrinės latvių kalbos žodžių darybą. Tačiau šis svarbus mokslinis darbas dėl įvairių priežasčių, deja, taip ir liko neapgintas¹⁰. Disertacijos pagrindu 2009 m. buvo parengtas vienas svarbiausių darbų apie latvių kalbos žodžių darybą - „*Vārdarināšana*“ („Žodžių daryba“).

Ši Soidos darbą be įvado sudaro skyrius apie žodžių darybos teoriją ir dalys, kuriose atskirai nagrinėjama latvių kalbos būdvardžių ir veiksmažodžių daryba.

Įvadinėje darbo dalyje autorė nagrinėja žodžių darybos ryšį su kitomis kalbotyros šakomis, aptaria žodžių darybos vietą kalbos sistemoje, iškelia ir pagrindinį savo darbo tikslą – atskleisti latvių kalbos žodžių darybos sistemiškumą, veiksmažodžių ir būdvardžių darybos tipų sistemą, ieškoti šių darybos tipų formaliųjų ir semantinių požymių bei tarpusavio ryšių.

Labai svarbi darbo dalis yra teorinė – tokia žodžių darybos teorijos apžvalga latvių kalbotyroje pirmoji. Autorė čia nagrinėja žodžių darybos klausimo istoriją, žodžių darybos kaip atskiro mokslo raidą nuo jaunagramatikių iki naujausių laikų, išsamiai aptaria čekų kalbininko M. Dokulilo darbą apie čekų kalbos žodžių darybą, rusų mokslininkų darbus, analizuoja sinchroninio žodžių darybos nagrinėjimo metodus. Pirmajame skyriuje Soida aptaria ir sinchroninę latvių kalbos žodžių darybos sistemą bei jos pagrindinius elementus. Tai nauja, nes iki Soidos latvių kalbotyroje šie dalykai nebuvo aiškiai apibrėžti. Pasak Soidos, „žodžių darybos sistema yra savarankiškas kalbos struktūros lygmuo, kurį sudaro žodžių darybos reikšmė ir

¹⁰ Ilgą laiką šio darbo rankraštis buvo saugomas Latvijos universiteto Filologijos fakulteto studentų skaitykloje.

jos išraiškos priemonės“¹¹ (Soida 2009, 37). Šios sistemos elementais autorė laiko žodžių darybos kamienus, formantus, žodžių darybos modelius ir tipus. Skiriami du pagrindiniai darinio požymiai: 1) motyvacija (turinio lygmenyje), kuri apibrėžiama kaip pagrindinis darinių požymis, skiriantis juos nuo pamatinių žodžių, ir 2) darinio struktūrinis dalumas (formos lygmenyje), leidžiantis atskirti darybiškai reikšmingus vienetus – morfemas. Soida nemažai dėmesio skiria šių morfemų, t.y. latvių kalbos žodžių darybos formantų, ir jų funkcijų aptarimui. Formantą Soida apibrėžia kaip „darinio struktūros dalį, papildančią pamatinio žodžio (Soida ją vadina motyvuojančiuoju žodžiu) kamieną ir suteikiančią tam tikrai darinių grupei būdingą reikšmę“¹² (Soida 2009, 49). Autorė aptaria priesagos, priešdėlio funkcijas latvių kalbos žodžių daryboje, nemažai dėmesio skiria galūnės, kuri anksčiau latvių kalbotyroje buvo laikoma daugiau žodžių kaitybos elementu, darybinėms funkcijoms. Soida pabrėžia latvių kalbos žodžių darybos atvejus, kai vienintelė žodžių darybos priemonė gali būti būtent galūnė (*aug-s* ‘augalas’ (: *aug-t* ‘augti’), *šķil-a* ‘pliauska’ (: *šķel-t* ‘skelti, skaldyti’)). Pasak autorės, galūnė tokiais atvejais „ne tik sudaro tam tikrą gramatinę formą, bet ir atlieka darybos formanto funkciją“¹³ (Soida 2009, 52). Savarankiškų galūnės funkcijų Soida neįžvelgia tik sudurtiniuose žodžiuose – čia, pasak jos, „formalusis rodiklis yra dviejų komponentų sujungimas“.

Gana išsamiai Soida aptaria ir tokias pagrindines sąvokas, kaip žodžių darybos tipas, žodžių darybos būdas, žodžių darybos kategorija. Pateikusi gana išsamią apžvalgą, kaip darybos tipas (ar modelis) yra apibrėžiamas kitų šalių kalbininkų, autorė pabrėžia, kad žodžių darybos tipas yra pagrindinis žodžių darybos sistemos elementas. „Jis yra abstrahuota formaliai semantinė schema, kuriai būdingi trys bendrieji požymiai: a) formantas, b) pamatinių žodžių

¹¹ „Vārddarināšanas sistēma ir patstāvīgs valodas struktūras līmenis, ko veido vārddarināšanas jeb derivatīvā nozīme un materiālie tās izteikšanas līdzekļi“.

¹² „Formants (...) ir darinājuma struktūras daļa, kas papildina ar motivētāju vārdu kopīgo, tas ir, darinātāju celmu un ir veselai darinājumam grupai kopīgas nozīmes nesējs“.

¹³ „Galotne (...) ir gramatiskās nozīmes izteicēja un gramatiskās formas veidotāja. Bet vienlaikus šis afikss blakus galvenajai funkcijai (...) uzņemas arī otru – vārddarinātāja funkciju“.

leksinis ir gramatinis tapatumas ir c) bendra žodžių darybos reikšmė“¹⁴ (Soida 2009, 38). Kaip neatsiejamas nuo žodžių darybos tipo autorė aptaria darybos tipo produktyvumo bei reguliarumo sąvokas, iliustruojamas konkrečiais latvių kalbos pavyzdžiais. Šalia tokių latvių kalbos žodžių darybos būdų kaip prefiksacija ar sufiksacija E. Soida išskiria dar vieną žodžių darybos būdą, kurį autorė vadina „invertėtais vārddarināšanas paņēmiens“ (inversinis žodžių darybos būdas)¹⁵, kai pamatinio žodžio kamienas yra struktūriniu požiūriu sudėtingesnis ir darinyje jis trumpinamas (*aizstāv-ē-t* ‘ginti’ ir *aizstāv-is* ‘gynėjas’, *apsarg-ā-t* ‘apsaugoti’ ir *apsardz-e* ‘apsauga’, *izpild-ī-t* ‘vykdyti’ ir *izpild-e* ‘vykdymas’ ir t.t.). Tačiau šį darybos būdą autorė palieka už sisteminės žodžių darybos analizės ribų ir priskiria jį diachronijai¹⁶.

Baigdama teorinę dalį, Soida suformuluoja kelis pagrindinius sisteminės žodžių darybos analizės principus:

1) aprašant latvių kalbos žodžių darybos sistemą, reikia paisyti kalbos dalių skirstymo, nes kiekviena žodžių darybos priemonė yra individualizuota;

2) pagrindiniu klasifikacijos vienetu reikia laikyti žodžių darybos tipą;

3) žodžių darybos tipuose skirti bendrus ir individualius žodžių darybos priemonių požymius;

4) remtis binarinėmis pamatinių ir išvestinių žodžių opozicijomis ir nustatyti semantinius bei struktūrinius pamatinių ir išvestinių žodžių santykius;

5) vengti sinchronijos ir diachronijos aspektų painiojimo (Soida 2009, 75).

Latvių kalbos būdvardžių darybos analizę Soida pradeda nuo ankstesnių kalbos tyrėjų darbų aptarimo. Ji labai sistemingai nagrinėja latvių kalbos žodžių darybos tipus. Autorė teigia, kad latvių kalbos būdvardžių daryba nėra tokia turtinga kaip lietuvių, vokiečių ar rusų kalbų. Aptariant

¹⁴ „Tas ir no konkrētiem vārdiem abstrahēta formāli semantiska uzbūves shēma, kam raksturīgas trīs vispārīnātas pazīmes: a) formants, kas motivētos vārdus nošķir no motivētājvārdiem, b) motivētājvārdu leksiski gramatiskais identums un c) kopīga vārddarināšanas nozīme“.

¹⁵ Šis reiškinyš paprastai vadinamas kamieno dezintegracija, žr. (Urbutis 2008, 237tt.).

¹⁶ Toliau aptariant dviejų stambiausių latvių kalbos darybos kategorijų vedinius paaiškės, kad šio reiškinyš nereikėtų laikyti kažkokiu atskiru darybos būdu, o greičiau tendencija ar polinkiu sudarinėjant vedinius iš bendraties kamieno numesti bendraties priesagą.

latvių kalbos būdvardžių darybą, pasak Soidos, daugiausia dėmesio reikėtų skirti darybos formantams, darybos motyvacijai, darybos reikšmei, – visa tai leistų sugrupuoti būdvardžius į aiškias grupes ir pogrupius. Tokiu principu remdamasi autorė ir analizuoja būdvardžių darybą – stambiausi dalies apie latvių kalbos būdvardžių darybą skyriai skiriami pagal darybos būdą – priesaginiai ir priešdėliniai būdvardžiai bei sudurtiniai būdvardžiai. Kiekviename skyriuje darinius stengiamasi grupuoti hierarchiniu principu – atskirai aptariami iš daiktavardžių, veiksmažodžių,rieveiksmių, kitų būdvardžių pasidaryti būdvardžiai. Dar smulkesniuose skyriuose autorė aptarinėja atskirų priesagų vedinius.

Aptardama ir klasifikuodama sudurtinius būdvardžius autorė daugiausia remiasi dūrinį sudarančių dėmenų kalbos dalimis. O priešdėlinių būdvardžių analizė apsiriboja su tam tikrais priešdėliais pasidarytų būdvardžių reikšmių analize.

Skyriaus pabaigoje Soida konstatuoja, kad latvių kalboje daugiausia būdvardžių pasidaroma su priesagomis, dažniausiai pamatinis žodis būna daiktavardis, veiksmažodis arba pats būdvardis. Autorė išskiria porą būdvardžių darybos formantų funkcijų: 1) „perkelia“ kitų kalbos dalių kamienus į būdvardžių grupę ir suteikia jiems galimybę reikšti daiktų požymius; 2) modifikuoja pamatiniu žodžiu reiškiamą požymį, sustiprindami arba susilpnindami jo intensyvumą. Autorė skyriaus išvadose taip pat pateikia ir dariausias latvių kalbos būdvardžių priesagas – *-ains*, *-īgs*, *-isks*, *-ots*.

Latvių kalbos veiksmažodžio aptarimą Soida pradeda nuo veiksmažodžių ir vardažodžių darybos esminių skirtumų. Pasak autorės, veiksmažodžių daryba yra daug glaudžiau susijusi su kalbos gramatine sandara.

Prieš pradėdama latvių kalbos veiksmažodžių darybos aprašą, autorė labai aiškiai apibrėžia kriterijus, pagal kuriuos būtų galima aiškiai ir sistemiškai klasifikuoti darinius. Čia ji iškelia tą pačią darybos tipo sąvoką, kuriai būdingi tokie požymiai: 1) darybos formantas. Skiriamos dvi išvestinių veiksmažodžių grupės – su priesagomis ir su priešdėliais padaryti

veiksmazodžiai¹⁷; 2) pamatinis žodis (autorė vartoja terminą motyvuojantysis žodis)¹⁸; 3) darybos reikšmė – pamatinio ir išvestinio žodžio semantinis santykis. Atsižvelgdama į darybos santykių niuansus ir juos sukonkretindama ar išplėsdama, autorė latvių kalbos veiksmazodžių apraše skiria tam tikrus darybos tipus ir potipius ar, atvirkščiai, smulkesnius potipius, remdamasi darybos santykiu, jungia į stambesnius darybos tipus¹⁹.

Šie požymiai sudaro tris dimensijas – tai analizuojamos kalbinės medžiagos klasifikavimo pagrindas. Juo ir remiasi Soida, aptardama latvių kalbos veiksmazodžio darybos sistemą. Autorė atsižvelgia ir į produktyvumo bei reguliarumo sąvokas.

§32. Reikėtų atskirai aptarti ir latvių mokslininkų publikacijas, pasirodžiusias periodiniuose leidiniuose. Jas galima suskirstyti į tam tikras grupes.

Dalis straipsnių skiriama latvių kalbos kultūros klausimams. Juose aptariamas vienu ar kitu darybos formantų vartojimas ir su šiuo vartojimu susijusios kalbos klaidos (Saule-Sleine, 1967; Rubīna 1973; Sika 1974; Baltiņa 1974, 1977; Šmidebergs 1982), darinių įtaka kalbos stiliui (Niselovičs 1967; Baltiņa 1976; Beitīņa 1979).

Gana menkai latvių kalbininkai domėjosi darinių bei darybos tipų istorija ir raida (Baltiņa 1984), šiek tiek daugiau latvių kalbininkai yra rašę apie dūrinių darybą (Ahero 1965a, 1965b, 1979; Reidzāne 1977; Bušs 1986; Augstkalne 1967; Ozols, Augstkalne, Kušķis 1967; Skujiņa 1994, 2006).

§33. Glaudžius žodžių darybos ryšius su terminologija savo darbuose atskleidžia Valentina Skujinia. Savo straipsniuose ji dažniausiai nagrinėja tuos žodžių darybos tipus, kurie pasitelkiami kuriant naujus terminus ar tobulinant senuosius. Autorė nagrinėja priesagų semantines funkcijas (Skujiņa 1970),

¹⁷ Kaip svarbią veiksmazodžių darybos ypatybę autorė įvardija veiksmazodžių šaknies balsių kaitą ir interfiksus.

¹⁸ Išvestinių veiksmazodžių su priesagomis latvių kalboje daugiausia pasidaroma iš daiktavardžių, būdvardžių ir pačių veiksmazodžių, nemažai – ir iš jaustukų. Priešdėlinės veiksmazodžių darybos atveju pamatinis žodis būna tik veiksmazodis.

¹⁹ Pavyzdžiui, produktyvių priesagų *-āt, -ēt, -īt, -ot, -ināt* vediniai priskiriami vienam darybos blokui (autorės terminas), jei jų reikšmės yra sinonimiškos.

homonimijos problemas (Skujiņa 1982). Plačiau ir išsamiau žodžių darybos vaidmuo terminologijoje aptariamas Skujinio monografijoje „*Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*“ (2002). Joje autorė aptaria įvairius darybos būdus, plačiai naudojamus sudarinėjant terminus (priesaginę ir galūninę darybą, dūrinių darybą, konversiją ir kt.).

§34. Žodžių darybos problemomis domisi ir latvių kalbininkė Anna Vulāne, savo straipsniuose suformulavusi ir nagrinėjusi pagrindines sisteminio latvių kalbos žodžių darybos aprašo problemas (Vulāne 2002, 58–68), nagrinėjusi interfikso terminą (dar siūlo vadinti jį jungiamąja morfema), jo kilmę ir vaidmenį latvių kalbos žodžių daryboje (Vulāne 1997, 283–293), taip pat pateikusi ir būsimojo latvių kalbos žodžių darybos aprašo (naujojoje latvių kalbos gramatikoje) tezes (Vulāne 2008, 87–112).

5. Latvių kalbos daiktavardžių daryba

§35. Latvių kalbos daiktavardžio darybos sistema iki šių dienų dar nėra nuosekliai ir išsamiai aptarta. Pavieniai su daiktavardžių daryba susiję klausimai, pasirodę svarbūs XVII, XVIII amžiaus autoriams, yra paminėti jų gramatikose. Bielensteino ir Endzelyno gramatikose pateikiamas įvairių darybos formantų inventorių, žodžių darybos reiškiniai nagrinėjami lyginamuoju istoriniu požiūriu. MLLVG žodžių darybos aprašas, nors ir paremtas gausiais bendrinės kalbos pavyzdžiais, neleidžia susidaryti aiškaus darybos sistemos vaizdo, nes jame aptarinėjami pavieniai darybos formantai. Soidos „*Vārddarināšana*“ pateikia kiek išsamesnį latvių kalbos būdvardžių ir veiksmažodžių darybos aprašą, o apie daiktavardžių darybą šiame darbe neužsimenama. Todėl šiame skyriuje pateikiama gana konspektyvi latvių kalbos daiktavardžių darybos sistemos apžvalga – aptariamos svarbiausios darybos kategorijos (išskyrus *nomina agentis* ir *nomina actionis*, kurios bus aptariamos darbo dėstomoje dalyje), pagrindiniai darybos būdai, duodantys naujų latvių kalbos daiktavardžių. Pratęsiant ankstesnįjį skyrių apie latvių kalbos žodžių darybos tyrimus, šioje dalyje taip pat stengiamasi dėstomąją medžiagą susieti su latvių mokslininkų tyrimais.

5.1. Derivacija

5.1.1. Priešdėliniai daiktavardžiai

§36. Latvių kalbos priešdėliniai daiktavardžiai, kaip susidedantys iš prielinksnio ir daiktavardžio, Bielensteino ir Endzelyno gramatikose nagrinėjami kartu su dūriniais (Bielenstein 1972, 458–460; Endzelīns 1951, 256). MLLVG priešdėlinė daryba įvardijama kaip plačiai naudojamas daiktavardžių darybos būdas, pabrėžiama, kad kai kuriuose priešdėlių vediniuose (pavyzdžiui, *ap-kakl-e* ‘apykaklė’ (: *kakl-s* ‘kaklas’)) vienu metu naudojami du darybos būdai – prefiksacija ir sufiksacija (MLLVG 1, 182). Tokiu atveju vedinys pasidaromas ne tik su priešdėliu, bet ir su „priesagine galūne“ (*sufiksālā galotne*). Šį terminą vėliau savo darbuose kritikavo Soida ir pasiūlė galūnę kaip darybos formantą vadinti *derivatīvā galotne* arba *vārd darināšanas galotne* (Soida 1976, 109; 1977, 119). MLLVG abėcėlės tvarka išvardinami latvių kalbos priešdėliai, duodama vedinių pavyzdžių, aprašomos kai kurių priešdėlinių daiktavardžių reikšmės (MLLVG 1, 181–190).

§37. Priešdėlinių daiktavardžių latvių kalboje pasidaroma iš kitų daiktavardžių. Dažniausiai jie sudaromi su vienu priešdėliu (jei nekreipsime dėmesio į neigiamąją dalelytę *ne-*), tačiau priešdėlis žodyje nebūtinai yra vienintelis darybos formantas. Dažnai pridodant priešdėlį pakinta ir žodžio galūnė, t.y. daiktavardis patenka į kitą fleksinę paradigmą (latvių kalboje dažniausiai *-e* arba *-is*), tačiau ne visada.

Priešdėlinių daiktavardžių darybai latvių kalboje vartojami priešdėliai *aiz-*, *ap-*, *at-*, *ie-*, *no-*, *pa-*, *pār-*, *pie-*, *sa-*, *uz-*. Dariausiu daiktavardžių darybos priešdėliu reikėtų laikyti priešdėlį *pa-*, mažiau vedinių pasidaroma su priešdėliais *aiz-*, *ap-*, *at-*.

§38. Grupuoti priešdėlinius daiktavardžius pagal reikšmę yra gana sudėtinga, nes reikšmių įvairovė labai plati, kartais jos reiškiasi tik tam tikrame kontekste. Todėl labai sąlygiškai latvių kalbos priešdėlinius daiktavardžius galima suskirstyti į šias semantines grupes:

Vietos reikšmės priešdėliniai daiktavardžiai. Tai stambiausia reikšminė grupė, kurią sudaro penkių priešdėlių vediniai. Žinoma, vedinių vietos reikšmė nėra vienoda, kiekvienas priešdėlis ją savaip modifikuoja.

- priešdėlio *pa-* vediniai žymi vietą, esančią po pamatiniu daiktavardžiu įvardijamu dalyku. Visi šio priešdėlio vediniai priklauso kitai fleksinei klasei nei pamatinis daiktavardis, todėl šiuo atveju galima išvelgti sudėtinio formanto cirkumfikso, apie kurį jau buvo kalbėta §10, vartojimą (Kalnača 2004, 24; Urbutis 2009, 342): *pa-degun-e* ‘panosė’ (: *degun-s* ‘nosis’), *pa-jumt-e* ‘pastogė’ (: *jumt-s* ‘stogas’), *pa-sol-e* ‘pasuolė’ (: *sol-s* ‘suolas’) ir kt.

- priešdėlio *aiz-* vediniai žymi vietą, esančią už pamatiniu daiktavardžiu įvardijamo dalyko. Dariniai taip pat kartais priskiriami kitai nei pamatinis žodis fleksinei klasei: *aiz-mugur-e* ‘užnugaris’ (: *mugur-a* ‘nugara’), *aiz-krāsn-e* ‘užkrošnis’ (: *krāsn-s* ‘krošnis’), *aiz-vēj-š* ‘užuovėja’ (: *vēj-š* ‘vėjas’) ir kt.

- priešdėlis *no-* su juo padarytiems daiktavardžiams suteikia ne visai vienalytę vietos reikšmę. Vediniai gali reikšti tiek vietą, esančią po pamatiniu žodžiu įvardijamu dalyku (*no-jum-e* ‘pastogė’ (: *jum-s* ‘skliautas, dangus’)), tiek vietą, esančią pamatiniu daiktavardžiu įvardijamo dalyko apačioje (*no-kaln-e* ‘nuokalnė, pakalnė, apatinė kalno dalis’ (: *kaln-s* ‘kalnas’)).

- daiktavardžiai su priešdėliu *pie-* reiškia vietą, esančią šalia objekto, reiškiamo pamatiniu žodžiu: *pie-jūr-a* ‘pajūris’ (: *jūr-a* ‘jūra’), *pie-pilsēt-a* ‘priemiestis’ (: *pilsēt-a* ‘miestas’).

- su priešdėliu *pār-* sudaroma labai mažai vietos reikšmę turinčių daiktavardžių, jie žymi vietą, esančią kitoje pamatiniu daiktavardžiu įvardijamo dalyko pusėje: *pār-up-e* ‘užupis, kita upės pusė’ (: *up-e* ‘upė’), *pār-iel-a* ‘kita gatvės pusė’ (: *iel-a* ‘gatvė’).

Laiko reikšmės priešdėliniai daiktavardžiai. Laiko reikšmė būdinga latvių kalbos daiktavardžiams, pasidarytiems su priešdėliais *aiz-* (*aiz-vēstur-e* ‘priešistorė’ (: *vēstur-e* ‘istorija’)), *no-* (*no-vakar-s* ‘pavakarys’ (: *vakar-s* ‘vakaras’)), *pa-* (*pa-vasar-is* ‘pavasaris’ (: *vasar-a* ‘vasara’)), *pie-* (*pie-vakar-e* ‘pavakarė’ (: *vakar-s* ‘vakaras’)).

Intensyvumo reikšmę daiktavardžiams suteikia priešdėliai *pa-*, *no-*, *ie-*, *pār-*: *pa-krēsl-a* ‘prieblanda, prietema’ (: *krēsl-a* ‘sutemos’), *no-krās-a* ‘atspalvis’ (: *krās-a* ‘spalva’), *ie-krēsl-a* ‘prieblanda’ (: *krēsl-a* ‘sutemos’), *pār-cilvēk-s* ‘antžmogis’ (: *cilvēk-s* ‘žmogus’).

Nemaža dalis priešdėlinių daiktavardžių žymi daiktus pagal jų **išsidėstymą erdvėje**:

- priešdėlio *ap-* vediniai įvardija daiktus, esančius aplink pamatiniu daiktavardžiu reiškiamą daiktą: *ap-kakl-e* ‘apykaklė’ (: *kakl-s* ‘kaklas’), *ap-vāk-s* ‘aplankalas’ (: *vāk-i* ‘viršelis’).

- priešdėlio *ie-* vediniai daiktavardžiai žymi tai, kas yra daikto ar dalyko, reiškiamo pamatiniu žodžiu, viduje: *ie-mut-e* ‘kandiklis, rūkiklis’ (: *mut-e* ‘burna’).

- priešdėlio *uz-* vediniai dažniausiai reiškia daiktą, esantį virš to, kas reiškiamas pamatiniu žodžiu: *uz-ac-s* ‘antakis’ (: *ac-s* ‘akis’).

Asmenų pavadinimais eina priešdėlių *pār-*, *bez-* vediniai: *pār-galv-is* ‘nutrūktgalvis’ (: *galv-a* ‘galva’), *bez-kaun-a* ‘begėdis’ (: *kaun-s* ‘gėda’) ir kt.

§39. Dabartinės latvių kalbos gramatikoje greta priešdėlių vedinių aptariami ir daiktavardžiai su vadinamaisiais „pusiau priešdėliais“ (*puspriedēklī*), latvių kalboje galinčiais duoti tik daiktavardžių. Gramatikoje skiriami „pusiau priešdėliai“ *ār-*, *apakš-*, *caur-*, *iekš-*, *līdz-*, *pakaļ-*, *pēc-*, *pirms-*, *pret-*, *priekš-*, *starp-*, *virš-*, *zem-*. Gramatikoje teigiama, kad šie „pusiau priešdėliai“ yra „į priešdėlius panašūs žodžiai (pabraukta mano – A.N.-K.), kilę išrieveiksmių ir žodžių daryboje užimantys tarpinę padėtį tarp dūrinių pirmojo dėmens ir priešdėlio“²⁰ (MLLVG 1, 183), pvz.: *caur-vējš* ‘skersvėjis’ (: *caur-i* ‘kiaurai’, *vējš* ‘vėjas’), *līdz-strādnieks* ‘bendradarbis’ (: *līdz-i* ‘kartu, drauge’, *strādnieks* ‘darbininkas’), *starp-josla* ‘tarpinė zona, juosta’ (: *starp-ā* ‘tarpe’, *josla* ‘juosta, zona’) ir kt. „Pusiau priešdėlių“ atskyrimas nuo dūrinių dabartinės latvių kalbos gramatikoje dar grindžiamas

²⁰ „Šos priedēklīem līdzīgos vārdus var nosaukt par puspriedēklīem, jo tie kā vārdus darināšanas līdzekļi atrodas uz robežas starp salikteņu pirmajiem komponentiem un priedēklīem. (...) liela daļa puspriedēklju ir cēlušies no apstākļa vārdiem.“

tuo, kad „pusiau priešdėlis“, kitaip nei pirmasis dūrinio dėmuo, yra praradęs savo leksinę reikšmę ir ryšį su pamatiniu žodžiu (o dūrinio pirmasis dėmuo šį ryšį išsaugo), be to, „pusiau priešdėliai“ kaip ir priešdėliai gali eiti daugiau nei vieno daiktavardžio pamatu (o sudurtinių žodžių pirmasis dėmuo negali), suteikdami vediniams tokią pačią reikšmę, pavyzdžiui, dariniuose *apakš-žoklis* ‘apatinis žandikaulis’ (: *apakš-ā* ‘apačioje’, *žoklis* ‘žandikaulis’), *apakš-zobs* ‘apatinis dantis’ (: *apakš-ā* ‘apačioje’, *zobs* ‘dantis’), *apakš-lūpa* ‘apatinė lūpa’ (: *apakš-ā* ‘apačioje’, *lūpa* ‘lūpa’) „pusiau priešdėlis“ *apakš-* nurodo, kad pamatiniu žodžiu reiškiamas dalykas yra apačioje (MLLVG 1, 184).

Būtinybę skirti vadinamuosius „pusiau priešdėlius“ paneigė latvių kalbininkė Vulcanė (Vulāne 1992, 95–118). Ji tvirtina, kad tokio darybos formanto skyrimas tik apsunkina galimybę perprasti žodžių darybos sistemą. Išnagrinėjusi nemažą kiekį latvių kalbos pavyzdžių, ji padarė išvadą, kad nesą jokio reikalo skirti tokį darybos formantą kaip „pusiau priešdėlis“ todėl, kad visi „pusiau priešdėlių“ vediniais laikomi latvių kalbos daiktavardžiai gali būti priskirti arba dūriniam (nes jų pirmasis dėmuo kuo puikiausiai atlieka dūrinio apibrėžiamojo dėmens funkcijas), arba priešdėlių vediniams. Vulcanė minėtuosius darinius su „pusiau priešdėliu“ *apakš-* lygina su latvių kalbos dūriniais *augš-lūpa* ‘viršutinė lūpa’ ar *augš-daļa* ‘viršutinė dalis’ ir neįžvelgia nei struktūrinių, nei semantinių skirtumų. Lygiai taip pat autorė nemato skirtumo tarp darinio *zem-ūden-e* ‘povandeninis laivas’ su „pusiau priešdėliu“ *zem-* (taip šis darinys traktuojamas MLLVG) ir priešdėlio *aiz-* vedinio *aiz-krāsn-e* ‘užkrosnis’. Tokia Vulcanės nuomone, esant reikalui, bus remiamasi ir šiame darbe nagrinėjant *nomina agentis* ir *nomina actionis* darybos kategorijas.

5.1.2. Priesaginiai daiktavardžiai

§40. Latvių kalbos priesaginiai daiktavardžiai išsamiau ar ne taip išsamiai nagrinėjami visose aptartose latvių kalbos gramatikose. Istoriniu lyginamuoju metodu priesagų vedinius aprašė Endzelynas, o MLLVG pateikiamas sinchroninis priesaginės darybos aprašas, kuriame aptartos 63

latviškos ir tarptautinės kilmės priesagos, jas, pagal vediniams suteikiamą reikšmę, bandyta skirstyti į tam tikras grupes. Priebalsines latvių kalbos priesagas bei jų paplitimą išsamiau aprašė Kornelija Pokrotniečė (Pokrotniečė 1984, 62–73; 2002, 81–139). Latvių kalbos deminutyvus gana išsamiai ištyrė V. Rūkė-Dravinia (Rūkė-Draviņa 1959).

§41. Pagal priesaginių daiktavardžių darybos reikšmę latvių kalbos vedinius galima suskirstyti į deminutyvų, vietų pavadinimų, ypatybių pavadinimų, ypatybių turėtojų pavadinimų, veikėjų ir veiksmo pavadinimų, įrankių pavadinimų darybos kategorijas. Žinoma, žemiau pateikiamas šių kategorijų aprašas nėra išsamus, jame stengiamasis išryškinti tik pagrindinius bruožus, svarbiausius darybos tipus.

§42. Deminutyvai. Latvių kalboje deminutyvų darybos kategorija gausi, deminutyvų galima pasidaryti bemaž iš kiekvieno daiktavardžio. Tikroji deminutyvų mažumo, malonumo reikšmė kartais konkuruoja su pejoratyvine reikšme, tačiau tokius vedinius vienus nuo kitų paprastai būna sunku atriboti – tiek mažumą ar malonumą reiškiantiems vediniams, tiek pejoratyvinės reikšmės vediniams pasidaryti vartojamos tos pačios priesagos.

Nemažai deminutyvų latvių kalboje sudaroma su priesaga *-iņš, -iņa*. Tai produktyvus darybos tipas. Šios priesagos bendrinėje latvių kalboje dedamos prie vyriškosios giminės 1 linksniuotės (retai 2) daiktavardžių ir prie moteriškosios giminės 4 linksniuotės (retai 5) daiktavardžių: *cel-iņš* ‘keliukas’ (: *ceļš* ‘kelias’), *galv-iņ-a* ‘galvytė’ (: *galva* ‘galva’).

Priesagos *-iņš, -iņa* turi ir variantų, iš kurių labiausiai paplitusios yra priesagos *-tiņš, -tiņa*. Su šiomis išplėstinėmis priesagomis deminutyvų pasidaroma iš vyriškosios giminės 2 ir 3 linksniuotės daiktavardžių, taip pat iš moteriškosios giminės daiktavardžių, priskiriamų 6 linksniuotei: *akmen-tiņš* ‘akmenėlis’ (: *akmen-s* ‘akmuo’), *ūden-tiņš* ‘vandenėlis’ (: *ūden-s* ‘vanduo’), *ac-tiņ-a* ‘akytė’ (: *ac-s* ‘akis’) (MLLVG 1, 112–121).

Priesagos *-ītis, -īte* darybos tipas latvių kalboje yra ne mažiau produktyvus. Su jomis deminutyvai sudaromi iš 2 ir 5 linksniuočių daiktavardžių: *zaķ-īt-is* ‘kiškutis’ (: *zaķ-is* ‘kiškis’), *zem-īt-e* ‘žemelė’ (: *zem-e*

‘žemē’) ir kt. Šių priesagų vediniai latvių kalboje įgyja mažumo, malonumo reikšmes, jiems retai būdinga pejoratyvinė reikšmė (MLLVG 1, 130–131).

Ne toks produktyvus bendrinėje latvių kalboje yra priesagos *-ēns* vedinių darybos tipas. Deminutyvinė reikšmė vediniams nėra pagrindinė, su šia priesaga dar sudaroma ir asmenų pavadinimų, giminystės terminų, vietų pavadinimų. Deminutyvams su priesaga *-ēns* būdinga mažumo reikšmė, tačiau čia retas emocinis vertinimas, vediniai neįgauna malonybinės reikšmės. Su šia priesaga latvių kalboje iš gyvūnų, paukščių ir žuvų pavadinimų pasidaroma jaunu, mažų, nesuaugusių gyvūnų ar paukščių pavadinimų: *vilcēns* ‘vilkiukas’ (: *vilks* ‘vilkas’) ir kt. (MLLVG 1, 109).

Deminutyvų latvių kalboje pasidaroma ir su priesaga *-elis*, *-ele*. Jos vediniai gali reikšti ne tik mažumą, bet ir malonumą, gali įgyti ir pejoratyvinę reikšmę, plg. pavyzdžius iš tekstyno: *Ģirtiņ, kāds Valmierā tu biji romantisks puišelis ar sapņainām zilām acīm... Kā tevi Rīga mainījusi* („Girteli, koks Valmieroje buvai romantiškas vaikinukas svajingomis mėlynomis akimis... Kaip Ryga tave pakeitė“) (malonumo reikšmė); *Kāpēc tā māte tik laimīga smaida, skatoties kā viņas mazais bērnelis tevi rausta aiz matiem* („Kodėl ta mama tokia laiminga šypsosi, žiūrėdama, kaip jos mažasis vaikišcias tave tampo už plaukų“) (paniekinamoji reikšmė – emocinis vertinimas) ir kt. (MLLVG 1, 94).

Neproduktyvų deminutyvų darybos tipą sudaro priesagų *-ulis*, *-ule* vediniai. Sudarinėjant deminutyvus ji kiek dažniau vartojama vardų daryboje, pvz.: *Ann-ul-e* (: *Ann-a*) ir kt. (MLLVG 1, 156).

Kitų neproduktyvių latvių kalbos deminutyvų darybos tipų vediniai dabartinėje kalboje vartojami retai arba visai nebevartojami: *-iķis*: *aun-iķ-is* ‘mažas avinėlis’ (: *aun-s* ‘avinas’); *-uks*: *suņ-uk-s* ‘šuniukas’ (: *sun-s* ‘šuo’); *-āks*: *kumel-āk-s* ‘kumeliukas’ (: *kumel-š* ‘žirgas’); *-ēks*: *sun-ēk-s* ‘šunėkas, prastas šuo’ (: *sun-s* ‘šuo’); *-uža*: *pirt-už-a* ‘pirtelė’ (: *pirt-s* ‘pirtis’); *-utis*: *al-ut-is* ‘alutis’ (: *al-us* ‘alus’); *-uška*: *meit-ušk-a* ‘mergaitė’ (: *meit-a* ‘mergina, merga’).

§43. Vietų pavadinimai (*nomina loci*). Vietos pavadinimų darybos kategorija latvių kalboje nėra tokia gausi kaip veikėjų ar veiksmo

pavadinimų, tačiau ji labai įvairi. Su priesagomis vietų pavadinimų pasidaroma ne tik iš pamatinių daiktavardžių, bet ir iš būdvardžių, veiksmažodžių,rieveksmių. Vediniai, priskiriami vietos pavadinimams, žymi vietą pagal joje esančius daiktus, pagal joje atliekamą veiksmą (veiksmo vietų pavadinimai, paprastai pasidaromi iš veiksmažodžių). Vieta gali būti tiek atvira (atviras plotas, laukas), tiek uždara (kokia nors patalpa).

Produktyviausią latvių kalbos vietų pavadinimų darybos iš vardažodžių tipą sudaro priesagos **-ājs** vediniai. Su šia priesaga pasidaroma vietų pavadinimų iš daiktavardžių, reiškiančių daiktus, kurių žymimoje vietoje yra daug: *kārkl-āj-s* ‘vieta, kur daug karklų, karklynas’ (: *kārkl-s* ‘karklas’), *akmen-āj-s* ‘vieta, kur daug akmenų’ (: *akmen-s* ‘akmuo’) ir kt. (MLLVG 1, 93). Su šia priesaga vietų pavadinimų išvedama ir iš būdvardžių, vieta dažniausiai pavadinama pagal jai būdingą ypatybę: *mukl-āj-s* ‘klampynė, liūnas’ (: *mukl-s* ‘klampus, pelkėtas’).

Latvių kalbos priesagos **-iena**, **-iene**, **-iens** yra sinonimiškos ir viena iš jų funkcijų yra vietos reiškinas. Vien vietai reikšti vartojama priesaga **-iena** – su ja sudaryti Latvijos gyvenamųjų vietų ar rajonų pavadinimai (*Druviena*, *Gaujiena*), vienas kitas bendrinis vietos pavadinimas (*skaid-ien-a* ‘skiedrynas’ (: *skaid-a* ‘skiedra’)). Priesagos **-iene** vietos reiškinio funkcija nėra pagrindinė, su ja bendrinėje latvių kalboje dar sudaromi asmenų ir gyvūnų pavadinimai. Tą patį galima pasakyti ir apie priesagą **-iens**. Tačiau su abiem priesagomis pasidaryti vietų pavadinimai yra sinonimiški, pvz.: *pried-ien-e* ‘vieta, kur daug pušų, pušynas’ (: *pried-e* ‘pušis’) ir *pried-ien-s* ‘t.p.’ ir kt. (MLLVG 1, 132–137). Esama ir vedinių iš būdvardžių: *augst-ien-e* ‘aukštuma’ (: *augst-s* ‘aukštas’), *zem-ien-e* ‘žemuma’ (: *zem-s* ‘žemas’).

Su priesaga **-nīca** latvių kalboje iš vardažodžių taip pat pasidaroma vietų pavadinimų. Dažniausiai jie reiškia kokią nors uždara erdvę, patalpą kam nors laikyti, susidėti: *rat-nīc-a* ‘vieta, kur laikomi ratai, ratinė’ (: *rat-s* ‘ratas’), *vasar-nīc-a* ‘vieta, kur gyvenama vasarą, vasarnamis’ (: *vasar-a* ‘vasara’) (MLLVG 1, 142). Rečiau šios priesagos vedinius pamatuoja būdvardžiai: *slim-nīc-a* ‘ligoninė’ (: *slim-s* ‘sergantis, nesveikas’).

Retos latvių kalbos vietų pavadinimų priesagos, su kuriomis vedinių pasidaroma iš daiktavardžių: **-aine**: *egl-ain-e* ‘eglynas’ (: *egl-e* ‘eglė’); **-ava**: *dumbr-av-a* ‘klampi, pelkėta vieta’ (: *dumbr-s* ‘pelkė, liūnas’); **-ija**: *kram-ij-a* ‘sausas pievas’ (: *kram-s* ‘sausas šašas; titnagas’); **-ūzis**: *pien-ūz-is* ‘pastatas ar atskira patalpa, kur šaldomas ir laikomas pienas; pieninė’ (: *pien-s* ‘pienas’); **-ude**: *pel-ud-e* ‘peludė’ (: *pel-us* ‘pelai’).

Vietų pavadinimai, pasidaryti iš veiksmažodžių, žymi vietą, kurioje vyksta pamatiniu veiksmažodžiu įvardintas veiksmas.

Vietų pavadinimams iš veiksmažodžių pasidaryti produktyviai vartojama priesaga **-tava**, su ja vedinių pasidaroma iš veiksmažodžių, turinčių kokią nors priesagą: *audz-ē-tav-a* ‘vieta, kur kas nors auginama; augykla, veisykla’ (: *audz-ē-t* ‘auginti, veisti’). Iš pirminių (vienskiemenių) veiksmažodžių vietų pavadinimų pasidaroma su priesaga **-tuve**: *aus-tuv-e* ‘vieta, kur audžiama; audykla’ (: *aus-t* ‘austi’).

Nedaug vietos pavadinimų iš veiksmažodžių latvių kalboje yra pasidaryta su priesaga **-oņa**, be to, vediniai kartais įgyja ir laiko reikšmę: *slap-oņ-a* ‘šlapia vieta; taip pat ir šlapias laikas’ (: *slap-t* ‘šlapti’).

§44. Moteriškosios lyties asmenų ir gyvūnų pavadinimai (nomina feminina). Reikia pažymėti, kad čia kalbama apie tokius moteriškąją lytį reiškiančius žodžius, kurie pasidaryti iš atitinkamų vyriškąją lytį reiškiančių žodžių²¹. Ši darybos kategorija nepasižymi darybos priemonių gausa, šiek tiek dažniau vartojamos vos dvi priesagos.

Su latvių kalbos priesaga **-ene** moteriškosios lyties asmenų ar gyvūnų pavadinimų pasidaroma iš atitinkamų vyriškosios lyties asmenų ar gyvūnų pavadinimų: *draudz-en-e* ‘draugė’ (: *draug-s* ‘draugas’), *kaķ-en-e* ‘katė’ (: *kaķ-is* ‘katinas’) ir kt.

Labai panašią funkciją kaip priesaga **-ene** latvių kalboje atlieka ir priesaga **-iene**: *kalēj-ien-e* ‘kalvio žmona’ (: *kalēj-s* ‘kalvis’) ir kt.

²¹ Latvių kalboje yra nemažai priesagų, šalia vyriškosios turinčių ir moteriškosios giminės formą, pvz., veikėjų pavadinimų priesagos *-tājs, -tāja; -ējs, -ēja; -nieks, -niece* ir kt. Šiais atvejais moteriškosios giminės pavadinimai yra sudaryti ne iš atitinkamos vyriškosios giminės formos, o iš to paties pamatinio žodžio kaip ir vyriškosios giminės forma, plg.: *skol-o-tāj-s* ‘mokytojas’ ir *skol-o-tāj-a* ‘mokytoja’ (: *skol-o-t* ‘mokyti’) ir kt.

§45. Ypatybių pavadinimai (*nomina qualitatis*). Daugiausia ypatybės pavadinimų latvių kalboje pasidaroma iš būdvardžių. Pagrindinė šios darybos kategorijos priesaga yra **-ums**. Su ja galima pasidaryti vedinių iš daugumos būdvardžių, vediniai visada turi aiškią ypatybės reikšmę: *smaržīg-um-s* ‘kvapnumas’ (: *smaržīg-s* ‘kvapnus’). Su šia priesaga vienas kitas ypatybės pavadinimas yra pasidarytas ir iš daiktavardžių: *dvan-um-s* ‘tvaikumas’ (: *dvan-s* ‘garas, tvaikas’).

Kita latvių kalbos ypatybių pavadinimams sudaryti vartojama priesaga yra **-ība**. Su ja iš būdvardžių pasidaroma daugiausia gyvoms būtybėms būdingų ypatybių pavadinimų: *bardz-īb-a* ‘rūstybė, griežtumas’ (: *barg-s* ‘rūstus, griežtas’). Su šia priesaga iš daiktavardžių pasidaryti latvių kalbos ypatybių pavadinimai daugiausia remiasi asmenų pavadinimais ir žymi pamatiniu žodžiu įvardintam asmeniui būdingą ypatybę, padėtį ir pan.: *draudz-īb-a* ‘draugystė’ (: *draug-s* ‘draugas’), *brāl-īb-a* ‘brolystė’ (: *brāl-is* ‘brolis’) ir kt.

§46. Ypatybės turėtojų pavadinimai (*nomina attributiva*). Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai žymi asmenį, gyvūną ar daiktą pagal jam būdingą ypatybę. Daugiausia ypatybės turėtojų pavadinimų pasidaroma iš būdvardžių. Ši darybos kategorija pasižymi priesagų įvairove, tačiau labai skiriasi darybos tipų produktyvumas.

Vieną produktyvesnių latvių kalbos ypatybės turėtojų pavadinimų darybos tipų sudaro priesagų **-(i)nieks**, **-(i)niece** vediniai: *gudr-iniek-s*, *-e* ‘gudruolis, -ė’ (: *gudr-s* ‘protingas, gudrus’).

Ypatybės turėtojų pavadinimų iš būdvardžių pasidaroma ir su priesaga **-ulis**, **-ule**: *glēv-ul-is*, *-e* ‘ištižėlis, ištižėlė’ (: *glēv-s* ‘suglebęs, ištižęs’).

Keletas ypatybės turėtojų pavadinimų latvių kalboje pasidaryta su priesaga **-enis**: *stulb-en-is* ‘kvailys’ (: *stulb-s* ‘kvailas’).

Neproduktyvų darybos tipą sudaro priesagos **-ava** vediniai *daiļ-av-a* ‘gražuolė’ (: *daiļ-š* ‘dailus, gražus’), *jaun-av-a* ‘mergina, jaunuolė’ (: *jaun-s* ‘jaunas’).

Kitos retai vartojamos latvių kalbos ypatybių turėtojų pavadinimų priesagos: **-iķis**: *meln-iķ-is* ‘juodas arklys’ (: *meln-s* ‘juodas’); **-uks**: *bēr-uk-s*

‘bėras arklys’ (: *bēr-s* ‘bėras’); *-ītis*: *lēn-īt-is* ‘šiltas pietų vėjas’ (: *lēn-s* ‘šiltas’); *-āns*: *nešķīst-ān-s* ‘pabaisa, išgama’ (: *nešķīst-s* ‘bjaurus, neskaistus’); *-ēns*: *raib-ēn-s* ‘margas jaunas veršiukas’ (: *raib-s* ‘raibas, margas’).

§47. Įrankių pavadinimai (*nomina instrumenti*). Įrankių pavadinimai su priesagomis pasidaromi iš veiksmažodžių ir žymi kokį nors daiktą (prietaisą ar kokią nors priemonę), skirtą atlikti pamatiniu žodžiu įvardintam veiksmui. Šiai darybos kategorijai priklauso nemažai darybos tipų, tačiau dauguma jų dabartinėje kalboje nėra produktyvūs.

Naujais dariniais nuolatos pasipildo priesagų *-tājs* ir *-ējs* darybos tipai, jei juos apskritai galima skirti šiai darybos kategorijai, nes jų vediniais nėra įvardijami tikrieji įrankiai, o tik įvairūs prietaisai, mechanizmai, mašinos, plg. *pacēl-āj-s* ‘pakėliklis’ (: *pacel-t* ‘pakelti’, *pacēl-a*), *kūl-ēj-s* ‘kuliamoji mašina’ (: *kul-t* ‘kulti’, *kūl-a*), *modin-ā-tāj-s* ‘žadintuvas’ (: *modin-ā-t* ‘žadinti’), *las-ī-tāj-s* ‘skaityklė (elektroninių knygų)’ (: *las-ī-t* ‘skaityti’) ir kt.

Nemažai priesagos *-klis* (taip pat balsiniu elementu išplėstų priesagų *-eklis*, *-ēklis*, *-īklis*, *-oklis* ir kt.) vedinių, turinčių įrankio reikšmę, yra vartojami dabartinėje latvių kalboje (*dur-kl-is* ‘durklas’ (: *dur-t* ‘durti, smeigti’), *grāb-ekl-is* ‘grėblys’ (: *grāb-t* ‘grėbti’), *skuv-ekl-is* ‘skustuvas’ (: *skū-t* ‘skusti’, *skuv-a*), *vēd-ekl-is* ‘vėduoklė’ (: *vēd-in-ā-t* ‘mojuoti, mosuoti’), *glud-ekl-is* ‘lygintuvas’ (: *glud-in-ā-t* ‘lyginti’ ir kt.), nors apskritai naujų įrankių pavadinimų su šiomis priesagomis nepasidaroma.

Įrankių pavadinimai, išvesti su priesaga *-nis*, taip pat vartojami dabartinėje latvių kalboje: *cērt-n-is* ‘kirtiklis’ (: *cirs-t* ‘kirsti’, *cērt*, *cirt-a*), *lauz-n-is* ‘laužtuvas’ (: *lauz-t* ‘laužti’), *aizbāz-n-is* ‘kaištis’ (: *aizbāz-t* ‘užkišti, užkimšti’) ir kt.

Nedaug dabartinėje kalboje vartojamų įrankių pavadinimų yra pasidaryta su priesaga *-(s)lis*: *greb-l-is* ‘rėžtuvas’ (: *greb-t* ‘raižyti, graviruoti’), *kāp-sl-is* ‘kablys (į stulpą lipti)’ (: *kāp-t* ‘lipti, kopti’), *kap-l-is* ‘kaplys’ (: *kap-ā-t* ‘kapoti’) ir kt.

Pamatiniu žodžiu įvardijamam veiksmui atlikti naudojamų įrankių pavadinimų latvių kalboje pasidaroma su priesaga **-ene**: *slauc-en-e* ‘melžtuvė’ (: *slauk-t* ‘melžti’, *slauc-a*).

Latvių kalbos įrankių pavadinimų daryboje nedari yra priesaga **-tuve**, dabartinėje kalboje vartojami vos keli jos vediniai, reiškiantys įrankius: *sēt-uv-e* ‘sėtuvė’ (: *sēt-t* ‘sėti’).

Dar viena latvių kalbos įrankių pavadinimų priesaga yra **-ulis**, su kuria pasidaryta keletas žinomesnių įrankių pavadinimų: *vārst-ul-is* ‘vožtuvas, ventilis’ (: *vārst-ī-t* ‘varstyti’).

Kiti neproduktyvūs latvių kalbos įrankių pavadinimų darybos tipai: **-tnis**: *cel-tn-is* ‘keltuvas’ (: *cel-t* ‘kelti’), *zvel-tn-is* ‘kaltuvas, plūktuvas’ (: *zvel-t* ‘trenkti, smogti’); **-tuvs**: *sēt-tuv-s* ‘sėtuvas’ (: *sēt-t* ‘sėti’); **-vis**: *cir-v-is* ‘kirvis’ (: *cirs-t* ‘kirsti’); **-āns**: *kap-ān-s* ‘kerteklė’ (: *kap-ā-t* ‘kapoti’) ir kt.

Vienas kitas įrankių pavadinimų darybos kategorijai priskiriamas vedinys pasidaromas ir iš daiktavardžių: **-ava(s)**: *dzirn-av-as* ‘girnos, malūnas’ (: *dzirn-us*, *dzirn-as* ‘girnos’); **-nīca**: *pavār-nīc-a* ‘samtis’ (: *pavār-s* ‘virėjas’).

5.1.3. Fleksinė derivacija

§48. Fleksinė derivacija (paradigmizacija) – darybos būdas, duodantis galūnių vedinių. Apie latvių kalbos galūnių vedinius savo gramatikoje gana plačiai rašė Endzelynas, tik juos vadino ne galūnių, o balsinių priesagų (kurias išvelgė ir sudurtinių daiktavardžių antrajame dėmenyje) vediniais. Endzelynas aprašė trijų tokių priesagų vedinius: *(j)ē* (*dedz-e* ‘degimas’ (: *deg-t* ‘degti’)), *-īo* (*brēķ-is* ‘rėksnys’ (: *brēķ-t* ‘rėkti’)) ir *-iā* (*glemž-a* ‘plepys’ (: *glemz-t* ‘plepėti’)) (Endzelīns 1951, 270, 272, 275). Dabartinės latvių kalbos gramatikoje taip pat aptariama fleksinė derivacija, tik darybos formantas vadinamas priesagine galūne (*sufiksālā galotne*), taip siekiant atskirti galūnės funkcijas žodžių daryboje ir kaityboje (MLLVG 1959, 159–170). Šį terminą savo straipsniuose kritikavo Soida (Soida 1976, 109; 1977, 119) ir siūlė tokią galūnę vadinti derivacine arba darybine galūne (*derivatīvā jeb vārd darināšanas galotne*), taip

pat pasiūlė ir paradigmizacijos terminą (Soida 1977, 119). Darybinės galūnės funkcijos trumpai aptariamoms ir būsimosios latvių kalbos gramatikos apžvalgoje (Vulāne 2008, 101). Joje skiriami du darybos būdai, kuriuose pagrindinis vaidmuo atitenka latvių kalbos galūnei – fleksacija (*urb-is* ‘gražtas’ (: *urb-t* ‘gręžti’)) ir mišrusis darybos būdas, kuris vadinamas prefiksiniu flektyviniu darybos būdu (*prefiksāli flektīvais paņēmiens*) (*ap-roc-e* ‘apyrankė’ (: *rok-a* ‘ranka’)).

§49. Latvių kalbos daiktavardžių daryboje galūninis darybos būdas yra produktyvesnis nei būdvardžių ar veiksmažodžių. Vedinius dažniausiai motyvuoja veiksmažodžiai. Pagrindinės latvių kalbos galūnės, su kuriomis pasidaroma daiktavardžių, yra *-is*, *-e* ir *-a*. Pagal darybos reikšmę jų vedinius galima suskirstyti į panašias darybos kategorijas kaip ir priesagų vedinius. Iš veiksmažodžių daugiausia pasidaroma veiksmonių pavadinimų (*čal-a* ‘klegėjimas, čiulbėjimas’ (: *čal-o-t* ‘klegėti, čiulbėti’), *apgād-e* ‘tiekimasis’ (: *apgād-ā-t* ‘aprūpinti, tiekti’), *sprakšķ-is* ‘traškėjimas, spragsėjimas’ (: *sprakšķ-ē-t* ‘traškėti, spragsėti’)) ir veikėjų pavadinimų (*brēķ-is* ‘rėksnys, verksnys’ (: *brēķ-t* ‘bliauti, šaukti, rėkti’), *skauģ-is, -e* ‘pavyduolis, -ė’ (: *skaus-t* ‘pavydėti’, *skauģ, skaud-a*), taip pat įrankių pavadinimų (*skrāp-is* ‘gremžtukas’ (: *skrāp-ē-t* ‘gremžti, braižyti’)). Iš būdvardžių – ypatybių (*brīv-e* ‘laisvė’ (: *brīv-s* ‘laisvas’)) ir ypatybės turėtojų (*resn-is* ‘storulis’ (: *resn-s* ‘storas’)) pavadinimų.

5.2. Dūryba

§50. Latvių kalbos dūriniai gana nuosekliai aptarti ir pagal juos sudarančių dėmenų kalbos dalis suklasifikuoti Bielensteino ir Endzelyno gramatikose. Abu autoriai prie dūrinių priskyrė ir priešdėlių vedinius. Išsamesnis dūrinių aprašas pateikiamas MLLVG (1, 196–224). Joje skiriami du dūrinių darybos būdai – sintaksinis (*sintaktiskais*) ir sintaksinis morfologinis (*sintaktiski morfologiskais*). Sintaksiniu būdu pasidaryti dariniai savo ruožtu pagal dėmenų tarpusavio ryšį dar skirstomi į determinatyvinius ir kopuliatyvinius dūrinius (pastarieji latvių kalboje gana reti). Sintaksiniu morfologiniu būdu pasidaryti dūriniai dabartinės latvių kalbos gramatikoje

pagal antrojo dėmens kalbos dalį skirstomi į daiktavardinius ir veiksmazodinius (MLLVG 1, 197–199). Sintaksiniai dūriniai atsiranda iš žodžių junginių, jų daryboje nenaudojamas joks darybos formantas, o gramatinius ryšius nurodo antrasis dūrinio dėmuo, kuris dažniausiai yra daiktavardis. Sintaksiniu morfologiniu būdu pasidaromi latvių kalbos dūriniai ne tik yra sudėti iš dviejų dėmenų, bet dar turi ir darybos formantą – priesagą (*gar-laic-īb-a* ‘nuobodulys’ (: *gar-š* ‘ilgas’, *laik-s* ‘laikas’)) arba galūnę (*lab-dar-is* ‘geradarys’ (: *lab-u* ‘gerą’, *dar-ī-t* ‘daryti’)). Lygiai taip pat latvių kalbos dūriniai skirstomi ir apžvalginėje būsimosios latvių kalbos gramatikoje dalyje (Vulāne 2008, 96, 97, 102, 103).

5.2.1. Sintaksiniu būdu pasidaryti sudurtiniai daiktavardžiai

§51. Sintaksiniais dūriniais latvių kalboje vadinami dūriniai, susiformavę nenaudojant jokių darybos priemonių, o tiesiog susiliejus įvairiems žodžių junginiams, pavyzdžiui, *rakstāmgalds* ‘rašomasis stalas’ (: *rakstāmais galds*), *karavīrs* ‘karys, kareivis’ (: *kara vīrs*), *galdauts* ‘staltiesė’ (: *galda auts*), *tumšzils* ‘tamsiai mėlynas’ (: *tumši zils*) ir kt. Nuo pamatinio žodžių junginio tokie dūriniai skiriasi morfologiškai (gramatinius požymius išsaugo antrasis žodžių junginio elementas), semantiškai ir sintaksiškai (dūrinys, palyginti su pamatiniu žodžių junginiu, sakinyje funkcionuoja kaip vienas žodis). Tokio tipo sintaksiniai dūriniai sudaro patį gausiausią latvių kalbos dūrinių grupę (MLLVG 1, 200; Vulāne 2008, 102–103). Visi šio tipo dūriniai yra determinatyviniai, nes pirmasis jų dėmuo apibrėžia, patikslina antrojo reikšmę.

Kartais sinonimiškai gali būti vartojamas tiek dūrinys, tiek ir atitinkamas pamatinis žodžių junginys, pavyzdžiui, *aitkopējs* ir *aitu kopējs* ‘avių prižiūrėtojas’ (plg. su dūriniu *aitkopis* ‘t.p.’, kuris sudarytas jau visai kitokiu būdu). Taip yra todėl, kad tokie dūriniai atsiranda ne iš karto, žodžių junginys į dūrinį susilieja per tam tikrą laiką, o pereinamuoju laikotarpiu jie egzistuoja vienas šalia kito tol, kol dūrinys nuo pamatinio žodžių junginio nepradedą skirtis savo leksine reikšme. Tokiu būdu yra atsiradę nemažai

latvių kalbos dūrinių, šiandien jau nebesiejamų su pamatiniu žodžių junginiu, pvz. *piektdiena* ‘penktadienis’ (: *piektā diena* ‘penktoji diena’), *dienasgrāmata* ‘dienoraštis’ (: *dienas grāmata* ‘dienos knyga’) ir kt. Dūrinio ir pamatinio žodžių junginio reikšmių santykis gali būti įvairus:

1) Dūrinio ir pamatinio žodžių junginio leksinės reikšmės gali visai nesutapti, pavyzdžiui, *pilsēta* ‘miestas’ (: *pils sēta* ‘pilies kiemas, sodyba’), *lielgabals* ‘patranka’ (: *liels gabals* ‘didelis gabalas’), *gadalaiks* ‘metų laikas (vasara, pavasaris)’ (: *gada laiks* ‘laikotarpis, trunkantis metus’) ir kt. Tokie savo leksine reikšme nuo pamatinio žodžių junginio nutolę dūriniai dažniausiai priklauso senesniam latvių kalbos dūrinių sluoksniui (Ahero 1965, 18).

2) Dūrinys turi tik kurią nors vieną pamatinio žodžių junginio leksinę reikšmę, pavyzdžiui, *ozolkoks* ‘ąžuolo mediena’ ir pamatinis žodžių junginys *ozola koks*, reiškiantis tiek medį, tiek medieną (Ahero 1965, 20).

3) Dūrinys patikslina tai, kas atitinkamu žodžių junginiu reiškama tik apytiksliai, neapibrėžtai, pavyzdžiui, *augsta celtne* ‘aukštas pastatas (bet kuris)’ ir *augstceltne* ‘specialios konstrukcijos daugiaaukštis pastatas’ (Ahero 1965, 20).

4) dūrinys ir atitinkamas žodžių junginys gali būti vartojami sinonimiškai: *padomdevējs* ‘patarėjas’ ir *padoma devējs*, *dabaspētnieks* ‘gamtos tyrinėtojas’ ir *dabas pētnieks* ir kt.

§52. Struktūriškai šio tipo dūriniai taip pat labai įvairūs. Pirmasis pamatinio žodžių junginio dėmuo į dūrinį gali patekti tiek pilna savo forma, tiek ir sutrumpėjęs.

1) S + S → S (*cūkāda* ‘kiaulės oda’ (: *cūkas āda*));

2) S + S (priesaginis) → S (*dabaspētnieks* ‘gamtos tyrinėtojas’ (: *dabas pētnieks*));

3) S (priesaginis) + S (priesaginis) → S (*likumpārkāpējs* ‘īstatymo pažeidėjas’ (: *likuma pārkāpējs*));

4) A + S → S (*mazdēls* ‘vaikaitis’ (: *mazs dēls*));

5) A + S (priesaginis) → S (*jaunpienācējs* ‘ką tik priėjusis’ (: *jauns pienācējs*));

6) A (dūrinys) + S → S (*saldskābmaize* ‘ruginė saldžiarūgštė duona’ (: *saldskāba maize*));

7) P + S → S (*mūsmājas* ‘mūsu namai’ (: *mūsu mājas*));

8) N + S → S (*pirmdiena* ‘pirmadienis’ (: *pirmā diena*));

9) N + S (piesaginis) → S (*pirmcēlonis* ‘pirminė, svarbiausia priēzastis’ (: *pirmais cēlonis*));

10) Adv + S → S (*atpakaļceļš* ‘kelias atgal’ (: *ceļš atpakaļ*))²²;

11) V (dalyvis) + S → S (*rakstāmgalds* ‘rašomasis stalas’ (: *rakstāmais galds*));

12) V (bendratis) + S → S (*lasītprasme* ‘mokėjimas skaityti’ (: *prasme lasīt*)).

§53. Latvių kalboje kopuliatyvinių dūrinių, palyginti su determinatyviniais, yra labai nedaug. Kopuliatyvinuose dūriniuose komponentai yra vienas nuo kito nepriklausomi. Kiekvienas jų pavadina vieną dalyko dalį, o jų darybos reikšmę sudaro sandais einančių žodžių leksinių reikšmių suma: *dzelzbetons* ‘gelžbetonis’ (*dzelzs* ‘geležis’, *betons* ‘betonas’), *sālsmaize* ‘duona ir druska (patiekama sutinkant svečius)’ (*sāls* ‘druska’, *maize* ‘duona’) ir kt.

5.2.2. Sintaksiniu morfologiniu būdu pasidaryti sudurtiniai daiktavardžiai

§54. Šiuo būdu pasidarytų dūrinių pamatas yra du savarankiški žodžiai, o darybos formantu laikoma galūnė, suteikianti dūriniui gramatinę reikšmę (kartais dūrinių gali būti pasidaroma ir su priesaga). Tokių dūrinių antrasis dėmuo gali būti daiktavardinis arba veiksmažodinis.

1) Nemaža dalis latvių kalbos dūrinių su antruoju daiktavardiniu dėmeniu priklauso senam *bahuvrīhi* dūrinių tipui: *gar-nadz-is* ‘ilgapirštis’ (: *gar-š* ‘ilgas’, *nag-s* ‘nagas’), *tumš-mat-is* ‘tamsiaplaukis’ (: *tumš-s* ‘tamsus’,

²² Remiantis Vulkanės argumentais (§39), šiai grupei reikėtų skirti didžiąją dalį latvių kalbos vedinių su vadinamaisiais „pusiau priešdėliais“.

mat-s ‘plaukas’), *mīkst-sird-is* ‘minkštaširdis’ (: *mīkst-a* ‘minkšta’, *sird-s* ‘širdis’) ir kt.

2) Valdomųjų latvių kalbos dūrinių antrasis dėmuo yra veiksmažodinis. Pirmuoju dėmeniu gali eiti kitoms kalbos dalims priklausatys žodžiai:

a) $S + V \rightarrow S$. Didžioji dalis šių dūrinių remiasi tokiu daiktavardžio ir veiksmažodžio junginiu, kur daiktavardžiu yra pasakomas veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo objektas: *var-kal-is* ‘varkalys, varininkas’ (: *var-š* ‘varis’, *kal-t* ‘kalti’), *celm-lauz-is* ‘kelmarovis, kelmavertys’ (: *celm-s* ‘kelmas’, *lauz-t* ‘laužti’) ir kt.

Šios rūšies dūriniai savo reikšme yra panašūs į priesagų ar galūnių darybos daiktavardžius, todėl gali būti suskirstyti į panašias reikšmines grupes:

- *nomina agentis*: *grāv-rac-is* ‘groviakasys’ (: *grāv-is* ‘griovys’, *rak-t* ‘kasti, rausti’) ir kt.
- *nomina instrumenti*: *skrūv-griez-is* ‘atsuktuvė’ (: *skrūv-e* ‘varžtas, sraigtas’, *griez-t* ‘sukti, pjauti, rėžti’) ir kt.
- *nomina actionis*: *lap-krit-e* ‘lapų kritimas’ (: *lap-a* ‘lapas’, *kris-t* ‘kristi’) ir kt.

b) $A + V \rightarrow S$. Dauguma šio tipo dūrinių – asmenų pavadinimai, panašūs į *nomina agentis*: *ļauņ-dar-is* ‘piktadarys’ (: *ļauņ-s* ‘piktas’, *dar-ī-t* ‘daryti’) ir kt. Keletą dūrinių su pirmuoju būdvardiniu, o antruoju veiksmažodiniu sandu galima priskirti veiksmažodžių pavadinimams: *daiļ-rad-e* ‘meninė kūryba’ (: *daiļ-š* ‘gražus, dailus’, *rad-ī-t* ‘kurti’) ir kt.

c) $Adv + V \rightarrow S$: *ātr-audz-is* ‘ankstyvasis’ (: *ātr-i* ‘greitai’, *aug-t* ‘augti’), *klāt-bū-tn-e* ‘buvimas, dalyvavimas’ (: *klāt* ‘šalia’, *bū-t* ‘būti’) (šiam dūrinyje formanto funkciją atlieka priesaga *-tne*) ir kt.

d) $P + V \rightarrow S$: *pat-mīl-is* ‘savimyla’ (: *pat-s* ‘pats’, *mīl-ē-t* ‘mylėti’) ir kt.

e) $V + V \rightarrow S$: *ēst-nes-is* ‘lauknešėlis’ (: *ēst* ‘valgyti’, *nes-t* ‘nešti’) ir kt.

§55. Šiame darbe, aptariant latvių kalbos veikėjų ir veiksmažodžių pavadinimus, daugiausia dėmesio skiriama priesagų ir galūnių vediniams, nes

šie darybos būdai labiausiai atitinka visus tris darybos tipui keliamus reikalavimus – pamatinio žodžio, darybos formanto ir darybos reikšmės. Tačiau akivaizdu, kad bent jau savo reikšme, žinoma, kartais labiau leksine nei darybine, prie tam tikrų darybos kategorijų priartėja ir dūriniai. Todėl šiame darbe stengiamasi jų nepalikti nuošalyje, nes vienokiu ar kitokiu būdu jie yra susiję su nagrinėjamomis darybos kategorijomis. Sintaksinių dūrinių, atsiradusių iš žodžių junginių, antrasis dėmuo neretai pats yra kokios nors priesagos vedinys, jis yra ir pagrindinis dūrinio reikšminis elementas (pirmasis sandas tik apibrėžia antrąjį). Tokie dūriniai šiame darbe aptariami greta priesagų vedinių, tačiau atskirame skirsnyje, taip siekiant juos atriboti, kad skaitytojas nesusidarytų įspūdžio, jog dūriniai yra lygiai tokie patys kaip priesagų vediniai. Su nagrinėjamais darybos tipais tokius dūrinius sieja antrasis jų dėmuo, kuris, būdamas ne dūrinyje, akivaizdžiai priklausytų nagrinėjamam darybos tipui.

Valdomieji dūriniai šiame darbe aptariami atskiruose skyriuose (§117–§121; §179). Jie turi darybos pamatą (tokių dūrinių atveju – du pamatinius žodžius), gana aiškią darybos reikšmę (išplaukiančią iš dūrinio sandų reikšmių), neabejotinai galima įvardinti ir tokių dūrinių darybos formantą – galūnės funkcija tokiuose dūriniuose niekuo nesiskiria nuo funkcijos, kurią galūnė kaip darybos formantas atlieka galūnių vediniuose. Kai kuriuose dūriniuose formanto funkciją atlieka ir priesaga (*klātbūtne*).

IV. Latvių kalbos veikėjų pavadinimai

§56. Vienokiomis ar kitokiomis priemonėmis veikėjų pavadinimų pasidaroma kiekvienoje kalboje. Remiantis tipologiniais 42 genetiškai nesusijusių kalbų tyrimais nustatyta, kad veikėjų pavadinimai yra antra pagal dažnumą morfologiškai realizuojama kategorija – 57 procentuose ištirtų kalbų buvo rastas bent vienas veikėjų pavadinimų darybos modelis. *Nomina agentis* darybos kategoriją lenkia tik veiksmų pavadinimai (*Nomina actionis*) (Rainer, §1; Štekauer, Valera, Körtvélyessy 2012, 240).

§57. Veikėjų pavadinimų darybos kategorija yra labai įvairialypė. Ją sudarančių darybos tipų skaičius ir jų apimtis taip pat labai įvairuoja, vediniai nėra vienodi ir semantiniu požiūriu – vieni įvardija veikėją pagal jo atliekamą aktyvų atsitiktinį veiksmą, kiti – pagal nuolatos atliekamą veiksmą ar darbą, esama ir tokių vedinių, kurie įvardija tam tikrų būsenų patyrėjus. Franzas Raineris pateikia tokią agentiškumo skalę: veikėjas (1) priežastingai ir aktyviai veikia kitus (lie. *žudikas*, la. *laupītājs* ‘plēšikas’); (2) sąmoningai yra išitraukęs į veiksmą (lie. *kūrikas*, la. *peldētājs* ‘plaukikas’); (3) nuolatos arba kurį laiką atlieka savaiminį veiksmą, kuris tampa savotiška jo ypatybe (lie. *mikčius*, la. *stostoņa* ‘mikčius’, lie. *mylētojas*, la. *zinātājs* ‘žinotojas’). Manoma, kad tik pirmosioms dviem skalės klasėms priskiriamus veikėjų pavadinimus galima laikyti tikraisiais *Nomina agentis* dariniais (Rainer, §2 ir nuorodos). Nagrinėjamoje latvių kalboje pasitaiko ir veikėjų pavadinimų, įvardijančių kokį nors būsenos „patyrėją“ (pvz. *mironis*, plg. lie. *numirėlis*).

§58. Lietuvių kalbininkas Urbutis skiria veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimus. Veikėjų pavadinimai įvardija pamatiniu veiksmožodžiu reiškiamo veiksmo atlikėją (paprastai asmenį ar gyvą būtybę, pvz., lie. *rašytojas*, *nardytojas*, *siuvėjas*, *grobikas*; la. *skolotājs* ‘mokytojas’, *pircējs* ‘pirkėjas’), o veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimais veikėjai ne tiek įvardijami, kiek charakterizuojami pagal kokią nors su jų atliekamu veiksmu susijusią ypatybę (veiksmožodinės ypatybės turėtojais gali būti asmenys, gyvos būtybės, daiktai, pvz., lie. *apkiatēlis*, *cyplys*, *klajūnas*, la. *plēsoņa* ‘plēšrūnas’, *blandonis* ‘klajūnas’, *vizulis* ‘blizgutis (papuošalas)’) (LKG

1, 317). Veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai atitinka trečiosios prieš tai pateiktos agentiško skalės grupės veikėjų pavadinimus. Šiame darbe veikėjų pavadinimų darybos kategorijai skiriami tiek „tikrųjų“ veikėjų, tiek veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, tačiau, remiantis Urbučio pateikta klasifikacija, stengiamasi atskirti veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimus.

§59. Tradiciškai manoma, kad veikėjų pavadinimų darybos kategorijai priskiriami daiktavardžiai yra pasidaromi iš veiksmožodžių, o *nomina agentis* darybos reikšmę labai plačiai galima apibrėžti kaip „tas, kas atlieka pamatiniu veiksmožodžiu reiškiamą veiksmą“. Esama lingvistų, kurie šiai kategorijai priskiria ir asmenų pavadinimus, pasidarytus iš daiktavardžių (Rainer, §4 ir nuorodos). Negalima paneigti, kad veikėjų ir asmenų pavadinimai yra glaudžiai susijusios darybos kategorijos – joms priklausantys dariniai reiškia veikėją kompleksiniame veiksmo scenarijuje. Tokių tipinių scenarijų paprastai sudaro pats veiksmas, veikėjas, tiesioginis objektas, paprastai ir koks nors įrankis, nuorodos į laiką ir erdvę. Veikėjo pavadinimu žymimas tokio scenarijaus veikėjas. Ir jei veiksmas pats savaime šiame scenarijuje yra svarbiausias, veikėjo pavadinimo pamatu tampa veiksmožodis (Rainer, §4–§5). Darantis asmenų pavadinimų semantinės motyvacijos pagrindu gali tapti ne atliekamas veiksmas, o kiti požymiai – gyvenamoji vieta (la. *liepāj-nieks* ‘liepojielis’ (: *Liepāj-a*)), koks nors gaminamas daiktas (la. *gald-nieks* ‘stalius’ (: *gald-s* ‘stalas’)) arba ypatybė (*skaist-ulis* ‘gražuolis’ (: *skaists* ‘gražus’)).

§60. Veikėjų pavadinimų darybos kategorija yra gana glaudžiai susijusi su įrankių pavadinimais. Kadaisė turėjusios bendrą paradigmą, šios dvi darybos kategorijos išsiskyrė dar nesuskilus indoeuropiečių prokalbei (Ambrazas 1993, 206–207). Jų artimą ryšį tiek lietuvių, tiek latvių kalbose rodo ir „keitimasis“ priesagomis, kai veikėjų pavadinimų pasidaroma su darybos formantais, būdingais įrankių pavadinimų darybos kategorijai, pavyzdžiui, tiek lietuvių, tiek latvių kalbose veikėjų pasidaroma su įrankių pavadinimams būdingos senos priesagos **-tlo-* variantais: lie. *klajoklis*, *girtuoklis*, *pakaruoklis*, la. *skaud-eklis* ‘pavyduolis’ (: *skaus-t* ‘pavydėti’, būt. l.

skaud-a), *stost-eklis* ‘mikčius’ (: *stost-ī-ties* ‘mikčioti’) ir kt. (Ambrazas 1993, 153). Dabartinėje latvių kalboje priesagų *-īklis*, *-eklis* vediniai sudaro įrankių pavadinimų darybos tipus: *bakst-īklis* ‘įrankis kam badyti, krapštyti’ (: *bakst-ī-t* ‘baksnoti, badyti, krapštyti’), *dūm-eklis* ‘smilkyklė’ (: *dūm-o-t* ‘dūminti’) ir kt. Lietuvių kalboje įrankių pavadinimams pasidaryti vartojamos iš veikėjų pavadinimų darybos kategorijos paskolintos priesagos, pavyzdžiui, *grūdikas*, *kirtikas* ir kt (Ambrazas 1993, 199). Linkstama įrankių pavadinimų pasidaryti ir su veikėjų pavadinimų priesagomis *-tojas*, *-ėjas*, tačiau tokie dariniai laikomi nenorminiais, pavyzdžiui, *pakrovėjas* ‘įkroviklis’ ir pan., tačiau plg. lie. *sukėlėjas* (*Kai astma sergantis asmuo susiduria su astmos sukėlėju* (pavyzdžiui, *žiedadulkėmis*), *jo liga paūmėja*). Nagrinėjamoje latvių kalboje tokia vartoseną yra įsigalėjusi ir net tas pats vedinys gali turėti tiek veikėjo, tiek įrankio (plačiąją prasme) reikšmę, plg.:

- (1) *Loģistikas uzņēmumam nepieciešami krāvēji* („Logistikos ūmonei reikalingi krovikai“) (www.kurdarbs.lv) (žiūrėta 2013-07-14).
- (2) *Uzņēmums iegādājās jaunus krāvējus* („Ūmonė įsigijo naujus krautuvus“).

Nomina agentis ir *nomina instrumenti* ryšys išryškėja ir sintaksės lygmenyje, kai tiek veikėjų, tiek įrankių pavadinimai yra vartojami agento pozicijoje (Ambrazas 1993, 206), plg.

- (3) **Krovikas** krauna prekes.
- (4) **Krautuvos** gali pakelti 7000 kg svorio krovinį.

§61. Veikėjų pavadinimai yra viena svarbiausių ir daugiausia darybos tipų turinčių latvių kalbos darybos kategorijų. Šiame skyriuje aprašomi tyrimo metu nustatyti latvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos tipai, kuriuos sudaro priesagų ir galūnių vediniai. Stengiamasi identifikuoti ne tik pačius produktyviausius darybos tipus, bet ir tuos, kurie jiems priklausančių darinių skaičiumi ne tokie gausūs, kurių ne visi dariniai vartojami dabartinėje latvių

kalboje. Šio skyriaus pradžioje (§62–§84) aptariami dabartinėje latvių kalboje vartojami veikėjų pavadinimų darybos tipai, o pabaigoje (§85–§95) – jau nebevartojami darybos tipai²³.

Skyriaus pabaigoje aprašomi ir veikėjų pavadinimų reikšmę turintys valdomieji (su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu) dūriniai, kurie tradiciškai nei latvių, nei lietuvių kalboje į darybos kategorijas nėra skirstomi, o yra tiesiog laikomi panašią reikšmę kaip priesagų ar galūnių vediniai turinčiais žodžiais (dar žr. §55).

1. Derivacija

1.1. Priesagų vediniai

§62. Priesagos *-tājs*, *-tāja* darybos tipas

§62a. Priesaga *-tājs*, *-a* yra pagrindinė latvių kalbos veikėjų pavadinimų priesaga, kurios vediniai sudaro produktyviausią šios kategorijos darybos tipą. Tos pačios priesagos *-tojas*, *-toja* vediniai veikėjų pavadinimų darybos kategorijos centrą sudaro ir lietuvių kalboje: *rašytojas* (: *rašyti*), *virtotojas* (: *virtoti*), *augintojas* (: *auginti*) ir kt. Latvių kalbos tekstyne užfiksuota 340 priesagos *-tājs* vedinių, pavartotų daugiau nei 4000 kartų, įvairiuose žodynuose rasta arti 900 vedinių, tačiau šie skaičiai, žinoma, yra gana sąlyginiai – vedinių bendrinėje latvių kalboje gerokai daugiau (beveik tiek pat kiek ir veiksmažodžių, turinčių priesagas), dalis šios priesagos vedinių tiesiog neįtraukiami į žodynus.

Su šia priesaga dabartinėje latvių kalboje vedinių pasidaroma tik iš veiksmažodžių ir tik iš priesaginių veiksmažodžių (iš paprastųjų veiksmažodžių veikėjų pavadinimų pasidaroma su priesagomis *-ējs*, *-a*; *-ājs*,

²³ Pavyzdys prie tokių skiriamas, jei jo nepavyko rasti latvių kalbos tekstyne, bendrinės ar dabartinės kalbos žodynuose (LLVV ir MLVV). Tokių dabartinėje kalboje jau nebeaktualių darybos tipų daugiausia rasta MEV žodyne, įvairiuose latvių kalbos tarmių žodynuose. Jei bent vienas darybos tipui priklausantis vedinys dabartinėje latvių kalboje yra paplitęs, toks tipas skiriamas prie vartojamų (nors galbūt ir neproduktyvių) darybos tipų.

-a) (MLLVG 1, 152). Priesagas *-tājs, -a* ir *-ējs, -a; -ājs, -a* dabartinėje latvių kalboje sieja papildomosios distribucijos santykis.

Priesagos *-tājs* vediniai sudaro vieną gausiausių latvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos tipų, nes su šia priesaga vedinių galima pasidaryti bemaž iš kiekvieno veiksmažodžio, turinčio priesagą (tiek tranzityvinio, tiek intranzityvinio). Veikėjų pavadinimai dažniausiai reiškia asmenis, kartais – ir kitas gyvas būtybes. Veiksmažodinės ypatybės turėtojų su šia priesaga latvių kalboje beveik nepasidaroma. Darybos pamatu imamas pamatinio veiksmažodžio bendraties kamienas, vedinyje visada išsaugoma pamatinio veiksmažodžio priesaga: *skol-o-tājs, -a* ‘mokytojas, -a’ (: *skol-o-t* ‘mokyti’), *raž-o-tājs, -a* ‘gamintojas, -a’ (: *raž-o-t* ‘gaminti’), *spēl-ē-tājs, -a* ‘žaidėjas, -a’ (: *spēl-ē-t* ‘žaisti’), *maks-ā-tājs, -a* ‘mokėtojas, -a’ (: *maks-ā-t* ‘mokėti’), *dib-inā-tājs, -a* ‘steigėjas, -a, įkūrėjas, -a’ (: *dib-inā-t* ‘steigti, įkurti’) ir kt. Pamatinis veikėjų pavadinimų su *-tājs* veiksmažodis gali būti ir priešdėlinis: *aizpild-ī-tājs, -a* ‘užpildytojas, -a; pripildytojas, -a’ (: *aizpild-ī-t* ‘užpildyti, pripildyti’), *izgudr-o-tājs, -a* ‘išradėjas, -a’ (: *izgudr-o-t* ‘išrasti’), *pārvald-ī-tājs, -a* ‘valdovas, -ė’ (: *pārvald-ī-t* ‘valdyti’), *piegād-ā-tājs, -a* ‘tiekėjas, -a’ (: *piegād-ā-t* ‘tiekti, pristatyti’) ir kt.

Tačiau ne kiekvienas latvių kalbos priešdėlinis veiksmažodis gali pamatuoti veikėjo pavadinimą su *-tājs*. MLLVG teigiama, kad ne iš visų pamatinių įvykio veiksmo reikšmę turinčių veiksmažodžių pasidaryti priesagos *-tājs* vediniai yra realiai vartojami. Šis teiginys gramatikoje grindžiamas tik teoriškai įmanomais, tačiau realiai nevartojamais vediniais *padar-ī-tājs, -a* ‘padarytojas, -a’ (: *padar-ī-t* ‘padaryti’), *izlas-ī-tājs, -a* ‘perskaitytojas, -a’ (: *izlas-ī-t* ‘perskaityti’) (MLLVG 1, 153). Taip yra todėl, kad ne visi priešdėliniai veiksmažodžiai turi tikrą esamojo laiko reikšmę – įvardindami užbaigtą veiksmą, jie nežymi veiksmo, vykstančio kalbėjimo momentu (Kalnača 2004, 26). Tačiau galima rasti pavyzdžių, kai iš aiškiai rezultatinę reikšmę turinčių veiksmažodžių pasidaryti priesagos *-tājs* vediniai yra vartojami, jei norima pabrėžti, kad veikėjas yra jau užbaigto veiksmo atlikėjas, plg.:

- (5) *Ir noziegumi, kas patiešām šokē ar savu lielo nežēlību un to **padarītājs** nav pelnījis dzīvot normālā sabiedrībā* („Yra nusikaltimų, kurie išties šokiruoja, ir jų padarytojas nėra nusipelnęs gyventi normalioje visuomenėje“) (www.tvnet.lv) (2013-12-19).
- (6) *Tas ir tad, kad skolutājs ir vairāk nekā tikai sava darba **padarītājs*** („Taip yra tada, kai mokytojas yra daugiau nei tik savo darbo padarytojas“) (www.kurzemes-varlds.lv) (2013-12-19).
- (7) *Saku kā vairākkārtīgs šīs grāmatas **izlasītājs*** („Sakau kaip daugkartinis šios knygos perskaitytojas“) (www.endijs.com) (2013-12-19).
- (8) *Dzirdam taču, ka kādas pa trim akordiem trinkšķināmas dziesmiņas sacerētājs vai **nodziedātājs** gluži pašpārliecināti dēvējas par mākslinieku* („Juk girdime, kad kokios nors trijų akordu dainelēs sukūrējas ar padainuotojas save vadina menininku“) (www.studija.lv) (2013-12-19).

§62b. MLLVG (1, 153–154) pateikamas veikēju pavadinimų su piesaga *-tājs* skirstymas ī tam tikras reikšmines grupes. Skiriami veikėjai: a) kurie šiuo metu ar tam tikrą laiku atlieka veiksmā; b) kurie gali, sugeba arba nori atlikti veiksmā; c) kurie mēgsta arba yra linkē atlikti veiksmā. Taip pat atskirai aptariami profesiju pavadinimai, pasidaryti su piesaga *-tājs*. Toks skirstymas yra painus ir gal kiek dirbtinis, nes jo pagrindas daugiausia yra kontekstas, todėl tas pats veikėjo pavadinimas gali priklausyti ne vienai kuriai nors aukščiau paminētai grupei, o kad ir visoms trim, plg.:

- (9) *Zini taču, viņš nav **runātājs*** („Juk žinai, jis nėra kalbētojas“ – jis nemēgsta kalbēti) (MLLVG 1, 153).
- (10) *Dažreiz **runātājs** izspļāva pa skaļam vārdam* („Kalbētojas išspjaudavo vienā kitā garsū žodī“ – veikējas tiesiog atlieka veiksmā, t.y. kalba) (tekstynas).

Šiuose sakiniuose veikėjo pavadinimas *runātājs* priklauso dvim MLLVG išskirtoms grupėms – (9) sakinyje jis reiškia veikėją, kuris mėgsta arba yra linkęs atlikti tam tikrą veiksmą, o (10) – veikėją, kuris tam tikru metu atlieka tam tikrą veiksmą, t.y. kalba.

(11) *Tā es domāju, vērodams, kā nokūsis **peldētājs** pazūd tumšajos viļņos* („Taip aš galvoju stebėdamas, kaip pavargęs plaukikas pradingsta tamsiose bangose“) (tekstynas).

(12) *Pirms desmit gadiem franču **peldētājs** Benuā Lekonts bija pirmais, kas šķērsoja Atlantijas okeānu* („Prieš dešimt metų prancūzų plaukikas Benua Lekontas buvo pirmasis perplaukęs Atlanto vandenyną“) (tekstynas).

(11) sakinyje daiktavardis *peldētājs* žymi veikėją, tiesiog atliekantį veiksmą, o remiantis (12) sakiniu galbūt galima tvirtinti, kad veikėjas iš tiesų mėgsta, gali ir sugeba atlikti veiksmą (t.y. plaukti). Taigi pateiktuose sakiniuose vartojamas veikėjo pavadinimas *peldētājs* galėtų priklausyti ir visoms trim MLLVG skiriamoms grupėms.

Problemą galbūt išspręstų ne tokia sudėtinga, mažiau nuo žodžio vartojimo konteksto priklausanti klasifikacija:

1. Priesagos *-tājs* vediniai žymi veikėjus, kurie ilgesnį ar trumpesnį laiką atlieka pamatiniu veiksmažodžiu įvardijamą veiksmą: *dauz-ī-tājs*, *-a* ‘daužytojas, -a’ (: *dauz-ī-t* ‘daužyti’), *dāv-inā-tājs*, *-a* ‘dovanotojas, -a’ (: *dāv-inā-t* ‘dovanoti’), *ziņ-o-tājs*, *-a* ‘pranešėjas, -a’ (: *ziņ-o-t* ‘pranešti’), *trauc-ē-tājs*, *-a* ‘trukdytojas, -a’ (: *trauc-ē-t* ‘trukdyti’), *sēņ-o-tājs*, *-a* ‘grybautojas, -a’ (: *sēņ-o-t* ‘grybauti’), *parakst-ī-tājs*, *-a* ‘pasirašantysis, -oji’ (: *parakst-ī-t* ‘pasirašyti’) ir kt., plg.:

(13) *Konvencijas **parakstītājs** nedrīkst parakstīt šo protokolu bez ratificēšanas* („Pasirašantysis konvenciją negali pasirašyti šio protokolo be ratifikavimo“) (tekstynas).

- (14) *Skolotāja iesūdz tiesā stundu darba **traucētājus** – pusaudžus no vidusskolas („Mokytoja į teismą padavė pamokų trukdytojus – paauglius iš vidurinės mokyklos“)* (www.kurzemes-varlds.lv) (2013-12-19).
- (15) *Domāju, ikviens laikraksta **lasītājs** piekritīs, ka Latvijā jauniešu patriotisma izpausmes manāmas reti* („Manau, kiekvienas laikraščio skaitytojas sutiks, kad Latvijoje jaunimo patriotizmo apraiškos yra gana retos“) (tekstynas).

2. Priesagos *-tājs* vediniai pavadina veikėjus, nuolatos arba kurį laiką atliekančius savaiminį veiksma, kuris tampa savotiška veikėjo ypatybe: *smēķ-ē-tājs, -a* ‘rūkalius, -ė’ (: *smēķ-ē-t* ‘rūkyti’), *laup-ī-tājs, -a* ‘plėšikas, -ė’ (: *laup-ī-t* ‘plėšti, grobti’), *iedzīv-o-tājs, -a* ‘gyventojas, -a’ (: *iedzīv-o-t* ‘gyvenant kokioje nors vietoje prie jos priprasti’), *kukuļ-o-tājs, -a* ‘kyšininkas, -ė’ (: *kukuļ-o-t* ‘duoti kyši’) ir kt. Šiai grupei galima skirti ir kai kuriuos profesijų pavadinimus, pasidarytus iš veiksmožodžių: *skol-o-tājs, -a* ‘mokytojas, -a’ (: *skol-o-t* ‘mokyti’), *glezn-o-tājs, -a* ‘tapytojas, -a’ (: *glezn-o-t* ‘tapyti’) ir kt²⁴.

- (16) *Ikiens **smēķētājs** apzinās, cik dārgi izmaksā viņa atkarība* („Kiekvienas rūkalius supranta, kaip brangiai atsieina jo priklausomybė“) (www.tvnet.lv) (2013-12-19).
- (17) *Jebkurā Latvijas vietā dzīvojošs valsts **iedzīvotājs** ir atbildīgs par Baltijas jūras tīrību* („Bet kurioje Latvijos vietoje gyvenantis valstybės gyventojas yra atsakingas už Baltijos jūros švarą“) (www.latvijas.daba.lv) (2013-12-19).

Bandant aiškiai suklasifikuoti šio darybos tipo vedinius, visiškai išvengti priklausomybės nuo konteksto, žinoma, sunku, nes galima rasti pavyzdžių, kuriuos būtų galima skirti ir abiem grupėms, pavyzdžiui, vediniais *dziedātājs*

²⁴ Tokių pavyzdžių yra nemažai, tačiau profesijų pavadinimai galėtų būti aptariamai ir atskirai nuo veikėjų pavadinimų, nes jie sudaromi nebūtinai iš veiksmožodžių, todėl gali įeiti į platesnę asmenų pavadinimų darybos kategoriją.

‘dainuotojas; dainininkas’, *rakstītājs* ‘rašytojas’ gali būti įvardijamas tiek atsitiktinai veiksmą atliekantis (1 grupė), tiek ir nuolatos, profesionaliai tokia veikla užsiimantis žmogus (2 grupė).

§62c. Veikėjų pavadinimų su priesaga *-tājs* darybos tipas latvių kalboje pasižymi stabilumu, todėl įvairių leksikalizacijos atvejų nedaug. Daiktavardžio *zīdītāji* ‘žinduoliai’ daugiskaitos forma buvo apibendrinta tam tikrai gyvūnų klasei pavadinti, o veikėjo (atliekančio pamatiniu veiksmožodžiu įvardijamą veiksmą) reikšmė būdinga tik moteriškosios giminės formai *zīdītāja* ‘žindyvė, žindytoja’ (: *zīd-ī-t* ‘žindyti’) ir kt. Dažniausiai siauresne nei darybine reikšme latvių kalboje vartojamas ir priesagos *-tājs* vedinys *mācītājs* ‘pastorius, kunigas’.

§62d. Labai retai pasitaiko veiksmožodžių sangrąžą iš pamatinių žodžių perėmusių vedinių: *klausītāji* ‘klausytojas’ (vns. ir dgs. vard.) (: *klaus-ī-ties* ‘klausytis’), *gaudotāji* ‘verksnys’ (: *gaud-o-ties* ‘skūstis, aimanuoti’), *priecātāji* ‘kas džiaugiasi’ (: *priec-ā-ties* ‘džiaugtis’), plg.:

- (18) *Ženija un Uldis – koncerta klausītāji* („Ženija ir Uldis – koncerto klausytojai“) (www.latvijaradio.lv) (2013-09-04).
- (19) *Tākā lielos gaudotāji un diženos priecātāji* – *labāk ejiet pastaigāt ar bērniem* („Taigi didieji verksniai ir besidžiaugiantieji – geriau eikite pasivaikščioti su vaikais“)²⁵.

§62e. Veikėjų pavadinimai su *-tājs* perima arba modifikuoja tam tikrus sintaksinius pamatinio veiksmožodžio ryšius. Tai rodo prie veikėjo pavadinimo su priesaga *-tājs* sakinyje neretai prisijungiantis veiksmo objektas, reiškiamas kilmininko linksniu, plg. *grāmatas lasītājs* ‘knygos skaitytojas’ ir *lasīt grāmatu* ‘skaityti knygą’, *alus darītājs* ‘alaus darytojas, gamintojas’ ir *darīt alu* ‘daryti, gaminti alų’; bendraties forma, plg. *reģistrēties gribētājs* ‘norintysis registruotis’ ir *gribēt reģistrēties* ‘norėti registruotis’, *precēties*

²⁵ Pavyzdys paimtas iš Nicole Nau pranešimo, skaityto 2013 m. Salų kalbotyros mokyklos konferencijos metu, dalomosios medžiagos. Pranešime autorė išsamiau nagrinėjo latvių kalbos veikėjų su priesagomis *-tājs* ir *-ējs* ir jų pamatinių veiksmožodžių sintaksinius ryšius.

gribētājs ‘norintis tuoktis’ ir **gribēt precēties** ‘norēti tuoktis’; prievieksmis, plg. *blakus sēdētājs* ‘sēdētojas greta’ ir **sēdēt blakus** ‘sēdēti greta’ (MLLVG 1, 152).

§62f. Ta pati priesaga latvių kalboje vartojama ir įvairių mašinų, mechanizmų, daiktų pavadinimams sudaryti: *atskaņ-o-tājs* ‘grotuvas’ (: *atskaņ-o-t* ‘transliuoti muziką’), *kop-ē-tājs* ‘kopijuoklis’ (: *kop-ē-t* ‘kopijuoti’), *lād-ē-tājs* ‘įkroviklis’ (: *lād-ē-t* ‘įkrauti’), *mod-inā-tājs* ‘žadintuvas’ (: *mod-inā-t* ‘žadinti’), *sild-ī-tājs* ‘šildytuvas’ (: *sild-ī-t* ‘šildytuvas’), *skait-ī-tājs* ‘skaitiklis’ (: *skait-ī-t* ‘skaičiuoti’), *žāv-ē-tājs* ‘džiovintuvas’ (: *žāv-ē-t* ‘džiovinti’), *plān-o-tājs* ‘užrašinė’ (: *plān-o-t* ‘planuoti’), *bagāt-inā-tājs* ‘papildas’ (: *bagāt-inā-t* ‘praturtinti’) (*uztura bagātinātājs* ‘maisto papildas’), *sald-inā-tājs* ‘saldiklis’ (: *sald-inā-t* ‘saldinti’), *aizviet-o-tājs* ‘pakaitalas’ (: *aizviet-o-t* ‘pakeisti (kuo kitu)’) (*cukura aizvietotājs* ‘cukraus pakaitalas’) ir kt. Nors žodynuose prie minėtųjų pavyzdžių daugeliu atvejų yra nurodomos dvi reikšmės – veikėjo (asmens) ir prietaiso ar mašinos – tačiau kai kuriais atvejais tikrieji veikėjai vediniu su priesaga *-tājs* nevadinami, pavyzdžiui, visai neįprasta būtų asmenį vadinti *žāvētājs* ar *sildītājs*, nors teoriškai tai būtų įmanoma, o vedinio *kopētājs* reikšmė ‘žmogus, kuris kopijuoja’ yra visai įprasta, plg. šį ir kitus pavyzdžius:

- (20) *Viņš strādāja Senātā par kopētāju* („Jis dirbo Senate kopijuotoju“) (www.lv.wikipedia.org) (2013-09-04).
- (21) *Digitālo kopētāju tehniskā apkope* („Skaitmeninių kopijuoklių techninė priežiūra“).
- (22) *Nopirku jauno 2013. gada plānotāju* („Nusipirkau naują 2013 m. darbo kalendorių“).
- (23) *Ko tad īsti dara kāzu plānotājs?* („Ką iš tiesų veikia vestuvių planuotojas?“) (www.agateluse.lv) (2013-09-04).

§62g. Priesagos *-tājs* darybos tipo produktyvumą latvių kalboje liudija ir vadinamųjų hibridinių darinių daryba. Jei hibridiniais dariniais laikytume visus vedinius, pasidarytus iš ne latviškos kilmės (tarptautinio) pamatinio veiksmožodžio, tai tokių vedinių skaičius būtų išties nemažas, pavyzdžiui,

organiz-ē-tājs, -a ‘organizatorius, -ė’ (: *organiz-ē-t* ‘organizuoti’), *finans-ē-tājs*, -a ‘finansuotojas, -a’ (: *finans-ē-t* ‘finansuoti’), *koment-ē-tājs*, -a ‘komentuotojas, -a’ (: *koment-ē-t* ‘komentuoti’), *aranž-ē-tājs*, -a ‘aranžuotojas, -a’ (: *aranž-ē-t* ‘aranžuoti’) ir kt. Tačiau, remiantis normiškumo principu, hibridiniais dariniais paprastai laikomi tie, kurie yra pasidaryti iš įvairių svetimybų (nenorminių žodžių). Šnekamojoje latvių kalboje plinta hibridiniai vediniai *tvīt-o-tājs* ‘kas naudojami socialiniu tinklu „Twitter“’ (: *tvīt-o-t* ‘naudotis socialiniu tinklu „Twitter“’) (užrašytas ir tokią pačią reikšmę turintis variantas *twitter-o-tājs* (: *twitter-o-t*)), *čāt-o-tājs* ‘kas naudojami internetinėmis pokalbių programomis’ (: *čāt-o-t* ‘naudotis internetinėmis pokalbių programomis’), *blog-o-tājs* ‘tinklaraštininkas’ (: *blog-o-t* ‘rašyti tinklaraštį’) (nors šis pavyzdys latvių kalboje konkuruoja su variantu *blogeris* ‘tinklaraštininkas’) ir kt.²⁶ Taip pat gausu ir kitokių nenorminių pavyzdžių: *šoping-o-tājs* ‘mėgstantis apsipirkinėti’ (: *šoping-o-t* ‘apsipirkinėti’ iš an. *shopping*), *drift-ē-tājs* ‘šonaslydžio meistras, lenktynininkas’ (: *drift-ē-t* ‘lenktyniauti šoninio slydimo varžybose’, iš an. *drift*, *drifting*), *zubr-ī-tājs* ‘kalikas; kas mokosi atmintinai’ (: *zubr-ī-t* ‘kalti, mokytis mintinai’, iš ru. *зубрпумь*) ir kt.

§62h. Dabartinėje latvių kalboje užrašyta nemažai sintaksiniu būdu pasidarytų dūrinių, kurių antrasis dėmuo yra priesagos *-tājs* vedinys. Latvių kalbos tekstyne aptikti 25 tokių dūrinių pavyzdžiai, o įvairiuose žodynuose jų dar daugiau – 147 pavyzdžiai. Pirmuoju dūrinio dėmeniu dažniausiai eina:

- daiktavardis: *kordziedātājs*, -a ‘choro dainininkas, -ė’ (: *kora dziedātājs*), *sēklaudzētājs* ‘sėklų augintojas’ (: *sēklu audzētājs*), *pilsētplānotājs*, -a ‘miesto planuotojas, -a’ (: *pilsētas plānotājs*), *mājkalpotājs*, -a ‘tarnas, tarnaitė; namų prižiūrėtojas, -a’ (: *mājas kalpotājs*) ir kt.

- būdvardis: *lielražotājs*, -a ‘stambus gamintojas, -a’ (: *liels ražotājs*), *lieltirgotājs*, -a ‘didmenininkas, -ė’ (: *liels tirgotājs*), *sīkražotājs*, -a ‘smulkus gamintojas, -a’ (: *sīks ražotājs*) ir kt.

²⁶ Pavyzdžiai imti iš latvių kalbos tekstyne ir www.google.lv

- prieveiksmis: *daiļrunātājs*, -a ‘kas gražiai kalba’ (: *daiļi runātājs*), *blakussēdētājs*, -a ‘sēdintis, -i greta’ (: *sēdētājs blakus*) ir kt.

- veiksmāžodžio bendratis: *studētgribētājs*, -a ‘norintis, -i studijuoti’ (: *gribētājs studēt*), *pirktgribētājs*, -a ‘norintis, -i pirkti’ (: *gribētājs pirkt*), *lidotgribētājs*, -a ‘norintis, -i skristi’ (: *lidot gribētājs*) ir kt.

§62i. Produktiviausias lietuvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos tipas, kuriam priklauso priesagos *-tojas*, *-toja* vediniai, ir latvių kalbos priesagos *-tājs* darybos tipas turi nemažai bendrumų. Sutampa abiejų kalbų pagrindinius darybos tipus sudarančių vedinių pamatinio veiksmāžodžio struktūra (lietuvių *-tojas* ir latvių *-tājs* vedinius pamatuoja priesaginiai veiksmāžodžiai), panaši vedinių semantika – abiejų kalbų priesagų vediniais gerokai dažniau įvardijamas aktyvaus veiksmo atlikėjas, „tikrasis“ veikėjas, o ne veiksmāžodinės ypatybės turėtojas. Tačiau esama ir skirtumų, kuriuos daugiausia lemia didesni lietuvių kalbos darybos tipui būdingi apribojimai – lietuvių kalboje su priesaga *-tojas* mažiau vedinių pasidaroma iš priešdėlinių veiksmāžodžių (LKG 1965, 318). Polinkis vengti darytis veikėjų pavadinimų iš kai kurių priešdėlinių veiksmāžodžių būdingas ir latvių kalbai, tačiau jis ne toks ryškus kaip lietuvių kalboje.

Lietuvių kalbos priesagos *-tojas* vedinių plitimą ir dažnesnį vartojimą stabdo ir tai, kad šio darybos tipo vediniai pavadina tik asmenis, labai retai kokias kitas gyvas būtybes (pvz. *atrajotojas* ‘atrajojantis gyvulys’) (LKG 1965, 318). Latvių kalboje priesagos *-tājs* vediniai pavadina tiek asmenis, tiek ir mašinas, prietaisus. Tačiau reikėtų pažymėti, kad šios priesagos vediniais niekada nevadinami tikrieji įrankiai (tokie kaip kastuvas, kablys, pleištas ir pan.), o tik įvairūs prietaisai, galintys atlikti tokį patį veiksmą kaip ir žmogus, pavyzdžiui, *mais-ī-tājs* ‘maišytojas, kas maišo (žmogus); maišyklė’ (: *mais-ī-t* ‘maišyti’), *smidz-inā-tājs* ‘kas purškia (žmogus); purškiklis (prietaisas)’ (: *smidz-inā-t* ‘purkšti’), taip pat plg. neteiktinus lietuvių kalbos pavyzdžius *aušintojas* – aušintuvas, *prailgintojas* – (pra)ilgintuvas ir kt.²⁷.

²⁷ Manoma, kad tokių vedinių atsiradimą tiek lietuvių, tiek latvių kalbose paskatino rusų kalba, kurioje su priesaga *-тель* daromasi tiek veikėjų, tiek įrankių pavadinimų. Tačiau Ambrazo manymu, „kaltės versti“ vien rusų kalbai nereikėtų, nes veikėjų ir įrankių pavadinimų semantinis ryšys yra labai senas. Priesagos *-tojas* vedinių, turinčių įrankio reikšmę, randama ir lietuvių senuosiuose raštuose,

§63. Priesagos *-ējs, -ēja* darybos tipas

§63a. Latvių kalbos veikėjų pavadinimų priesagos *-ējs, -a* darybos tipas turi labai daug panašumų su aptartosios priesagos *-tājs* darybos tipu. Abi priesagos vartojamos veikėjų pavadinimams sudaryti, skiriasi tik jų pamatiniai veiksmažodžiai – priesaga *-tājs* dedama prie priesaginių veiksmažodžių, o *-ējs* – prie paprastųjų, neturinčių priesagų. Su šia priesaga veikėjų pavadinimų gali būti pasidaroma bemaž iš kiekvieno paprastojo veiksmažodžio. O kalboje tokių naujų paprastųjų veiksmažodžių atsiranda nedaug (nauji veiksmažodžiai paprastai būna priesaginiai), todėl kalbėti apie šio darybos tipo produktyvumą dabartinėje latvių kalboje gana keblu (MLLVG 1, 106). Tiksliau būtų teigti, kad darybos tipas gausus vedinių skaičiumi, vediniai plačiai vartojami, tačiau pats darybos modelis naujiems veikėjų pavadinimams pasidaryti vartojamas daug rečiau nei §62 aptartas priesagos *-tājs* darybos tipas. Žinoma, viena iš šio darybos tipo produktyvumo dabartinėje latvių kalboje apraiškų galima laikyti gana nemažą sintaksinių dūrinių skaičių (plačiau žr. §63i).

Latvių kalbos tekstyne rastas 171 veikėjo pavadinimas su priesaga *-ējs*, dar daugiau pavyzdžių pateikia žodynai (rasti 222 pavyzdžiai), tad šis darybos tipas laikytinas gausiu. Palyginti su aptartaisiais priesagos *-tājs* vediniais, labiau kinta šio darybos tipo vedinių reikšmė – su priesaga *-ējs* pasidarytiems veikėjų pavadinimams konkretėjant jie įgijo ir konkretesnių reikšmių (MLLVG 1, 107).

Tiek darybos reikšmė, tiek pamatinių veiksmažodžių sandara, tiek pasirenkamu pamatiniu kamienu su latvių kalbos *-ējs* vediniais sutampa lietuvių kalbos priesagos *-ėjas* darybos tipas. Priesagos *-tojas* ir priesagos *-ėjas* darybos tipai yra vedinių skaičiumi gausiausi lietuvių kalbos veikėjų pavadinimų modeliai – remiantis jais veikėjų pavadinimų galima pasidaryti bemaž iš kiekvieno (bent jau nepriešdėlinio) lietuvių kalbos veiksmažodžio.

pavyzdžiui, *pasakytojis* ‘rodyklė’, *sakintoja* ‘kankinimų suolas’ (Ambrazas 1993, 202). Semantinių paralelių galima rasti ir kitose kalbose, pavyzdžiui, ispanų kalboje priesaga *-dor* vartojama ne tik veikėjų pavadinimams pasidaryti, bet ir įrankiams pavadinti (daugiausia modernesniems prietaisams ar mašinoms, o ne tradiciniams įrankiams) (Rainer, §4)

§63b. Latvių kalbos veikėjų pavadinimai su *-ējs* sudaromi iš paprastųjų veiksmažodžių būtojo laiko kamienų. Pamatiniai veiksmažodžiai gali būti nepriešdėliniai (a) (pastarųjų yra daugiau) arba priešdėliniai (b):

(a) *dev-ējs, -a* ‘davėjas, -a’ (: *do-t* ‘duoti’, *dev-a*), *sniedz-ējs, -a* ‘teikėjas, -a’ (: *snieg-t* ‘teikti’, *sniedz-a*), *pirc-ējs, -a* ‘pirkėjas, -a’ (: *pirk-t* ‘pirkti’, *pirk-a*), *beidz-ējs, -a* ‘baigėjas, -a’ (: *beig-t* ‘baigti’, *beidz-a*), *brauc-ējs, -a* ‘važiotojas, -a’ (: *brauk-t* ‘važiuoti’, *brauc-a*), *cirt-ējs, -a* ‘kirtėjas, -a’ (: *cirs-t* ‘kirsti’, *cirt-a*), *glāb-ējs, -a* ‘gelbėtojas, -a’ (: *glāb-t* ‘gelbėti’, *glāb-a*) ir kt.

(b) *pārdev-ējs, -a* ‘pardavėjas, -a’ (: *pārdo-t* ‘parduoti’, *pārdev-a*), *saņēm-ējs, -a* ‘gavėjas, -a’ (: *saņem-t* ‘gauti’, *saņēm-a*), *piekrit-ējs, -a* ‘pritarejas, -a; šalininkas, -ė’ (: *piekris-t* ‘pritarti, sutikti’, *piekrit-a*), *pārkāp-ējs, -a* ‘pažeidėjas, -a; laužytojas, -a (pvz. taisyklių)’ (: *pārkāp-t* ‘pažeisti, sulaužyti’, *pārkāp-a*), *iebrauc-ējs, -a* ‘kas įvažiuoja’ (: *iebrauk-t* ‘įvažiuoti’, *iebrauc-a*), *noņēm-ējs, -a* ‘nuėmėjas, -a’ (: *noņem-t* ‘nuimti’, *noņēm-a*) ir kt.

§63c. Jei pamatinio paprastojo veiksmažodžio būtojo laiko šaknyje yra ilgasis *ē*, veikėjų pavadinimai paprastai sudaromi ne su priesaga *-ējs*, bet su *-ājs*. Tokių pavyzdžių nėra labai daug (latvių kalbos tekstyne užfiksuoti 9 pavyzdžiai): *ēd-ājs, -a* ‘valgytojas, -a’ (: *ēs-t* ‘valgyti’, *ēd-a*), *ķēr-ājs, -a* ‘gaudytojas, -a’ (: *ķer-t* ‘gaudyti’, *ķēr-a*), *svēr-ājs, -a* ‘svėrėjas, -a’ (: *svēr-t* ‘sverti’, *svēr-a*), *dzēr-ājs, -a* ‘girtuoklis, -ė’ (: *dzer-t* ‘gerti’, *dzēr-a*), *smēl-ājs, -a* ‘sėmėjas, -a; kas semia’ (: *smel-t* ‘semti’, *smēl-a*) ir kt. (MLLVG 1, 90). Išimtis yra vedinys *ar-ājs* ‘artojas’ (: *art* ‘arti’, *ar-a*).

Tačiau greta latvių kalbos veikėjų pavadinimų su priesaga *-ājs* dažnai yra ir atitinkamas vedinys su *-ējs*. Panagrinėjus pavyzdžius aiškėja, kad latvių kalboje linkstama apibendrinti kurį nors vieną veikėjų pavadinimų sudarymo iš pirminių veiksmažodžių tipą, todėl vedinių su *-ājs* vietą užima priesagos *-ējs* vediniai, pavyzdžiui, vedinys *ņēmājs* ‘kas ima’ tekstyne randamas vieną kartą, o *ņēmējs* – 468, vedinio *spērājs* tekstyne visai nėra, o variantas su priesaga *-ējs* *spērējs* pavartotas 2 kartus. Tik šiek tiek dažniau yra vartojamas *ēdājs* (tekstyne rasti 27 vartojimo atvejai), o *ēdējs* pasitaiko rečiau (17 kartų). Stabiliausią poziciją užima vedinys *ķērājs* – jis tekstyne pasitaiko 50 kartų

(formų su *-ējs* nerasta). Dažnesnis vedinio *dzērājs* (294) nei *dzērējs* (1) vartojimas yra nulemtas labiau specializuotos leksinės reikšmės, plg.:

(24) *Valmierieši ir alus dzērēji, ne dzērāji* („Valmieriečiai yra alaus ragautojai, o ne girtuokliai“) (www.valmiera24.lv) (2012-11-08).

(25) *Kurš uzvar, tas satver glāzi un izdzer.. Marta pazīst dzērēju* („Kuris laimi, tas pagriebia stiklinę ir išgeria... Marta pažįsta gērējā“) (www.tezaurs.lv/llvv) (2012-11-08).

(26) *Ja jaunava lej krūzē (...) un pārlej pāri, tad viņas vīrs būs dzērājs* („Jei mergina pildama į puodelį išlieja, jos vyras bus girtuoklis“) (tekstynas).

§63d. Priesagos *-ējs* vediniai latvių kalboje gali būti žymimas veikėjas tiek pagal jo atsitiktinai atliekamą veiksmą, reiškiamą pamatiniu veiksmažodžiu, tiek pagal nuolatinį užsiėmimą ar darbą²⁸:

1. Vediniai su *-ējs* reiškia veikėjus (paprastai asmenis), ilgesnį ar trumpesnį laiką atliekančius tam tikrą pamatiniu žodžiu reiškiamą veiksmą: *spļāv-ējs, -a* ‘spjovėjas, -a; spjaudytojas, -a’ (: *spļau-t* ‘spjauti’, *spļāv-a*), *dev-ējs, -a* ‘davėjas, -a’ (: *do-t* ‘duoti’, *dev-a*), *saņēm-ējs, -a* ‘gavėjas, -a’ (: *saņem-t* ‘gauti’, *saņēm-a*), *jauc-ējs, -a* ‘trukdytojas, -a’ (: *jauk-t* ‘trukdyti, drumsti ramybę’, *jauc-a*), *vāc-ējs, -a* ‘rinkėjas, -a’ (: *vāk-t* ‘rinkti’, *vāc-a*), *pirc-ējs, -a* ‘pirkėjas, -a’ (: *pirk-t* ‘pirkti’, *pirk-a*) ir kt.

2. Priesagos *-ējs* vediniai reiškia ir nuolatinį asmens užsiėmimą, profesiją: *apmet-ējs, -a* ‘tinkuotojas, -a’ (: *apmes-t* ‘(ap)tinkuoti’, *apmet-a*), *aud-ējs, -a* ‘audėjas, -a’ (: *aus-t* ‘austi’, *aud-a*), *cep-ējs, -a* ‘kepėjas, -a’ (: *cep-t* ‘kepti’, *cep-a*), *pārdev-ējs, -a* ‘pardavėjas, -a’ (: *pārdo-t* ‘parduoti’, *pārdev-a*), *šuv-ējs, -a* ‘siuvėjas, -a’ (: *šū-t* ‘siūti’, *šuv-a*) ir kt.

Kai kuriuose vediniuose susiliejusios abi reikšmės, todėl vediniu pavadinamas veikėjas tiek pagal jo atsitiktinį veiksmą, tiek pagal nuolatinį užsiėmimą ar darbą, pavyzdžiui, *svēr-ējs, -a* ‘svėrėjas (tiek atsitiktinai ką nors

²⁸ MLLVG veikėjų pavadinimai su *-ējs* skirstomi į tas pačias reikšmines grupes kaip ir priesagos *-tājs* vediniai (MLLVG 1, 107; taip pat žr. šio darbo §62b).

sveriantis, tiek dirbantis tokį darbą) (: *sver-t* ‘sverti’, *svēr-a*), *skrēj-ējs, -a* ‘kas bėga (atsitiktinai atliekamas veiksmas); bėgikas (sportininkas)’ (: *skrie-t* ‘bėgti’, *skrēj-a*), *met-ējs, -a* ‘kas meta (atsitiktinai atliekamas veiksmas); metikas (sportininkas)’ ir kt. Kai kuriais atvejais priesagos *-ējs* vediniai turi ne tik minėtasias aktyvaus atsitiktinio veiksmo atlikėjo ar nuolatinio atlikėjo reikšmes, bet ir įvardija kokį prietaisą ar mašiną, skirtą pamatiniu veiksmažodžiu reiškiamam veiksmui atlikti (plg. priesagos *-tājs* vedinius, §62f.), pavyzdžiui, *krāv-ējs* ‘krovėjas (atsitiktinio veiksmo atlikėjas); krovikas (darbuotojas, kraunantis prekes); krautuvas (įrenginys kroviniams kelti)’ (: *krau-t* ‘krauti’, *krāv-a*), *plāv-ējs* ‘pjovėjas (pamatiniu veiksmažodžiu reiškiamą veiksmą atliekantis retkarčiais arba nuolatos); pjautuvas (prietaisas žolei pjauti)’.

Lietuvių kalboje įvairius prietaisus vadinti priesagos *-ėjas* vediniais yra vengiama, vartoseną laikoma nenormine, stengiamasis tokius pavadinimus keisti kitais, pasidarytais su įrankių pavadinimų darybos kategorijos priesagomis, tačiau, žinoma, šnekamojoje kalboje pasitaiko įvairiausių vedinių – *pakėlėjas* ‘keltuvas’, *pakrovėjas* ‘krautuvas’, *atskiedėjas* ‘skiediklis’ ir kt.

3. Kai kurie priesagos *-ējs* vediniai laikytini veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais: *blāv-ējs, -a* ‘rėksnys, -ė’ (: *blāu-t* ‘rėkti, šaukti’, *blāv-a*), *snaud-ējs* ‘miegalius’ (: *snaus-t* ‘snausti’, *snaud-a*), *kliedz-ējs, -a* ‘rėksnys, -ė’ (: *klieg-t* ‘klykti, rėkti’, *kliedz-a*), *dīc-ējs, -a* ‘kas verkia; verksnys, -ė’ (: *dīk-t* ‘verkti, raudoti, skūstis’, *dīc-a*) ir kt.

§63e. Jau buvo minėta, kad su priesaga *-ējs* veikėjų pavadinimų pasidaroma tiek iš priešdėlinių veiksmažodžių, tiek iš veiksmažodžių, neturinčių priešdėlio, plg. vedinių poras *lauz-ējs, -a* ‘laužytojas, -a’ (: *lauz-t* ‘laužti’, *lauz-a*) ir *salauz-ējs, -a* ‘sulaužytojas, -a’ (: *salauz-t* ‘sulaužyti’, *salauz-a*), *bāz-ējs, -a* ‘kaišiotojas, -a’ (: *bāz-t* ‘kišti, grūsti’, *bāz-a*) ir *aizbāz-ējs, -a* ‘užkaišiotojas, -a’ (: *aizbāz-t* ‘užkišti’, *aizbāz-a*), *mir-ējs* ‘mirštantysis’ (: *mir-t* ‘mirti’, *mir-a*) ir *nomir-ējs* ‘numirėlis’ (: *nomir-t* ‘numirti’, *nomir-a*), *glāb-ējs, -a* ‘gelbėtojas, -a’ (: *glāb-t* ‘gelbėti’, *glāb-a*) ir *izglāb-ējs, -a* ‘išgelbėtojas, -a’ (: *izglāb-t* ‘išgelbėti’, *izglāb-a*), *šāv-ējs, -a* ‘šaulys, -ė’ (: *šau-t*

‘šauti’, *šāv-a*) ir *nošāv-ējs* ‘kas nušauna’ (: *nošau-t* ‘nušauti’, *nošāv-a*) ir kt., plg. sakinius:

- (27) *Ak tad šitas tas maisā bāzējs?* („Ak tai šitas ī maišā kišējas“)
(Anšlavs Eglītis „Homo novus“).
- (28) *Godmanis caurumu aizbāzējs* („Guodmanis skyliū kamšytojas“)
(www.tvnet.lv) (2012-12-01).
- (29) *Tikko mirējs beidz elpot, tiek atvērtas durvis un logi* („Kai tik mirštantysis nustoja kvēpavęs, atidaromi langai ir durys“)
(www.marasloks.lv) (2012-12-01).
- (30) *Te katrs atceras, ko nomirējs viņam palīdzējis* („Čia kiekvienas prisimena, kā numirusysis jam yra pagelbējis“)
(www.valoda.ailab.lv) (2012-12-01).
- (31) *Franciju tur bailēs mistisks šāvējs* („Prancūziju gāsdina mistinis šaulys“)
(www.nra.lv) (2012-12-01).
- (32) *Jaunieša nošāvējs sevi par vainīgu neatzīst* („Nušovusysis savęs kaltu nepripažīsta“)
(www.news.lv) (2012-12-01).

Tačiau ne visi priēsdēliniai, užbaigtą veiksmą žymintys veiksmāžodžiai pamatuoja veikjū pavadinimus su *-ējs*. Vediniū su *-ējs* nesidaroma iš tų pamatiniū priēsdēliniū veiksmāžodžiū, kurie neturi tikrosios esamojo laiko reikšmės - įvardindami užbaigtą veiksmą, jie nežymi veiksmo, vykstančio kalbėjimo momentu (Kalnača 2004, 26).

§63f. Priesagos *-ējs* vediniai, labiau nei jau aptartieji veikjū pavadinimai su priesaga *-tājs*, yra linkę leksikalizuotis. Nemažai bendrinės latviū kalbos veikjū pavadinimū su priesaga *-ējs* turi ne tik grynąją kategorinę veiksmāžodžiū abstraktū reikšmę, bet ir kitokiū konkretesniū reikšmiū, pavyzdžiui, daiktavardis *uzņēm-ējs, -a* (: *uzņem-t* ‘priimti, sutikti’, *uzņēm-a*) gerokai dažniau vartojamas leksine reikšme ‘verslininkas, -ė’, o ne su darybos reikšme sutampančia reikšme ‘kas priima, sutinka’; vedinys *pasniedz-ējs, -a* dažniau realizuoja leksinę reikšmę ‘dėstytojas, -a’, o ne darybinę ‘kas paduoda, pateikia’ (*pasnieg-t* ‘paduoti, pateikti’, *pasniedz-a*);

vedinys *aizgāj-ējs*, galima manyti, visai nebevertojamas veikėjo reikšme ‘kas išeina’ (nors tokią reikšmę kaip pirmąją pateikia LLVV), o turi tik perkeltinę reikšmę ‘velionis, mirusysis (išeinantis iš šio pasaulio)’; vediniai *žņaudz-ējs* ir *dūr-ējs* turi ne tik aiškia darybinę veikėjo reikšmę (‘kas smaugia’, ‘kas duria’) bet ir specialiųjų reikšmių – jais pavadinamas smaugiantis, duriantis skausmas, plg. šiuos ir kitus pavyzdžius:

- (33) *Darbu var saņemt viesu **uzņēmējs*** („Darbą gali gauti svečių priėmėjas/sutikėjas“) (www.cvmarket.lv) (2012-12-01).
- (34) *Ārvalstu **uzņēmēji** iepazīst Talsu novadu* („Užsienio verslininkai susipažįsta su Talsų kraštu“) (www.tkk.lv) (2012-12-01).
- (35) *ASV Floridas štatā **uzbrucējs** nošauj sešus cilvēkus* („Floridoje užpuolikas nušauna šešis žmones“) (www.apollo.lv) (2012-12-01).
- (36) ***Uzbrucējs** diskvalificēts par spļāvienu tiesnesim* („Puolėjas diskvalifikuotas už spjūvį į teisėją“) (www.delfi.lv) (2012-12-01).
- (37) *Vecākās uzdarbojas riepu **dūrējs*** („Vecakiuose įsisukęs padangų badytojas“) (tekstynas)
- (38) *Reizēs, kad sānā iemetas **dūrējs**, der nedaudz pamainīt elpošanas ritmu* („Kai į šoną įsimeta dieglys, galima šiek tiek pakeisti kvėpavimo ritmą“) (www.noskrien.lv) (2014-01-20).

§63g. Kai kuriems priesagos *-ējs* darybos tipo vediniams būdinga kamiengalio priebalsių kaita – pamatinio veiksmožodžio *k* vedinyje virsta *c*, o *g* paverčiamas *dz*: *pirc-ējs*, *-a* ‘pirkėjas, -a’ (: *pirk-t* ‘pirkti’, *pirk-a*), *slīc-ējs*, *-a* ‘skęstantysis, -čioji’ (: *slīk-t* ‘skęsti’, *slīk-a*), *līdz-ējs*, *-a* ‘samdytojas, -a; darbdavys, -ė’ (: *līg-t* ‘samdyti, lygti, derėti’, *līg-a*) ir kt.

§63h. Priesagos *-ējs* vediniai latvių kalboje, kaip ir aptartieji veikėjų pavadinimai su *-tājs*, turėdami daiktavardžio kaip gramatinės kategorijos bruožus, išsaugo arba modifikuoja kai kuriuos pamatinių veiksmožodžių bruožus, pavyzdžiui, konstrukcijose su šiais veikėjų pavadinimais gali būti vartojamas objektą reiškiantis daiktavardis: *siržu **salauzējs*** ‘širdžių laužytojas, daužytojas’; konstrukcijose *miskastē **metējs*** ‘šiukšliadėžėn metėjas’, *kalnā*

kāpējs ‘kopiantis į kalną’ išsaugomas vietininkas; plg. **mest miskastē** ‘mesti į šiuokšliadėžę’, **kāpt kalnā** ‘kopti į kalną’ (MLLVG 1, 107).

§63i. Daiktavardžiai su priesaga *-ējs* gali eiti ir antruoju sintaksinių latvių kalbos dūrinių dėmeniu. Tokių dūrinių latvių kalboje yra nemažai – vien latvių kalbos tekstynas pateikia 55 pavyzdžius, o įvairiuose jų žodynuose aptikta 214 (jie sudaro bemaž pusę iš 436 žodynuose rastų veikėjo pavadinimo reikšmę turinčių priesagos *-ējs* vedinių). Pirmuoju tokių dūrinių dėmeniu dažniausiai eina:

- daiktavardis: *padomdevējs*, *-a* ‘patarėjas, -a’ (: *padoma devējs*), *izpletņlēcējs*, *-a* ‘parašutininkas, -ė’ (: *lēcējs ar izplētni*), *ugunsdzēsējs*, *-a* ‘ugniagesys, -ė’ (: *uguns dzēsējs*), *asinssūcējs*, *-a* ‘kraujasiurbys, -ė’ (: *asins sūcējs*) ir kt.

- būdvardis: *jaunpienācējs*, *-a* ‘atvykėlis, -ė’ (: *jauns pienācējs*), *jauniesācējs*, *-a* ‘pradedantysis, -ioji’ (: *jauns iesācējs*), *lieluzņēmējs*, *-a* ‘stambus verslininkas’ (: *liels uzņēmējs*) ir kt.

-rieveiksmis: *tālbraucējs*, *-a* ‘kas toli važiuoja’ (: *tālu braucējs*), *kājāmģājējs*, *-a* ‘kas vaikšto pėsčiomis’ (: *kājām ģājējs*), *priekšāteicējs*, *-a* ‘pasakinėtojas, -a’ (: *priekšā teicējs*) ir kt.

- veiksmažodžio bendratis: *brauktpratējs*, *-a* ‘mokantis, -i važiuoti’ (: *pratējs braukt*), *lasītnepratējs*, *-a* ‘nemokantis, -i skaityti’ (: *nepratējs lasīt*) ir kt.

§64. Priesagos *-(i)nieks*, *-(i)niece* darybos tipas

§64a. Latvių kalbos priesagos *-nieks*, *-ce* ir jų alomorfa *-iniek*s, *-ce* vediniam suteikia tokią pačią reikšmę. Darinių su *-nieks* pasidaroma nežiūrint pamatinio žodžio kamieno skiemenų skaičiaus, o priesaga *-iniek*s dedama tik prie vienskiemenio pamatinio žodžio kamieno. Be to, priesaga *-iniek*s randama ten, kur *-nieks* trukdytų lengvai ištarti žodį, suformuotų sunkiai ištariamus garsų junginius (MLLVG 1, 143). Tačiau kartais veikėjų pavadinimų daryboje gali būti vartojamos ir abi priesagos, nors žodynuose

paprastai nurodoma, kad variantai su priesaga *-nieks* yra retesni, pavyzdžiui, *vald-nieks* ir *vald-inieks* ‘kas valdo; valdovas’ (: *vald-ī-t* ‘valdyti’), *strīd-nieks* ir *strīd-inieks* ‘kas ginčijasi’ (: *strīd-ē-ties* ‘ginčytis’), *strād-nieks* ir *strād-inieks* ‘darbininkas’ (: *strād-ā-t* ‘dirbti’) ir kt.

Tai viena daresnių latvių kalbos priesagų, tik daugiau vedinių su ja yra pasidaroma iš vardažodžių. Veikėjų pavadinimų darybos tipas, kurį sudaro vediniai, pamatuoti veiksmažodžių, nėra toks gausus, tačiau gana stipriai įsitvirtinęs dabartinėje latvių kalboje. Tekstynas pateikia 49 veikėjų pavadinimus su priesaga *-(i)nieks*, o įvairiuose leksikografiniuose šaltiniuose rasta dar 111 pavyzdžių (dalį jų sudaro ir sintaksiniai dūriniai, kurie bus aptarti §64f).

§64b. MLLVG, aptariant minėtųjų priesagų vedinius, neužsimenama apie veikėjų pavadinimų darybą. Gramatikoje aprašoma asmenų pavadinimų daryba pagal gyvenamąją vietą, pagal socialinį statusą, pagal užsiėmimą (MLLVG 1, 144–145). Į pastarąją grupę (asmenų pavadinimai pagal jų atliekamą darbą ar užsiėmimą) suplakti tiek iš veiksmažodžių, tiek iš daiktavardžių padaryti vediniai. Atskyrus veiksmažodinius vedinius matyti, kad juos jungia bendra darybos reikšmė, būdinga *nomina agentis* darybos kategorijai – ‘tas, kas atlieka pamatiniu žodžiu įvardytą veiksmą’.

Latvių kalbos priesagos *-(i)nieks* vedinius dažniausiai pamatuoja veiksmažodžių bendraties kamienas be priesagos (jei veiksmažodis priesaginis), veikėjų pavadinimų pasidaroma tiek iš priešdėlinių, tiek ir iš nepriešdėlinių veiksmažodžių.

Pagal atliekamo veiksmo pobūdį veikėjų pavadinimus su priesaga *-(i)nieks* galima suskirstyti į dvi grupes:

1) didesnę grupę sudaro aktyvaus, ilgiau ar trumpiau trunkančio veiksmo atlikėjų pavadinimai (į šią grupę patenka ir nemažai profesijų pavadinimų): *pēt-nieks*, *-ce* ‘tyrėjas, -a’ (: *pēt-ī-t* ‘tirti, tyrinėti’, *pēt-a*, *pēt-ij-a*²⁹), *strād-nieks*, *-ce* ‘darbininkas, -ė’ (: *strād-ā-t* ‘dirbti’, *strād-ā*,

²⁹ Čia ir toliau prie daugumos pavyzdžių nurodomos visos pamatinio veiksmažodžio formos, nes ne visada lengva nustatyti, kuri forma pamatuoja vedinį. Be to, kai kuriuose darybos tipuose nesama vienybės – tam pačiam darybos tipui priklausantys vediniai yra pamatuojami skirtingų kamienų.

strād-āj-a), *zvej-nieks* ‘žvejas’ (: *zvej-o-t* ‘žvejoti’, *zvej-o*, *zvej-oj-a*), *med-nieks*, *-ce* ‘medžiotojas, -a’ (: *med-ī-t* ‘medžioti’, *med-ī*, *med-īj-a*), *liec-inieks*, *-ce* ‘liudininkas, -ė’ (: *liec-inā-t* ‘liudyti’, *liec-in-a*, *liecin-āj-a*), *stāst-nieks*, *-ce* ‘pasakotojas, -a’ (: *stāst-ī-t* ‘pasakoti’, *stāst-a*, *stāst-īj-a*), *strīd-nieks*, *-ce* (ir *strīdinieks*) ‘kas ginčijasi’ (: *strīd-ē-ties* ‘ginčytis’, *strīd-as*, *strīd-ēj-ās*), *zīl-nieks*, *-ce* ‘būrėjas, -a’ (: *zīl-ē-t* ‘burti’, *zīl-ē*, *zīl-ēj-a*) ir kt.

2) šiek tiek mažiau sudaroma savaiminio arba nuolatinio veiksmo atlikėjų pavadinimų, kurių dauguma yra veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai: *krāp-nieks*, *-ce* ‘sukčius, apgavikas, -ė’ (: *krāp-t* ‘sukčiauti, apgaudinėti’, *krāpj*, *krāp-a*), *apgād-nieks*, *-ce* ‘rūpintojas, -a’ (: *apgād-ā-t* ‘rūpintis’, *apgād-ā*, *apgād-āj-a*), *īr-nieks*, *-ce* ‘nuomininkas, -ė’ (: *īr-ē-t* ‘nuomoti’, *īr-ē*, *īr-ēj-a*), *vald-nieks*, *-ce* ‘valdovas, -ė’ (: *vald-ī-t* ‘valdyti’, *vald-a*, *vald-īj-a*), *mant-inieks*, *-ce* ‘paveldėtojas, -a’ (: *mant-o-t* ‘paveldėti’, *mant-o*, *mant-oj-a*), *iemīt-nieks*, *-ce* ‘gyventojas, -a (buto, pastato)’ (: *iemis-t* ‘įsitaisyti, įsikurti’, *iemīt*, *iemit-a*) (vedinį pamatuoja esamojo laiko kamienas).

§64c. Latvių kalboje bemaž iš kiekvieno veiksmožodžio veikėjų pavadinimų galima pasidaryti su aptartomis priesagomis *-tājs* ir *-ējs*. Su priesaga *-(i)nieks* pasidaroma veikėjo pavadinimų tik iš kai kurių veiksmožodžių, nors semantiškai priesagos *-(i)nieks* vediniai menkai skiriasi nuo aptartųjų priesagų *-tājs* ir *-ējs* vedinių. Pavyzdžiai rodo, jog jei kalboje yra veikėjo pavadinimas, pasidarytas su priesaga *-nieks*, atitinkamas variantas su *-tājs* arba *-ējs* visai nevartojamas, arba vartojamas gerokai rečiau, plg. pavyzdžius *apgād-nieks* ‘šeimos maitintojas, išlaikytojas’ (54 pavartojimo atvejai tekstyne) ir *apgād-ā-tājs* ‘t.p.’ (6) (: *apgād-ā-t* ‘aprūpinti, išlaikyti, išmaitinti’, *apgād-ā*, *apgād-āj-a*), *liec-inieks* ‘liudininkas’ (358) ir *liec-inā-tājs* ‘liudininkas; požymis, ką nors rodantis ženklas (dažniau negyvas daiktas ar dalykas)’ (2) (: *liec-inā-t* ‘liudyti, rodyti’, *liec-in-a*, *liec-ināj-a*), *zvej-nieks* ‘žvejas’ (18) ir *zvej-o-tājs* ‘t.p.’ (0) (: *zvej-o-t* ‘žvejoti’, *zvej-o*, *zvej-oj-a*), *krāp-nieks* ‘sukčius, apgavikas’ (13) ir *krāp-ējs* ‘apgaudinėtojas’ (0) (: *krāp-t* ‘apgaudinėti, sukčiauti’, *krāpj*, *krāp-a*) ir kt. Be to, neretai priesagos *-(i)nieks* vediniai turi ir kiek konkretesnę reikšmę, plg. vedinius *pēt-nieks* ‘tyrėjas,

tyrinėtojas (dirbantis tokį darbą)' (88) ir *pēt-ī-tājs* 'tyrinėtojas (atsitiktinai ką nors tyrinėjantis)' (0) (: *pēt-ī-t* 'tirti, tyrinėti', *pēt-a*, *pēt-īj-a*); *rakst-nieks* 'rašytojas (rašantis profesionaliai)' (66) ir *rakst-ī-tājs* 'ką nors rašantis žmogus, atsitiktinai rašantis' (5) (: *rakst-ī-t* 'rašyti', *rakst-a*, *rakst-īj-a*); *dzied-nieks* 'gydytojas (užsiimantis gydymu nuolatos)' (104) ir *dzied-ē-tājs* 'kas gydo, gydanti priemonė' (4) (: *dzied-ē-t* 'gydyti', *dzied-ē*, *dzied-ēj-a*); *strād-nieks* 'darbininkas, turintis darbą žmogus' (440) ir *strād-ā-tājs* 'šiaip dirbantis žmogus' (4) (: *strād-ā-t* 'dirbti', *strād-ā*, *strād-āj-a*) ir kt., plg.:

- (39) *Apbalvojumu pētnieks saņēma par divām savām monogrāfijām* („Apdovanojimą tyrējas gavo už dvi savo monografijas“) (tekstynas).
- (40) *Vienīgi citīgs kinoprogrammas pētītājs kino mājaslapā var atrast anotāciju, kura latviešu skatītāju varētu dzītin aizdzīt uz kino* („Tik uolus kino programų tyrinėtojas interneto svetainėje gali rasti anotaciją, kuri latvių žiūrovą galėtų varyte nuvaryti į kiną“) (www.kasjauns.lv) (2013-12-04).
- (41) *Katrā kritiķī dzīvo rakstnieks* („Kiekvienas kritikas yra šiek tiek rašytojas“) (tekstynas).
- (42) *Nekur neviens rakstītājs nebija atstājis vārdu vai datējumu* („Niekur nei vienas rašiusysis nėra palikęs vardo ar datos“) (tekstynas).
- (43) *Ārsts dara savu darbu, jo vēlas saņemt samaksu, bet īsts dziednieks dara to, ko vēlas darīt no sirds* („Gydytojas dirba savo darbą, nes nori gauti užmokestį, o tikras liaudies gydytojas daro tai, ką nori daryti nuoširdžiai“) (tekstynas).
- (44) *Laiks būs labs dziedētājs* („Laikas bus geras gydytojas“) (tekstynas).
- (45) *Būlaurumā traģiski gājis bojā strādnieks* („Statybų aikštelėje tragiškai žuvo darbininkas“) (www.nra.lv) (2014-01-07).
- (46) *Neatpūties cilvēks nav nekāds labais strādātājs* („Nepailsējęs žmogus nėra geras darbininkas“) (www.ir.lv) (2014-01-07).

§64d. Keleto šiam darybos tipui priklausančių vedinių leksinės reikšmės yra daugiau ar mažiau nutolusios nuo šio tipo darybos reikšmės, nors apskritai priesagos *-(i)nieks* vediniai nėra linkę leksikalizuotis. Vedins *dziednieks* įvardija liaudies mediciną propaguojantį gydytoją, nors vedinio darybos reikšmę galima apibrėžti kaip ‘kas gydo’; vedins *vēst-nieks* (: *vēst-ī-t* ‘pranašauti, kalbėti’, *vēst-a*, *vēst-īj-a*) (darybos reikšmė ‘kas pranašauja, praneša’) dabartinėje kalboje vartojamas jau gerokai nuo darybinės nutolusia reikšme – ‘ambasadorius’.

§64e. Greta daiktavardinių latvių kalbos vedinių *kārtībnieks* ‘tvarkdarys, policininkas’ (: *kārtība* ‘tvarka’) ar *drošībnieks* ‘saugumietis’ (: *drošība* ‘saugumas’) esama ir tokių vedinių, kuriuos galima laikyti veiksmažodiniais vediniais, o jų darybos reikšmę apibrėžti kaip ‘tas, kas atlieka pamatiniu veiksmažodžiu įvardijamą veiksmą’. Galbūt vedinius *lielībnieks* ‘kas didžiuojasi’, *sūdzībnieks* ‘kas skundžiasi’, *dalībnieks* ‘dalyvis; kas dalyvauja’ galima interpretuoti kaip sudėtinės priesagos *-ībnieks* vedinius iš veiksmažodžių *liel-ī-ties* ‘didžiuotis’ (*liel-ās*, *liel-īj-ās*), *sūdz-ē-ties* ‘skųstis’ (*sūdz-as*, *sūdz-ēj-ās*), *(pie)dalīties* ‘dalyvauti’ (*(pie)dal-ās*, *pedal-īj-ās*), o ne kaip priesagos *-nieks* vedinius iš daiktavardžių *lielība* ‘didžiavimasis, išdidumas’, *sūdzība* ‘skundas’, *dalība* ‘dalyvavimas’.

§64f. Priesagos *-(i)nieks* vediniai gali eiti ir antruoju sintaksinių latvių kalbos dūrinių dėmeniu. Tokį dėmenį turi 13 tekстыne ir 37 įvairiuose žodynuose užfiksuoti pavyzdžiai. Pirmuoju dūrinio dėmeniu dažniausiai eina daiktavardis: *troņmantnieks* ‘sosto paveldėtojas’ (: *troņa mantnieks*), *pilsētībūvnieks* ‘miestų statybos specialistas’ (: *pilsētu būvnieks*), *oststrādnieks* ‘uosto darbininkas’ (: *ostas strādnieks*) ir kt. Rečiau pirmuoju dėmeniu eina būdvardis (*melnstrādnieks*, *-ce* ‘juodadarbis, -ė’ (: *melns (melnais) strādnieks*)), *polārpētnieks*, *-ce* ‘poliarinių teritorijų tyrinėtojas, -a’ (: *polārs pētnieks*) arba prieveiksmis (*līdzstrādnieks* ‘bendradarbis’ (: *līdzī strādnieks*)) ir kt.

§64g. Lietuvių kalboje su priesaga *-ininkas*, *-ė* taip pat pasidaroma veikėjų pavadinimų, nors jų, palyginti su latvių kalbos priesagos *-(i)nieks*

darybos tipu, yra gerokai mažiau. Veiksmožodiniai lietuvių kalbos priesagos – *-ininkas* vediniai žymi tiek veikėjus, tiek veiksmožodinės ypatybės turėtojus: *mainininkas*, –ė ‘kas maino’, *samdininkas*, –ė ‘samdomas darbininkas’ ir kt. (LKG 1, 330).

§65. Priesagų *-onis*, *-one* darybos tipas

§65a. Priesagos *-onis*, *-one* veikėjų pavadinimų darybos tipas latvių kalboje nėra gausus – latvių kalbos tekstyne rasta 18 veikėjų pavadinimų, pasidarytų su šia priesaga, o žodynuose užfiksuoti dar 62 pavyzdžiai. Tipo produktyvumas gana menkas, ir nors naujų vedinių su šia priesaga beveik nepasidaroma, tačiau nemaža dalis esamų vedinių gana plačiai vartojami dabartinėje latvių kalboje.

Su šia priesaga veikėjų pavadinimų pasidaroma iš įvairių veiksmožodžių. Pamatiniai veiksmožodžiai gali būti paprastieji (a) arba priesaginiai (b), retais atvejais pamatiniai veiksmožodžiai gali turėti priešdėlius. Bemaž visi šiam darybos tipui priklausantys vediniai yra veiksmožodinės ypatybės (neretai neigiamos) turėtojų pavadinimai:

(a) dabartinėje latvių kalboje dažniau vartojami vediniai *cens-onis*, –e ‘kovotojas, –a; pasiryžėlis, –ė’ (: *cens-ties* ‘stengtis, kovoti’, *cenš-as*, *cent-ās*), *plēs-onis*, –e ‘grobuonis, –ė; plēšrūnas, –ė’ (: *plēs-t* ‘plēsti, draskyti’, *plēš*, *plēs-a*), *rēk-onis* ‘rēksnys’ (: *rēk-t* ‘rēkti, šaukti’, *rēc*, *rēc-a*), *iztap-onis*, –e ‘kas bando įtikti; prisitaikėlis, –ė’ (: *iztap-t* ‘įtikti’, *iztop*, *iztap-a*), dabartinėje kalboje retai pasitaikantys, senstelėję žodžiai *mels-onis* ‘melagis, plepys’ (: *melst* ‘plepėti, taukšti, meluoti’, *melš*, *mels-a*), *blāv-onis* ‘rēksnys’ (: *blāu-t* ‘rēkti, bliauti’, *blāuj*, *blāv-a*), *klīd-onis* ‘klajūnas’ (: *klīs-t* ‘klajoti, bastytis’, *klīst*, *klīd-a*) ir kt.

(b) vedinių iš priesaginio pamatinio veiksmožodžio yra daugiau. Dabartinėje kalboje vartojami veikėjų pavadinimai *vad-onis* ‘vadas’ (: *vad-ī-t* ‘valdyti, vadovauti’, *vad-a*, *vad-īj-a*), *pavad-onis*, –e ‘palydovas, –ė’ (: *pavad-ī-t* ‘palydėti’, *pavad-a*, *pavad-īj-a*), *dzied-onis*, –e ‘dainininkas, –ė’ (: *dzied-ā-t* ‘dainuoti’, *dzied*, *dzied-āj-a*), *rakst-onis* ‘rašytojas (prastas, neprofesionalus)’ (:

rakst-ī-t ‘rašyti’, *rakst-a*, *rakst-īj-a*), *tirg-onis*, *-e* ‘prekiautojas, -a’ (: *tirg-o-t* ‘prekiauti’, *tirg-o*, *tirg-oj-a*), *lid-onis* ‘skraiduolis, kas geba skraidyti’ (: *lid-o-t* ‘skristi, skraidyti’, *lid-o*, *lid-oj-a*), *bland-onis*, *-e* ‘klajūnas, -ė; bastūnas, -ė’ (: *bland-ī-ties* ‘valkiotis, bastytis’, *bland-ās*, *bland-īj-ās*), *dauz-onis*, *-e* ‘padauža, bastūnas, -ė; chuliganas, -ė’ (: *dauz-ī-ties* ‘daužytis, blaškytis, siausti’, *dauz-ās*, *dauz-īj-ās*), *vald-onis*, *-e* ‘valdovas, -ė’ (: *vald-ī-t* ‘valdyti’, *vald-a*, *vald-īj-a*), *pareg-onis*, *-e* ‘kas numato ateitį; aiškiaregys, -ė’ (: *pareg-o-t* ‘numatyti, pranašauti’, *pareg-o*, *pareg-oj-a*) ir kt.

Gana keblu nustatyti, iš kurio pamatinio kamieno padaryti šios priesagos vediniai. Iš priesaginių veiksmažodžių išvesti veikėjų pavadinimai lyg ir rodytų, kad darinio pamatu imamas bendratis kamienas be priesagos, tačiau kai kurie iš nepriesaginių bendračių pasidaryti vediniai (*blāvonis* (būt. l. *blāv-a*), *klīdonis* (būt. l. *klīd-a*)) rodo, kad pamatiniu kamienu imama būtojo laiko forma.

§65b. Dauguma latvių kalbos priesagos *-onis* vedinių žymi aktyvaus veiksmo atlikėją, tačiau yra keletas vedinių, kuriuos būtų galima pavadinti ne veiksmo atlikėjais, o greičiau ‘būsenos patyrėjais’, MLLVG tokie vediniai vadinami „pasyvaus pobūdžio dariniais“ (MLLVG 1, 147): *mir-onis*, *-e* ‘numirėlis, -ė’ (: *mir-t* ‘mirti’, *mirst*, *mir-a*), *slīk-onis*, *-e* ‘skenduolis, -ė’ (: *slīk-t* ‘skęsti’, *slīkst*, *slīk-a*), *sprāg-onis*, *-e* ‘gaišena, stipena’ (: *sprāg-t* ‘gaišti, stipti’, *sprāgst*, *sprāg-a*), *sirg-onis* ‘ligonis’ (: *sirg-t* ‘negaluoti, sirguliuoti’, *sirgst*, *sirg-a*)³⁰.

§65c. Šiam latvių kalbos darybos tipui priklauso vedinių, kuriems būdinga didesnė ar mažesnė leksinė specializacija. Nuo darybinės šio tipo reikšmės ‘kas atlieka pamatiniu veiksmažodžiu įvardijamą veiksmą’ gerokai nutolęs atrodo vedinys *aug-onis* ‘auglys, navikas’ (: *aug-t* ‘augti’, *aug*, *aug-a*), *kust-onis* ‘gyvūnas, gyvulys’ (: *kust-ē-t(ies)* ‘judėti, krutėti’, *kust-(as)*, *kust-ēj-a(ās)*). Perkeltinę reikšmę yra įgijęs vedinys *plēs-onis*, *-e* ‘grobuonis,

³⁰ Raineris teigia, kad iš tokio tipo veiksmažodžių (*mirt*, *sprāgt*) *nomina agentis* vedinių indoeuropiečių kalbose nelinkstama darytis (Rainer, §2). „Another type of verb which normally does not enter into agentive patterns in Indo-European is constituted by change-of-state verbs. Such verbs are, however, licensed in Pipil (*kukuyani* ‘sick person’ ← *kukuya-* ‘to get sick’, *mikini* ‘dead person’ ← *miki-* ‘to die’). The suffix used is the normal agentive suffix of that language“.

-ē; plēšrūnas, -ē' (: *plēs-t* 'plēšti, draskyti', *plēš*, *plēs-a*), kai kalbama ne apie gyvūnus, o apie žmogų.

§65d. Priesaga *-onis* latvių kalboje susijusi ir su kitomis darybos kategorijomis. Su ja pasidaroma nemažai veiksmo pavadinimų. O dabartinėje kalboje *nomina actionis* darybos kategorijai priskiriami iš organizmo fizines ar psichines būsenas reiškiančių veiksmožodžių pasidaryti vediniai *ģīb-onis* 'alpulys' (: *ģīb-t* 'alpti'), *kars-onis* 'karštinė' (: *kars-t* 'tapti karštam, atsirasti karštumo pojūčiui'), *reib-onis* 'svaigulys, svaigimo pojūtis' (: *reib-t* 'svaigti'), manoma, anksčiau priklausė veikėjų pavadinimų darybos kategorijai (Endzelīns 1951, 329).

§65e. Kai kurie priesagos *-onis* vediniai, reiškiantys veikėjų pavadinimus, dabartinėje latvių kalboje konkuruoja su tą pačią reikšmę turinčiais kitos veikėjų pavadinimų priesagos *-oņa* vediniais, plg. *blandonis*, *-e* – *blandoņa* 'klajūnas, bastūnas', *dauzonis*, *-e* – *dauzoņa* 'padauža, patrakėlis; mušeika, chuliganas', *muldonis* – *muldoņa* 'niektauzas', *iztaponis* – *iztapoņa* 'prisitaikėlis' ir kt. Palyginus abiejų priesagų vedinius latvių kalbos tekstyne matyti, jog latvių kalboje, ypač šnekamojoje, dažniau linkstama vartoti vedinius su *-oņa*, pavyzdžiui, *dauzoņa* tekstyne pasitaikė 9 kartus (*dauzonis* – 1), *muldoņa* vartojamas 6 pavyzdžiuose (*muldonis* tekstyne neufiksuotas), *blandonis* ir *blandoņa* pavartoti atitinkamai po 1 ir 2 kartus, plg.:

- (47) *Goldijs ir sabiedrības dvēsele un liels **dauzoņa*** („Goldis yra kompanijos siela ir didelis patrakėlis“) (tekstynas).
- (48) *Mums gan ģimenē lielākais spēlētājs, jokdaris un **dauzonis** ar bērniem ir tētis* („Mūsų šeimoje didžiausias žaidimų draugas, juokdarys ir patrakėlis yra tėtis“) (www.calis.lv) (2013-09-05).
- (49) *Lolita, pasaules **muldoņa*** („Lolita – pasaulio papliauška“) (tekstynas).
- (50) *Tas vējagrābšlis un **muldonis** tālu ies, ja tiesa viņu neapturēs!* („Tas vējo pamušalas ir niektauzas toli eis, jei teismas jos nesustabdys“) (www.ventasbalss.lv) (2013-09-05).

§65f. Lietuvių kalboje veikėjų pavadinimų, sudarytų su priesaga *-uonis*, darybos tipas taip pat nėra produktyvus. Žinomesni jam priklausantys veikėjų pavadinimai *palikuonis*, *grobuonis* gana dažnai vartojami dabartinėje kalboje, tačiau didesnė dalis vedinių (*graužuonis* ‘graužikas’, *klajuonis* ‘klajoklis’, *siūbuonis* ‘kas siūbuoja’ ir kt.) yra vartojami retai. O priesagos *-uonia* vediniai dar retesni, LKŽ pateikia vos keletą vedinių – *paklyduonia* ‘paklydėlis’, *skunduonia* ‘skundikas’ ir kt. Lietuvių kalboje gerokai labiau išplitęs priesagos *-ūnas* darybos tipas, davęs tokių vedinių kaip *palaidūnas*, *keikūnas*, *pagyrūnas*, *švaistūnas* ir kt. Latvių kalboje toks yra vos vienas dabartinėje kalboje nebevartojamas pavyzdys – *klabūna* ‘plepys’ (: *klab-ē-t* ‘plepėti, taukšti’, *klab*, *klab-ēj-a*) (§95).

§65g. Kai kurie priesagos *-onis* vediniai eina antraisiais sintaksinių latvių kalbos dūrinių dėmenimis, tekstynas pateikia 8 tokius pavyzdžius, o žodynuose rasta dar 14 šio tipo dūrinių. Pirmuoju dūrinio dėmeniu eina daiktavardis (*grāmattirgonis* ‘knygų pardavėjas’ (: *grāmatu tirgonis*), *operdziedonis* ‘operos dainininkas’ (: *operas dziedonis*), *karavadonis* ‘karo vadas’ (: *kara vadonis*)) arba būdvardis (*dižvadonis* ‘didysis vadas’ (: *dižais vadonis*), *sīktirgonis* ‘smulkus prekiautojas’ (: *sīkais tirgonis*)) ir kt.

§66. Priesagos *-oņa* darybos tipas

§66a. Latvių kalbos tekstyne ir žodynuose aptikti 43 priesagos *-oņa* vediniai, tačiau tik gana nedidelė jų dalis yra vartojama dabartinėje latvių kalboje (tekstyne užrašyta 10 pavyzdžių), tad darybos tipas visai neproduktyvus. Dauguma vedinių yra veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Vedinių su priesaga *-oņa* pasidaroma tiek iš priesaginių (a), tiek iš paprastųjų veiksmožodžių (b) (šių gerokai mažiau). Pamatiniai veiksmožodžiai retai būna priešdėliniai. Darinių pamatu dažniausiai eina bendraties kamienas be priesagos (jei pamatinis veiksmožodis yra priesaginis), nors keletą vedinių pamatuoja ir būtojo laiko kamienas (*klīdoņa*, *ēdoņa*). Visi latvių kalbos veikėjų pavadinimai su priesaga *-oņa* yra skiriami *substantiva communia*, daugumai vedinių būdinga neigiama reikšmė:

(a) *bland-oņa* ‘klajūnas, bastūnas’ (: *bland-ī-ties* ‘valkietis, bastytis’, *bland-ās*, *bland-īj-ās*), *dauz-oņa* ‘bastūnas, padauža’ (: *dauz-ī-ties* ‘bastytis, klajoti, trankytis’, *dauz-ās*, *dauz-īj-ās*), *plos-oņa* ‘padauža, triukšmadarys, -ē’ (: *plos-ī-ties* ‘siausti, dūkti, šēlti’, *plos-ās*, *plos-īj-ās*), *muld-oņa* ‘niektauza, niektaušķis’ (: *muld-ē-t* ‘niekus tauztyti, svaičioti, plepēti’, *muld*, *muld-ēj-a*), *ņurd-oņa* ‘niurzga, bambeklis’ (: *ņurd-ē-t* ‘niurnēti, murmēti’, *ņurd*, *ņurd-ēj-a*), dabartinēje kalboje retai tevartojami *strīd-oņa* ‘kas ginčijasi’ (: *strīd-ē-ties* ‘ginčytis’, *strīd-as*, *strīd-ēj-ās*), *dusm-oņa* ‘kas pyksta, pikčiurna’ (: *dusm-o-ties* ‘pykti’, *dusm-oj-as*, *dusm-oj-ās*) ir kt.

(b) *plēs-oņa* ‘grobuonis, plēšrūnas, grobikas’ (: *plēs-t* ‘plēšti, draskyti’, *plēš*, *plēs-a*), *klīd-oņa* ‘bastūnas, valkata’ (: *klīs-t* ‘klaidžioti, bastytis’, *klīst*, *klīd-a*), *iztap-oņa* ‘pataikūnas, padlaižys’ (: *iztap-t* ‘ītikti’, *iztop*, *iztap-a*), *uzmāk-oņa* ‘īkyruolis, prisiplakēlis’ (: *uzmāk-ties* ‘prikibti, pristoti’, *uzmāc-as*, *uzmāc-ās*), taip pat tik žodynuose užrašyti *tiep-oņa* ‘užsispyrēlis, -ē, priešgyna’ (: *tiep-ties* ‘spirtis, spyriotis, ožiuotis’, *tiepj-as*, *tiep-ās*), *ēd-oņa* ‘ēdrūnas, besotis’ (: *ēs-t* ‘valgyti, ēsti, ryti’, *ēd*, *ēd-a*), *rij-oņa* ‘besotis, rajūnas’ (: *rī-t* ‘ryti’, *rij*, *rij-a*) ir kt.

§66b. Šis darybos tipas gana glaudžiai susijęs su veiksmų pavadinimais, mat esama priesagos *-oņa* vedinių, priklausančių tiek *nomina agentis*, tiek *nomina actionis* darybos kategorijoms. Dabartinėje latvių kalboje priesaga *-oņa* veiksmų pavadinimams pasidaryti vartojama gerokai dažniau (tekstyne užrašyti 52 su šia priesaga pasidaryti veiksmo pavadinimai). Manoma, kad veikėjų pavadinimų reikšmę vediniai įgijo konkretėjant veiksmo pavadinimams (Endzelīns 1951, 329), plg., *kaukoņa* ‘kaukimas, staugimas, cypimas; verksnys, zirzlys’ (: *kauk-t* ‘kaukti, staugti’, *kauc*, *kauc-a*), *čīkstoņa* ‘girgždėjimas; verksnys, zirzlys’ (: *čīkst-ē-t* ‘girgždėti, čirpti’, *čīkst*, *čīkst-ēj-a*), plg.:

(51) *Kam gan tāds **kaukoņa** blakus ir vajadzīgs?* („Kam toks verksnys greta reikalingas?“) (www.amigos.lv) (2012-11-08).

- (52) *Vien vēja **kaukoņa** visapkārt* („Vien vējo staugimas aplink“) (www.kurbijkurne.lv) (2012-11-08).
- (53) *Man vispār nepatīk, ja vīrieši ir **čikstoņas*** („Man apskritai nepatinka, jei vyrai ir zirzliai“) (www.klubs.lv) (2012-11-08).
- (54) *Izoldi pamodināja baržas vieglā **čikstoņa** un ūdens šļaksti* („Izoldā pažadino lengvas baržas girgždējimas ir vandens plakimasis“) (tekstynas).

§67. Priesagos *-ulis, -ule* darybos tipas

§67a. Priesagā *-ulis, -ule* latvių kalboje turi daugiau nei 50 veikėjų pavadinimų (latvių kalbos tekstynė užrašyta 16). Žinoma, ne visi jie vartojami dabartinėje kalboje, o ir naujų vedinių su šia priesaga nelinkstama darytis, todėl galima teigti, kad šis veikėjų pavadinimų darybos tipas dabartinėje latvių kalboje neproduktyvus.

§67b. Pamatiniai šios priesagos vedinių veiksmažodžiai yra labai įvairūs. Vedinių pasidaroma tiek iš paprastųjų (a), tiek iš priesaginių veiksmažodžių (b). Su šia priesaga nelinkstama darytis vedinių iš veiksmažodžių, turinčių priešdėlius, užfiksuota vos keletas vedinių su priešdėliu *ne-*. Pamatiniu kamieniu dažniausiai imamas bendratis kamienas be priesagos (jei veiksmažodis priesaginis), tačiau yra atvejų, kai vedinio pamatu tampa būtojo ar esamojo laiko kamienas. Dauguma šio latvių kalbos darybos tipo vedinių yra veiksmažodinės ypatybės (dažniausiai neigiamos) turėtojai:

(a) dabartinėje kalboje dažniau vartojami veikėjų pavadinimai *brēk-ulis, -e* ‘verksnys, -ė; rēksnys, -ė (apie vaiką)’ (: *brēk-t* ‘rēkti’, *brēc, brēc-a*), *rāp-ulis* ‘roplys; ropojantis vaikas’ (: *rāp-ties* ‘ropštis, ropoti, šliaužti’, *rāpj-as, rāp-ās*), *snaud-ulis, -e* ‘snaudalius, -ė’ (: *snaus-t* ‘snausti’, *snauž, snaud-a*), *uzmāk-ulis* ‘įkyruolis’ (: *uzmāk-ties* ‘įkyriai prisikabinti, pristoti’, *uzmāc-as, uzmāc-ās*), *cieš-ulis, -e* ‘kas daug kenčia’ (: *cies-t* ‘kentėti, tverti’, *cieš, ciet-a*), *gaud-ulis, -e* ‘verkšlentojas, -a; aimanuotojas, -a’ (: *gaus-ties* ‘skūstis, verkšlenti, aimanuoti’, *gauž-as, gaud-ās*), dabartinėje kalboje

nebevartojamas vedinys *dīk-ulis* ‘verksnys, zirzlys, bambeklis’ (: *dīk-t* ‘zirzti, verkšlenti’, *dīc*, *dīc-a*) ir kt.

(b) iš priesaginių pamatinių veiksmažodžių išvesti dabartinėje latvių kalboje vartojami veikėjų pavadinimai *čīkst-ulis*, *-e* ‘verksnys, -ė; žliumba’ (: *čīkst-ē-t* ‘zirzti, verkšlenti’, *čīkst*, *čīkst-ēj-a*), *draisk-ulis*, *-e* ‘padauža, išdykėlis, -ė’ (: *draisk-o-t* ‘šėlti, išdykauti, siusti’, *draisk-o*, *draisk-oj-a*), *pīkst-ulis*, *-e* ‘cyplys, -ė; spieglis, -ė’ (: *pīkst-ē-t* ‘cypti, cypsėti, čiepsėti’, *pīkst*, *pīkst-ēj-a*), *raud-ulis*, *-e* ‘verksnys, -ė; raudalius, -ė’ (: *raud-ā-t* ‘verkti’, *raud*, *raud-āj-a*), *nemāk-ulis*, *-e* ‘nemokša, neišmanėlis, -ė’ (: *nemāc-ē-t* ‘nemokėti, nesugebėti’, *nemāk*, *nemāc-ēj-a*), *neklaus-ulis*, *-e* ‘neklaužada; vaikas, kuris neklauso’ (: *neklaus-ī-t* ‘neklausyti’, *neklaus-a*, *neklaus-īj-a*), *smaid-ulis* ‘kas juokiasi, šypsosi’ (: *smaid-ī-t* ‘šypsotis’, *smaid-a*, *smaid-īj-a*) ir kt.

Priesagos *-ulis* vediniais linkstama vadinti ir įvairius daiktus: *grab-ulis* ‘barškutis, tarškutis (žaislas)’ (: *grab-ē-t* ‘tarškėti, barškėti’, *grab*, *grab-ēj-a*), *kar-ulis* ‘karulys, pakabutis’ (: *kar-ā-ties* ‘kabėti’, *kar-āj-as*, *kar-āj-ās*), *zīm-ulis* ‘pieštukas’ (: *zīm-ē-t* ‘piešti’, *zīm-ē*, *zīm-ēj-a*), *viz-ulis* ‘blizgutis’ (: *viz-ē-t* ‘blizgėti’, *viz*, *viz-ēj-a*), *rakst-ulis* ‘rašiklis’ (: *rakst-ī-t* ‘rašyti’, *rakst-a*, *rakst-īj-a*), *dūc-ulis* ‘vilkelis (toks žaislas)’ (: *dūk-t* ‘dūgzti, zvimbti’, *dūc*, *dūc-a*).

§67c. Kai kurie priesagos *-ulis* vediniai yra paveikti leksikalizacijos proceso. Vediniu *rāpu-ulis* vadinamas ne tik tas, kas ropoja, daugiskaitos forma *rāpuļi* ‘ropļiai’ apibendrintai vartojama visai gyvūnų klasei pavadinti (nors ne visi jie juda ropodami). Leksikalizacija skirtingai paveikė vedinio *staig-ulis* moteriškosios ir vyriškosios giminės formas: *staigulis* ‘klajūnas, bastūnas, gyvenamąją ar darbo vietą dažnai keičiantis žmogus’, *staigule* ‘gatvės mergina, pasileidėlė’ (: *staig-ā-t* ‘vaikščioti, vaikštinėti’, *staig-ā*, *staig-āj-a*). Abiejų formų leksinė reikšmė nesutampa su darybine ‘kas vaikštinėja’³¹. Konkretesnėmis nei darybinė reikšmėmis vartojami ir vediniai *skraid-ulis*, *-e* ‘žmogus, dažnai keičiantis gyvenamąją vietą’ (: *skraid-ī-t* ‘bėgioti, bėginėti, lakstyti’, *skraid-a*, *skraid-īj-a*), *dzēr-ulis* ‘girtuoklis’ (: *dzer-t* ‘gerti’, *dzer*,

³¹ Aptartieji vediniai *rāpuļi* ir *staigulis* turi ir dar kitokių, žodynuose neužfiksuotų reikšmių: *rāpulis*, *rāpuļi* ‘šliaužtinukas’, *staigulis* ‘vaikštynė (vaikams)’.

dzēr-a). Vedinio *zīm-ulis* ‘plonos lazdelės pavidalo įrankis piešti ar rašyti’ (: *zīm-ē-t* ‘piešti’, *zīm-ē*, *zīm-ēj-a*) leksinė reikšmė yra platesnė nei darybinė ‘kas piešia’, plg.:

(55) *Mans tēvs arī šogad palika uzticīgs savai **staiguļa** dzīvei un pārgāja atkal uz jaunu vietu* („Mano tėvas ir šiemet liko ištikimas savo klajūniškam gyvenimo būdui ir vėl persikėlė į naują vietą“) (www.tezaurs.lv/llvy).

(56) *Viņas visas ir baudkāras un neuzticamas **staigules*** („Visos jos yra malonumų trokštančios ir nepatikimos pasileidėlės“) (www.philos.lv) (2012-11-10).

(57) *Jā, esmu neizglītots **dzērulis** no laukiem* („Taip, esu nieko neišmanantis girtuoklis iš kaimo“) (www.tvnet.lv) (2012-11-10).

§67d. Iš veiksmažodžių kamienų su priesaga *-ulis* sudaroma ne tik veikėjų pavadinimų, bet ir veikslių pavadinimų (*skurb-ulis* ‘girtumas, apsvaigimas, apkvaišimas’ (: *skurb-t* ‘kaušti, svaigti, girtėti’), *dreb-ulis* ‘drebulys, šiurpulys’ (: *dreb-ē-t* ‘drebėti, tirtėti’), *niez-ulis* ‘niežulys, niežėjimas’ (: *niez-ē-t* ‘niežėti’)) (rasta apie 20 veiksmo pavadinimų, turinčių priesagą *-ulis*) bei keletas įrankių pavadinimų (*vārst-ulis* ‘vožtuvas, ventilis’ (: *vārst-ī-t* ‘varstyti’), *urb-ulis* ‘virbalas, adymo adata’ (: *urb-t* ‘gręžti (skylę)’). Pasak Ambrazo, veikėjų ir įrankių pavadinimams pasidaryti vartojama priesaga *-ulis* yra perimta iš veiksmo pavadinimų darybos kategorijos (Ambrazas 1993, 158, 185).

§67e. Lietuvių kalboje taip pat tiek veikėjo, tiek veiksmo pavadinimams sudaryti vartojamos priesagos *-ulyš*; *-ulis*, *-ė*, tačiau gerokai dažniau su jomis sudaroma veiksmo pavadinimų. Lietuvių kalbos tekstyne nėra nei vieno priesagos *-ulyš* vedinio, turinčio *nomina agentis* reikšmę, nors LKŽ tokių pateikia nemažai (*čirškulys* ‘kas čirškia’, *miegulys* ‘miegalius’, *snaudulys* ‘snaudalius’, *kriokulys* ‘kas kriokia’ ir kt.). Nebent tekstyne užfiksuotą priesagos *-ulis* vedinį *vargūlis* ‘bėdžius, varguolis’ galima būtų skirti veikėjų pavadinimams, nors su šia priesaga pasidarytų ir žodyne

pateikiamų pavyzdžių yra daugiau, tiesa, nemaža jų dalis – įvairūs daiktų pavadinimai (*barškūlis* ‘barškutis’, *žvangūlis* ‘žvangutis’, *burzgūlis* ‘toks žaislas’ ir kt.). Lietuvių kalbos veikėjų pavadinimų daryboje šie darybos tipai yra visai praradę savo produktyvumą – bendrinėje kalboje įsitvirtinęs veiksmo pavadinimų darybos modelis su priesaga *-ulyš*, o priesaga *-ulis* gerokai dažniau pasitelkiama deminutyvų darybai.

§68. Priesagos *-iķis*, *-iķe* darybos tipas

§68a. Veikėjų pavadinimų, pasidarytų su priesaga *-iķis*, *-iķe*, darybos tipas taip pat neproduktyvus. Jų latvių kalboje galima priskaičiuoti apie penkiasdešimt, tačiau tik menka su šia priesaga pasidarytų veikėjų pavadinimų vartojama dabartinėje kalboje (latvių kalbos tekstyne užfiksuoti 8 veikėjų pavadinimai su šia priesaga). Didesnė dalis – įvairūs tarmėms priskiriami arba senstelėję žodžiai. Šiam darybos tipui priklauso daugiausia iš priesaginių veiksmažodžių pasidaryti vediniai, o pamatiniu kamienu imamas bendratis kamienas be priesagos.

§68b. Dalis vedinių laikytini veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais. Jie ne tiek pavadina asmenis pagal jų atliekamą veiksmą, kiek charakterizuoja. Visiems būdinga neigiamoji reikšmė. Dabartinėje kalboje dažniau vartojami vediniai *glūn-iķis*, *-e* ‘kas paslapčiomis stebi, tyko’ (: *glūn-ē-t* ‘stebėti, sekti kitus’, *glūn*, *glūn-ēj-a*), *lūr-iķis*, *-e* ‘pasalūnas, -ė; kas paslapčiomis stebi’ (: *lūr-ē-t* ‘slapčia žiūrėti’, *lūr*, *lūr-ēj-a*), *stost-iķis*, *-e* ‘mikčius; miknius, -ė’ (: *stost-ī-ties* ‘mikčioti’, *stost-ās*, *stost-īj-ās*). Čia skirtini ir dabartinėje kalboje nebevartojami priesagos *-iķis* vediniai *grab-iķis* ‘plepys, tauškalius’ (: *grab-ē-t* ‘plepėti, taukšti’, *grab*, *grab-ēj-a*), *vaibst-iķis* ‘pamaiva’ (: *vaibst-ī-ties* ‘vaipytis, maivytis’, *vaibst-ās*, *vaibst-īj-ās*) ir kt.

Priesagos *-iķis* vediniai pavadina asmenis ir pagal jų nuolatos atliekamą veiksmą, užsiėmimą. Šios grupės vediniais vadinami tam tikrų profesijų atstovai: *jum-iķis* ‘stogdengys’ (: *jum-t* ‘dengti stogą’, *jumj*, *jum-a*), *zvan-iķis* ‘tarnautojas, kurio pareiga bažnyčioje ar kapinėse varpu skambinti’ (: *zvan-ī-t* ‘skambinti varpu’, *zvan-a*, *zvan-īj-a*), *mūr-iķis* ‘mūrininkas’ (: *mūr-ē-t*

‘mūryti’, *mūr-ē*, *mūr-ēj-a*) ir kt. Menkinamąją reikšmę turi vedinys *glezn-iķis* ‘prastas tapytojas’ (: *glezn-o-t* ‘tapyti’, *glezn-o*, *glezn-oj-a*).

§68c. Šio darybos tipo vediniai taip pat neišvengė įvairiausių leksikalizacijos atvejų, tačiau šio proceso paliesti vediniai dabartinėje latvių kalboje jau nebevartojami. Vedinių reikšmės dažniausiai sukonkretėjo, pavyzdžiui, tik žodynuose fiksuojamas veikėjo pavadinimas *laiz-iķis* (: *laiz-ī-t* ‘laižyti’, *laiz-a*, *laiz-īj-a*), galima sakyti, yra visai praradęs grynąją veikėjo pavadinimo reikšmę ‘kas laižo’ ir turi tik perkeltinę reikšmę – ‘smaguris, smaližius’; tą patį galima pasakyti ir apie konkretesnes nei darybinės reikšmės turinčius vedinius *lup-iķis* ‘plėšikas; gobšuoelis, šykštuolis’ (: *lup-t* ‘atsitidalinti, atsiskirti, luptis’, *lūp*, *lup-a*) ir *lip-iķis* ‘pataikautojas, meilikautojas’ (: *lip-t* ‘(pri)lipti’, *līp*, *lip-a*) (pastarieji du pavyzdžiai dabartinėje latvių kalboje taip pat nebevartojami).

§68d. Lietuvių kalboje atitinkama priesaga *-iķis* savo darumu gerokai nusileidžia priesagai *-iķas*. Šis darybos tipas lietuvių kalboje labai panašus į jau aptartą latvių kalbos priesagos *-iķis* darybos tipą. Dalis vedinių yra veiksmožinės ypatybės pavadinimai, turintys neigiamąją reikšmę: *išdavikas*, *plėšikas*, *lupikas* ir kt. (plg. la. *glūniķis*, *lūriķis*, *blandiķis* ir kt.), kita dalis vedinių pavadinama asmenis pagal jų nuolatos atliekamą darbą: *vežikas*, *liejikas*, *kūlikas* (plg. la. *jumiķis*, *mūriķis*, *zvaniķis*).

§69. Priesagos *-nis*, *-ne* darybos tipas

§69a. Veikėjų pavadinimų su priesaga *-nis*, *-ne* pasidaroma daugiausia iš nepriesaginių veiksmožodžių (tačiau šie gali turėti priešdėlių), vienas kitas veikėjo pavadinimas pasidarytas iš veiksmožodžių, daugiausia turinčių bendraties priesagą *-īt*. Vedinių pamatu imamos įvairios formos – bendraties kamienas, būtojo laiko kamienas, kai kuriuos vedinius pamatuoja ir neveikiamasis dalyvis. Visi šios priesagos vediniai yra veiksmožinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Tekstyne užrašyti 9 šios priesagos vediniai, tad darybos tipas dabartinėje kalboje yra gerai žinomas, nors ir neproduktyvus.

Latvių kalbos žodynuose užrašyta dar apie dvi dešimtis rečiau vartojamų vedinių.

§69b. Šiam darybos tipui priklausantys vediniai savo reikšme yra dvejojo pobūdžio. Vieni veikėjai (daugiausia asmenų pavadinimai) yra pavadinami pagal jų pačių atliekamą veiksmą. Dabartinėje kalboje plačiai vartojami priesagos *-nis* vediniai *aizbild-nis*, *-e* ‘globėjas, -a; užtarėjas, -a’ (: *aizbils-t* ‘užtarti’, *aizbilst*, *aizbild-a*), *palaid-nis*, *-e* ‘palaidūnas, -ė’ (: *palais-ties* ‘pasileisti, pradėti gyventi palaidą gyvenimą’, *palaiž-as*, *palaid-ās*). Šiam pogrupiui reikėtų skirti ir jau nebevartojamus vedinius *irg-nis* ‘kas šaiposi, tyčiojasi’ (: *irg-t* ‘garsiai juoktis, šaipytis’, *irdz*, *irdz-a*), *plēs-nis* ‘konfliktiškas, piktas žmogus’ (: *plēs-ties* ‘ginčytis, kovoti, peštis’, *plēš-as*, *plēs-ās*), *gremz-nis* ‘žmogus, kuris kitiems nuolatos įkyri savo kalbėjimu’ (: *gremz-t* ‘ilgai daryti įtaką, kamuoti’, *gremž*, *gremz-a*) ir kt.

Kitai veikėjų grupei skirtini dariniai veikėją pavadina pagal kitų atliekamą (ir dažniausiai jau užbaigtą), tačiau į veikėją nukreiptą veiksmą. Tokius vedinius gana nelengva atskirti nuo veiksmo rezultato pavadinimų. Dabartinėje kalboje dažniau vartojami vediniai *sūt-nis*, *-e* ‘kas išsiųstas, -a; pasiuntinys, -ė’ (: *sūt-ī-t* ‘siųsti’, *sūt-a*, *sūt-īj-a*), *atrad-nis*, *-e* ‘rastinukas, surastas vaikas’ (: *atras-t* ‘atrasti, surasti’, *atrod*, *atrad-a*), *ielaid-nis* ‘apleistas, neišauklėtas vaikas’ (: *ielais-t* ‘apleisti, nesirūpinti’, *ielaiž*, *ielaid-a*).

§69c. Šiam darybos tipui reikėtų skirti ir struktūriškai ne tokius aiškius veikėjų pavadinimus *algot-nis* ‘samdinys’, taip pat dabartinėje latvių kalboje nebevartojamą *atšķirt-nis* ‘išsiskyrėlis, atsiskyrėlis’. Endzelynas jų pamatu laiko kamienus, turėjusius priesagą su *t* (Endzelīns 1951, 292). Galbūt darybos pamato reikėtų ieškoti neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvio formoje, pvz., *algotnis* ‘kas pasamdytas’ (: *algot-s* ‘pasamdytas’), *atšķirtnis* ‘kas išsiskyręs, atsiskyręs’ (: *atšķirt-s* ‘atskirtas’).

Dalyvio formą sunkiau išvelgti vedinyje *iegātnis* ‘užkuryš’, kurio darybą sinchroniniu požiūriu paaiškinti sudėtinga.

§70–§72. Priesagų su priebalsiniu elementu *-kl-* darybos tipai

§70. Priesagų, turinčių priebalsinius elementus *-kl-*, *-ksl-*, *-ksn-* (*-kls*, *-klis* ar *-kslis* (arba *-k(s)nis*³²) vedinių dabartinėje latvių kalboje nedaug, su jomis pasidaryta gal tik kiek daugiau įrankių pavadinimų, pavyzdžiui, *arkls* ‘arklas’, *irkls* ‘irklas’, *tīkls* ‘tinklas’. Tačiau nemažai skirtingo produktyvumo *nomina agentis* darybos tipų davė balsių *e*, *ē*, *o*, *ā*, *a*, *ī* ir minėtųjų priebalsinių priesagų junginiai – *-eklis*, *-ēklis*, *-ēkslis*, *-oklis*, *-okslis*, *-aklis*, *-ākslis*, *-oksnis*³³ ir kt. (Endzelīns 1951, 349tt; MLLVG 1, 140). Tiesa, tik priesagų *-eklis* ir *-ēklis* vediniai vartojami dabartinėje latvių kalboje (jie bus aptariami §71 ir §72), visų kitų darybos tipų vediniai nebevartojami, o pavyzdžių galima rasti nebent žodynuose (apie šiuos darybos tipus bus užsimenama skyriaus pabaigoje (§94).

§71. Priesagos *-eklis*, *-ekle* darybos tipas

§71a. Gana gausų, tačiau neproduktyvų darybos tipą sudaro priesagos *-eklis*, *-ekle* vediniai. Dabartinėje kalboje nuolatos vartojamų šios priesagos vedinių nėra daug. Latvių kalbos tekstyne rasti 7 veikėjų pavadinimai su šia priesaga, tačiau gerokai daugiau (arti 80) rasta įvairiuose žodynuose. Veiksmažodžiai, kuriais remiasi šio darybos tipo vediniai, dažniausiai yra priesaginiai, nors yra keletas vedinių, kurių pamatinis veiksmažodis paprastasis. Dažniausiai šios priesagos veikėjų pavadinimus pamatuoja veiksmažodžiai, turintys priesagas *-īt*, *-ēt*, *-ināt*, keleto vedinių pamatinis veiksmažodis yra paprastasis.

Skiriasi ir vedinių pamatavimas. Jei pamatinis veiksmažodis turi priesagą, tai vedinio pamatu imamas sutrumpintas bendratis kamienas.

³² Pasak Endzelyno, priebalsis *-kl-* galėjo virsti *-kn-* dėl disimiliacijos (Endzelīns 1951, 354).

³³ Minėtąsias priesagas sudarantys balsiai dažniausiai sutampa su vedinių pamatinio veiksmažodžio priesagos balsiu (*kavēklis* – *kavēt*, *darbokslis* – *darboties*, *kavākslis* – *kavāt*, *blāustīklis* – *blāustīties*), tačiau taip yra ne visais atvejais (pvz., su priesaga *-eklis* neretai vedinių pasidaroma iš priesagą *-īt* turinčių veiksmažodžių), todėl negalima skirti vieno stambaus darybos tipo.

Tačiau iš paprastųjų veiksmažodžių išvesti vediniai dažniausiai remiasi būtojo laiko kamienu (pavyzdžiui, *blāv-eklis*, *dīc-eklis*, *skaud-eklis*).

§71b. Didžioji dalis priesagos *-eklis* veikėjų pavadinimų yra veiksmažodinės ypatybės turėtojai, vediniams neretai būdingas menkinamasis reikšmės atspalvis, jais pabrėžiamas asmens (daug rečiau gyvūno) neramumas arba atvirksčiai – tingėjimas, nepaslankumas, žmogaus rėkimas, skundimasis, verkšlenimas ir pan. Tokių vedinių rasta arti septyniasdešimties. Dabartinėje kalboje dažniau vartojami vediniai yra *blāust-eklis* ‘kas šaukia, rėkia, bliaua’ (: *blāust-ī-ties* ‘šaukti, rėkti’, *blāust-ās*, *blāust-īj-ās*), *skaud-eklis* ‘pavyduolis’ (: *skaus-t* ‘pavydėti’, *skauž*, *skaud-a*), *stost-eklis* ‘mikčius’ (: *stost-ī-ties* ‘mikčioti’, *stost-ās*, *stost-īj-ās*), *lut-eklis*, *-e* ‘lepūnėlis, -ė’ (: *lut-inā-t* ‘lepinti’, *lut-in-a*, *lut-ināj-a*)³⁴, dar daugiau vedinių dabartinėje kalboje vartojami retai: *ām-eklis* ‘juokdarys’ (*ām-ī-ties* ‘juokauti, maivytis, mėgdžioti’, *ām-ās*, *ām-īj-ās*), *gān-eklis* ‘kas keikia, keikūnas’ (: *gān-ī-t* ‘keikti’, *gān-a*, *gān-īj-a*), *dīd-eklis* ‘kas blaškosi, neramiai juda’ (: *dīd-ī-ties* ‘būti neramiam, neramiai judėti, blaškytis’, *dīd-ās*, *dīd-īj-ās*), *strīd-eklis* ‘žmogus, kuris daug ginčijasi’ (: *strīd-ē-ties* ‘ginčytis’, *strīd-as*, *strīd-ēj-ās*), *muld-eklis* ‘žmogus, kuris kalba niekus’ (: *muld-ē-t* ‘kliedėti, kalbėti niekus’, *muld*, *muld-ēj-a*), *blāv-eklis* ‘kas bliaua’ (: *blāu-t* ‘bliauti’, *blāuj*, *blāv-a*) ir kt. Menkinamojo reikšmės atspalvio neturi dabartinėje kalboje vartojami vediniai *māc-eklis*, *-e* ‘kas mokosi (paprastai profesijos, amato)’ (: *māc-ī-ties* ‘mokytis’, *māc-ās*, *māc-īj-ās*), *moc-eklis* ‘kankinys’ (: *moc-ī-t* ‘kankinti’, *mok-a*, *moc-īj-a*)³⁵.

Gerokai mažiau vedinių pavadina įvairiausius reiškinius ar daiktus. Dabartinėje kalboje dažniau vartojami vediniai *spīd-eklis* ‘šviesulys’ (: *spīd-ē-t* ‘šviesti’, *spīd*, *spīd-ēj-a*), *mirdz-eklis* ‘kas mirguliuoja, spindi’ (: *mirdz-ē-t* ‘mirguliuoti, spindėti’, *mirdz*, *mirdz-ēj-a*). Dabartinėje kalboje nebevartojami vediniai *dur-eklis* ‘gyvūno ar augalo duriantis spyglys’ (: *dur-t* ‘durti’, *dur*, *dūr-a*), *krit-eklis* ‘parašiuatas’ (: *kris-t* ‘kristi’, *krīt*, *krit-a*), *mier-eklis* ‘vaistinis augalas valerijonas’ (: *mier-inā-t* ‘raminti’, *mier-in-a*, *mier-ināj-a*).

³⁴ Šio vedinio reikšmė kiek kitokia – veikėjas pavadinamas ne pagal jo paties atliekamą veiksmą, o kitų atliekamą, tačiau į veikėją nukreiptą veiksmą.

³⁵ Šio vedinio reikšmė kiek kitokia – veikėjas pavadinamas ne pagal jo paties atliekamą veiksmą, o kitų atliekamą, tačiau į veikėją nukreiptą veiksmą.

§71c. Kai kurie priesagos *-eklis* vediniai yra daugiareikšmiai, juose susipina kelių darybos kategorijų reikšmės³⁶, pavyzdžiui, *klab-eklis* ‘kleketas, barškalkas (įrankis); plepys, tarškalkas (veikėjas); tarškėjimas, barškėjimas (veiksmas)’ (: *klab-ē-t* ‘bildėti, barškėti; plepėti, taukšti’, *klab*, *klab-ēj-a*), esama ir daugiau panašių pavyzdžių – darinys *svārst-eklis* įvardina tiek įrankį (‘svirtis’), tiek veikėją (‘nekonkretus, negalintis apsispręsti žmogus’) (: *svārst-ī-ties* ‘svyruoti’, *svārst-ās*, *svārst-īj-ās*), vedinys *dreb-eklis* žymi tiek veikėją (‘judrus, neramus žmogus’), tiek veiksmą (‘drebėjimas, drebulys’) (: *dreb-ē-t* ‘drebėti, virpėti, tartėti’) ir kt., plg.:

(58) *Vai tad tiešām to **drebekli** Jučerū arī ņems līdzi?* („Ar tikrai ir tą strakalą Jučerą pasiims?“) (www.tvnet.lv) (2013-12-09).

(59) *Lieniet ātri gultiņā zem siltas segas, tad tas **drebeklis** pāries* („Līskit greitai po šiltu apklotu, tada drebulys praeis“) (www.anitagrīniece.com) (2013-12-09).

(60) *Ej, **klabekli**, ej!* („Eik jau, plepy, eik!“) (www.tezaurs.lv/llvv)

(61) *Mašīnā pēc nomazgāšanas rodas **klabeklis*** („Automobilyje po plovimo pasigirsta barškėjimas“) (www.hondaclub.lv) (2013-12-09).

(62) *Klaburčūskas astes galā ir **klabeklis*** („Ant gyvatės barškuolės uodegos galiuko yra barškutis“) (www.home.lv) (2013-12-09).

§71d. Šiam darybos tipui būdingi ir leksinės reikšmės konkretėjimo ir nutolimo nuo darybinės reikšmės atvejai: vedinys *māneklis* vartojamas ir už darybinę reikšmę ‘kas klaidina, apgaulinėja’ siauresne leksine reikšme ‘vaikui duodamas žįsti čiulptukas, žindukas’. Senais sukonkretėjusiais *nomina agentis* galbūt reikėtų laikyti latvių kalbos žvaigždžių pavadinimus *aus-eklis* ‘Aušrinė’ (: *aus-t* ‘aušti’, *aust*, *aus-a*) ir *riet-eklis* ‘Vakarinė’ (: *riet-ē-t* ‘leistis’, *riet*, *riet-ēj-a*).

³⁶ Apie tai žr. Ambrazas 1993, 153, 206–207

§72. Priesagos *-ēklis* darybos tipas

§72a. Veikėjų pavadinimų darybos tipas su priesaga *-ēklis* yra ne toks gausus kaip anksčiau aptartasis priesagos *-eklis* darybos tipas (iš viso rasta 10 vedinių, 3 iš jų pateikia tekstynas), tačiau jie tarpusavyje yra glaudžiai susiję. Su priesaga *-eklis* veikėjų pavadinimų pasidaroma iš įvairias priesagas turinčių pamatinių veiksmažodžių (*-īt, -ēt, -ināt*), o priesagos *-ēklis* vedinius pamatuoja tik priesagą *-ēt* turintys latvių kalbos veiksmažodžiai. Priesaga dedama prie veiksmažodžio bendraties kamieno be priesagos. Šiam darybos tipui priklauso veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai.

§72b. Priesagos *-ēklis* vediniais dažniau įvardijami negyvi objektai, daiktai ar reiškiniai: *kav-ēklis* ‘kas trukdo’ (: *kav-ē-t* ‘vėluoti, trukdyti’, *kav-ē, kav-ēj-a*), *trauc-ēklis* ‘kas trukdo’ (: *trauc-ē-t* ‘trukdyti’, *trauc-ē, trauc-ēj-a*), *bied-ēklis* ‘baidyklė’ (: *bied-ē-t* ‘gąsdinti, bauginti’, *bied-ē, bied-ēj-a*), *kait-ēklis* ‘kas kenkia, kenkėjas’ (: *kait-ē-t* ‘kenkti’, *kait-ē, kait-ēj-a*), *mērd-ēklis* ‘priemonė, medžiaga, kuria galima nužudyti’ (: *mērd-ē-t* ‘marinti, numarinti’, *mērd-ē, mērd-ēj-a*), *nāv-ēklis* (galima ir forma su trumpuoju priesagos *e* – *nāveklis*) ‘nuodai; ginklas’ (: *nāv-ē-t* ‘žudyti’, *nāv-ē, nāv-ēj-a*). Pastarieji du vediniai vartojami siauresnėmis nei darybinės leksinėmis reikšmėmis, t.y. jų reikšmė yra priartėjusi prie įrankių pavadinimų kategorinės reikšmės.

§73. Priesagos *-enis, -ene* darybos tipas

§73a. Vediniai su priesaga *-enis, -ene* (moteriškosios giminės formą turi ne visi vediniai) latvių kalboje sudaro gana negausų ir neproduktyvų darybos tipą. Latvių kalbos tekстыne užfiksuoti 6 šios priesagos vediniai, o kituose šaltiniuose buvo rastas 21 veikėjų pavadinimas su priesaga *-enis*, tačiau ne visi vediniai yra vartojami dabartinėje latvių kalboje. Veikėjų pavadinimų su šia priesaga pasidaroma tiek iš paprastųjų, tiek iš priesaginių veiksmažodžių (ir vieni, ir kiti gali būti priešdėliniai), visi vediniai laikytini veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais. Iš surinktų pavyzdžių matyti, kad dalis vedinių yra pamatuojami veiksmažodžio būtojo laiko kamieniu (ypač

tada, jei pamatinis veiksmažodis yra paprastasis), o kiti – bendraties kamienu be priesagos (jei pamatinis veiksmažodis ją turi). Dažniausiai priesagos *-enis* vediniai pavadina asmenį ar šiaip gyvą būtybę, tačiau esama ir daiktų pavadinimų.

§73b. Dalis šios priesagos vedinių (kai kuriems iš jų būdinga neigiama reikšmė) žymi ne konkretaus trumpalaikio veiksmo ar darbo atlikėją, o ilgai trunkančio, kartais savaiminio veiksmo atlikėją ar būsenos patyrėją. Atrodo, kad jų darybos reikšmę patogiausia formuluoti ne ‘kas atlieka veiksmą’, bet ‘kas yra atlikęs’ (plg. lie. *paniurėlis*, *apsileidėlis*): *atklīd-enis*, *-e* ‘atklydėlis, -ė’ (: *atklīs-t* ‘atklysti, atvykti, ateiti’, *atklīst*, *atklīd-a*), *pieklīd-enis*, *-e* ‘priklydėlis, -ė’ (: *pieklīs-t* ‘priklysti, užklysti’, *pieklīst*, *pieklīd-a*), *paklīd-enis*, *-e* ‘paklydėlis (morališkai degradavęs, gyvenimo kelio nerandantis žmogus)’ (: *paklīs-t* ‘paklysti’, *paklīst*, *paklīd-a*), *šķirt-enis*, *-e* ‘kas išsiskyręs, -usi’ (vedinio pamatinė forma gali būti būtojo laiko dalyvis *šķirt-s*), *izlaid-enis* ‘pasileidėlis’ (: *izlais-ties* ‘išdykti, pasileisti’, *izlaiž-as*, *izlaid-ās*), *sprādz-enis* ‘nusprogėlis, gaisena’ (: *sprāg-t* ‘dvėsti, gaishti’, *sprāgst*, *sprāg-a*) (darinio kamiengalyje įvykusi *g / dz* kaita). Dėl reikšmės šiai grupei reikėtų skirti ir vedinį *izdzimtenis*, *-e* ‘išsigimėlis, -ė’, kuris pasidarytas iš retai vartojamo veiksmažodžio *izdzim-t* ‘išsigimti, degeneruoti’ (*izdzimst*, *izdzim-a*), tačiau tokiu atveju jo darybos formantu reikėtų laikyti ne priesagą *-enis*, bet *-tenis*.

Savaiminio veiksmo atlikėjų pavadinimais reikėtų laikyti vedinius *rūc-enis* ‘kas urzgia, riaumoja, burzgia’ (: *rūk-t* ‘urgzti, riaumoti, burgzti’, *rūc*, *rūc-a*), *uzbāz-enis* ‘įkyruolis’ (: *uzbāz-ties* ‘prikibti, pristoti’, *uzbāž-as*, *uzbāz-ās*), taip pat dabartinėje kalboje nebevartojamus *īdz-enis* ‘pikčiurna, paniurėlis’ (: *īg-t* ‘pykti’, *īgst*, *īg-a*) (darinio kamiengalyje įvykusi *g / dz* kaita), *čīkst-enis* ‘verksnys, zizlys’ (: *čīkst-ē-t* ‘zirzti, verkšlenti’, *čīkst*, *čīkst-ēj-a*), *čīnkst-enis* ‘verksnys, zirzlys’ (: *čīnkst-ē-t* ‘kaprizingai verksti, zirzti’, *čīnkst*, *čīnkst-ēj-a*) ir kt.

Kiek kitokią reikšmę turi vediniai *ielikt-enis*, *-e* ‘statytinis, -ė’ (: *ielikt-t* ‘įstatyti, patalpinti’) ir *atrad-enis*, *-e* ‘rastas vaikas, pamestinukas, -ė’ (: *atras-t*

‘atrasti, surasti’). Jie pavadinami pagal kitų atliekamą veiksmą, nukreiptą į veikėją (plg. kai kuriuos priesagos *-nis* vedinius, §69). Vedinio *ieliktenis* pamatu reikėtų laikyti būtojo laiko neveikiamojo dalyvio formą *ielikt-s* ‘įstatytas’, o vedinį *atradenis* galima susieti su būtojo laiko kamienu *atrad-a*.

Keletas priesagos *-enis* vedinių reiškia įvairius daiktus: *rit-enis* ‘ratas’ (: *rit-ē-t* ‘riedėti, tekėti’, *rit*, *rit-ēj-a*), *tarkšķ-enis* ‘tarškalas, barškalas’ (: *tarkšķ-ē-t* ‘tarškėti, barbėti, klebėti’, *tarkšķ*, *tarkšķ-ēj-a*), *dūc-enis* ‘medinis žaislas (vilkelis)’ (: *dūk-t* ‘dūgzti, zvimbti’, *dūc*, *dūc-a*), taip pat nebevartojami *skamb-enis* ‘nedidelis varpas’ (: *skamb-ē-t* ‘skambėti’, *skamb*, *skamb-ēj-a*), *skulb-enis* ‘varpas’ (: *skulb-ē-t* ‘skambėti’, *skulb*, *skulb-ēj-a*).

§73c. Užrašyta pora vedinių, turinčių tik moteriškosios giminės formą su *-ene*: *čaukst-ene* ‘plepė, paskalų nešiojoja’ (: *čaukst-ē-t* ‘plepėti’, *čaukst*, *čaukst-ēj-a*), taip pat dabartinėje kalboje nebevartojamas *kladz-ene* ‘kudakuojanti višta; plepi moteris’ (: *kladz-inā-t* ‘kudakuoti (apie vištą); plepėti, taukšti’, *kladz-in-a*, *kladz-ināj-a*). Paminėtieji vediniai, net ir neturėdami vyriškosios giminės formos (vedinių semantika tokia, kad vyriškosios giminės forma net neįmanoma), neturėtų būti skiriami atskiram darybos tipui.

§73d. Jau užsiminta, kad savo semantika į latvių kalbos veikėjų pavadinimus, pasidarytus su priesaga *-enis*, labai panašūs kai kurie lietuvių kalbos priesagos *-ėlis* vediniai, kurių darybos reikšmę taip pat patogiau apibrėžti ne kaip ‘kas atlieka pamatiniu veiksmažodžiu įvardintą veiksmą’, bet ‘kas yra atlikęs’: *apdujėlis*, *suglebėlis*, *paniurėlis*, *pražuvėlis* ir kt. (LKG 1, 319).

Priesagos *-enis* vedinių esama ir lietuvių kalboje, tačiau šis darybos tipas, kaip ir atitinkamas latvių kalbos darybos tipas, nepasižymi produktyvumu – lietuvių kalbos tekstyne nerasta nei vieno veikėjo pavadinimo su šia priesaga, o LKG taip pat pateikia retai dabartinėje kalboje vartojamus žodžius, pavyzdžiui, *pavydėnis* ‘pavyduolis’, *prapuolėnis* ‘kas prapuolęs’ (LKG 1, 331).

§74. Priesagos *-lis, -le* darybos tipas

§74a. Su priesaga *-lis, -le* latvių kalboje pasidaroma keletas dabartinėje kalboje plačiai vartojamų ir daugiau iš aktyvios vartosenos pasitraukusių veikėjų pavadinimų (tekstyne užfiksuoti 5 pavyzdžiai, o leksikografiniuose šaltiniuose dar 27 priesagos *-lis* vediniai). Darybos tipas dabartinėje kalboje visai neproduktyvus. Dauguma šios priesagos vedinių yra veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pavadinantys asmenis ar gyvūnus pagal kokį nors jų atliekamą veiksmą, dažniausiai vedinių reikšmė turi neigiamą atspalvį. Priesaga *-lis* latvių kalboje dedama prie paprastųjų veiksmožodžių bendraties kamieno. Vos kelių pavyzdžių pamatiniai veiksmožodžiai turi priešdėlius.

Plačiai dabartinėje latvių kalboje vartojami vediniai *bēg-lis, -e* ‘bėglys, -ė; pabėgėlis, -ė’ (: *bēg-t* ‘bėgti’, *bēg, bēg-a*), *zag-lis, -e* ‘vagis, vagišė’ (: *zag-t* ‘vogti’, *zog, zag-a*)³⁷, o didesnė dalis veikėjų pavadinimų su *-lis* vartojami retai arba visai nebevartojami: *pārbēg-lis* ‘perbėgėlis’ (: *pārbēg-t* ‘perbėgti’, *pārbēg, pārbēg-a*), *ēs-lis* ‘kas daug valgo; ēdrūnas, besotis’ (: *ēs-t* ‘valgyti’, *ēd, ēd-a*), *rēk-lis* ‘rėksnys’ (: *rēk-t* ‘rėkti, šaukti’, *rēc, rēc-a*), *ģīb-lis* ‘suvalgėlis; kas dažnai alpsta’ (: *ģīb-t* ‘alpti’, *ģībst, ģīb-a*), *uzmāk-lis* ‘įkyruolis’ (: *uzmāk-ties* ‘įkyrėti, neduoti ramybės’, *uzmāc-as, urmāc-ās*), *cens-lis* ‘kas stengiasi (ką nors gauti)’ (: *cens-ties* ‘stengtis’, *cenš-as, cent-ās*) ir kt.

Pagal darybos reikšmę šiam darybos tipui skirtini ir vediniai, pavadinantys gyvūnus ar kai kuriuos daiktus: *krauk-lis* ‘kranklys (toks paukštis)’ (: *krauk-t* ‘skleisti žemokus garsus, krankti’, *krauc, krauc-a*), *sūk-lis* ‘kempinė’ (: *sūk-t* ‘siurbti, čiulpti’, *sūc, sūc-a*).

§74b. Nemažai šiam darybos tipui priklausančių vedinių yra vartojami kitokiomis nei darybinė reikšmėmis. Esama reikšmės konkretėjimo pavyzdžių, pavyzdžiui, *krauk-lis* ‘kranklys (toks paukštis)’ (: *krauk-t* ‘skleisti

³⁷ Reikėtų atkreipti dėmesį, kad vienam gausiausių latvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos tipui (priesagos *-ējs*) priklausantys atitinkami vediniai *bēdzējs* ir *zadzējs* kalboje vartojami rečiau nei vediniai *bēglis* ir *zaglis* (*bēglis* – 59 pavartojimo atvejai tekstyne, *bēdzējs* – 2; *zaglis* – 469, *zadzējs* – 4). Tai rodo, kad net neproduktyviems darybos tipams priklausantys, tačiau dažnai vartojami vediniai kartais tampa pagrindiniu produktyviausiu darybos tipus ribojančiu veiksmu.

žemokus garsus, krankti’) (darybos reikšmė ‘kas krankia’ sukonkretėjo ir vedinys ilgainiui tapo rūšies pavadinimu). Kiti pavyzdžiai dabartinėje latvių kalboje nebevartojami: *bāz-lis* ‘kas paslepia (norėdamas pavogti)’ (: *bāz-t* ‘kišti, grūsti’) turi siauresnę nei darybinę (‘kas kiša’) reikšmę; perkeltinė reikšmė būdinga vediniui *gais-lis* ‘lengvabūdis, vėjavaikis žmogus’ (: *gais-t* ‘garuoti, pradingti, išnykti, nutilti’) ir kt.

§74c. Lietuvių kalboje veikėjų pavadinimai su priesaga *-lys, -ė* yra labiau paplitę, nors ir nesudaro veikėjų pavadinimų darybos kategorijos centro. Lietuvių kalbos tekstynas pateikia 21 veikėjo pavadinimą su priesaga *-lys*, tačiau nei vieno vedinio nerasta sakytinės kalbos tekstuose (daugiausia pavyzdžių iš grožinės literatūros ir publicistikos). Šios priesagos vedinių lietuvių kalboje nemažai, tačiau naujų žodžių retai atsiranda. Šiam darybos tipui daugiausia priklauso iš įvairius garsus žyminčių veiksmažodžių pasidaryti veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai: *miaukllys, cypllys, zirzlllys* ir kt. (LKG 1, 321).

§75. Priesagos *-slis, -sle* darybos tipas

Keletas veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų pasidaryta su priesaga *-slis, -sle*. Šis darybos tipas artimas jau anksčiau aptartam vedinių tipui su *-lis* (žr. §74). Vedinių pasidaroma iš paprastųjų veiksmažodžių bendraties kamieno. Dabartinėje latvių kalboje dažniau vartojami vediniai *kauslis, -e* ‘kas mušasi; peštukas, mušeika’ (: *kau-ties* ‘muštis, peštis’, *kauj-as, kāv-ās*), *grābslis* ‘grabišius, vagis’ (: *grāb-t* ‘glemžti, traukti, lupti’, *grābj, grāb-a*). Šiam darybos tipui skirtinas ir dabartinėje latvių kalboje nebevartojamas vedinys *kaukslis* ‘rėksnys’ (: *kauk-t* ‘kaukti, rėkti’, *kauc, kauc-a*).

§76. Priesagos *-ata* darybos tipas

§76a. Latvių kalboje su veikėjų pavadinimų priesaga *-ata* daugiausia pasidaroma veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, vediniai priklauso

substantiva communia, jiems būdinga menkinamoji reikšmė. Rasta 16 su šia priesaga pasidarytų vedinių (tik vienas pavyzdys aptiktas tekstyne). Dažniausiai su šia priesaga pasidarytais veikėjų pavadinimais asmuo pavadinamas pagal kokį nors jo atliekamą veiksmą, labai retai įvardijamas koks nors daiktas. Šis darybos tipas latvių kalboje visai neproduktyvus. Dažniausiai veikėjų pavadinimų pasidaroma iš priesaginių veiksmažodžių, o vediniai pamatuojami bendraties kamieniu be priesagos.

§76b. Šiam darybos tipui priklauso dabartinėje latvių kalboje geriau žinomi vediniai *klab-ata* ‘plepys, -ė’ (: *klab-ē-t* ‘plepėti’, *klab*, *klab-ēj-a*), *alk-ata* ‘goduolis, -ė, gobšuolis, -ė’ (: *alk-t* ‘stipriai geisti, trokšti’, *alkst*, *alk-a*) ir gerokai daugiau jau nebevarojamų vedinių: *klink-ata* ‘šlubius, -ė, kreivakojis, -ė’ (: *klink-ā-t* ‘šlubčiojant, krypuojant eiti’, *klink-ā*, *klink-āj-a*), *dauz-ata* ‘neramus, išdykęs žmogus’ (: *dauz-ī-ties* ‘triukšmauti, bėgioti, galinėtis’, *dauz-ās*, *dauz-īj-ās*), *grab-ata* ‘plepys, -ė, tauškalius, -ė’ (: *grab-ē-t* ‘plepėti’, *grab*, *grab-ēj-a*), *valk-ata* ‘kas valkiojasi, klajoja be vietos; valkata’ (: *valk-ā-ties* ‘valkiotis, tampytis be vietos ir be tikslo’, *valk-āj-as*, *valk-āj-ās*), *žņerg-ata* ‘verksnys, -ė’ (: *žņerg-ā-t* ‘verkšlenti’, *žņerg-ā*, *žņerg-āj-a*) ir kt.

§76c. Tokią pačią (dažniausiai menkinamąją) reikšmę turi ir lietuvių kalbos priesagos *-ata* vediniai – dabartinėje kalboje plačiai vartojamas *vālkata* ir rečiau pasitaikantys *plēškata* ‘plepys’, *pliaūškata* ‘t.p.’ ir kt.

§77. Priesagos *-ka* darybos tipas

§77a. Priesagos *-ka* darybos tipas latvių kalboje neproduktyvus, žodynuose rasta 11 su šia priesaga padarytų veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, priklausančių *substantiva communia* (vos vienas kitas vartojamas dabartinėje kalboje). Vedinių pamatinis veiksmažodis gali būti paprastasis arba priesaginis, reiškiantis aktyvų veiksmą. Vedinių pamatu imamas bendraties (be priesagos) arba esamojo laiko kamienas. Su šia priesaga išvestų veikėjų pavadinimų reikšmei būdingas menkinamasis atspalvis.

Dabartinėje latvių kalboje geriau žinomas tik vedinys *bļau-ka* ‘rėksnys, -ė’ (: *bļau-t* ‘rėkti, bliauti’, *bļauj*, *bļāv-a*), kiti šios priesagos vediniai

nebevartojami: *dzir-ka* ‘girtuoklis’ (: *dzer-t* ‘gerti’, *dzer*, *dzēr-a*) (vedinio šaknyje vyksta balsių kaita), *snauž-ka*, *snauš-ka* ‘snaudalius, -ė’ (: *snaus-t* ‘snausti’, *snauž*, *snaud-a*) (vedinio *snauška* š yra atsiradęs dėl asimiliacijos), *dauz-ka* ‘neramus, nesutramdomas vaikas, žmogus’ (: *dauz-ī-ties* ‘triukšmauti, nevaldomai elgtis, lakstyti’, *dauz-ās*, *dauz-īj-ās*), *pļor-ka* ‘pliurpalius’ (: *pļor-āt* ‘pliurpti, beprasmiskai kalbėti’, *pļor-ā*, *pļor-āj-a*) ir kt.

§77b. Problemų kelia retai vartojamų vedinių *nepraš-ka* ‘žmogus, kuris prastai, nemokėdamas kažką daro’ (: *nepras-t* ‘nemokėti, nesugebėti’, *neprot*, *neprat-a*) ir *nesapraš-ka* ‘t.p.’ (: *nesapras-t* ‘nesuprasti’, *nesaprot*, *nesaprat-a*) struktūros interpretavimas. Šių vedinių pamatiniu kamieniu galbūt galima būtų laikyti bendraties kamieną, o priesagą *-ška* aiškinti kontaminacija su tokią pačią reikšmę turinčiais galūnės vediniais *nepraša* ‘t.p.’ ir *nesapraša* ‘t.p.’.

§78. Priesagos *-ainis* darybos tipas

Apie dešimt veikėjų pavadinimų pasidaryta su priesaga *-ainis*. Dabartinėje kalboje geriau žinomas tik iš būtojo laiko kamieno pasidarytas vedinys *zīd-ainis* ‘žindomas kūdikis’ (: *zīs-t* ‘žįsti’, *zīž*, *zīd-a*) – jis žymi veikėją, kuriam jo atliekamas veiksmas yra tapęs nuolatine ypatybe, būdingu bruožu. Kiti šio darybos tipo vediniai dabartinėje latvių kalboje nebevartojami – tai sutrumpinto bendraties kamieno pamatuojami *ļek-ainis* ‘kas lėtai eina’ (: *ļek-ā-t* ‘lėtai eiti’, *ļek-ā*, *ļek-āj-a*), *ļēp-ainis* ‘kas lėtai, šleivai eina’ (: *ļēp-ā-t* ‘lėtai, šleivai eiti’, *ļēp-ā*, *ļēp-āj-a*), semantiškai nuo darybos reikšmės nutolęs iš pirminio veiksmožodžio pasidarytas *ķer-ainis* ‘augalas, kuris kabinasi prie rūbų, batų’ (: *ķer-ties* ‘kabintis, kibti’, *ķer-as*, *ķēr-ās*) (darybos reikšmė – ‘kas kabinasi’) ir kt.

§79. Priesagos *-elis* darybos tipas

Priesaga *-elis* yra viena pagrindinių latvių kalbos deminutyvų priesagų, tačiau veikėjų pavadinimų daryboje šios priesagos darybos tipas visai

neproduktyvus. Buvo rasti 8 su šia priesaga pasidaryti veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, tačiau tik vienas jų dažniau vartojamas dabartinėje kalboje. Vediniai turi menkinamąją reikšmę, įvardija asmenis pagal jų atliekamą veiksmą, darinių pamatiniai veiksmožodžiai paprastieji arba priesaginiai (kai kurie turi priešdėlius). Veikėjų pavadinimai pamatuojami daugiausia bendraties kamienu be priesagos. Dažniau dabartinėje kalboje vartojamas tik Endzelyno naujadaras *iznir-elis*, *-e* ‘kas negarbingai geresnę vietą, padėtį išsikovoja; iškilėlis’ (: *iznir-t* ‘išnirti, pasirodyti’, *iznirst*, *iznir-a*) (vedinio leksinė reikšmė nuo darybinės yra gerokai atitolusi) (Grīslē 1999), plg.:

(63) *Pie varas tika sīki **iznirēli**, nevis lepni un drošsirdīgi vīri* („Valdžion pateko niekingi apsimetēliai (iškilēliai), o ne garbingi ir narsūs vyrai“) (www.aisbergs.lv) (2013-12-10).

Kiti priesagos *-elis* vediniai nebevartojami: *aizmiġ-elis* ‘kas darbe užmiega; užmiġėlis’ (: *aizmiġ-t* ‘užmiġti’, *aizmiġ*, *aizmiġ-a*)³⁸, *snaud-elis* ‘snaudalius, kas dažnai apsimiegojėš’ (: *snaud-t* ‘snausti’, *snaudž*, *snaud-a*) ir kt.

§80. Priesagų *-tuvis*, *-tuve*, *-tava*, *-tavis* ir kt. darybos tipas

§80a. Priesagos *-tuvis*, *-tuve*, *-tava*, *-tavis* (gali būti ir kitų variantų *-tavs*, *-tave*, *-tevis*, *-teve*, *-tuvs*, *-tuva*, *-tuvis*) (Endzelīns 1951, 382) latvių kalboje daugiausia vartojamos vietų (paplitę priesagos *-tava* vediniai) ir kai kuriems įrankių pavadinimams sudaryti. Sudarinėjant veikėjų pavadinimus jos visai nedarios – vedinių užrašyta vos keletas, vedinių pamatiniu kamienu imamas veiksmožodžio bendraties kamienas be priesagos. Dabartinėje latvių kalboje vartojamas vos vienas – *palais-tuvis*, *-e* ‘pasileidėlis, *-ė*’ (: *palais-ties* ‘moraliskai smukti; tapti tingiu, pasileidusiu’, *palaiž-as*, *palaid-ās*), kiti

³⁸ Nors šis vedinys fiksuojamas Bendrinės latvių kalbos žodyne (LLVV).

vediniai nebevartojami (*mels-tavis* ‘melagis’ (: *mels-t* ‘meluoti’, *melš*, *mels-a*), *sper-tava* ‘gyvulys, kuris spiria’ (: *sper-t* ‘spirti’, *sper*, *spēr-a*) ir kt.).

§80b. Lietuvių kalboje priesagos *-tuvas*, *-tuvė*, *-tuvis* ir kt. taip pat retai vartojamos veikėjų pavadinimams sudaryti, LKG pateikia 8, daugiausia tarminius, priesagos *-tuvas* vedinius, su priesaga *-tuvis* pasidarytas vos vienas kitas vedinys (turbūt labiausiai paplitęs yra *paleistuvīs*). Tačiau priesagos *-tuvas* vediniai sudaro produktyviausią lietuvių kalbos įrankių pavadinimų kategorijos darybos tipą, jam priklauso nemažai bendrinėje kalboje vartojamų vedinių, pavyzdžiui, *atidarytuvas*, *drėkintuvas*, *grūstuvās*, *krautuvas* ir kt. Lietuvių kalbos tarmėse pasitaiko abi reikšmės – įrankio ir veikėjo – turinčių vedinių, pavyzdžiui, *muštuvas* ‘įrankis mušti, daužyti; mušeika’, *rištuvas* ‘rišimo prietaisas; ryšėjas’ ir kt.

§81. Priesagos *-la* darybos tipas

Buvo rasti 4 veikėjų pavadinimai su priesaga *-la*, tik vienas yra kiek dažniau vartojamas dabartinėje kalboje. Visi šiam darybos tipui priklausantys vediniai yra veiksmažodinės ypatybės turėtojai. Su šia priesaga išvestiems *nomina agentis* vediniams būdinga menkinamoji reikšmė, dariniai priklauso *substantiva communia*, visi jie išvesti iš pirminių veiksmažodžių. Dabartinėje kalboje plačiau vartojamas tik vedinys *mir-la* ‘silpnas, pasiligojęs žmogus; nusilpęs gyvūnas’ (: *mir-t* ‘mirti’, *mirst*, *mir-a*), vediniai *dzir-la* ‘kas įpratęs daug vandens gerti; daug geriantis gyvulys’ (: *dzer-t* ‘gerti’, *dzer*, *dzēr-a*) (vedinyje įvykusi šaknies balsio kaita) ir *šiep-la* ‘kas daug juokiasi; pašaipūnas’ (: *šiep-t* ‘šiepti, pašiepti’, *šiepj*, *šiep-a*) nebevartojami.

§82. Priesagos *-ma* darybos tipas

Priesagos *-ma* darybos tipui priklauso vos vienas veikėjo pavadinimo reikšmę turintis vedinys, tačiau jis gana plačiai vartojamas dabartinėje latvių kalboje – tai iš paprastojo veiksmažodžio bendraties kamieno pasidarytas

vedinys *rī-ma* ‘ėdrūnas, rajūnas’ (: *rī-t* ‘ryti; greitai, dideliais kąsniais valgyti’, *rij, rij-a*).

§83. Priesagos *-ris* darybos tipas

Žinomas vienas gana plačiai dabartinėje latvių kalboje vartojamas priebalsinės priesagos *-ris* vedinys, pasidarytas iš bendraties kamieno: *bļau-ris* ‘kas rēkia, klykia’ (: *bļau-t* ‘rēkti, bliauti’, *bļauj, bļāv-a*). Kitas šiam darybos tipui skirtinas dabartinėje kalboje jau nebevartojamas vedinys *gau-ris* ‘šykštuolis, goduolis’ kelia daugiau abejonių, nes sunkiau paaiškinti vedinio ir pamatinio veiksmažodžio *gau-t* ‘stengtis, trokšti kažką gauti’ semantinę motyvaciją.

§84. Priesagos *-vis* darybos tipas

Priebalsinės priesagos *-vis* darybos tipui priklauso dabartinėje latvių kalboje dažnai vartojamas vedinys *bur-vis* ‘burtininkas, žynys’ (: *bur-t* ‘burti, kerėti’, *bur, būr-a*) ir rečiau pasitaikantis *kal-vis* ‘kalvis’ (: *kal-t* ‘kalti’, *kaļ, kal-a*).

§85–§95. Dabartinėje latvių kalboje nebevartojami darybos tipai

Tolesniuose paragrafuose pateikiama trumpa darybos tipų, nebevartojamų dabartinėje latvių kalboje, apžvalga. Nei vieno toliau pateikiamo pavyzdžio nebuvo rasta latvių kalbos tekstyne ar dabartinės kalbos žodynuose (LLVV ir MLVV). Veikėjų pavadinimų pavyzdžiai surinkti iš kitų leksikografinių šaltinių – Miulnbacho ir Endzelyno žodyno, įvairių tarmių žodynų ir aprašų.

§85. Negausų darybos tipą sudaro priesagos *-aļa* vediniai (surasta 16 veikėjų pavadinimų) – beveik visi jie yra *substantiva communia*. Tai daugiausia menkinamąją reikšmę turintys veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pabrėžiantys kokią nors neigiamą ypatybę. Šių vedinių darybos

pamatu dažniausiai eina bendraties kamienas be priesagos (jei veiksmažodis priesaginis), tačiau esama ir iš būtojo laiko kamieno pasidarytų vedinių: *snaud-aļa* ‘kas snaudžia, miega; snaudalius’ (: *snaus-t* ‘snausti’, *snauž*, *snaud-a*)³⁹, *dīk-aļa* ‘kas dažnai verkia; kas dažnai ir įkyriai skundžiasi’ (: *dīk-t* ‘verkti; įkyriai ko nors prašyti’, *dīc*, *dīc-a*), *kauk-aļa* ‘žliumbeklis, -ė’ (: *kauk-t* ‘garsiai, nevaldomai, balsu raudoti, aimanuoti’, *kauc*, *kauc-a*), *bārst-aļa* ‘kas viską išbarsto’ (: *bārst-ī-t* ‘(iš)barstyti’, *bārst-a*, *bārst-īj-a*), *mūd-aļa* ‘kas klejoja, kliedi’ (: *mūd-ē t* ‘klejoti, kliedėti, svaičioti’, *mūd*, *mūd-ēj-a*), *šķaud-aļa* ‘kas čiaudo’ (: *šķaud-ī-t* ‘čiaudėti’, *šķaud-a*, *šķaud-īj-a*), *smaid-aļa* ‘kas šypsoi’ (: *smaid-ī-t* ‘šypsoti’, *smaid-a*, *smaid-īj-a*) ir kt.

§86. Įvairiuose šaltiniuose buvo rasti 8 veikėjų pavadinimai su priesaga **-ins**, pasidaryti iš priesaginių veiksmažodžių bendraties kamieno (be priesagos): *biz-ins* ‘žmogus, kuris nuolatos kur nors skuba, bėga’ (: *biz-o-t* ‘bėgti, lėkti’, *biz-o*, *biz-oj-a*), *ļurkš-ins* ‘plepys’ (: *ļurkš-ē-t* ‘plepėti’, *ļurkš*, *ļurkš-ēj-a*), *plaukšķ-ins* ‘plepys’ (: *plaukšķ-ē-t* ‘plepėti, beprasmiškai kalbėti’, *plaukšķ*, *plaukšķ-ēj-a*), *turkš-ins* ‘paukštis, skleidžiantis žemokus garsus’ (: *turkš-ē-t* ‘skleisti žemokus garsus’, *turkš*, *turkš-ēj-a*) ir kt. Čia skirtinas ir daiktą įvardijantis vedinys *tarkš-ins* ‘papuošalas, žaislas, kuris barška, tarška’ (: *tarkš-ē-t* ‘tarškėti, barškėti’, *tarkš*, *tarkš-ēj-a*).

§87. 9 *substantiva communia* priklausantys veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai išvesti su priesaga **-ala**. Vediniai išvesti iš pamatinio bendraties kamieno be priesagos, jiems būdinga menkinamoji reikšmė: *zvaig-ala* ‘kas daug ir garsiai juokiasi’ (: *zvaig-ā-t* ‘garsiai juoktis, kvatotis, žvengti’, *zvaig-ā*, *zvaig-āj-a*), *main-ala* ‘kas mainosi; mainininkas’ (: *main-ī-t* ‘keisti, mainyti’, *main-a*, *main-īj-a*), *čīkst-ala* ‘verksnys, zirzlys’ (: *čīkst-ē-t* ‘kapringai verkti, skūstis’, *čīkst*, *čīkst-ēj-a*), *mīg-ala* ‘miegalius, snaudalius’ (: *mīg-t* ‘migti, miegoti’, *mieg*, *mīg-a*) ir kt.

§88. Keletas dabartinėje latvių kalboje nebevarojamų veikėjų pavadinimų pasidaryta su latvių kalbos deminutyvų priesaga **-īte** (buvo rasti 7

³⁹ Šio vedinio dažnesni pavartojimai *Snaudaļa māte*, *snaudaļa meita* (<http://www.dainuskapis.lv/katalogs/220/2.4.5.2.>) leidžia manyti, kad tai nebūtinai yra *substantiva communia* vedinys, o gali būti vartojamas ir moteriškąja gimine.

pavyzdžiai): *per-īte* ‘perinti višta’ (: *per-ē-t* ‘perėti’, *per-ē*, *per-ēj-a*), *zīd-īte* ‘žindomas ėriukas’ (: *zīd-ī-t* ‘žindyti’, *zīd-a*, *zīd-īj-a*), *spiedz-īte* ‘varnėnas’ (: *spieg-t* ‘spiegti’, *spiedz*, *spiedz-a*), *svelp-īte* ‘juodasis miško strazdas’ (: *svelp-t* ‘švilpti, švilpauti’, *svelpj*, *svelp-a*) ir kt.

§89. Priesagos **-inis** darybos tipui priklauso 5 veikėjų pavadinimai: *pļep-inis* ‘plepys’ (: *pļep-ē-t* ‘plepėti, taukšti’, *pļep-ē*, *pļep-ēj-a*), *mels-inis* ‘plepys, melagis’ (: *mels-t* ‘meluoti, plepėti’, *melš*, *mels-a*), *izšiep-inis* ‘kas šaiposi, kandžiai kalba’ (: *izšiep-t* ‘šieptis, šaipytis’, *izšiepj*, *izšiep-a*) ir kt.

§90. Priesagos **-ete** vediniai priklauso *substantiva communia* daiktavardžiams (rasti 4 pavyzdžiai), vediniai menkinamosios reikšmės: *ķep-ete* ‘kas valgydamas ima per daug pilną šaukštą’ (: *ķep-ē-t* ‘daug, neestetiskai valgyti, burną prikimšti’, *ķep-ē*, *ķep-ēj-a*), *pļum-ete* ‘plepys, tauškalius’ (: *pļum-ē-ties* ‘nuolatos kvailystes kalbėti, plepėti’, *pļum-as*, *pļum-ēj-ās*) ir kt. Daugiau abejonių kelia vedinys *rīm-ete* ‘besotis’. Gali būti, kad *m* prieš darybos formantą yra atsiradęs dėl kontaminacijos su kitu latvių kalbos veikėjo pavadinimu – priesagos **-ma** vediniu *rīma* ‘kas daug kemša, valgo’, kuris savo ruožtu išvestas iš paprastojo veiksmažodžio *rī-t* ‘ryti’ (*rij*, *rij-a*).

§91. Priesagos **-snis** darybos tipas taip pat labai negausus. Aptikti tik 4 dabartinėje kalboje jau beveik nebevartojami veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai: esamojo laiko kamienu pamatuotas vedinys *aptek-snis* ‘aptarnautojas’ (: *(ap)tecēt* ‘aptarnauti’, *(ap)tek*, *aptec-ēj-a*) (šio vedinio moteriškosios giminės forma *aptek-sne* ‘aptarnautoja, oficiantė’ vartojama dažniau⁴⁰) ir iš veiksmažodžio bendraties kamieno išvesti dariniai *blāu-snis* ‘rėksnys’ (: *blāu-t* ‘rėkti, šaukti’, *blāuj*, *blāv-a*), *rūk-snis* ‘kas pyksta, piktai kalba’ (: *rūk-t* ‘piktai, žemu balsu kalbėti’, *rūc*, *rūc-a*).

§92. Su priesaga **-aks** rasti 5 menkinamąjį reikšmės atspalvį turintys veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai: *blorz-aks* ‘plepys’ (: *blorz-ā-t* ‘plepėti’, *blor-ā*, *blorz-āj-a*), *larz-aks* ‘kas daug plepa, kalba’ (: *larz-ā-t*

⁴⁰ Moteriškosios giminės formos pavyzdį pateikia Bendrinės latvių kalbos žodynas (LLVV).

‘plepėti’, *larz-ā*, *larz-āj-a*), *lorz-aks* ‘plepys’ (: *lorz-ā-t* ‘plepėti’, *lorz-ā*, *lorz-āj-a*) ir kt.

§93. Su priesaga **-ša** išvesti 4 veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai: *brėk-ša* ‘rėksnys’ (: *brėk-t* ‘rėkti’, *brēc*, *brēc-a*), *neveik-ša* ‘nevykėlis, drimba, dribša’ (: *neveik-ties* ‘nesisekti, nepavykti’, *neveic-as*, *neveic-ās*), *rieb-ša* ‘kas kenkia, kas yra bjaurus’ (: *rieb-t* ‘kenkti’, *riebj*, *rieb-a*) ir kt.

§94. §71 ir §72 buvo aptarti dabartinėje latvių kalboje vartojamų priesagų **-eklis** ir **-ėklis** darybos tipų vediniai. Esama ir daugiau tos pačios stuktūros priesagų, tačiau veikėjų pavadinimai, pasidaryti su tokiais priesagomis, latvių kalboje nebevartojami. Toliau pateikiami pavyzdžiai aptikti įvairiuose leksikografiniuose šaltiniuose: **-okslis** (2⁴¹) (*darb-okslis* ‘kas daug darbų pradeda, bet nei vieno nebaigia’ (: *darb-o-ties* ‘dirbti, veikti, darbuotis’, *darb-oj-as*, *darb-oj-ās*)), **-ākslis** (2) (*kav-ākslis* ‘kas mėgsta muštis’ (: *kav-ā-t* ‘kovoti, muštis’, *kav-ā*, *kav-āj-a*)), **-ėkslis** (1) (*kav-ėkslis* ‘kas kitiems trukdo ką nors dirbti’ (: *kav-ē-t* ‘trukdyti, sudaryti kliūtis’, *kav-ē*, *kav-ēj-a*)), **-āklis** (3) (*ākst-āklis* ‘juokdarys; kas maivosi, išsidirbinėja’ (: *ākst-ī-ties* ‘juokauti, pokštauti; maivytis, išsidirbinėti’, *ākst-ās*, *ākst-īj-ās*)), **-īklis** (4) (*gān-īklis* ‘žmogus, kuris keikiasi’ (: *gān-ī-t* ‘keiktis’, *gān-a*, *gān-īj-a*)), **-īkla** (3) (*bļāust-īkla* ‘kas šaukia, rėkia’ (: *bļāust-ī-ties* ‘šūkauti, rėkauti’, *bļāust-ās*, *bļāust-īj-ās*)), **-aklis** (1) (*āv-aklis* ‘kas kvailioja, maivosi’ (: *āv-ī-ties* ‘kvailioti, maivytis, išsidirbinėti’, *āv-ās*, *āv-īj-ās*)), **-oklis** (1) (*kam-oklis* ‘kankintojas’ (: *kam-o-t* ‘kamuoti, varginti’, *kam-o*, *kam-oj-a*)), **-āksnis** (1) (*vad-āksnis* ‘kas vedžioja, vežioja’ (: *vad-ā-t* ‘vedžioti, vežioti’, *vad-ā*, *vad-āj-a*)), **-oksnis** (2) (*al-oksnis* ‘žmogus, kuris abejoja, painiojasi, klysta’ (: *al-o-ties* ‘klysti, painiotis’, *al-oj-as*, *al-oj-ās*)), **-eksnis** (1) (*sit-eksnis* ‘spąstai gyvūnams gaudyti’ (: *sis-t* ‘mušti, trenkti, daužti’, *sit*, *sit-a*)), **-oknis** (1) (*āl-oknis* ‘pokštininkas, išsišokėlis; kvailys’ (: *āl-o-t* ‘kvailioti, vaipytis, juokauti’, *āl-o*, *āl-oj-a*)), **-eknis** (1) (*rēc-eknis* ‘kas rėkia’ (: *rěk-t* ‘rėkti’, *rēc*, *rēc-a*)).

⁴¹ Skliausteliuose pateikiamas žodynuose rastų pavyzdžių skaičius.

§95. Dar keletui dabartinėje latvių kalboje nebevarojamų darybos tipų priklauso vos po vieną įvairiuose šaltiniuose rastą *nomina agentis* vedinį: **-ēlis** (*pūt-ēlis* ‘lengvai pravirkstantis vaikas’ (: *pūs-t* ‘verkti’, *pūš*, *pūt-a*)), **-ika** (*dīd-ika* ‘neramus, judrus gyvūnas ar žmogus’ (: *dīd-ī-ties* ‘būti neramiam, daug judėti’, *dīd-ās*, *dīd-īj-ās*)), **-uka** (*plēš-uka* ‘kas pešasi, mušasi, kaunasi’ (: *plēs-ties* ‘ginčytis, peštis, muštis’, *plēš-as*, *plēs-ās*)), **-aka** (*strīd-aka* ‘kas ginčijasi’ (: *strīd-ē-ties* ‘ginčytis’, *strīd-as*, *strīd-ēj-ās*)), **-auka** (*plēs-auka* ‘pikta žmona’ (: *plēs-ties* ‘ginčytis, peštis, muštis’, *plēš-as*, *plēs-ās*)), **-ula** (*snaud-ula* ‘snaudalius’ (: *snaus-t* ‘snausti’, *snauž*, *snaud-a*)), **-uris** (*čāp-uris* ‘kas šliaužioja, ropoja’ (: *čāp-o-t* ‘sunkiai eiti, šliaužti, ropoti’, *čāp-o*, *čāp-oj-a*)), **-ienis** (*žņaudz-ienis* ‘kas smaugia’ (: *žņaug-t* ‘smaugti’, *žņaudz*, *žņaudz-a*)), **-sis** (*izlik-sis* ‘kas veidmainiauja, veidmainis’ (: *izlik-ties* ‘apsimesti, veidmainiauti’, *izliek-as*, *izlik-ās*)), **-ga** (*ņau-ga* ‘kas nuolatos skundžiasi’ (: *ņau-t* ‘kalbėti verksmingu balsu, skųstis’, *ņauj*, *ņāv-a*)), **-atis** (*zīrg-atis* ‘kas juokauja, šaiposi’ (: *zīrg-o-ties* ‘garsiai juoktis, šaipytis’, *zīrg-oj-as*, *zīrg-oj-ās*)), **-ote** (*dēj-ote* ‘dedeklė (višta)’ (: *dē-t* ‘dėti’, *dēj*, *dēj-a*)), **-ūna** (*klab-ūna* ‘plepys, tarškalas’ (: *klab-ē-t* ‘plepėti, taukšti’, *klab*, *klab-ēj-a*)).

§96–§101. *Tarptautinių priesagų darybos tipai*

§96. Veikėjų pavadinimų latvių kalboje pasidaroma ne vien su latviškos kilmės priesagomis. Esama ir tarptautinių darybos formantų, suteikiančių vediniams veikėjo reikšmę. Palyginti su latviškomis *nomina agentis* priesagomis, tarptautinės kilmės formantų yra nedaug, tačiau kai kurie darybos tipai yra gana produktyvūs. Reikšmės požiūriu vediniai su tokiomis priesagomis yra gana vienalyčiai – didžioji jų dauguma žymi veikėją, atliekantį ilgesnį laiką trunkantį veiksmą, nemažai jų įvardija nuolatinį asmens užsiėmimą ar profesiją.

§97. Priesagos *-ators, -atore* darybos tipai

§97a. Daugiausia tarptautinių žodžių, turinčių veikėjo pavadinimo reikšmę, latvių kalboje pasidaryta su priesaga *-ators, -atore* – latvių kalbos tekstynas pateikia per 20 dažniau vartojamų šios priesagos vedinių: *organiz-ators, -e* ‘organizatorius, -ė’ (: *organiz-ē-t* ‘organizuoti’), *koordin-ators, -e* ‘koordinatorius, -ė’ (: *koordin-ē-t* ‘koordinuoti’), *inici-ators, -e* ‘iniciatorius, -ė’ (: *inici-ē-t* ‘inicijuoti, paskatinti’), *administr-ators, -e* ‘administratorius, -ė’ (: *administr-ē-t* ‘administruoti’), *dekor-ators, -e* ‘dekoratorius, -ė’ (: *dekor-ē-t* ‘dekoruoti’), *likvid-ators, -e* ‘likviduotojas, -a’ (: *likvid-ē-t* ‘likviduoti’), *reģistr-ators, -e* ‘registratorius, -ė’ (: *reģistr-ē-t* ‘registruoti’) ir kt. Visus vedinius pamatuoja sutrumpintas veiksmazodžio bendratis kamienas.

Priesagos *-ators* vediniai yra dažni profesijų pavadinimai (*restaur-ators* ‘restauratorius’ (: *restaur-ē-t* ‘restauruoti’), *anim-ators* ‘animatorius’ (: *anim-ē-t* ‘animuoti’ ir kt.)), o profesijos reikšmės neturintys vediniai paprastai žymi veikėją, atliekantį ilgai trunkantį veiksmą (*moder-ators* ‘moderatorius’ (: *moder-ē-t* ‘moderuoti’, *koordin-ators* ‘koordinatorius’ ir kt.).

§97b. Kai kuriems priesagos *-ators* vediniams būdingas semantinis dvylypumas – jie vartojami ne tik veikėjo pavadinimams, bet ir įvairių mašinų, prietaisų pavadinimams pasidaryti, pavyzdžiui, *manipul-ators* ‘asmuo, tendencingai iškraipantis faktus’ ir ‘prietaisas, imituojantis žmogaus rankų judesius’ (: *manipul-ē-t* ‘manipuliuoti’); *reģistr-ators* ‘asmuo, registruojantis svečius, lankytojus’ ir ‘automatinis įrašymo įrenginys’ (: *reģistr-ē-t* ‘registruoti’) ir kt., plg.:

(64) *Izsmalcināts manipulators cenšas uzspiest, iejaukties un ietekmēt mērķa personas lēmuma pieņemšanas procesu* („Subtilus manipuliuotojas stengiasi paveikti norimo asmens sprendimo priėmimo procesą“) (www.taidzi.lv) (2013-09-09).

(65) *Galvenais jaunums – inovatīvais bezvadu manipulators* („Pagrindinė naujiena – naujoviškas belaidis manipulatorius“) (www.ff.lv) (2013-09-09).

(66) *Aicina darbā klientu un pacientu reģistratoru* („Dirbti kviečiamas klientu ir pacientu registruotojas“) (www.liepajasdarbs.lv) (2013-09-09).

(67) *Gaisa mitruma un temperatūras reģistrators* („Oro drēgmēs ir temperatūros regulatorius“) (www.tezaurs.lv/mlvv)

Īrankiams ir mašīnoms pavadinti vartojami ir produktyviausiu latviu kalbos veikēju pavadinimū darybos tipū (-tājs ir -ējs) vediniai (žr. §62 ir §63).

§98. Priesagos -ents, -ente darybos tipas

Latviu kalbos tekstyne užrašyta 19 priesagos **-ents, -ente** vediniu, reišķiančiu veikėjus. Savo reišķme ir struktūra (pasidaryti iš sutrumpinto bendraties kamieno) šios priesagos vediniai yra tokie patys kaip ir prieš tai aptartos priesagos **-ators** vediniai, esama ir tą pačiu reišķmę turinčiu abiejų priesagų vediniu, pavyzdžiui, *inkas-ents* ir *inkas-ators* ‘inkasatorius’ (: *inkas-ē-t* ‘inkasuoti’). Kiti pavyzdžiai: *pretend-ents, -e* ‘pretendentas, -ė’ (: *pretend-ē-t* ‘pretenduoti’), *dirig-ents, -e* ‘dirigentas, -ė’ (: *dirig-ē-t* ‘diriguoti’), *asist-ents, -e* ‘asistentas, -ė’ (: *asist-ē-t* ‘asistuoti’), *rezid-ents, -e* ‘rezidentas, -ė’ (: *rezid-ē-t* ‘reziduoti’), *konkur-ents, -e* ‘konkurentas, -ė’ (: *konkur-ē-t* ‘konkuruoti’), *refer-ents, -e* ‘referentas, -ė’ (: *refer-ē-t* ‘referuoti’), *opon-ents, -e* ‘oponentas, -ė’ (: *opon-ē-t* ‘oponuoti’) ir kt. Ne asmenį, o daiktą (konkrečiau – medžiagą) įvardina vedinys *reag-ents* ‘reagentas’ (: *reag-ē-t* ‘reaguoti’). Dabartinės latviu kalbos žodynas nepateikia vedinio *respond-ents* ‘respondentas’ pamatinio veiksmazodžio, nors toks veiksmazodis *respond-ē-t* yra vartojamas. O veiksmazodžio, su kuriuo daiktavardis *disid-ents* galētu sudaryti darybos opoziciją, iš tiesų neaptikta.

§99. Priesagos -ieris, -iere darybos tipas

Tekstyne užrašyta 11 veikėjo reišķmę turinčiu vediniu su priesaga **-ieris, -iere**: *kontrol-ieris, -e* ‘kontrolierius, -ė’ (: *kontrol-ē-t* ‘kontroliuoti’),

mas-ieris, *-e* ‘masažuotojas, -a’ (: *mas-ē-t* ‘masažuoti’), *mont-ieris*, *-e* ‘montuotojas, -a’ (: *mont-ē-t* ‘montuoti’), *import-ieris*, *-e* ‘importuotojas, -a’ (: *import-ē-t* ‘importuoti’), *transport-ieris* ‘transportuotojas’ (: *transport-ē-t* ‘transportuoti’), *bombard-ieris* ‘bombarduotojas’ (: *bombard-ē-t* ‘bombarduoti’) ir kt. Vedinius pamatuoja sutrumpintas bendratis kamienas.

Kai kuriuos vedinius linkstama keisti dariniais su latviškos kilmės veikėjo pavadinimo priesagomis (dažniausiai *-tājs*), pavyzdžiui, tekstyne vedinys *transportieris* pavartotas 2 kartus, o *transportētājs* – 11, taip pat ir *importieris* (1 pavartojimo atvejis tekstyne) dažniau keičiamas *-tājs* vediniu *importētājs* (pavartotas daugiau nei 300 kartų). Pastarasis tekstyne pavartotas daugiau nei tris šimtus kartų, o *importieris* vos vieną kartą.

§100. Priesagos *-ants*, *-ante* darybos tipas

8 tekstyne užfiksuoti daiktavardžiai, reiškiantys veikėjus, pasidaryti su tarptautine priesaga *-ants*, *-ante*: *disput-ants*, *-e* ‘kas disputuoja’ (: *disput-ē-t* ‘disputuoti’), *koncert-ants*, *-e* ‘koncertuotojas, -a’ (: *koncert-ē-t* ‘koncertuoti’), *debit-ants*, *-e* ‘debiutantas, -ė’ (: *debit-ē-t* ‘debiutuoti’), *simul-ants*, *-e* ‘simuliantas, -ė’ (: *simul-ē-t* ‘simuliuoti’), *imigr-ants*, *-e* ‘imigrantas, -ė’ (: *imigr-ē-t* ‘imigruoti’) ir kt. Vedinių pamatinis kamienas yra bendratis kamienas be priesagos.

§101. Priesagos *-ors*, *-ore* darybos tipas

Iš visų latvių kalboje vartojamų tarptautinės kilmės priesagų mažiausiai veikėjo pavadinimų duoda priesaga *-ors*, *-ore* – tekstyne užrašyti 5 jos vediniai: *režis-ors*, *-e* ‘režisierius, -ė’ (: *režis-ē-t* ‘režisuoti’), *dikt-ors*, *-e* ‘diktorius, -ė’ (: *dikt-ē-t* ‘diktuoti’), *kredit-ors*, *-e* ‘kreditorius, -ė’ (: *kredit-ē-t* ‘kredituoti’). Šiam darybos tipui reikėtų skirti ir vedinius *instrukt-ors*, *-e* ‘instruktorius, -ė’ bei *don-ors*, *-e* ‘donoras, -ė’, kurių darybos opozicija su pamatiniais veiksmoždziais ne tokia aiški. Latvių kalbos tarptautinių žodžių

žodynas nepateikia veiksmažodžių *instrukt-ē-t* ‘instrukuoti’ ir *don-ē-t* ‘užsiimti donoryste’, kuriuos būtų galima laikyti pamatiniais šių daiktavardžių veiksmažodžiais, greta daiktavardžio *instruktors* pateikiamas tik veiksmažodis *instru-ē-t* ‘instrukuoti’, kurio forma neleidžia jo susieti su daiktavardžiu *instruktors* (SV 2007, 309). Veiksmažodžių *instruktēt* ir *donēt* nepateikia ir tekstynas. Tačiau tokių veiksmažodžių vartojimo pavyzdžių galima rasti internete⁴², plg.

(68) *Vakar vīrs bija donēt* („Vakar vyras buvo donoru (davė kraujo ar pan.)“) (www.atceries.lv) (2014-01-12).

(69) *Neaizmirsām pakontrolēt un instruktēt uzņēmumus* („Nepamiršome pakontroliuoti ir instrukuoti įmonių“) (www.ventasbalss.lv) (2014-01-12).

Kad veiksmažodžiai *instruktēt* ir *donēt* nėra neįprasti ar neįmanomi, rodo ir veiksmo pavadinimų su priesaga *-šana instruktēšana* ‘instruktavimas’ ir *donēšana* ‘buvimas donoru’ vartojimas. Šių vedinių daryba rodo darybos opoziciją su paminėtais veiksmažodžiais (žr. §114d, taip pat plg. veiksmo pavadinimo *instruktāža* ‘instruktažas’ su ne latviškos kilmės priesaga *-āža* darybą, žr. §138). Šie pavyzdžiai tik patvirtina šio darbo antroje dalyje išsakytą teiginį (§16), kad tarptautinis žodis, patekęs į kalbą, anksčiau ar vėliau patenka ir į struktūriškai aiškia darybos opoziciją su pamatiniu žodžiu (šiuo atveju veiksmažodžiu).

1.2. Galūnių vediniai

§102. Apie latvių kalbos galūninius vedinius žr. §48, §49.

Latvių kalboje, palyginti su lietuvių kalba, galūninė daryba nėra tokia įvairi, vedinių yra mažiau, o ir esamus veikėjų pavadinimų darybos reikšmę turinčius vedinius neretai linkstama pakeisti patiems produktyviausiems

⁴² Ieškota naudojantis interneto paieškos programa www.google.lv.

darybos tipams priklausančiais vediniais, pavyzdžiui, senesni vediniai *dziris* ‘girtuoklis’ (: *dzer-t* ‘gerti’, *dzer*, *dzēr-a*), *vērpis* ‘verpėjas’ (: *vērp-t* ‘verpti’, *verpj*, *vērp-a*) buvo pakeisti priesagų vediniais *dzērājs*, *vērpējs* (Soida 1977, 117).

Latvių kalboje galima išskirti tris pagrindinius galūninės darybos tipus, duodančius *nomina agentis* vedinių. Galūninę darybą latvių kalboje neretai lydi ir įvairūs fonologiniai pakitimai (balsių ar priebalsių kaitos šaknyje ar kamiengalyje).

§103. Galūnių *-is*, *-e* darybos tipai

Palyginti gausų darybos tipą sudaro galūnės *-is* (vyr. g.), *-e* (mot. g.) vediniai (žodynuose ir tekstyne aptikti 46 vediniai), visi šio darybos tipo vediniai yra veiksmožadinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Lietuvių kalbos gramatikos pavyzdžiu galima tokius galūnių vedinius, turinčius *nomina agentis* reikšmę, skirti į tris grupes – turinčius tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės formas, turinčius tik vyriškosios ir tik moteriškosios giminės formas (LKG 1, 339):

1) vyriškosios ir moteriškosios giminės formą turinčių galūnės vedinių latvių kalbos tekstyne ir žodynuose buvo rasta 17. Dauguma jų pasidaryta iš priesaginių pamatinių veiksmožodžių, nors keletą vedinių pamatuoja ir pirminis veiksmožodis. Daliai vedinių būdinga menkinamoji reikšmė: *mel-is*, *-e* ‘melagis’ (: *mel-o-t* ‘meluoti’, *mel-o*, *mel-oj-a*), *lišķ-is*, *-e* ‘pataikūnas, -ė; meilikautojas, -a’ (: *lišķ-ē-t* ‘meilikauti, pataikauti’, *lišķ-ē*, *lišķ-ēj-a*), *skauģ-is*, *-e* ‘pavyduolis, -ė’ (: *skaus-t* ‘pavydėti’, *skauž*, *skaud-a*), *pinkšķ-is*, *-e* ‘verksnys, -ė; raudalius, -ė’ (: *pinkšķ-ē-t* ‘žliumbti, verkšlenti’, *pinkšķ*, *pinkšķ-ēj-a*), *blēd-is*, *-e* ‘sukčius, apgavikas’ (: *blēd-ī-t(ies)* ‘sukčiauti, apgaudinėti’, *blēd-a(ās)*, *blēdīj-a(ās)*), *tarkšķ-is*, *-e* ‘patarška, tauškalius, -ė’ (: *tarkšķ-ē-t* ‘tarškėti, taukšti, plepėti’, *tarkšķ*, *tarkšķ-ēj-a*) ir kt.

Vediniai, padaryti iš veiksmožodžių, turinčių priešdėlį, menkinamosios reikšmės neturi: *aizstāv-is*, *-e* ‘gynėjas, -a; užtarėjas, -a’ (: *aizstāv-ē-t* ‘ginti, užtarti’, *aizstāv*, *aizstāv-ēj-a*), *pārstāv-is*, *-e* ‘atstovas, -ė’ (:

pārstāv-ē-t ‘atstovauti’, *pārstāv*, *pārstāv-ēj-a*), *pāraudz-is*, *-e* ‘peraugēlis, -ē’ (: *pāraug-t* ‘peraugti’, *pāraug*, *pāraug-a*), *pareģ-is*, *-e* ‘pranašautojas, -a; numatytojas, -a’ (: *pareģ-o-t* ‘pranašauti, numatyti’, *pareģ-o*, *pareģ-oj-a*), *pārzin-is*, *-e* ‘vedējas, -a’ (: *pārzin-ā-t* ‘vesti, valdyti’, *pārzin-a*, *pārzin-āj-a*).

2) tik vyriškosios giminės formą turinčių vedinių tekstyne ir žodynuose rasta 19, ne visi jie vartojami dabartinėje kalboje. Su galūne *-is* veikėjų pavadinimų pasidaroma tiek iš pirminių, tiek iš priesaginių veiksmažodžių, nemažai daliai jų būdinga menkinamoji reikšmė. Šiai grupei priklauso dabartinėje kalboje vartojami galūnių vediniai *brėk-is* ‘rėksnys’ (: *brėk-t* ‘rėkti’, *brēc*, *brēc-a*), *murkšk-is* ‘bambeklis, niurna, niurzglis’ (: *murkšk-ē-t* ‘murmėti, niurnėti, burbėti’, *murkšk*, *murkšk-ēj-a*), *kvekšk-is* ‘nedidelis, daug lojantis šuniukas’ (: *kvekšk-ē-t* ‘loti, kiauksėti’, *kvekšk*, *kvekšk-ēj-a*), *gvelz-is* ‘plepys’ (: *gvelz-t* ‘pasakoti, plepėti’, *gvelž*, *gvelz-a*), *plenc-is* ‘girtuoklis’ (: *plenc-ē-t* ‘girtuokliauti’, *plencē*, *plencēj-a*), taip pat ir keletas retai vartojamų ar jau nebevartojamų vedinių: *mels-is* ‘kas daug plepa, meluoja’ (: *mels-t* ‘meluoti, plepėti’, *melš*, *mels-a*), *blenz-is* ‘kas blogai mato, trumparegis’ (: *blenz-t* ‘žiūrėti, spoksoti’, *blenž*, *blenz-a*) ir kt.

Menkinamosios reikšmės neturi vediniai, kurių leksinė reikšmė yra nutolusi nuo darybinės, o vediniai yra tapę terminais: *svilp-is* ‘sniegena’ (: *svilp-t* ‘švilpti’, *svilpj*, *svilp-a*), *krauk-is* ‘kovas, kovarnis’ (: *krauk-t* ‘krankti’, *krauc*, *krauc-a*). Čia skirtini ir naujas reikšmes įgiję vediniai *urk-is* ‘programišius’ (: *urk-ē-t* ‘krapštyti, rausti, knisti’, *urk-ē*, *urk-ēj-a*)⁴³, *lauz-is* ‘programišius’ (: *lauz-t* ‘laužti, laužyti’, *lauž*, *lauz-a*).

3) tik moteriškosios giminės formą turinčių galūnės *-e* vedinių yra mažiau, latvių kalbos žodynuose buvo rasta 10 pavyzdžių, beveik visi yra plačiai vartojami dabartinėje latvių kalboje. Vedinių pasidaroma tiek iš pirminių, tiek iš priesaginių veiksmažodžių.

Vedinsys *aukl-e* ‘auklė’ (: *aukl-ē-t* ‘prižiūrėti, rūpintis, globoti’, *aukl-ē*, *aukl-ēj-a*) pavadina asmenį pagal jo nuolatinį darbą. Keletas galūnės *-e* vedinių pavadina ne kokį nors vieną konkretų veikėją, o žmonių, atliekančių

⁴³ Pirmoji vedinio reikšmė, nurodoma žodynuose, sutampa su darybine – ‘krapštukas, kas krapštosi’

pamatiniu veiksmažodžiu įvardintą veiksmą, grupę: *apkalp-e* ‘žmonių grupė, kuri ką nors aptarnauja’ (: *apkalp-o-t* ‘aptarnauti’, *apkalp-o*, *apkalp-oj-a*), *apsardz-e* ‘apsauga, sargyba (keli saugantys žmonės)’ (: *apsarg-ā-t* ‘saugoti’, *apsarg-ā*, *apsarg-āj-a*), *vald-e* ‘valdyba’ (: *vald-ī-t* ‘valdyti’, *vald-a*, *vald-īj-a*), *pārvald-e* ‘valdyba’ (: *pārvald-ī-t* ‘valdyti’, *pārvald-a*, *pārvald-īj-a*). Keletas vedinių pavadinama ne asmenis, o įvairius gyvūnus ir daiktus *svilp-e* ‘švilpukas’ (: *svilp-t* ‘švilpti’, *svilpj*, *svilp-a*), *griez-e* ‘griežlė’ (: *griez-t* ‘griežti (skleisti garsą)’), *griež*, *griez-a*), *kod-e* ‘kandis’ (: *kos-t* ‘kąsti’, *kož*, *kod-a*) ir kt.

§ 104. Galūnės -a darybos tipas

Šiek tiek mažiau vedinių sudaro galūnės -a darybos tipą. Latvių kalbos tekstyne ir žodynuose buvo rasti 27 vediniai, tačiau ne visi jie vartojami dabartinėje kalboje. Darybos tipui priklausantys *substantiva communia* dariniai daugiausia yra menkinamosios reikšmės veiksmažodinės ypatybės turėtojai. Su šia galūne veikėjų pavadinimų pasidaroma iš pirminių veiksmažodžių, vediniams neretai būdinga kamiengalio priebalsių kaita: *snauž-a* ‘snaudalius, miegalius’ (: *snaus-t* ‘snausti’, *snauž*, *snaud-a*), *nepraš-a* ‘neišmanėlis’ (: *nepras-t* ‘nemokėti, neišmanyti’, *neprot*, *neprat-a*), *aizmārš-a* ‘užuomarša’ (: *aizmirš-t* ‘užmiršti’, *aizmirst*, *aizmirš-a*), *laiž-a* ‘smaližius’ (vedinys gali būti vartojamas ir perkeltine reikšme ‘prisitaikėlis’) (: *laiz-ī-t* ‘laižyti’, *laiz-a*, *laiz-īj-a*), *nejēg-a* ‘neišmanėlis, kvailys’ (: *nejēg-t* ‘nesuprasti, nesuvokti’, *nejēdz*, *nejēdz-a*) ir kt.

Vediniai iš priesaginių veiksmažodžių taip pat neretai neigiamai charakterizuoja veikėją: *ložņ-a* ‘landūnas, šniukštinėtojas’ (: *ložņ-ā-t* ‘landžioti, šniukštinėti’, *ložņ-ā*, *ložņ-āj-a*), *plāp-a* ‘plepys’ (: *plāp-ā-t* ‘plepėti’⁴⁴, *plāp-ā*, *plāp-āj-a*), *glūņ-a* ‘pasalūnas, tykotojas’ (: *glūņ-ē-t* ‘iš pasalų žiūrėti, spoksoti’, *glūņ*, *glūņ-ēj-a*) ir kt.

⁴⁴ Vedinys *plāpa* sinchroniškai siejamas su priesaginiu veiksmažodžiu *plāpāt*, tačiau greičiausiai jis padarytas iš nebevertojamo pirminio veiksmažodžio *plāp-t* ‘plepėti’.

§ 105. Galūnēs -s darybos tipas

Keletā (žodynuose rasta 13) plačiau vartojamų veikėjų pavadinimų galima laikyti galūnēs -s vediniais. Daugiausia tai asmenų pavadinimai, nors pasitaiko ir daiktų pavadinimų: *aizsarg-s* ‘gynėjas’ (: *aizsarg-ā-t* ‘ginti, saugoti’, *aizsarg-ā*, *aizsarg-āj-a*), *sarg-s* ‘sargas’ (: *sarg-ā-t* ‘sergėti, saugoti’, *sarg-ā*, *sarg-āj-a*), *pārraug-s* ‘prižiūrėtojas’ (: *pārraudz-ī-t* ‘prižiūrėti’, *pārraug-a*, *pārraudz-īj-a*), *izlūk-s* ‘žvalgas, -ė’ (: *izlūk-o-t* ‘išžvalgyti, ištyrinėti’, *izlūk-o*, *izlūk-oj-a*), *tulk-s* ‘vertėjas, -a’ (: *tulk-o-t* ‘versti’, *tulk-o*, *tulk-oj-a*), *žņaug-s* ‘kas spaudžia, stipriai apima’ (: *žņaug-t* ‘veržti, smaugti, spausti’, *žņaudz*, *žņaudz-a*) ir kt.

1.3. Apibendrinimas

1. Tyrimo metu buvo rasti 65 latvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos tipai (62 priesaginės darybos ir 3 galūninės darybos tipai). Dabartinėje latvių kalboje nuolatos vartojami 27 veikėjų pavadinimų, pasidarytų su priesagomis, darybos tipai ir 3 galūnių vedinių darybos tipai⁴⁵, plg. MLLVG pateikiamame žodžių darybos apraše aprašytos 9 priesagos ir 3 galūnės, duodančios veikėjų pavadinimų. Toliau pateikiamoje lentelėje apibendrinama veikėjų pavadinimų darybos kategorija, atsižvelgiant į vedinių, sudarančių atskirus darybos tipus, skaičių, taip pat apibendrinamas atskirų darybos tipų santykis su veiksmožodžio pamatiniu kamienu⁴⁶.

⁴⁵ Darybos tipas prie vartojamų skiriamas, jei jam priklauso bent vienas dabartinėje kalboje pažįstamas veikėjo pavadinimas.

⁴⁶ Vedinių skaičius, pateikiamas šiose lentelėse, laikytinas apytiksliau. Kai kuriais atvejais pateikti tikslų vedinių skaičių yra gana sunku, nes ne visų priesagų vediniai nuosekliai fiksuojami žodynuose, pavyzdžiui, linkstama neįtraukti kai kurių produktyviausiam veikėjų pavadinimų darybos tipui priklausančių priesagos *-tājs* vedinių.

<i>Darybos formantas</i>	<i>Vedinių skaičius</i>	<i>Pamatinis kamienas</i>			
		<i>Bendratis kamienas</i>		<i>Esamojo laiko kamienas</i>	<i>Būtojo laiko kamienas</i>
		<i>Su priesaga</i>	<i>Be priesagos</i>		
Dabartinėje latvių kalboje vartojami <i>nomina agentis</i> darybos tipai					
-tājs	1240	+			
-ējs / -ājs	393 / 9				+
-(i)nieks	160		+		
-onis	80		+		+
-eklis	80		+		+
-iķis	58		+		
-ulis	50		+	+	+
-oņa	43		+		+
-lis	32		+		
-slis	4		+		
-nis	29		+		+
-enis	27		+		+
-ata	16		+		
-ka	11		+	+	
-ainis	10		+		
-ēklis	10		+		
-elis	8		+		+
-tuvis ir kt.	6		+		
-la	4		+		
-ma	2		+		
-ris	2		+		
-vis	2		+		
Galūņu vediniai					
-is / -e	46		+		

-a	27		+		
-s	13		+		
Tarptautinių žodžių priesagos					
-ators	20		+		
-ents	19		+		
-ieris	11		+		
-ants	8		+		
-ors	4		+		
Dabartinėje latvių kalboje nebevartojami <i>nomina agentis</i> darybos tipai					
-aļa	16		+		+
-ala	9		+		
-ins	8		+		
-īte	7		+		
-inis	5		+		
-aks	5		+		
-ša	5		+		
-īklis	4		+		
-snis	4		+	+	
-ete	4		+		
-īkla	3		+		
-āklis	3		+		
-uris	3		+		
-oksnis	2		+		
-aka	2		+		
-ga	2		+		
-okslis	2		+		
-ēklis	1		+		
-eksnis	1		+		
-oknis	1		+		

-eknis	1		+		
-āksnis	1		+		
-ēlis	1				+
-īka	1		+		
-uka	1			+	
-auka	1		+		
-ula	1				+
-aklis	1		+		
-ienis	1				+
-sis	1		+		
-oklis	1		+		
-atis	1		+		
-ote	1				+
-ūna	1				+

2. Du savo apimtimi stambiausi ir produktyviausi darybos tipai sudaro latvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos kategorijos centrą. Tai priesagų *-tājs* ir *-ējs* darybos tipai, kuriuos vieną nuo kito skiria tik pamatinio žodžio struktūra: priesagos *-tājs* vediniai darybos opoziciją sudaro tik su priesaginiais veiksmažodžiais, o *-ējs* vediniai – tik su pirminiais veiksmažodžiais. Skiriasi ir šių priesagų pamatinis kamienas – priesagos *-tājs* vedinius pamatuoja priesaginė bendratis, o *-ējs* – būtojo laiko kamienas. Priesaga *-ējs* turi alomorfa – priesagą *-ājs*, su kuria vedinių pasidaroma gerokai mažiau dėl pamatinio kamieno formos apribojimų. Su šia priesaga veikėjų pavadinimų pasidaroma tik iš pirminių veiksmažodžių būtojo laiko kamieno, turinčio ilgąjį *ē*. Visais kitais atvejais vartojama priesaga *-ējs*.

3. Ne tokie produktyvūs priesagų *-(i)nieks*, *-onis*, *-oņa* ir *-ulis* darybos tipai. Tvirčiausiai dabartinėje kalboje įsitvirtinę priesagos *-(i)nieks* vediniai. Kai kuriais atvejais veikėjų pavadinimai su priesaga *-(i)nieks* yra vartojami dažniau nei atitinkami priesagos *-tājs* vediniai, plg. *pētnieks* (daugiau nei 700 pavartojimo atvejų tekстыne) ir *pētītājs* (17 pavartojimo atvejų), *liecinieks* ir

liecinātājs (atitinkamai 350 ir 2) ir t.t. Priesagos *-onis* ir *-oņa* tarpusavyje yra gana glaudžiai susijusios, nes su jomis pasidaryti veikėjų pavadinimai turi labai panašią reikšmę (neretai neigiama), be to, su šiomis priesagomis pasidaryta ir variantų, pvz. *blandonis* ir *blandoņa*, *dauzonis* ir *dauzoņa* ir kt. Tekstyno duomenimis, latvių kalboje pirmenybė dažniau teikiama priesagos *-oņa* vediniams. Priesagos *-ulis* darybos tipo produktyvumas panašus, reikšmė taip pat neretai neigiama.

4. Priesagų *-eklis* ir *-iķis* veikėjų pavadinimų darybos tipai skirtini darinių skaičiumi gausiesiems (rasta atitinkamai 80 ir 58 vediniai), tačiau dabartinėje latvių kalboje neproduktyviems darybos tipams (nemenka veikėjų pavadinimų su šiomis priesagomis dalis dabartinėje kalboje vartojama retai).

5. Kiti veikėjų pavadinimų darybos tipai nepasižymi nei dideliu vedinių skaičiumi, nei produktyvumu – su jais užrašyta ne daugiau kaip po 10 vedinių, iš kurių vos vienas kitas dažniau vartojamas dabartinėje latvių kalboje. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į vadinamuosius „vienišuosius“ darybos tipus, kuriuos sudaro vos vienas kitas, tačiau plačiai vartojamas vedinys. Tai priebalsinių priesagų *-ris* ir *-vis* darybos tipai, davę tokių vedinių kaip *blāuris* ‘rėksnys’ (5 pavartojimo atvejai tekstyne), *burvis* ‘burtininkas’ (570 pavartojimo atvejų).

6. Iš visų galūninės darybos tipų gausiausią sudaro galūnių *-is*, *-e* vediniai, nors šis darybos tipas vedinių skaičiumi konkuruoti su daugiausia vedinių turinčiais priesaginės darybos tipais negali. Šio darybos tipo produktyvumą dabartinėje latvių kalboje galbūt rodytų naujomis reikšmėmis vartojami vediniai *urķis*, *lauzis* ‘programišius, kompiuterinis įsilaužėlis’ (taip pat plg. dūrinį *datorlauzis*).

Galima tvirtinti, kad veikėjo pavadinimo reikšmę turinčius galūnių vedinius dabartinėje kalboje linkstama keisti labiau įprastais, patiems produktyviausiems tipams priklausančiais priesagų vediniais.

7. *Nomina agentis* darybos kategorijai priklausantys vediniai pasidaromi iš veiksmazodžių, pamatu dažniausiai imamas bendraties arba būtojo laiko kamienas, rečiausiai vedinius pamatuoja esamojo laiko kamienas. Kai kurių darybos tipų atveju pamatinio kamieno nustatymas kelia nemažai

problemų, nes pačių darybos tipų viduje nesama vienybės. Aiškiausia patiems produktyviausiems darybos tipams priklausančių vedinių struktūra – priesagos *-tājs* vedinių pasidaroma iš veiksmožodžio bendraties, o veikėjų pavadinimai su priesaga *-ējs* remiasi veiksmožodžių būtojo laiko kamienu. Kituose darybos tipuose labiausiai į akis krenta polinkis vedinių darytis iš sutrumpinto (dezintegruoto) bendraties kamieno.

8. Grynąją veikėjų reikšmę turi priesagų *-tājs* ir *-ējs* vediniai, dalis priesagos *-(i)nieks* vedinių. Dauguma kitų darybos tipų vedinių yra veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Veikėjų pavadinimams neretai būdingas ir tam tikras emocinis vertinimas, dažniausiai neigiamas. Menkinamąją reikšmę turintys vediniai neretai priklauso *substantiva communia*. Nemažai daliai galūnių vedinių taip pat būdinga menkinamoji reikšmė (daugiausia galūnių *-is* ir *-a* vediniams).

2. Dūriniai

§106. Nors dūriniai tradiciškai ir nėra skirstomi į darybos kategorijas, tačiau semantiškai kai kurie yra labai artimi priesagų ar galūnių vediniams ir gali būti suskirstyti į tas pačias reikšmines grupes. Nemažą dalį tokių dūrinių sudaro valdomieji dūriniai su antruoju veiksmožodiniu dėmeniu. Latvių kalbos tekstyne ir žodynuose buvo rasti 75 valdomieji dūriniai, turintys *nomina agentis* reikšmę.

§107. Pirmasis valdomųjų dūrinių dėmuo dažniausiai yra daiktavardis (juo reiškiamas veiksmožodžiu įvardijamo veiksmo objektas, rečiau subjektas), daug rečiau tai gali būti būdvardis,rieveiksmis ar įvardis. Latvių kalbotyroje tokie dūriniai vadinami sintaksiniais morfologiniais dūriniais, taip stengiantis pabrėžti, kad be paties dviejų žodžių susilieјimo į vieną čia dar svarbu ir tai, kad dūrinys pasidaromas su derivacine galūne ir patenka į kurią nors fleksinę klasę (dar žr. §50, §54) (MLLVG 1, 212).

Kitaip nei iš žodžių junginių atsiradę dūriniai, kurių antrasis dėmuo yra daiktavardinis, dūriniai su antruoju veiksmožodiniu dėmeniu negali išsaugoti pamatinio žodžio galūnės, todėl dūrinys darybos proceso metu yra

priskiriamas tam tikrai fleksinei klasei. Didžioji dauguma veikėjus reiškiančių latvių kalbos dūrinių priklauso *-is* (vyr.g.) ir *-e* (mot.g.) fleksinėms klasėms: *ait-kop-is* (vyr.g.), *ait-kop-e* (mot.g.) ‘kas avis augina, prižiūri’ (: *ait-a* ‘avis’, *kop-t* ‘prižiūrėti’) ir kt. Nedidelė dalis dūrinių (*substantiva communia*) priklauso *-a* fleksinei klasei: *bad-mir-a* ‘kas miršta iš bado; dėl maisto stygiaus palieęs, nusilpęs žmogus, gyvūnas’ (: *bad-s* ‘badas’, *mir-t* ‘mirti’), *apkārt-staig-a* ‘kas vaikšto aplinkui; klajūnas, bastūnas’ (: *apkārt* ‘aplinkui’, *staig-ā-t* ‘vaikštinėti, vaikščioti’) ir kt.

§108. Daugiausia valdomųjų dūrinių, turinčių veikėjo pavadinimo reikšmę, latvių kalboje pasidaryta iš daiktavardžio ir veiksmažodžio: *lāp-nes-is*, *-e* ‘fakelo nešėjas’ (: *lāp-a* ‘fakelas, deglas’, *nes-t* ‘nešti’), *var-kal-is* ‘variakalys’ (: *var-š* ‘varis’, *kal-t* ‘kalti’), *pulk-ved-is* ‘pulkininkas’ (: *pulk-s* ‘pulkas’, *ves-t* ‘vesti’), *lin-pais-is* ‘žmogus, minantis linus’ (: *lin-s* ‘linas’, *pais-ī-t* ‘minti’), *groz-pin-is* ‘krepšių pynėjas’ (: *groz-s* ‘krepšys’, *pī-t* ‘pinti’) ir kt.

Dūriniai iš būdvardžio ir veiksmažodžio: *lab-dar-is*, *-e* ‘kas gera daro; filantropas’ (: *lab-u* ‘gerą’, *dar-ī-t* ‘daryti’), *lab-vēl-is*, *-e* ‘kas gero linki; užtarėjas’ (: *labu* ‘gerą’, *vēl-ē-t* ‘linkėti’) ir kt.

Dūriniai iš įvardžio ir veiksmažodžio: *vis-zin-is*, *-e* ‘kas viską žino; visažinis’ (: *vis-s* ‘viskas’, *zin-ā-t* ‘žinoti’), *pat-mīl-is*, *-e* ‘savimyla, egoistas’ (: *pat-s* ‘pats’, *mīl-ē-t* ‘mylėti’).

Dūriniai išrieveiksmio ir veiksmažodžio: *ātr-audz-is*, *-e* ‘kas greitai auga’ (: *ātr-i* ‘greitai’, *aug-t* ‘augti’), *ilg-guļ-a* ‘kas mėgsta ilgai pamiegoti; miegalius’ (: *ilg-i* ‘ilgai’, *gul-ē-t* ‘gulėti’), *gard-ēd-is*, *-e* ‘kas mėgsta skaniai pavalgyti; smaguris’ (: *gardi* ‘gardžiai, skaniai’, *ēs-t* ‘valgyti’).

§109. Latvių kalbos valdomųjų dūrinių, reiškiančių veikėjų pavadinimus, pirmasis dėmuo dažniausiai yra neišvestinis. Retais atvejais pirmasis dėmuo gali būti priesaginis: *brīnum-dar-is* ‘stebukladarys’ (: *brīn-ums* ‘stebuklas’, *dar-ī-t* ‘daryti’), *dāvan-las-is* ‘kas dovanas renka; elgeta’ (: *dāv-ana* ‘dovana’, *las-ī-t* ‘rinkti’) ir kt. Antrasis veiksmažodinis dūrinio dėmuo gali būti tiek paprastasis, tiek priesaginis veiksmažodis. Tačiau net jei antrasis

veiksmožodinis dėmuo yra priesaginis, jo priesaga dūrinyje neišsaugoma, pvz., *al-dar-is* ‘aludaris’ (: *al-us* ‘alus’, *dar-ī-t* ‘daryti’), *dator-spēl-is* ‘kas žaidžia kompiuteriu’ (: *dator-s* ‘kompiuteris’, *spēl-ē-t* ‘žaisti’) ir kt. Apskritai, gana sunku tvirtai nustatyti su kuriuo kamieniu (esamojo, būtojo ar bendraties) yra susijęs antrasis veiksmožodinis dėmuo. Tik kai kuriais atvejais akivaizdu, kad tai yra būtojo laiko kamienas: *ziem-ciet-is* ‘kas žiemą kenčia; žiemkentys’ (: *ziem-a* ‘žiema’, *cies-t* ‘kęsti’, *ciet-a*), *liet-prat-is, -e* ‘kas išmano savo darbą’ (: *liet-a* ‘daiktas, dalykas’, *pras-t* ‘mokėti, išmanyti’, *prat-a*).

§110. Dūriniai, kurių antrąjį dėmenį sudaro veiksmožodžiai *kopt* ‘prižiūrėti’, *vest* ‘vesti, vežti’, *nest* ‘nešti’, *darīt* ‘daryti’, savo reikšme yra artimiausi veikėjų pavadinimams. Šie dūriniai įvardija veikėją, atliekantį antruoju dūrinio dėmeniu reiškiamą veiksmą, užsiimantį tokia veikla nuolatos (labai artima profesijų pavadinimams). Dūriniai, kurių antrojo dėmens pagrindas yra paminėtieji ir keletas kitų veiksmožodžių (*kalt* ‘kalti’, *rakt* ‘kasti’, *zināt* ‘žinoti’), sudaro ištisas dūrinių grupes. Joms priklausančių dūrinių antruoju veiksmožodiniu dėmeniu reiškiamas veiksmas ar darbas, o pirmuoju (dažniausiai daiktavardiniu) dėmeniu žymimas to veiksmo objektas (veikėjas), pvz.: *biš-kop-is, -e* ‘bitininkas, -ė’ (: *bit-e* ‘bitė’, *kop-t* ‘prižiūrėti’), *lop-kop-is, -e* ‘gyvulių augintojas, -a’ (: *lop-s* ‘gyvulys’, *kop-t* ‘prižiūrėti’), *dārz-kop-is, -e* ‘sodininkas, -ė’ (: *dārz-s* ‘sodas’, *kop-t* ‘prižiūrėti’), *zīrg-kop-is, -e* ‘arklininkas, -ė, arklių augintojas, -a’ (: *zīrg-s* ‘arklys’, *kop-t* ‘prižiūrėti’) ir kt.; *rakst-ved-is, -e* ‘raštvėdys, -ė’ (: *rakst-s* ‘raštas’, *ves-t* ‘vesti’), *bar-ved-is, -e* ‘vėdlys, -ė; vadeiva’ (: *bar-s* ‘būrys, pulkas’, *ves-t* ‘vesti’), *ceļ-ved-is, -e* ‘keliavėdys, -ė’ (: *ceļ-š* ‘kelias’, *ves-t* ‘vesti’) ir kt.; *karog-nes-is* ‘vėliavnešys’ (: *karog-s* ‘vėliava’, *nes-t* ‘nešti’), *šķēp-nes-is* ‘ietininkas’ (: *šķēp-s* ‘ietis’, *nes-t* ‘nešti’) ir kt.; *jok-dar-is, -e* ‘juokdarys, -ė; pokštininkas, -ė’ (: *jok-s* ‘juokas, pokštas’, *dar-ī-t* ‘daryti’), *al-dar-is, -e* ‘aludaris, -ė’ (: *al-us* ‘alus’, *dar-ī-t* ‘daryti’), *ļāun-dar-is, -e* ‘piktadarys, -ė’ (: *ļāun-s* ‘piktas’, *dar-ī-t* ‘daryti’) ir kt.

Nemažos dalies veikėjo pavadinimo reikšmę turinčių latvių kalbos dūrinių reikšmė yra daugiau ar mažiau nutolusi nuo pamatinių kamienų leksinių reikšmių: *ties-nes-is* ‘teisėjas’ (: *ties-a* ‘tiesa, teisybė’, *nes-t* ‘nešti’),

čūsk-nes-is ‘gyvatnešis (žvaigždynas)’ (: *čūsk-a* ‘gyvatė’, *nes-t* ‘nešti’),
grāmat-ved-is ‘buhalteris’ (: *grāmat-a* ‘knyga’, *ves-t* ‘vesti’), *vies-mīl-is*
‘žmogus, kuris kavinėje, restorane aptarnauja lankytojus’ (: *vies-is* ‘svečias’,
mīl-ē-t ‘mylėti’) ir kt.

V. Latvių kalbos veiksmo pavadinimai

§111. Veiksmo pavadinimai (veiksmažodiniai abstraktai, *nomina actionis*) – tai viena kertinių daugelio kalbų žodžių darybos kategorijų. Tipologiniuose žodžių darybos tyrimuose pabrėžiama, kad ši darybos kategorija būdinga apie 75% kalbų (Štekauer, Valera, Körtvélyessy 2012, 293).

Veiksmo pavadinimų sudarymas dar žinomas ir kaip nominalizacijos – platesnio lingvistinio reiškimo, kurio metu ne daiktavardis (tačiau nebūtinai veiksmažodis) tampa daiktavardžiu (tačiau nebūtinai reiškiančiu veiksmą) – dalis (Koptjevskaja-Tamm, §1).

Veiksmo pavadinimų su priesagomis ir galūnėmis pasidaroma iš veiksmažodžių. Ši darybos kategorija latvių kalboje pagal ją sudarančių darybos tipų skaičių yra viena didžiausių ir, žinoma, svarbiausių.

Jau buvo paminėta, kad pagrindiniai darybos afiksai, su kuriais latvių kalboje (kaip ir lietuvių kalboje) sudaromi veiksmo pavadinimai, yra priesagos (latvių kalboje daugiau nei keturiasdešimt) ir galūnės (rasta keturių galūnių vedinių). Šiame apraše bus trumpai užsimenama ir apie latvių kalbos dūrinius, turinčius *nomina actionis* darybos kategorijai būdingą reikšmę.

§112. Ne visi latvių kalbos veiksmo pavadinimai, aptariami šiame apraše, turi grynąją veiksmo pavadinimų reikšmę, labiausiai ji būdinga priesagos *-šana* vediniams, kurių galima pasidaryti iš kiekvieno latvių kalbos veiksmažodžio. Kai kurie kitų, net ir produktyvių darybos tipų vediniai yra linkę konkretėti, neretai priartėja prie veiksmo rezultato (*nomina acti*) pavadinimų semantikos. Apskritai, veiksmažodinių abstraktų konkretėjimas yra daugumai kalbų būdingas reiškinys. Ištyrus dalį rusų kalbos veiksmo pavadinimų, nustatyta, kad 54% jų įgyja antrinių reikšmių, kurių dažniausia yra veiksmo rezultato reikšmė (Lehmann §5, ir nuorodos).

Šiame apraše stengiamasi neatsiriboti nuo „sudaiktėjusią“ reikšmę įgijusių vedinių, juolab kad kai kurias atvejais reikšmių atskyrimas nėra paprastas. Tekste pateikiami pavyzdžiai rodo, kad tas pats vedinys kartais gali reikšti tiek veiksmą, tiek ir rezultatą.

§113. Kalbant apie veiksmo pavadinimus (ypač apie turinčius grynąją kategorinę veiksmažodinių abstraktų reikšmę), reikėtų pažymėti, kad jie yra įdomūs ne tik žodžių darybos, bet ir sintaksės tyrinėtojams, nes *nomina actionis* vediniai užima savotišką tarpinę padėtį tarp veiksmažodžio ir daiktavardžio – veiksmo pavadinimas priklauso kitai gramatinei kategorijai, tačiau išsaugo arba modifikuoja pamatinio veiksmažodžio sintaksinius ryšius, plg. *audzināt bērņus* ir *bērņu audzināšana*; *staigāt pa pilsētu* ir *ļoti interesanti* ir *staigāšana pa pilsētu* ir *ļoti interesanta*). Apie tokias veiksmo pavadinimo konstrukcijas nemažai rašė Maria Koptjevskaja-Tamm (Koptjevskaja-Tamm, 1993) ir Andrew Spenceris (Spencer, 2005), iš lietuvių kalbininkų jas yra nagrinėjęs Jurgis Pakerys (Pakerys, 2006).

1. Derivacija

1.1. Priesagų vediniai

§114. Priesagos -šana darybos tipas

§114a. Neabejotinai patį produktyviausią latvių kalbos veikėjų pavadinimų darybos tipą sudaro priesagos -šana (-šanās⁴⁷) vediniai. Latvių kalbos tekstynas pateikia apie 1550 skirtingų priesagos -šana vedinių, pavartotų beveik 8000 kartų. Sangražinę priesagos formą -šanās turi apie 800 latvių kalbos tekstyno pavyzdžių. Tačiau tikslų vedinių su šia priesaga skaičių įvardinti gana sunku – galima sakyti, kad jų skaičius yra lygus latvių kalbos veiksmažodžių skaičiui, nes su šia priesaga galima pasidaryti darinių iš bet kurio latvių kalbos veiksmažodžio bendraties kamieno. Sudarinėjant veiksmo pavadinimus su priesaga -šana pamatiniu gali būti pasirenkamas bet koks veiksmažodis, nepaisant jo semantikos ir struktūros. Pamatiniais veiksmažodžiais gali būti tiek priešdėliniai, tiek ir nepriešdėliniai veiksmažodžiai (tekstyne tiek vienu, tiek kitų užfiksuota bemaž po lygiai). Darybos pamatu gali eiti tiek latviškos, tiek ir svetimos kilmės žodžiai.

⁴⁷ Su -šanās pasidaroma vedinių iš sangražinių veiksmažodžių bendraties kamieno

Vedinius pamatuoja bendraties kamienas su priesaga (jei veiksmožodis priesaginis).

§114b. Šios priesagos vedinius pagal reikšmę galima suskirstyti į dvi stambias grupes:

1. vediniai, reiškiantys tęstinį veiksmą, galintį vykti dabar arba galėjusį vykti praeityje: *ārst-ē-šana* ‘gydymas’ (: *ārst-ē-t* ‘gydyti’), *dar-ī-šana* ‘darymas’ (: *dar-ī-t* ‘daryti’), *elp-o-šana* ‘kvėpavimas’ (: *elp-o-t* ‘kvėpuoti’), *finans-ē-šana* ‘finansavimas’ (: *finans-ē-t* ‘finansuoti’), *īsten-o-šana* ‘įgyvendinimas’ (: *īsten-o-t* ‘įgyvendinti’), *veic-inā-šana* ‘skatinimas’ (: *veic-inā-t* ‘skatinti’), *orient-ē-šanās* ‘orientavimasis’ (: *orient-ē-ties* ‘orientuotis’), *sauļ-o-šanās* ‘deginimasis’ (: *sauļ-o-ties* ‘degintis’) ir kt. (MLLVG 1, 150–151).

2. rezultatinį veiksmą pavadinantys priesagos *-šana* vediniai, baigtumo reikšmę perimantys iš pamatinių veiksmožodžių. Šiai grupei priklauso iš priešdėlinių veiksmožodžių pasidaryti vediniai: *aizbrauk-šana* ‘išvykimas, išvažiavimas’ (: *aizbrauk-t* ‘išvykti, išvažiuoti’), *izveid-o-šana* ‘padarymas, sukūrimas, suformavimas’ (: *izveid-o-t* ‘padaryti, sukurti, suformuoti’), *sagatav-o-šana* ‘paruošimas, parengimas’ (: *sagatav-o-t* ‘paruošti, parengti’), *atdo-šana* ‘atidavimas, sugražinimas’ (: *atdo-t* ‘atiduoti, sugražinti’), *samaz-inā-šana* ‘sumažinimas’ (: *samaz-inā-t* ‘sumažinti’), *uzlab-o-šana* ‘pagerinimas’ (: *uzlab-o-t* ‘pagerinti’), *saaukst-ē-šanās* ‘persišaldymas’ (: *saaukst-ē-ties* ‘persišaldyti’), *izveid-o-šanās* ‘susiformavimas, susidarymas’ (: *izveid-o-ties* ‘susiformuoti, susidaryti’) ir kt. (MLLVG 1, 150–151).

§114c. Priesagos *-šana* vediniams kitokios nei veiksmo pavadinimo reikšmės dažniausiai nėra būdingos, didžioji šiam darybos tipui priklausančių vedinių dalis yra vartojami grynąja kategorine veiksmo pavadinimo reikšme. Tik kai kurie vediniai gali turėti konkretesnių reikšmių, pavyzdžiui, kai kurių vedinių daugiskaitos formos savo reikšme yra gerokai atitolusios nuo vienaskaitos formų. Konkretesnes reikšmes įgijusiais reikėtų laikyti daugiskaitinius daiktavardžius *vēl-ē-šanas* ‘rinkimai’ (: *vēl-ē-t* ‘rinkti (pavyzdžiui, parlamento narius)’) (plg. *vēlēšana* ‘rinkimas (vienkartinis veiksmas)’) (plg. lie. *rinkimai* ir *rinkimas*), *dar-ī-šanas* ‘reikalai’ (: *dar-ī-t*

‘daryti’) (plg. *darīšana* ‘darymas’), *zin-ā-šanas* ‘mokslas, žinios, patyrimas’ (: *zin-ā-t* ‘žinoti’) (plg. *zināšana* ‘žinojimas’), *nepatik-šanas* ‘nemalonumai, apmaudas’ (: *nepatik-t* ‘nepatikti’) (plg. *nepatikšana* ‘nepatikimas’) (MLLVG 1, 151), plg.:

(70) *Man pasaules rallijkrosa čempionātā vēl ir nepabeigtas **darīšanas*** („Pasaulio raliu čempionate dar turiu nebaigtų reikalų“) (www.go4speed.lv) (2013-08-16).

(71) *Studentu padome izsludina **vēlēšanas** uz piecām studentu pārstāvju vietām Latvijas Universitātes Senātā* („Studentų taryba skelbia rinkimus penkioms studentų atstovų vietom Latvijos universiteto Senate užimti“) (www.lusp.lv) (2013-09-05).

(72) *Darba devējiem ir iespēja gūt jaunas **zināšanas*** („Darbdaviai turi galimybę pasisemti naujų žinių“) (www.dzirkstele.diena.lv) (2013-09-05).

Konkretesnė nei kategorinė veiksmožodžių abstraktų reikšmė būdinga ir vediniams *lūg-šana* ‘malda’ (: *lūg-t* ‘prašyti, melsti’) bei iš sangražinio veiksmožodžio pasidarytam vediniui *vien-o-šanās* ‘susitarimas’ (: *vien-o-ties* ‘susitarti’), kai juo realizuojama leksinė reikšmė ‘oficialus dokumentas, nusakantis tarpusavio santykius’, plg.:

(73) *Pēc tam vari vēl skaitīt sekojošu **lūgšanu***: „Es Tev pateicos, debesu Tēvs (...) („Po to dar gali sukalbėti šią maldą: „Aš tau dėkoju, dangaus Tēve...“)“ (www.janabaznica.lv) (2013-08-16).

(74) **Vienošānās** stājas spēkā ar parakstīšanas brīdi un ir Līguma neatņemama sastāvdaļa („Susitarimas įsigalioja nuo jo pasirašymo ir yra neatsiejama Sutarties dalis“) (www.vid.gov.lv) (2013-08-16).

§114d. Kadangi su priesaga *-šana* darinių galima pasidaryti iš bet kurio veiksmožodžio, ji aktyviai vartojama sudarant naujus terminus. Dėl aktyvaus darybos modelio priesagos *-šana* darybos tipas nuolatos pasipildo

naujais terminais. Modelio aktyvumas lemia ir tai, kad veiksmo pavadinimų su *-šana* gali būti pasidaroma ne tik iš realiai vartojamo, bet ir iš potencialiai įmanomo veiksmožodžio. Latvių kalbininkė Skujiņa teigia, kad tokie priesagos *-šana* vediniai kaip *apvalkošana* ‘dengimas plėvele’, *dokumentēšana* ‘dokumentavimas’, *lietēšana* ‘laistymas’, *paketēšana* ‘paketavimas’, *fondēšana* ‘fondavimas’, *metalēšana* ‘metalizavimas’ ir kt. yra pasidaryti iš atitinkamų daiktavardžių *apvalks* ‘apvalkalas’, *dokuments* ‘dokumentas’, *lietus* ‘lietus’, *pakete* ‘paketas’, *fonds* ‘fondas’, *metāls* ‘metals’ vienu metu pridedant tiek veiksmožodžio, tiek ir veiksmožodžio abstrakto priesagą, pavyzdžiui, *dokuments* → *dokument-* + *-ē-* + *-šana* → *dokumentēšana* (Skujiņa 2002, 84). Toks teiginys verčia manyti, kad šiais atvejais taikomas ne įprastas ir reguliarus veiksmožodžių abstraktų su *-šana* atsiradimo modelis *veiksmožodis* → *daiktavardis*, bet apskritai jokiems veiksmožodiniams abstraktams nebūdingas modelis *daiktavardis* → *daiktavardis*. Tačiau tokių darinių su *-šana* pamatu gali būti imamas ir potencialiai įmanomas veiksmožodis, kuris, kaip vėliau teigia ir pati Skujiņa, pats yra pradedamas aktyviai vartoti (Skujiņa 2002, 86), taip tarsi užpildydamas darybos modelio spragą. Tai patvirtina ir latvių kalbos tekstynas, rodantis 3 žodžio *dokumentēšana* pavartojimo atvejus ir 15 jo pamatinio veiksmožodžio *dokumentēt* pavartojimo atvejų. Žinoma, kai kurie pavyzdžiai rodo, kad tokių veiksmožodinių abstraktų pamatiniai žodžiai išties nevartojami⁴⁸, pavyzdžiui, vartojamas vedinys *lietēšana*, tačiau nefiksuojamas *lietēt*, vartojamas *metalēšana*, tačiau greta negalima rasti veiksmožodžio *metalēt*. Latvių kalboje gana paplitęs vedinys *apvalkošana*, ir, nors jo pamatinis veiksmožodis *apvalkot* ‘padengti plėvele’ nėra užfiksuotas, tačiau gana paplitusios dalyvio formos *apvalkots*, *apvalkota* (pavyzdžiui, *apvalkotās tabletes* ‘plėvele dengtos tabletės’ ar *apvalkoti tērauda vārsti* ‘plėvele padengti plieniniai vožtuvai’).

§114e. Jau buvo paminėta, kad su priesaga *-šana* vedinių galima pasidaryti iš bet kurio latvių kalbos veiksmožodžio. Kai kuriuos darinius pamatuoja sudurtiniai veiksmožodžiai, kurių latvių kalboje nėra daug:

⁴⁸ Žodžių vartojimas buvo tirtas atliekant paiešką interneto paieškų sistemoje google.lv, nes tekстыne nebuvo rasta reikiamų duomenų (paieška buvo atliekama 2012–2013 m.).

godalg-o-šana ‘apdovanojimas, pagerbimas’ (: *godalg-o-t* ‘apdovanoti, skirti prizą’), *pilnvar-o-šana* ‘įgaliojimas’ (: *pilnvar-o-t* ‘įgalioti’), *diokārš-o-šana* ‘dvigubinimas’ (: *diokārš-o-t* ‘dvigubinti’), *vienveid-o-šana* ‘vienodinimas’ (: *vienveid-o-t* ‘vienodinti’).

§114f. Kiek daugiau problemų kelia tokių darinių kaip *caurbrauk-šana* ‘pravažiavimas (skersai)’, *garāmbrauk-šana* ‘pravažiavimas (pro šalį)’, *līdzdzied-ā-šana* ‘dainavimas kartu, pridainavimas’, *promie-šana* ‘išėjimas’ ir kt. darybos aiškinimas. Panašu, kad galimas dvejopas šių žodžių darybos interpretavimas – kaip priesagos *-šana* vedinių iš sudurtinio veiksmažodžio kamieno ir kaip dūrinių, atsiradusių susiliejus atitinkamam žodžių junginiui (dvejopą aiškinimą pateikia ir Soida (2009, 262))⁴⁹. Tiek vieną, tiek kitą interpretaciją galima pagrįsti latvių kalbos duomenimis. Greta kiekvieno paminėtojo darinio galima surasti veiksmažodžio bendraties formą: *caurbraukt* ‘pravažiuoti (skersai)’, *garāmbraukt* ‘pravažiuoti (pro šalį)’, *līdzdziedāt* ‘dainuoti kartu’; galima rasti ir atitinkamą žodžių junginį, į kurį įeina vedinys su *-šana*: *braukšana cauri* ‘važiavimas skersai’, *braukšana garām* ‘važiavimas pro šalį’, *dziedāšana līdzī* arba *līdzī dziedāšana* ‘dainavimas kartu’.

§114g. Nors ir būdamas labai produktyvus, veiksmo pavadinimų su priesaga *-šana* darybos tipas bendrinėje latvių kalboje konkuruoja su kitu darybos tipu – galūnės *-e* vediniais, turinčiais kategorinę veiksmo pavadinimo reikšmę (toliau skliausteliuose pateikiamas skaičius rodo, kiek kartų vedinys užfiksuotas latvių kalbos tekstyne): *izstrād-ā-šana* ‘gamyba’ (14) – *izstrād-e* ‘t.p.’ (104), *piegād-ā-šana* ‘pristatymas, tiekimas’ (1) – *piegād-e* ‘t.p.’ (27), *iegād-ā-šanās* ‘įsigijimas’ (3) – *iegād-e* ‘t.p.’ (47), *izpild-ī-šana* (7) ‘vykdymas, atlikimas’ – *izpild-e* ‘t.p.’ (60), *apstrād-ā-šana* (1) ‘apdirbimas, apdorojimas’ – *apstrād-e* ‘t.p.’ (41), *izveid-o-šana* (48) ‘sukūrimas, suformavimas’ – *izveid-e* ‘t.p.’ (81), *iegū-šana* (47) ‘įsisavinimas, išmokimas, išgavimas’ – *ieguo-e* ‘t.p.’ (32) ir kt. Tokias darinių poras galima laikyti darybiniais sinonimais, nes jų reikšmė identiška (75 ir 76, 77 ir 78, 79 ir 80 sakinyse), tačiau tam tikrame

⁴⁹ Jei sutiktume su MLLVG pozicija, tokius vedinius kaip *caurbraukšana* ar *līdzdziedāšana* reikėtų laikyti „pusiau priešdėlių“ vediniais (MLLVG 1, 192). Būtinybė skirti tokį darybos formantą kaip „pusiau priešdėlis“ jau aptarta (žr. §39).

kontekste atitinkamo galūnės vedinio reikšmė gali būti ir konkretnė nei priesagos -šana vedinio (plg. 79 ir 81, 80 ir 81 sakinius), plg.:

- (75) *Saistību piespiedu **izpildīšana** brīdinājuma kārtībā* („Priverstinis īsipareigojumu vykdymas iespējimo tvarka“) (www.likumi.lv) (2013-08-30).
- (76) *Par saistību piespiedu **izpildes** apstrīdēšanas kārtību* („Dėl priverstinio īsipareigojimų vykdyimo apskundimo tvarkos“) (www.juristavards.lv) (2013-08-16).
- (77) *Pasta sūtījumu **piegādāšana*** („Pašto siuntinių pristatymas“) (www.sprk.gov.lv) (2013-12-03).
- (78) *Tiešā pasta sūtījumu **piegāde*** („Siuntinių pristatymas tiesioginiu paštu“) (www.pasts.lv) (2013-12-03).
- (79) *Lietuvā no jaunas atradnes uzsākta naftas **iegūšana*** („Lietuvoje iš naujo telkinio pradėtas naftos išgavimas“) (www.treideri.lv) (2013-09-19).
- (80) *Melnā zelta rezerves tik drīz nebeigsies, taču naftas **ieguve** kļūs aizvien sarežģītāka un dārgāka* („Juodojo aukso atsargos taip greitai nesibaigs, tačiau naftos išgavimas taps vis sudėtingesnis ir brangesnis“) (tekstynas).
- (81) *Baltijas jūra dod apmēram 70% no pasaules dzintara **ieguves*** („Baltijos jūroje išgaunama apie 70% viso pasaulio gintaro“) (www.tezaurs.lv/llvv).

Tokiomis pačiomis reikšmėmis kaip veiksmo pavadinimai su priesaga -šana kartais gali būti vartojami ir galūnės -a vediniai, pavyzdžiui, *atmaks* ‘grąžinimas’ (10) – *atmaksāšana* ‘t.p.’ (3), *izmaks* ‘išmokėjimas’ (29) – *izmaksāšana* ‘t.p.’ (2), tačiau esama ir gerokai konkretnę reikšmę įgijusių galūnės -a vedinių, pavyzdžiui, *piemaksa* ‘priemoka’, *samaksa* ‘užmokestis’ (plg. *piemaksāšana* ‘primokėjimas’, *samaksāšana* ‘sumokėjimas’) ir kt.

Panašu, kad kai kuriais atvejais pasirenkant priesagos ar galūnės vedinį „persvara“ yra galūnių vedinių pusėje, tačiau jų galimybės stipriai

paveikti patį produktyviausią latvių kalbos veiksmažodinių abstraktų darybos tipą yra gana ribotos. Pirmiausia todėl, kad tokių galūnės *-e* vedinių pasidaroma daugiausia iš priešdėlinių veiksmažodžių, o kita priežastis gali būti siejama su kai kurių galūnės vedinių polinkiu konkretėti, plg. jau paminėtus vedinius, taip pat iš to paties pamatinio veiksmažodžio pasidarytus vedinius *apkurināšana* ‘kūrenimas, šildymas’ ir *apkure* ‘šildymas’ (*centrālā apkure* ‘centrinis šildymas’). Galūnės vedinys *apkure* jau yra užėmęs savitą „termino“ poziciją ir praradęs grynąją veiksmo pavadinimo reikšmę.

§114h. Dabartinėje latvių kalboje vartojama nemažai sintaksiniu būdu pasidarytų dūrinių, kurių antrasis dėmuo yra priesagos *-šana* vedinys. Tekstyne iš viso rasti 87 tokiu būdu pasidarytų dūrinių pavyzdžiai. Pirmuoju jų dėmeniu gali eiti:

- daiktavardis: *kukuļdošana* ‘kyšio davimas, kyšininkavimas’ (: *kukuļu došana*), *šķēpmešana* ‘ieties metimas’ (: *šķēpa mešana*), *vārddarināšana* ‘žodžių daryba’ (: *vārdu darināšana*), *riteņbraukšana* ‘važiavimas dviračiu; dviračių sportas’ (: *braukšana ar riteni*), *izpletņlēkšana* ‘parašiutizmas, šokinėjimas su parašiotu’ (: *lēkšana ar izpletņi*) ir kt.;

- būdvardis: *kriminālvajāšana* ‘baudžiamasis persekiojimas’ (: *krimināla vajāšana*) ir kt.;

- įvardis: *pašapkalpošanās* ‘savitarna’ (: *paša apkalpošanās*), *pašārstēšanās* ‘savigyda’ (: *paša ārstēšanās*), *pašiznīcināšanās* ‘savęs susinaikinimas’ (: *paša iznīcināšanās*) ir kt. Tokių dūrinių iš įvardžio *pats* ir veiksmo pavadinimo su *-šanās* gana daug – iš 40 dūrinių, kurių antrasis dėmuo yra sangražinis veiksmo pavadinimas, dūrinių su *pats* pirmajame dėmenyje yra 26;

-rieveiksmis: *tālākpārdošana* ‘prekės perpardavimas’ (: *pārdošana tālāk*), *kopābūšana* ‘buvimas kartu’ (: *būšana kopā*), *daiļslidošana* ‘dailusis čiuožimas’ (: *daiļi slidošana*), *ātrlasīšana* ‘greitasis skaitymas’ (: *ātri lasīšana*) ir kt.

§114i. Lietuvių kalboje tokį, galima sakyti, hiperproduktyvų veiksmo pavadinimų darybos tipą sudaro priesagos *-imas* / *-ymas* vediniai. Tai pats gausiausias veiksmažodžių abstraktų darybos tipas, sudarantis šios darybos

kategorijos centrą. Su šiomis priesagomis taip pat galima vedinių pasidaryti iš kiekvieno veiksmožodžio (priesaga *-ymas* dedama prie veiksmožodžių, bendratyje turinčių priesagą *-yti*, o esamojo laiko trečiajame asmenyje *-o*, būtojo kartinio laiko kamienų). Nemažai daliai šio darybos tipo vedinių būdinga grynoji veiksmo reikšmė, nors pasitaiko ir reikšmių konkretėjimo atvejų, pavyzdžiui, *vertimas* „išverstas tekstas“, *kalėjimas* „įkalinimo vieta“ (vedinys vartojamas ir veiksmo pavadinimo reikšme), *įgaliojimas* „įgaliojimo veiksmas; dokumentas“ (tiek veiksmo, tiek ir rezultato reikšmė), *liudijimas* ‘liudijimo veiksmas; liudijimo dokumentas’, *kvietimas* ‘pakvietimo veiksmas; kvietimas (laiškas ar atvirukas ir pan.)’ ir kt. Lietuvių kalbos priesagų *-imas* / *-ymas* darybos tipui būdinga daugiau reikšmių konkretėjimo atvejų nei produktyviausiam latvių kalbos veiksmo pavadinimų darybos tipui su *-šana*, todėl šiuo požiūriu produktyviausias lietuvių kalbos veiksmo pavadinimų darybos tipas yra artimesnis kitam taip pat produktyviam latvių kalbos *nomina actionis* darybos tipui – priesagos *-ums* vediniams (žr. §115).

§115. Priesagos *-ums* darybos tipas

§115a. Dar vieną produktyvų veiksmo pavadinimų darybos tipą sudaro vediniai su priesaga *-ums*. Jų latvių kalbos tekstyne fiksuojama arti 500. Šių vedinių semantinis pobūdis visai kitoks nei jau aptartų veiksmo pavadinimų su priesaga *-šana*, žyminčių įprastą veiksmą, galintį vykti dabar ar galėjusį įvykti praeityje. Veiksmo pavadinimai su priesaga *-ums* dažniausiai reiškia jau pabaigtą veiksmą, todėl kartais *nomina actionis* vedinius sudėtinga atskirti nuo *nomina acti* darybos kategorijos vedinių. Kai kurie pavyzdžiai apskritai yra daugiareikšmiai, t.y. galintys priklausyti abiem kategorijoms, atsižvelgiant į kontekstą, kuriame jie yra vartojami.

§115b. Veiksmo pavadinimų su priesaga *-ums* latvių kalboje dažniausiai pasidaroma tiek iš pirminių, tiek iš priesaginių veiksmožodžių būtojo laiko kamieno, išsaugant pamatinio kamieno priesagą. Vedinius pagal reikšmę galima suskirstyti į tokias grupes:

1) pasibaigusį veiksmažodį pavadinantys vediniai – tai didžiausia priesagos *-ums* vedinių grupė, sudaranti apie tris ketvirtadalius visų veiksmo pavadinimų darybos kategorijai priklausančių priesagos *-ums* vedinių. Šiam darybos tipui būdinga pasibaigusio veiksmo žymėjimo funkcija geriausiai atsiskleidžia palyginus priesagų *-ums* ir *-šana* vedinius:

- (82) *Videi draudzīgu tūrisma produktu **piedāvāšana*** („Aplinkai draugišķu turizmo paslaugu siūlymas“) (tekstynas).
- (83) *Taču man nav pieņemams ministres **piedāvājums** izvēlēties, kas vairāk izdevīgs* („Tačiau man nepriimtinas ministrės pasiūlymas pasirinkti, kas labiau naudinga“) (tekstynas).
- (84) *Neapšaubāmi, nepārtraukta uzņēmuma vārda **atgādināšana** ir lielisks veids, kā veicināt atpazīstamību* („Be abejonės, nuolatinis įmonės pavadinimo priminimas yra puikus būdas didinti jos atpažįstamumą“) (tekstynas).
- (85) *Lai kur jūs arī nepagrieztos, visur priekšā **atgādinājums** – tev galīgi nav talanta!* („Kur bepasisuktum, visur prieš tave priminimas – tu visiškai neturi talento!“) (tekstynas).

Reikia pridurti, kad tokie pasibaigusį veiksmažodį reiškiantys vediniai semantiškai nėra vienalyčiai, kartais be veiksmo jie gali turėti ir rezultato reikšmę, išryškėjančią dažniausiai tam tikrame kontekste. Tokie vediniai kaip *atgad-īj-ums* ‘atsitikimas, nutikimas’ (: *atgad-ī-ties* ‘atsitikti, nutikti’, *atgad-īj-ās*), *notik-ums* ‘įvykis, atsitikimas’ (: *notik-t* ‘nutikti, įvykti’, *notik-a*), *vaic-āj-ums* ‘paklausimas, užklausimas’ (: *vaic-ā-t* ‘klausti’, *vaic-āj-a*), *palielin-āj-ums* ‘padidėjimas, išplėtimas’ (: *palielin-ā-t* ‘padidinti, išplėsti’, *palielin-āj-a*), *pamazin-āj-ums* ‘sumažėjimas, pamažėjimas’ (: *pamazin-ā-t* ‘sumažinti, pamažinti’, *pamazin-āj-a*), *izplūd-ums* ‘išsiliejimas’ (: *izplūs-t* ‘išsilieti’, *izplūd-a*) ir kt. įvardina tik veiksmažodį, jiems nebūdinga reikšti rezultatyvumą.

Tačiau dalis priesagos *-ums* vedinių gali reikšti ne tik pabaigtą veiksmažodį, bet ir veiksmo rezultatą, pvz., *pirk-ums* ‘pirkimas; pirkinys’ (: *pirk-t*

‘pirkti’, *pērk*, *pirk-a*) (88 ir 89 sakinys) įvardina tie užbaigtą pirkimo veiksmą, tiek įsigytus daiktus; *paskaidr-oj-ums* ‘paaiškinimas’ (: *paskaidr-o-t* ‘paaiškinti’, *paskaidr-oj-a*) gali reikšti tiek aiškinimo procesą (90 sakinys), tiek ir tokio proceso rezultatą (91 sakinys), *pēt-īj-ums* ‘ištyrimas, tyrimas’ (: *pēt-ī-t* ‘tirti’, *pēt-īj-a*) (ir procesas, ir to proceso rezultatas), *maks-āj-ums* ‘mokėjimas; įmoka’ (: *maks-ā-t* ‘mokėti’, *maks-āj-a*) (92 ir 93 sakinys), *vērt-ēj-ums* ‘vertinimas; įvertinimas’ (: *vērt-ē-t* ‘vertinti’, *vērt-ēj-a*) (94 ir 95 sakinys), *las-īj-ums* ‘skaitymas’ ir *las-īj-umi* ‘skaitymai’ (: *las-ī-t* ‘skaityti’, *las-īj-a*) (86 ir 87 sakinys) ir kt., plg.:

- (86) *Rūpīgs lasījums palīdz iegūt pareizu sapratni par to, kas teikts Bībelē* („Atidus skaitymas padeda teisingai suprasti tai, kas pasakyta Biblijoje“).
- (87) *Jau trešo gadu notiks Kurzemes prozas lasījumi* („Jau trečius metus vyks Kurzemės prozos skaitymai“) (www.ventasbalss.lv) (2013-09-14).
- (88) *Nekustamā īpašuma pirkuma līgums* („Nekilnojamojo turto pirkimo sutartis“).
- (89) *Labs vasaras pirkums būs ērtais šūpuļkrēsls* („Geras vasaros pirkinys bus patogus supamasis krėslas“) (www.mezmalasvikings.lv) (2013-09-14).
- (90) *Paskaidrojums mūsu intelektuālajai elitei – termins „gods” toreiz nenozīmēja pozēšanu žurnāla lappusēs* („Paaiškinimas mūsų intelektualiajam elitui – žodis „garbė“ tada nereiškė pozavimo žurnalo puslapiuose“) (tekstynas).
- (91) *No mazgadīga bērna tēva bija pieņemts paskaidrojums* („Buvo priimtas mažamečio vaiko tėvo paaiškinimas“) (tekstynas).
- (92) *Dzīvokļa kredīta maksājums esot Ilzes lauciņš, savukārt drauga rūpes ir maksāt par abu līzīgā paņemto mašīnu* („Mokėjimas už būsto kreditą yra Ilzės rūpestis, o draugas turi sumokėti už išsimokėtinai abiejų įsigytą automobilį“) (www.diena.lv) (2013-09-14).

- (93) *Maksimālais ikmēneša maksājums ir aptuveni 320 latu*
 („Maksimali kiekvieno mēnesio ģmoka yra apie 320 latų“)
 (www.diena.lv) (2013-09-14).
- (94) *Valdības darba vērtējums maijā ir nedaudz uzlabojies*
 („Vyriausybės darbo vertinimas gegužę šiek tiek pagerėjo“)
 (www.tvnet.lv) (2013-09-14).
- (95) *3 punkti – augsts vērtējums* („3 taškai – aukštas įvertinimas“)
 (www.skolotajuizglitiba.lu.lv) (2013-09-14).

Dalī priesagos *-ums* vedinių jau gana sunku susieti su veiksmo pavadinimais, jie turi gana aiškią veiksmo rezultato reikšmę, pvz., *tulk-oj-ums* ‘vertimas (išverstas kūrinys)’ (: *tulk-o-t* ‘versti’, *tulk-oj-a*), *glezn-oj-ums* ‘piešinys’ (: *glezn-o-t* ‘piešti, tapyti’, *glezn-oj-a*), *zīm-ēj-ums* ‘piešinys’ (: *zīm-ē-t* ‘piešti’, *zīm-ēj-a*), *stāst-īj-ums* ‘pasakojimas’ (: *stāst-ī-t* ‘pasakoti’, *stāst-īj-a*), *krāj-ums* ‘sankaupa, rinkinys’ (: *krā-t* ‘kaupti, rinkti’, *krāj-a*), *boj-āj-ums* ‘sužeidimas (sužeista vieta)’ (: *boj-ā-t* ‘sužeisti, pažeisti’, *boj-āj-a*), *atklāj-ums* ‘atradimas (kas atrasta)’ (: *atklā-t* ‘atrasti, atskleisti’, *atklāj-a*) ir kt.

2) tęstinio veiksmo pavadinimai – tokių vedinių, pasidarytų su priesaga *-ums*, yra mažiau: *star-oj-ums* ‘spindėjimas, švytėjimas’ (: *star-o-t* ‘spindėti, švytėti, šviesti’, *star-oj-a*), *skan-ēj-ums* ‘skambesys, skambėjimas’ (: *skan-ē-t* ‘skambėti’, *skan-ēj-a*), *lid-oj-ums* ‘skridimas, skrydis’ (: *lid-o-t* ‘skristi’, *lid-oj-a*), *spīd-ums* ‘spindesys, blizgesys, spindėjimas’ (: *spīd-ē-t* ‘spindėti, blizgėti’, *spīd*, *spīd-ēj-a*), *mirdz-ums* ‘mirkėjimas, mirgesys, žėrėjimas’ (: *mirdz-ē-t* ‘mirkėti, žėrėti’, *mirdz*, *mirdz-ēj-a*). Vedinių *mirdzums* ir *spīdums* pamatinis kamienas nesutampa su jų būtojo laiko kamieniu (*mirdzēja*, *spīdēja*), todėl šiuose vediniuose galima išvelgti pamatinio kamieno dezintegraciją.

§115c. Šiam latvių kalbos veiksmo pavadinimų darybos tipui gana didelę įtaką yra padaręs leksikalizacijos procesas, esama nemažai vedinių, kurie dabartinėje latvių kalboje nebevertojami veiksmo pavadinimo reikšme, o yra įgiję konkrečias reikšmes: *pārbaud-īj-ums* ‘egzaminas’ (: *pārbaud-ī-t*

‘išbandyti, išmėginti’, *pārbaud-īj-a*), *izdev-ums* ‘leidinys, leidimas’ (: *izdo-t* ‘išleisti, paskelbti’, *izdev-a*) (*grāmatu veikalā parādījās jauni izdevumi* „knygyne pasirodė nauji leidiniai“), *aizņēm-ums* ‘paskola’ (: *aizņem-ties* ‘pasiskolinti’, *aizņēm-ās*), *lik-ums* ‘įstatymas’ (: *lik-t* ‘liepti’, *lik-a*), *dar-īj-ums* ‘sandoris’ (: *dar-ī-t* ‘daryti’, *dar-īj-a*), *ievār-īj-ums* ‘uogienė’ (: *ievār-ī-t* ‘išvirti’, *ievār-īj-a*), *līg-ums* ‘sutartis’ (: *līg-t* ‘lygti, derėti’, *līg-a*) ir kt. (MLLVG 1, 157–159).

§115d. Nagrinėjant priesagos *-šana* darybos tipą, buvo rasta nemažai iš žodžių junginių atsiradusių latvių kalbos dūrinių, kurių antrasis dėmuo buvo veiksmo pavadinimas su priesaga *-šana*. Priesagos *-ums* vedinys antrajame tokių dūrinių dėmenyje pasitaiko gerokai rečiau – tekstyne buvo rasta 11 veiksmo pavadinimo reikšmę turinčių dūrinių, kurių pirmąjį dėmenį dažniausiai sudaro daiktavardis (*likumpārkāpums* ‘įstatymo pažeidimas’ (: *likuma pārkāpums*), *asinsizplūdums* ‘kraujo išsiliejimas’ (: *asins izplūdums*), *parauglidojums* ‘pavyzdinis skrydis’ (: *parauga lidojums*) ir kt.), rečiau būdvardis (*jauniestudējums* ‘naujas pastatymas’ (: *jauns iestudējums*)), skaitvardis (*pirmatskaņojums* ‘pirmasis atlikimas (kūrinio)’ (: *pirmais atskaņojums*)).

§115e. Latvių kalbos priesagos *-ums* vedinius, reiškiančius veiksmą, dažniausiai atitinka lietuvių kalbos priesagos *-imas* / *-ymas* vediniai, sudarantys produktyviausią veiksmo pavadinimo darybos tipą, plg. *apciemojums* ‘ap(si)lankymas’, *apcietinājums* ‘įkalinimas’, *apstiprinājums* ‘patvirtinimas’ ir kt. Priesagos *-imas* / *-ymas* vediniams taip pat kartais būdinga reikšti tiek veiksmą (jei vedinys pasidarytas iš veiksmazodžio, turinčio priešdėlį, jis žymi jau pasibaigusį veiksmą), tiek rezultatą, pvz., *atradimas* ‘atradimo veiksmas; tai, kas atrasta’, plg.:

(96) *Madridas trankiai atšventė Amerikos atradimo dieną* (www.lrytas.lt) (2013-12-10).

(97) *Fizikų atradimas keičia laiko ir erdvės suvokimą* (www.kvantinemagija.lt) (2013-12-10).

Taip pat palyginkite ir pavyzdžius, nurodytus §114i.

§116. Priesagos *-iens* darybos tipas

§116a. Gausų latvių kalbos *nomina actionis* darybos tipą sudaro priesagos *-iens* vediniai. Latvių kalbos tekstyne rasta arti 150 šios priesagos vedinių, leksikografiniuose šaltiniuose dar apie 100 vedinių. Su šia priesaga dabartinėje latvių kalboje veikėjų pavadinimų pasidaroma daugiausia iš paprastųjų veiksmažodžių būtojo laiko kamieno, vos vienas kitas vedinys pasidarytas iš priesaginių veiksmažodžių. Dėl šios priežasties darybos tipo plitimas yra apribotas, nes dabartinėje kalboje naujų paprastųjų veiksmažodžių, iš kurių būtų pasidaroma veiksmo pavadinimų su priesaga *-iens*, atsiranda nedaug (plg. veikėjų pavadinimų darybos tipą su priesaga *-ējs* (žr. §63).

§116b. Veiksmų pavadinimai, pasidaryti su priesaga *-iens*, reikšmės požiūriu nėra vienalyčiai. Juos galima suskirstyti į šias grupes (MLLVG 1, 135–136):

1) beveik du trečdaliai šio darybos tipo vedinių reiškia staigų, momentinį veiksma. Daugumą jų pamatuoja pirminiai veiksmažodžiai: *belz-iens* ‘stiprus smūgis, niuksas’ (: *belz-t* ‘trankyti, smūgiuoti’, *belž*, *belz-a*), *cirt-iens* ‘kirtis, smūgis’ (: *cirs-t* ‘kirsti, trenkti, smogti’, *cērt*, *cirt-a*), *lēc-iens* ‘šuolis’ (: *lēk-t* ‘šokti (į viršų)’, *lēc*, *lēc-a*), *tvēr-iens* ‘griebimas’ (: *tver-t* ‘griebti, čiupti’, *tver*, *tvēr-a*), *māj-iens* ‘mostelėjimas, linktelėjimas’ (: *mā-t* ‘moti, duoti ženklą’, *māj*, *māj-a*), *sprādz-iens* ‘sprogimas’ (: *sprāg-t* ‘sprogti’, *sprāgst*, *sprāg-a*) (vedinyje vyksta kamiengalio priebalsio kaita) ir kt. Keleto vedinių pamatiniai veiksmažodžiai yra priešdėliniai: *pieskār-iens* ‘prisilietimas’ (: *pieskar-ties* ‘prisiliesti’, *pieskar-as*, *pieskār-ās*), *izrāv-iens* ‘trūktelėjimas, ištraukimas’ (: *izrau-t* ‘išrauti, ištraukti’, *izrauj*, *izrāv-a*). Vedinį *klauv-ēj-iens* ‘(pa)beldimas’ pamatuoja priesaginis veiksmažodis *klauv-ē-t* ‘belsti’ (*klauv-ē*, *klauv-ēj-a*).

Šiai grupei skirtini ir įvairius skleidžiamus garsus įvardijantys vediniai: *svilp-iens* ‘švilpimas, švilptelėjimas’ (: *svilp-t* ‘švilpti’, *svilpj*, *svilp-a*), *kliedz-iens* ‘klykimas; šūksnis, klyksmas’ (: *klieg-t* ‘klykti, šaukti’, *kliedz*, *kliedz-a*), *blēj-iens* ‘subliovimas, bliūvis’ (: *blē-t* ‘bliauti’, *blēj*, *blēj-a*), *sauc-iens* ‘šaukimas, šauksmas’ (: *sauk-t* ‘šaukti’, *sauc*, *sauc-a*), *kauc-iens* ‘sukaukimas, kauksmas’ (: *kauk-t* ‘kaukti’, *kauc*, *kauc-a*) ir kt.

2) mažesnė dalis šio darybos tipo vedinių reiškia tęstinį, ilgiau trunkantį veiksmą: *brauc-iens* ‘važiavimas’ (: *brauk-t* ‘važiuoti’, *brauc*, *brauc-a*), *kāp-iens* ‘kopimas, lipimas’ (: *kāp-t* ‘kopti, lipti’, *kāpj*, *kāp-a*), *skrēj-iens* ‘bėgimas’ (: *skrie-t* ‘bėgti’, *skrej*, *skrēj-a*), *gāj-iens* ‘ėjimas’ (: *ie-t* ‘eiti’, *iet*, *gāj-a*), *spied-iens* ‘spaudimas’ (: *spies-t* ‘spausti’, *spiež*, *spied-a*) ir kt. Iš priesaginio veiksmožodžio pasidarytas vedinys *raud-iens* ‘verksmas’ (: *raud-ā-t* ‘verkti’, *raud*, *raud-āj-a*), matyt, yra išvestas ne iš pilno, bet iš sutrumpinto būtojo laiko kamieno.

3) kai kurių vedinių grynoji veiksmo reikšmė susipina su kitomis reikšmėmis. Tas pats vedinys kartais gali įgyti ir veiksmo rezultato reikšmę ar kitokių konkrečių reikšmių, kurios yra nutolusios nuo *nomina actionis* darybos kategorijos, pvz., *ķēr-iens* ‘sugriebimas, čiupimas; laimikis’ (: *ķer-t* ‘gaudyti, griebti’, *ķer*, *ķēr-a*), *kod-iens* ‘(į)kandimas; kąsnis’ (: *kos-t* ‘kąsti’, *kož*, *kod-a*), *met-iens* ‘metimas; tiražas’ (: *mes-t* ‘mesti’, *met*, *met-a*), *sakod-iens* ‘sukandimas (veiksmas); sąkandis’ (: *sakos-t* ‘sukąsti’, *sakož*, *sakod-a*), *vilk-iens* ‘patraukimas, trūktelėjimas; traukinys’ (: *vilk-t* ‘traukti’, *velk*, *vilk-a*) (vedinyje įvykusi kamiengalio priebalsių kaita), plg.:

(98) *Ar strauju ķērienu nocelt klausuli* („Staigiu pagriebimu nukelti ragelį“) (www.tezaurs.lv/mlvv).

(99) *Zagliem ķēriens vairāk nekā 100 miljonu eiro* („Vagių laimikis daugiau nei 100 milijonų eurų“) (www.kllproject.lv) (2013-09-14).

(100) *Negaidīts suņa kodiens* („Netikėtas šuns įkandimas“).

(101) *Ēst maizi lieliem kodienu* („Valgyti duoną dideliais kąsniais“) (www.tezaurs.lv/mlvv).

- (102) *Trīspunktu metiens* („Tritaškis metimas“).
- (103) *Kopējais grāmatu metiens* („Bendras knygu tiražas“).
- (104) *Jaguāram ir ļoti spēcīgs sakodiens* („Jaguaro sukandimas yra labai stiprus“) (www.lv.wikipedia.org) (2013-09-14).
- (105) *Nepareizs bērna sakodiens* („Neteisingas vaiko sākandis“).

§116c. Dalis latvių kalbos priesagos *-iens* vedinių yra sukonkretėję ir praradę veiksmo pavadinimo reikšmę, tapę įvairių daiktų ar dalykų pavadinimais. Jų ryšį su *nomina actionis* darybos kategorija kai kuriais atvejais dar galima įžvelgti, tačiau skirti juos veiksmažodžių abstraktams nebeleidžia pernelyg nutolusi reikšmė: *pārgāj-iens* ‘žygis’ (: *pārie-t* ‘pereiti, praeiti’, *pāriet*, *pārgāj-a*), *pakāp-iens* ‘pakopa, laiptas’ (: *pakāp-ties* ‘užlipti, palypėti’, *pakāpj*, *pakāp-ās*), *paņēm-iens* ‘būdas, metodas’ (: *paņem-t* ‘paimti’, *paņem*, *paņēm-a*), *dzēr-iens* ‘gėrimas (skystis)’ (: *dzer-t* ‘gerti’, *dzer*, *dzēr-a*), *ēd-iens* ‘patiekalas’ (: *ēs-t* ‘valgyti’, *ēd*, *ēd-a*) ir kt. (MLLVG 1, 135–137).

§116d. Šiam darybos tipui būdingą staigaus, momentinio veiksmo reikšmę turi ir kai kurie latvių kalbos galūnių vediniai, todėl galima surasti darybinių sinonimų. Daugiausia tokių sinoniminių porų sudaro įvairius garsus įvardijantys vediniai, pvz., *paukšķ-iens* ‘pokštelėjimas, pykštelėjimas’ ir *paukšķ-is* ‘t.p.’ (: *paukšķ-ē-t* ‘pokšėti, pykšėti’, *paukšķ*, *paukšķ-ēj-a*), *plaukšķ-iens* ‘pliaukštelėjimas’ ir *plaukšķ-is* ‘t.p.’ (: *plaukšķ-ē-t* ‘pliaukšėti’, *plaukšķ*, *plaukšķ-ēj-a*), *vaid-iens* ‘dejavimas, aikčiojimas’ ir *vaid-s* ‘t.p.’ (: *vaid-ē-t* ‘dejuoti, aikčioti’, *vaid*, *vaid-ēj-a*) ir kt.

§116e. Tekstyne rasti 6 iš žodžių junginių atsiradę dūriniai, kurių antrasis dėmuo yra priesagos *-iens* vedinys: *rokasspiediens* ‘rankos paspaudimas’ (: *rokas spiediens*), *tālmietiens* ‘tolimasis metimas’ (: *tālais metiens*), *palīgāsauciens* ‘pagalbos šauksmas’ (: *palīgā sauciens*) ir kt.

§117. Priesagos *-sme* darybos tipas

§117a. Dar vieną produktyvų *nomina actionis* darybos tipą dabartinėje latvių kalboje sudaro priesagos *-sme* vediniai. Ši priesaga yra viena iš

nedaugelio priebalsinių latvių kalbos priesagų, pasižyminčių kiek didesniu darumu (Pokrotniece 1984, 63). Nemažai šiam darybos tipui priklausančių vedinių yra neblogai pažįstami dabartinėje kalboje, kai tuo tarpu kitų priebalsinių priesagų, kurios bus aptartos vėliau, darybos tipams priklauso vos vienas kitas dabartinėje kalboje vartojamas vedinys.

Latvių kalbos tekstyne rastas 31 veiksmo pavadinimų darybos kategorijai skirtinas priesagos *-sme* vedinys, o įvairiuose leksikografiniuose šaltiniuose – dar 121 veiksmo pavadinimas.

Dauguma veiksmo pavadinimų su priesaga *-sme* padaromi iš priešdėlinių pirminių veiksmažodžių (a), esama vedinių ir be priešdėlių (b). Visi šiam darybos tipui priskiriami latvių kalbos veiksmo pavadinimai remiasi bendraties kamieniu:

(a) *atklā-sme* ‘atskleidimas, atradimas’ (: *atklā-t* ‘atskleisti, atidaryti’), *nolieg-sme* ‘neigimas, nepripažinimas’ (: *nolieg-t* ‘neigti’), *sadur-sme* ‘susidūrimas’ (: *sadur-ties* ‘susidurti’), *sasauk-sme* ‘susišaukimas, susišūkavimas’ (: *sasauk-ties* ‘susišaukti, šūkautis’), *izpau-sme* ‘pasireiškimas, apraiška’ (: *izpau-ties* ‘pasireikšti, prasiveržti’), *pielūg-sme* ‘garbinimas, dievinimas’ (: *pielūg-t* ‘garbinti’), *pāraug-sme* ‘peraugimas’ (: *pāraug-t* ‘peraugti’), *uzplauk-sme* ‘suklestėjimas, sužydėjimas’ (: *uzplauk-t* ‘suklestėti’), *atseg-sme* ‘atidengimas’ (: *atseg-t* ‘atidengti’), *apgū-sme* ‘įsisavinimas, išmokimas’ (: *apgū-t* ‘išmokti, įsisavinti’) ir kt.

(b) *aug-sme* ‘augimas, didėjimas, vystymasis, tobulėjimas’ (: *aug-t* ‘augti, didėti’), *plauk-sme* ‘žydėjimas, klestėjimas’ (: *plauk-t* ‘žydėti, klestėti, tarpti’), *trauk-sme* ‘nerimavimas, nerimas’ (: *(uz)trauk-ties* ‘nerimauti’), *veik-sme* ‘sėkmė, pasisekimas’ (: *veik-ties* ‘pasisekti’), *steig-sme* ‘skubėjimas, skuba’ (: *steig-ties* ‘skubėti’), *kai-sme* ‘užsidegimas, liepsnojimas, aistra’ (: *kais-t* ‘liepsnoti, degti’)⁵⁰, *pra-sme* ‘mokėjimas, sugebėjimas’ (: *pras-t* ‘mokėti, sugebėti’) ir kt.

§117b. Nedidelė dalis priesagos *-sme* vedinių įvardina veiksmą kaip procesą, t.y. turi aktyvaus veiksmo reikšmę, pvz., *aug-sme* ‘augimas,

⁵⁰ Jei pamatinis veiksmažodis prieš bendraties formantą turi s, jis susilieja su pirmuoju formanto *-sme* priebalsiu.

didėjimas' (: *aug-t* 'augti, didėti'), *plauk-sme* 'žydėjimas, klestėjimas' (: *plauk-t* 'žydėti, klestėti, tarpti'), *atklā-sme* 'atskleidimas' (: *atklā-t* 'atskleisti'), taip pat dabartinėje kalboje retai vartojamas *dīg-sme* 'dygimas' (: *dīg-t* 'dygti')⁵¹. Šiek tiek daugiau dabartinėje latvių kalboje vartojamų veiksmo pavadinimų, pasidarytų su šia priesaga, įvardina įvairias būsenas, pvz., *tiek-sme* 'polinkis, palinkimas' (: *tiek-ties* 'siekti, veržtis, trokšti'), *trauk-sme* 'nerimas, nerimavimas' (: (*uz*)*trauk-ties* 'nerimauti'), *tvīk-sme* 'ilgesys, troškimas' (: *tvīk-t* 'geisti, alpti, trokšti'), *deg-sme* 'aistra, užsidegimas' (: *deg-t* 'degti, liepsnoti') ir kt.

Didžiausią šios priesagos vedinių dalį sudaro iš priešdėlinių veiksmožodžių pasidaryti veiksmo pavadinimai, kurių reikšmę apibrėžti gana nelengva. Jų reikšmė labiausiai priartėjusi prie veiksmo rezultatų, tokį reikšmės pobūdį nulemia ir jų pamatinis veiksmožodis, pvz., *izteik-sme* 'išraiška, išreiškimas' (: *izteik-t* 'išreikšti, pareikšti'), *izpau-sme* 'pasireiškimas, apraiška' (: *izpau-s-t* 'pareikšti, išreikšti, parodyti'), *saskar-sme* 'susilietimas, susidūrimas, sąlytis' (: *saskar-ties* 'susiliesti, susidurti'), *atskār-sme* 'suvokimas, nuovoka' (: *atskār-s-t* 'suvokti, nutuokti'), *sadur-sme* 'susidūrimas' (: *sadur-ties* 'susidurti') ir kt. Tačiau proceso reikšmė kai kuriuose pavyzdžiuose taip pat labai gerai juntama, plg. sakinius:

- (106) *Aizkaukāzā labi saskatāma Baradostas senkultūras pāraugsme Imeretijas senkultūrā* („Užkaukazėje gerai matomas Baradosto senosios kultūros peraugimas į Imeretijos senąją kultūrą“) (www.old.aliens.lv) (2013-12-01).
- (107) *Slavenību pielūgsme var novest līdz apsēstībai* („Ižymybių garbinimas gali visiškai užvaldyti“) (www.tvnet.lv) (2013-12-01).
- (108) *Viņa darbos ir 19. gadsimta dzīves ritms, miers un harmonija, kā arī cilvēka saplūsme ar dabu* („Jo darbuose juntamas XIX amžiaus

⁵¹ Tekstyne buvo rasti pavyzdžiai *ra-sme* 'radimas' (: *rast-t* 'rasti') ir *zu-sme* 'pradingimas' (: *zus-t* 'dingti'), tačiau tai, matyt, okazinio pobūdžio dariniai. Kita vertus, tokie dariniai tik patvirtina, jog darybos tipas dabartinėje kalboje yra gyvas.

gyvenimo ritmas, ramybė ir harmonija, taip pat žmogaus susiliejimas su gamta“) (www.ltv.lv) (2013-12-01).

Kai kurie priesagos *-sme* vediniai vartojami ir labai konkrečiomis reikšmėmis, pavyzdžiui, vietos reikšme vartojamas *patver-sme* ‘prieglauda’ (: *patver-ties* ‘pasislėpti, rasti prieglaudą’), nuo veiksmo pavadinimų kategorinės reikšmės gerokai nutolę ir vediniai *sanāk-sme* ‘susirinkimas (gyventojų ar darbuotojų susiejimas)’ (ne veiksmo reikšmė) (: *sanāk-t* ‘sueiti, susirinkti’), *atsauk-sme* ‘atsiliepimas (raštu)’ (: *atsauk-ties* ‘atsiliepti, įvertinti’) ir kt.

§117c. Nors priesagos *-sme* darybos tipas kartais laikomas pagrindiniu kitų produktyvių veiksmo pavadinimų darybos tipų (priesagų *-šana* ir *-ums*) konkurentu, tačiau jam būdingi apribojimai (vedinių daugiausia pasidaroma iš pirminių veiksmažodžių, turinčių priešdėlius) neleidžia darybos tipui stipriai plėstis. Kai kurie veiksmo pavadinimų darybos kategorijai priklausantys priesagos *-sme* vediniai gali turėti tokią pačią ar labai panašią reikšmę kaip ir produktyviausiems darybos tipams priklausantys priesagų *-šana* ar *-ums* vediniai, todėl galima sakyti, kad priesagos *-sme* vediniai savo reikšme užima savotišką tarpinę poziciją tarp abstrakčią reikšmę turinčių priesagų *-šana* vedinių ir gana konkrečią, neretai ir su veiksmo rezultato reikšme susiliejančią reikšmę turinčių veiksmo pavadinimų su priesaga *-ums*, plg. panašios reikšmės vedinius sakiniuose:

- (109) *Profesionālisma uzplauksmes bremzēšana un apspiešana* („Profesionalumo suklestėjimo stabdymas ir malšinimas“) (www.vilniskazaks.blogspot.com) (2013-09-20).
- (110) *Civilizāciju uzplaukums un pagrimšana* („Civilizacijų suklestėjimas ir nuosmukis“) (www.alare.lv) (2013-09-20).
- (111) *Cilvēku tieksme pēc brīvības likusi tiem iziet ielās* („Žmonių laisvės siekis privertė juos išeiti į gatves“) (www.tvnet.lv) (2013-09-20).

(112) *Mūsu **tiekšanās** pēc brīvības bija stiprāka par padomju varu*
(„Mūsu laisvės siekis buvo stipresnis už tarybų valdžią“)
(www.lsm.lv) (2013-09-20).

§117d. Iš žodžių junginių atsiradusių dūrinių, kurių antrasis dėmuo būtų priesagos *-sme* vedinys, nėra daug – tekstynas pateikia 24 tokius dūrinius. Daugumos jų struktūra vienoda – antrajame dėmenyje veiksmo pavadinimas *pra-sme* ‘mokėjimas, sugebėjimas’ (: *pras-t* ‘mokėti, sugebėti, išmanyti’), o pirmąjį dūrinio dėmenį dažniausiai sudaro veiksmažodžio bendratis (tekstynas duoda 15 tokios struktūros dūrinių pavyzdžių), pvz., *lasītprasme* ‘mokėjimas skaityti’, *dejtprasme* ‘mokėjimas šokti’, *rakstītprasme* ‘mokėjimas rašyti’, *slēpotprasme* ‘mokėjimas slidinėti’ ir kt.; poros tekстыne aptiktų dūrinių pirmajame dėmenyje yra daiktavardis: *datorprasmes* ‘kompiuteriniai įgūdžiai’, *amatprasmes* ‘amatai’.

§117e. Lietuvių kalboje atitinkamos veiksmų pavadinimų priesagos *-smė* vedinių yra gerokai mažiau – lietuvių kalbos tekстыne pateikiama keletas žinomesnių pavyzdžių: *grėsmė*, *drausmė*, *bausmė* ir kt. Tačiau esama gerokai daugiau kitai fleksinei paradigmai priklausančių veiksmo pavadinimų, pasidarytų su priesaga *-smas*, jų tekстыne pateikiama arti šimto: *džiaugsmas*, *klyksmas*, *geismas*, *skausmas* ir kt. Latvių kalbos priesagos *-sms* vediniai, turintys *nomina actionis* reikšmę, dabartinėje kalboje nebevertojami (keletą pavyzdžių žr. §134).

§118. Priesagos *-sma* darybos tipas

§118a. Su aptartuoju priesagos *-sme* darybos tipu glaudžiai susijęs veiksmo pavadinimų, pasidarytų su priesaga *-sma*, darybos tipas. Tik pastarąjį sudaro mažiau vedinių – apie 30 (11 iš jų pateikia tekstynas). Kai kurie šios priesagos vediniai dabartinėje kalboje yra vartojami retai. Produktivumu šis tipas dabartinėje kalboje nepasižymi. Pamatiniai priesagos *-sma* vedinių veiksmažodžiai dažniausiai yra pirminiai, nors esama ir keletas darinių iš

priesaginių veiksmažodžių. Vedinius pamatuoja veiksmažodžio bendraties kamienas.

§118b. Priesagos *-sma* vedinių reikšmės labai įvairios, daugiau ar mažiau nutolusios nuo kategorinės veiksmo pavadinimų reikšmės. Dabartinėje kalboje vartojami veiksmo pavadinimai su šia priesaga dažniausiai įvardija skirtingas psichines, emocines būsenas: *nojau-sma* ‘nuojauta, nujautimas’ (: *nojaus-t* ‘nujauti’⁵²), *iedve-sma* ‘įkvėpimas’ (: *iedves-t* ‘sužadinti, sukelti, įkvėpti’), *apjau-sma* ‘nuovoka, nujautimas’ (: *apjaus-t* ‘nuvokti, nujauti’), *jau-sma* ‘nujautimas, supratimas’ (: *jaus-t* ‘nujauti, pajusti’). Kitų vedinių reikšmė labai įvairi: *pū-sma* ‘dvelksmas, dvelkimas’ (: *pūs-t* ‘pūsti, dvelkti’), *dve-sma* ‘dvelksmas, dvelkimas’ (: *dves-t* ‘dvelkti, skliski, pūsti’).

§118c. Nemažai šios priesagos vedinių dabar jau sunku susieti su veiksmo pavadinimų darybos kategorija, nes konkretėdami jie įgijo kitokių reikšmių: *teik-sma* ‘legenda, saktė, pasaka’ (: *teik-t* ‘sakyti, pasakoti, dėstyti’), *au-sma* ‘aušra’ (: *aus-t* ‘aušti, brėkšti’), *ē-sma* ‘maistas, valgis’ (: *ēs-t* ‘valgyti’), *plū-sma* ‘srovė, srautas’ (: *plūs-t* ‘tekėti, sroventi, bėgti’).

§119. Priesagos *-ība* darybos tipas

§119a. Dar vieną dabartinės latvių kalbos veiksmo pavadinimų darybos tipą sudaro priesagos *-ība* vediniai. Dabartinės latvių kalbos gramatikoje, aptariant šios priesagos vedinius, *nomina actionis* darybos kategorijai priskirti daugiskaitiniai vediniai – įvairūs švenčių ir apeigų pavadinimai (dažniausiai daugiskaitiniai). Daugiausia iš veiksmažodžio būtojo laiko kamieno pasidaryti vediniai priklauso senesniai leksikos sluoksniui: *apsēj-ības* ‘sėjos pabaigtuvės’ (: *apsē-t* ‘apsėti’, *apsēj*, *apsēj-a*), *apkūl-ības* ‘kūlimo pabaigtuvės’ (: *apkul-t* ‘iškulti’, *apkuļ*, *apkūl-a*), *apjum-ības* ‘stogo dengimo pabaigtuvės’ (: *apjum-t* ‘uždengti stogą’, *apjumj*, *apjum-a*), *prec-ības* ‘vedybos’ (: *prec-ē-t* ‘vesti’, *prec*, *prec-ēj-a*), *krist-ības* ‘krikštynos’ (: *krist-ī-t*

⁵² Jei pamatinis veiksmažodis prieš bendraties formantą turi s, jis susilieja su pirmuoju formanto *-sma* priebalsiu.

‘krikštyti’, *krist-ī*, *krist-īj-a*), *iesvēt-ības* ‘konfirmacija, išventinimas’ (: *iesvēt-ī-t* ‘išsventinti, konfirmuoti’, *iesvēt-a*, *iesvēt-īj-a*), *raudz-ības* ‘palankynos’ (: *raudz-ī-t* ‘žiūrėti, pažiūrėti, apžiūrėti’, *raug-a*, *raudz-īj-a*) (MLLVG 1, 128). Tačiau šiuos vedinius galima interpretuoti ir kaip priklausančius *nomina acti* darybos kategorijai.

§119b. Naujesnių latvių kalbos veiksmo pavadinimų, pasidarytų su priesaga *-ība*, tekstyne aptikta arti penkiasdešimties, dar apie 60 pavyzdžių buvo rasta latvių kalbos žodynuose. Pamatiniai šiam darybos tipui priklausančių vedinių veiksmažodžiai labai įvairūs – didesnė dalis veiksmo pavadinimų su šia priesaga pasidaroma iš priešdėlinių veiksmažodžių (a), tačiau esama ir nepriešdėlinių veiksmažodžių pamatuojamų vedinių (b). Visus vedinius greičiausiai pamatuoja sutrumpintas bendraties kamienas (MLLVG 1, 128), tačiau darinius struktūriškai galima susieti ir su sutrumpintu būtojo laiko kamieniu (juolab kad darybą iš būtojo laiko kamieno rodo senesniojo sluoksnio vediniai *apsējības* ir *apkūlības*).

(a) *aizstāv-ība* ‘gynyba’ (: *aizstāv-ē-t* ‘ginti, užstoti’, *aizstāv*, *aizstāv-ēj-a*), *apmāc-ība* ‘apmokymas’ (: *apmāc-ī-t* ‘apmokyti’, *apmāc-a*, *apmāc-īj-a*), *izplat-ība* ‘išplitimas, paplitimas’ (: *izplat-ī-ties* ‘paplisti, pasklisti’, *izplat-ās*, *izplat-īj-ās*), *sadarb-ība* ‘bendradarbiavimas’ (: *sadarb-o-ties* ‘bendradarbiauti’, *sadarb-oj-as*, *sadarb-oj-ās*), *apsardz-ība* ‘apsauga’ (: *apsarg-ā-t* ‘apsaugoti’, *apsarg-ā*, *apsarg-āj-a*), *uzraudz-ība* ‘prižiūrėjimas, stebėjimas’ (: *uzraudz-ī-t* ‘prižiūrėti, stebėti’, *uzraug-a*, *uzraudz-īj-a*), *attīst-ība* ‘vystymasis, raida, plėtra’ (: *attīst-ī-ties* ‘vystytis’, *attīst-ās*, *attīst-īj-ās*), *pārraudz-ība* ‘priežiūra’ (: *pārraudz-ī-t* ‘prižiūrėti’, *pārraug-a*, *pārraudz-īj-a*) ir kt.

(b) *virz-ība* ‘judėjimas, slinkimas’ (: *virz-ī-ties* ‘slinkti, judėti’, *virz-ās*, *virz-īj-ās*), *moc-ības* ‘kankinimasis, kančia’ (: *moc-ī-ties* ‘kankintis’, *mok-ās*, *moc-īj-ās*), *dal-ība* ‘dalyvavimas’ (: *(pie)dal-ī-ties* ‘dalyvauti’, *(pie)dal-as*, *(pie)dal-īj-ās*), *gād-ība* ‘rūpinimasis’ (: *gād-ā-t* ‘rūpintis’, *gād-ā*, *gād-āj-a*), *liec-ība* ‘liudijimas’ (: *liec-inā-t* ‘liudyti’, *liec-in-a*, *liec-ināj-a*) ir kt.

§119c. Veiksmo pavadinimų su priesaga *-ība* reikšmė yra konkretnė nei priesagos *-šana* vedinių, vediniai neretai žymi užbaigtą, rezultatinį veiksmą, todėl pakeisti produktyviausiam veiksmo pavadinimų darybos tipui priklausančius vedinius su *-šana* jie gali ne visada, plg. *aizsargāšana* ‘saugojimas, gynimas’ ir *aizsardzība* ‘gynyba’ (: *aizsargāt* ‘saugoti, ginti’, *aizsargā*, *aizsargāj-a*), *atriebšana* ‘keršijimas’ ir *atriebība* ‘kerštas’ (: *atriebt* ‘atkeršyti’, *atriebj*, *atrieb-a*), *kustēšana* ‘judėjimas, krutėjimas’ ir *kustība* ‘judesys’ (: *kustēt* ‘judėti, krutėti’, *kust*, *kustēj-a*) ir kt. Tačiau esama ir savo reikšme labai artimų priesagos *-ība* ir priesagos *-šana* ar galūnės *-e* vedinių, plg. *pārveidība* ‘pakitimas, pasikeitimas’ ir *pārveidošana* ‘t.p.’ (: *pārveidot* ‘pertvarkyti, pakeisti’, *pārveido*, *pārveidoj-a*), *aprūpība* ‘aprūpinimas, globojimas’ ir *aprūpe* ‘t.p.’ (: *aprūpēt* ‘globoti, aprūpinti’, *aprūpē*, *aprūpēj-a*), *iedarbība* ‘poveikis’ ir *iedarbē* ‘t.p.’ (: *iedarboties* ‘veikti, paveikti’, *iedarboj-as*, *iedarboj-ās*), *apsardzība* ‘saugojimas, apsauga’ ir *apsardzē* ‘saugojimas’⁵³ (: *apsargāt* ‘apsaugoti’, *apsargā*, *apsargāj-a*) ir kt.

§119d. Kai kurie veiksmožodiniai priesagos *-ība* vediniai turi ne tik veiksmo, bet ir dėl leksikalizacijos atsiradusių konkretnių, nuo veiksmų pavadinimų darybos kategorijos tolstančių reikšmių, pvz., *sacensība* ‘lenktyniavimas, varžymasis’ (: *sacensities* ‘varžytis, rungtis, lenktyniauti, rungtyniauti’, *sacensš-as*, *sacent-ās*) ir daugiskaitinė vedinio forma *sacensības* ‘varžybos’, *liecība* ‘liudijimas, parodymas’ (: *liecināt* ‘rodyti, liudyti’, *liecin-a*, *liecināj-a*) ir *liecība* ‘pažymėjimas (dokumentas)’, *kustība* ‘judėjimas; judesys’ (: *kustēties* ‘judėti’, *kust-as*, *kustēj-ās*) ir *kustība* ‘judėjimas (organizacija)’, plg.:

(113) *Bieži vien skolās tiek atbalstīta sacensība, tās principi atspoguļojas atzīmju likšanas sistēmā* („Dažnai mokyklose skatinamas varžymasis, jo principus atspindi ir pažymių rašymo sistema“) (www.bti.gov.lv) (2013-09-04).

⁵³ Šis galūnės vedinys gali būti vartojamas ir veikėjo pavadinimo reikšme, kai norima įvardinti ne atliekamą veiksmą, o grupę ką nors saugančių žmonių (žr. §103).

- (114) *Sporta **sacensībās** piedalījās visi skolotāji* („Sporto varžybose dalyvavo visi mokytojai“) (tekstynas).
- (115) *Aculiecinieka **licība** atklāja patiesību* („Mačiusiojo liudijimas atskleidė tiesą“) (tekstynas).
- (116) *Bērns pazaudēja savu **licību*** („Vaikas pametė savo pažymių knygelę“) (tekstynas).
- (117) *Personu brīva **kustība** Eiropas Savienības robežās* („Laisvas žmonių judėjimas Europos Sąjungoje“) (www.politika.lv) (2013-09-04).
- (118) *Sieviešu tiesību **kustība** iestājas par sieviešu stāvokļa uzlabošanu* („Moterų teisių gynimo judėjimas kovojo už moterų padėties pagerinimą“) (www.bibelesbiedriba.lv) (2013-09-04).

§119e. Nereikėtų pamiřti ir latvių kalbos sudėtinių priesagų *-estība, -astība* – tiesa, su jomis pasidaryta nedaug vedinių (ne visi jie paįžstami dabartinėje kalboje, o kai kurių reikšmės sukonkretėjusios). Veiksma pavadinimų darybos kategorijai galima skirti dabartinėje kalboje vartojamą vedinį *pret-estība* ‘pasipriešinimas’ (: *pret-o-ties* ‘priešintis’, *pret-oj-as, pret-oj-ās*) ir dar keletą jau nebevaruojamų vedinių: *āl-estība* ‘kvailiojimas, paikiojimas’ (: *āl-ē-t* ‘kvailioti, paikioti’, *āl-ē, āl-ēj-a*), *der-estība* ‘laįybos, derybos’ (: *der-ē-t* ‘laįzintis, derėti’, *der, der-ēj-a*), *kār-estība* ‘troškimas, norėjimas’ (: *kār-o-t* ‘trokšti, geisti’, *kār-o, kār-oj-a*), *liel-estība* ‘gyrimasis’ (: *liel-ī-ties* ‘girtis’, *liel-ās, liel-āj-ās*), *tēr-estība* ‘eikvojimas, leidimas (pvz. pinigų)’ (: *tēr-ē-t* ‘eikvoti, leisti’, *tēr-ē, tēr-ēj-a*). Dabartinėje kalboje vartojama keletas konkretesnę reikšmę įgijusių priesagų *-estība, -astība* vedinių: *mīl-estība* ‘meilė’ (: *mīl-ē-t* ‘mylėti’, *mīl, mīl-ēj-a*)⁵⁴, *žēl-astība* ‘gailestis, gailėjimas’ (: *žēl-o-t* ‘gailėti’, *žēl-o, žēl-oj-a*), *sazvēr-estība* ‘šamokslas’ (: *sazvēr-ē-ties* ‘surengti šamokslą’, *sazvēr-as, sazvēr-ēj-ās*)⁵⁵. Vedinių pamatas – priesaginės bendraties kamienas be priesagos formanto (MLLVG 1, 129).

⁵⁴ Latvių kalbos priesagos *-est-* ir *-ast-* (nepraplėstos priesaga *-iba*) užfiksuotos jau nebevaruojamuose latvių kalbos žodžiuose *mīlēsts* ir *žēlasts*.

⁵⁵ Soida šių daiktavardžių priesagų *-est-* ir *-ast-* laikė infiksais (Soida 1970, 88).

§119f. Iš žodžių junginių atsiradusių dūrinių, kurių antrajame dėmenyje būtų veiksmažodinis priesagos *-ība* vedinys, nėra daug, daugumos tokių dūrinių antrajame dėmenyje yra veiksmo pavadinimas *darb-ība* ‘veikla’: *sirdsdarbība* ‘širdies veikla’ (: *sirds darbība*), *karadarbība* ‘karo veiksmai’ (: *kara darbība*), *koncertdarbība* ‘koncertinė veikla’ (: *koncertu darbība*) ir kt. (tekstynas pateikia 12 tokių dūrinių).

§119g. Lietuvių kalboje veikslių pavadinimų su priesaga *-yba* darybos tipas yra gana gausus – tekstynas pateikia apie 50 pavyzdžių. Visiems vediniams būdingas konkretumas ir specializuota reikšmė, jais įvardijamas ne koks nors veiksmas, o veikslių sistema, veiklos sritis (LKG 1, 293): *rašyba*, *gavyba*, *tapyba*, *žvejyba*, *daryba* ir kt. Veikslių pavadinimų su šia priesaga nesidaroma iš priešdėlinių veiksmažodžių.

§120. Priesagos *-oņa* darybos tipas

§120a. Neproduktyvų *nomina actionis* darybos tipą sudaro priesagos *-oņa* vediniai (MLLVG 1, 149). Tačiau, nors ir būdamas neproduktyvus, šis darybos tipas dabartinėje kalboje išlaiko savo stabilumą, kurį rodo ir jam priklausančių, aktyviai dabartinėje kalboje vartojamų vedinių skaičius – tekстыne buvo rastas 31 šiam darybos tipui priklausantis veiksmo pavadinimas, o žodynuose – dar arti šimto vedinių.

Šios priesagos vedinius pamatuoja tiek pirminiai, tiek ir priesaginiai veiksmažodžiai, o vedinių darybos pamatu dažniausiai imamas bendratis kamienas (jei bendratis turi priesagą, priesaga į darinio struktūrą nepatenka). Pasitaiko vedinių ir iš veiksmažodžio būtojo laiko kamieno.

§120b. Vedinius pagal reikšmę galima suskirstyti į šias grupes:

1) garsus įvardijantys vediniai. Tai pati stambiausia semantinė šio darybos tipo vedinių grupė, jai priklauso didžioji dauguma veiksmo pavadinimų su *-oņa*:

- jų pamatinis veiksmažodis dažniausiai turi priesagą *-ēt*: *dun-oņa* ‘griausmas, dundesys’ (: *dun-ē-t* ‘griausti, gausti, dundėti’, *dun*, *dun-ēj-a*), *čab-oņa* ‘šiugždesys, šnabždesys, šnaresys’ (: *čab-ē-t* ‘šnarėti, šiugždėti,

šnarenti', *čab, čab-ėj-a*), *dimd-oņa* 'dundesys, bildesys' (: *dimd-ė-t* 'dundėti, bildėti, dunkseti', *dimd, dimd-ėj-a*), *čikst-oņa* 'girgždesys' (: *čikst-ė-t* 'girgždėti', *čikst, čikst-ėj-a*), *zum-oņa* 'zyzimas, dūzginas' (: *zum-ė-t* 'zyzti, dūgzti', *zum, zum-ėj-a*), *čirkst-oņa* 'gurgždesys, čežesys' (: *čirkst-ė-t* 'girgždėti, čežėti', *čirkst, čirkst-ėj-a*), *šķind-oņa* 'džerškėjimas, čerškėjimas, žvangėjimas' (: *šķind-ė-t* 'džerškėti, čerškėti, žvangėti', *šķind, šķind-ėj-a*) ir kt. Vos vieno kito darinio pamatinis veiksmažodis turi kitokią priesagą: *čal-oņa* 'klegėjimas, čiulbėjimas' (: *čal-o-t* 'klegėti, čiauškėti, čiulbėti', *čal-o, čal-oj-a*), *gaud-oņa* 'kaukimas, staugimas' (: *gaud-o-t* 'kaukti, staugti', *gaud-o, gaud-oj-a*), *sprėg-oņa* 'spragsėjimas, traškėjimas (ledo, degančių malkų)' (: *sprėg-ā-t* 'spragsėti, traškėti', *sprėg-ā, sprėg-āj-a*);

- pamatinis veiksmažodis gali būti ir pirminis: *šalk-oņa* 'ošimas, užimas, šniokštimas' (: *šalk-t* 'užti, ošti, šniokšti', *šalc, šalc-a*), *dūk-oņa* 'dūzgėjimas, zvimbimas, užimas' (: *dūk-t* 'dūgzti, zvimbti', *dūc, dūc-a*), *gārdz-oņa* 'gargesys' (: *gārg-t* 'gargti, švokšti', *gārdz, gārdz-a*), *krāk-oņa* 'knarkimas; kriokimas, šniokštimas' (: *krāk-t* 'knarkti, šnirpšti; kriokti, šniokšti', *krāc, krāc-a*), *ķērk-oņa* 'krankimas' (: *ķērk-t* 'krankti', *ķērc, ķērc-a*) ir kt.

2) įvairius pojūčius, būsenas reiškiantys daiktavardžiai. Šią reikšmę turinčių priesagos *-oņa* vedinių yra gerokai mažiau nei įvardijančių garsus: *jut-oņa* 'jausmas, nuotaika, jautimas' (: *jus-t* 'jausti', *jūt, jut-a*), *kņud-oņa* 'kutenimas, niežėjimas' (: *kņud-ė-t* 'niežėti, peršėti', *kņud, kņud-ėj-a*), *reib-oņa* 'svaigulys, apsvaigimas' (: *reib-t* 'svaigti, kaušti, suktis', *reibst, reib-a*), *smeldz-oņa* 'sopėjimas, sopulys, maudimas' (: *smelg-t* 'mausti', *smeldz, smeldz-a*), *tirp-oņa* 'tirpulys, nutirpimas (pvz. galūnių)' (: *tirp-t* 'tirpti, nutirpti', *tirpst, tirp-a*), *sūrst-oņa* 'peršėjimas' (: *sūrst-ė-t* 'peršėti, mausti', *sūrst, sūrst-ėj-a*).

3) akimi regimus reiškinius žymintys vediniai, padaryti iš regimojo būvio veiksmažodžių: *mirg-oņa* 'mirgėjimas, mirguliavimas' (: *mirg-o-t* 'mirguliuoti, mirgėti, raibuliuoti', *mirg-o, mirg-oj-a*), *ņirb-oņa* 'mirguliavimas,

raibuliavimas' (: *ņirb-ē-t* 'mīrguliuoti, raibuliuoti', *ņirb*, *ņirb-ēj-a*), *ņudz-oņa* 'knibždējimas' (: *ņudz-ē-t* 'knibždēti, kužēti', *ņudz*, *ņudz-ēj-a*).

§120c. Esama keletas vedinių, kurių reikšmė yra kiek nutolusi nuo kategorinės veiksmo pavadinimo reikšmės. Bemaž visi jie reiškia kokius nors reiškinius, susijusius su oru: *kūp-oņa* 'rūko formavimasis' (: *kūp-ē-t* 'rūkti, garuoti', *kūp*, *kūp-ēj-a*), *svel-oņa* 'svilinantį karštį arba šaltį' (: *svel-t* 'svilinti', *svel*, *svēl-a*), *svil-oņa* 'stiprus karštis' (: *svil-t* 'svilti', *svilst*, *svil-a*), *šķīd-oņa* 'atlydis pavasarį' (: *šķīs-t* 'tirpti', *šķīst*, *šķīd-a*).

§120d. Manoma, kad konkretėjant priesagos *-oņa* veiksmo pavadinimams, nemažai vedinių įgijo veikėjų pavadinimų reikšmę (Endzelīns 1951, 329). *Nomina agentis* darybos kategorijai dabar priklauso apie 40 įvairiuose leksikografiniuose šaltiniuose užrašytų latvių kalbos veikėjų pavadinimų, pasidarytų su priesaga *-oņa* – tai gerokai mažiau nei rasta veiksmo pavadinimų. Gana retai tas pats vedinys turi abi reikšmes, pgl., *muld-oņa* 'niektauza, niektauškis' ir *muld-oņa* 'plepalai, tuščios kalbos' (: *muld-ē-t* 'niekus kalbėti, svaičioti', *muld*, *muld-ēj-a*), *kauk-oņa* 'kaukimas, staugimas, cypimas' ir *kauk-oņa* 'verksnys, zirzlys' (: *kauk-t* 'kaukti, staugti', *kauc*, *kauc-a*), *čīkst-oņa* 'gīrgždējimas' ir *čīkst-oņa* 'verksnys, zirzlys' (: *čīkst-ē-t* 'gīrgždēti, čīrpti', *čīkst*, *čīkst-ēj-a*):

- (119) *Tukša muldoņa! Par bērniem un skolotājiem neviens nekad nav domājis* („Tušti plepalai! Apie vaikus ir mokytojus niekas niekuomet negalvojo“) (www.e-klase.lv) (2013-09-19).
- (120) *Muldoņa, kam maitā dekānam omu?* („Plepy, kam gadini dekanui nuotaikā?“) (www.lu.lv) (2013-09-19).
- (121) *Kam gan tāds kaukoņa blakus ir vajadzīgs?* („Kam toks verksnys greta reikalingas?“) (www.amigos.lv) (2012-11-08).
- (122) *Vien vēja kaukoņa visapkārt* („Vien vējo staugimas aplink“) (www.tezaurs.lv/llvv).
- (123) *Man vispār nepatīk, ja vīrieši ir čīkstoņas* („Man apskritai nepatinka, jei vyrai ir zirzliai“) (www.klubs.lv) (2012-11-08).

(124) *Izoldi pamodināja baržas vieglā **čīkstoņa** un ūdens šļaksti* („Izolda pažadino lengvas baržas girgždējimas ir vandens plakimasis“) (www.tezaurs.lv/llvy).

§120e. Kai kurie veiksmo pavadinimai su priesaga *-oņa* tekste gali būti keičiami ir tokią pačią reikšmę turinčiais galūnių *-a* ar *-e* vediniais, plg. *šalk-oņa* ‘ošimas, šniokštimas’ ir *šalk-as* ‘t.p.’, *škind-oņa* ‘barškėjimas, tarškėjimas, barškėjimas’ ir *škind-a* ‘t.p.’, *dun-oņa* ‘gausmas, griausmas’ ir *dun-a* ‘t.p.’, *smeldz-oņa* ‘maudžiantis skausmas; ilgesys’ ir *smeldz-e* ‘t.p.’, plg.:

(125) *Viņš pazina kokus pēc vēja **šalkoņas** zaros* („Jis pažino medžius pagal vējo šniokštīmā šakose“) (www.tezaurs.lv/llvy).

(126) *Visu vasaru viņš bija klausījies vienīgi meža un vēju **šalkās*** („Visā vasarā jis klausēsi tik miško ir vējo ošimo“) (www.tezaurs.lv/llvy).

(127) *Skaļāka monētu **škindoņa** nekā treknajos gados* („Garsenis monetu skambējimas nei „riebiaisais“ metais“) (www.news.lv) (2013-09-19).

(128) *Monētu **škinda** maciņā pārlicina vairāk kā pieauguma procenti* („Monetu skambējimas piniginėje ūtikina labiau nei augimo procentai“) (www.delfi.lv) (2013-09-19).

(129) *No mugurkaula problēmām var rasties **smeldzoņa** kāju pirkstos* („Dēl stuburo problemū gali pradēti mausti kojū pirštus“) (www.sapforums.lv) (2013-09-19).

(130) *Pēc intensīva treniņa muskuļu sāpes pāriet pašas no sevis, taču reizēm **smeldze** paņem savā varā uz ilgāku laiku* („Po intensyvios treniruotēs raumenū skausmas praeina savaimē, tačiau kartais maudulys kamuoja ir ilgesnį laiką“) (www.la.lv) (2013-09-19).

§121. Priesagos -onis darybos tipas

§121a. Priesagos **-onis** darybos tipas, duodantis veiksmo pavadinimū, nėra labai gausus – užrašyta apie 20 šios priesagos vedinių, kurių ne visi yra

paplitę dabartinėje kalboje. Su priesaga *-onis* latvių kalboje daugiau pasidaroma veikėjų pavadinimų (žr. §65). Be to, ši priesaga veiksmo pavadinimų daryboje konkuruoja ir su daugiau vedinių turinčia jau aptarta priesaga *-oņa* (žr. §120) (MLLVG 1, 147).

Šiam darybos tipui priklausantys veiksmo pavadinimai daugiausia daromi iš nepriesaginių veiksmožodžių. Pavyzdžiai rodo, kad dariniai remiasi arba būtojo laiko, arba bendraties kamieniu (daugeliu atvejų šie kamienai sutampa). Darybą iš veiksmožodžio būtojo laiko kamieno aiškiai rodo vediniai *kaltonis* ir *šķīdonis*, tad galbūt ir kitus vedinius galima interpretuoti kaip pamatuotus būtojo laiko kamieno. Keli vediniai, pasidaryti iš priesaginių veiksmožodžių, remiasi sutrumpintu kamieniu.

§121b. Nei vienam priesagos *-onis* vediniui nėra būdinga grynoji *nomina actionis* reikšmė – visų vedinių reikšmė konkretesnė, labiau apibrėžta. Apskritai šis darybos tipas semantiškai nėra vienalytis, galima išskirti dvi stambesnes reikšmines vedinių grupes:

1) fizinę būseną įvardijantys priesagos *-onis* vediniai. Dabartinėje kalboje vartojami vediniai *ģīb-onis* ‘alpulys’ (: *ģīb-t* ‘alpti’, *ģībst*, *ģīb-a*), *reib-onis* ‘apsvaigimas, svaigulys, galvos sukimasis’ (: *reib-t* ‘svaigti, sukstis’, *reibst*, *reib-a*), *tirp-onis* ‘tirpulys, nutirpimas’ (: *tirp-t* ‘(nu)tirpti’, *tirpst*, *tirp-a*). Kai kurių vedinių reikšmė dar konkretesnė – tai daugiausia įvairūs ligų pavadinimai, kuriuos susieti su veiksmo pavadinimais jau gana sunku. Dabartinėje kalboje vartojami vediniai *kars-onis* ‘karščiavimas, karštinė’ (: *kars-t* ‘įkaisti, įšilti’, *karst*, *kars-a*), *dil-onis* ‘džiova’ (: *dil-t* ‘dilti’, *dilst*, *dil-a*), nebevartojami, tik žodynuose aptikti šie pavyzdžiai: *griez-onis* ‘kvaitulys (avių liga)’ (: *griez-t* ‘pjauti, rėžti’, *griež*, *griez-a*), *kalt-onis* ‘džiova’ (: *kals-t* ‘džiūti’, *kalst*, *kalt-a*). Endzelynas teigia šiuos vedinius anksčiau buvus veikėjų pavadinimais (Endzelīns 1951, 329; MLLVG 1, 148).

2) įvairių gamtos reiškinių pavadinimai. Šiai grupei priklausančių vedinių reikšmė labai apibrėžta. Dabartinėje latvių kalboje žinomesni vediniai *spilg-onis* ‘speigas’ (: *spilg-t* ‘spiginti’, *spilgst*, *spilg-a*), *svelm-onis* ‘didelis karštis, kaitra’ (: *svelm-ē-t* ‘kaitinti, kepinti, deginti’, *svelm-ē*, *svelm-ēj-a*), *šķīd-onis* ‘atlydis, polaidis’ (: *šķīs-t* ‘tirpti’, *šķīst*, *šķīd-a*), nebevartojami

vediniai *svil-onis* ‘svilinantys karštis’ (: *svil-t* ‘svilti’, *svilst*, *svil-a*), *šalk-onis* ‘ošimas, ūžimas, šniokštimas’ (: *šalk-t* ‘ūžti, ošti, šniokšti’, *šalc*, *šalc-a*) ir kt.

§121c. Nors šis latvių kalbos veiksmų pavadinimų darybos tipas laikomas neproduktyviu (jam priklausančių vedinių nedaug, o tie, kurie vartojami dabartinėje kalboje, turi nuo kategorinės veiksmo pavadinimų reikšmės atitolusią reikšmę), teigti, kad šis tipas negali būti naujų darinių pavyzdžiu, nereikėtų. Pavyzdžiui, vedinio *dilonis* pagrindu yra pasidarytas naujas fizinę būseną įvardijantis daiktavardis *dzēr-onis* ‘girtuokliavimas; apgirtimas, apsvaigimas nuo alkoholio’ (: *dzer-t* ‘gerti’, *dzer*, *dzēr-a*), tačiau Inta Freimane pripažįsta, kad šiam vediniui sunku įsitvirtinti dabartinėje latvių kalboje – galbūt dėl to, kad skamba pernelyg archajiškai (Freimane 1993). Panagrinėjus šio vedinio vartojimą matyti, kad jis realiai yra vartojamas visai kita reikšme – kaip veikėjo pavadinimas, plg.:

(131) *Un cerams, ka arī par sabojāto ēku dzēronis samaksās!* („Reikia tikėtis, kad ir už suniokotą pastatą girtuoklis sumokės“)
(www.liepajniekiem.lv) (2013-09-03).

(132) *Lai arī kāds dzēronis viņš būtu bijis, tāpat jau viņam apkārt ir tā muzikālā un bohēmiskā aura* („Kad ir koks girtuoklis jis būtų buvęs, aplink jį visados sklandė muzikali ir bohemiška aura“)
(www.nra.lv) (2013-09-04).

Darybos tipo plėtimąsi galbūt rodo ir keletas kitų šnekamojoje kalboje vartojamų aiškią veiksmo pavadinimo reikšmę turinčių vedinių, neužfiksuotų nei dabartinės latvių kalbos žodynuose, nei tekstyne (kai kurie jų yra užfiksuoti, tačiau tik veikėjo pavadinimo reikšme): *skum-onis* ‘liūdėjimas, liūdesys’ (: *skum-t* ‘liūdėti’, *skumst*, *skum-a*), *smird-onis* ‘smirdėjimas, smarvė’ (: *smird-ē-t* ‘smirdėti’, *smird*, *smird-ēj-a*)⁵⁶, galbūt ir *mieg-onis* ‘miegas’ (: *mig-t* ‘migti’, *mieg*, *mig-a*)⁵⁷, *rēk-onis* ‘garsus juokas, žvengimas (juokiantis)’ (: *rēk-t*

⁵⁶ Aiškinamasis žodynas pateikia tik leksinę reikšmę ‘šeškas’.

⁵⁷ Aiškinamasis žodynas pateikia reikšmę ‘miegalius’.

‘garsiai juoktis’, *rēc*, *rēc-a*)⁵⁸, *sting-onis* ‘sustingimas’ (: *sting-t* ‘stingti, stirti’, *stingst*, *sting-a*), plg.:

(133) *Baigais skumonis un miegonis uznāca* („Apēmē liūdesys ir miegas“) (www.ankh.lv) (2013-09-04).

(134) *Tā kā boileris ar kādu laiku nebija tīrīts, tad kaut kāds smirdonis tur attīstījās* („Kadangi šildytuvas kurį laiką buvo nevalomas, kažkokia smarvė ten atsirado“) (www.diy.lv/forums) (2013-09-04).

(135) *Tad man tāds rēkonis uznāk* („Tada man toks žvengimas užėina“) (www.atceries.lv) (2013-09-04).

(136) *Tad stingonis pārmetās uz kāju pirkstiem* („Tada sustingimas persimetė į kojų pirštus“) (www.raid.lv) (2013-09-04).

§122. Priesagos *-ulis* darybos tipas

§122a. Veiksmo pavadinimų darybos tipas su priesaga *-ulis* latvių kalboje nėra gausus ir produktyvus (MLLVG 1, 155). Jį sudaro arti dvidešimties vedinių, iš kurių 3 buvo rasti latvių kalbos tekstyne. Šio darybos tipo vedinių pamatinis veiksmazodis gali būti tiek pirminis, tiek ir priesaginis, vedinius pamatuoja veiksmazodžio bendraties kamienas. Jei jis priesaginis, tada kamienas trumpinamas numetant priesagą.

§122b. Dauguma šio darybos tipo vedinių pavadina kokius nors fiziologinius reiškinius, įvairias būsenas. Šią reikšmę turintys vediniai yra dažniau vartojami dabartinėje kalboje: *skurb-ulis* ‘girtumas, apsvaigimas, apkvaišimas’ (: *skurb-t* ‘kaušti, svaigti, girtėti’, *skurbst*, *skurb-a*), *drebulis* ‘drebulys, šiurpulys’ (: *drebul-t* ‘drebėti, tirtėti’, *drebul*, *drebul-ēj-a*), *niez-ulis* ‘niežulys, niežėjimas’ (: *niez-ēj-t* ‘niežėti’, *niez*, *niez-ēj-a*), *ģīb-ulis* ‘alpulys, sąmonės praradimas’ (: *ģīb-t* ‘alpti’, *ģīb-st*, *ģīb-a*), *reib-ulis* ‘svaigulys, apsvaigimas’ (: *reib-t* ‘suktis, svaigti’, *reib-st*, *reib-a*). Dabartinėje kalboje retesni

⁵⁸ Aiškinamasis žodynas pateikia tik veikėjo pavadinimo reikšmę ‘rėksnys’.

vediniai *žag-ulis* ‘žagsėjimas, žagsulys’ (: *žag-o-ties* ‘žagsėti’, *žag-oj-as*, *žag-oj-ās*), *sāp-ulis* ‘skausmas, sopulys’ (: *sāp-ē-t* ‘skaudėti’, *sāp*, *sāp-ēj-a*).

Likusioji veiksmo pavadinimą reiškiančių priesagos *-ulis* vedinių dalis semantiškai įvairesnė. Konkretesnę reikšmę turi gamtos reiškinius pavadinantys priesagos *-ulis* vediniai, tačiau jie dabartinėje kalboje nebevertojami: *apmāk-ulis* ‘apsiniaukęs, debesuotas oras’ (: *apmāk-ties* ‘apsiniaukti, apsiblausti’, *apmāc-as*, *apmāc-ās*), *drēb-ulis* ‘šlapdriba’ (: *drēb-t* ‘drėbti’, *drēbj*, *drēb-a*). Jų leksinė reikšmė yra stipriai nutolusi nuo darybinės reikšmės.

§123. Priesagos *-(t)ne* darybos tipas

§123a. Latvių kalbos tekstyne buvo rasti 7 priesagos *-ne* ir jos varianto *-tne* vediniai. Šį skaičių dar papildė apie 20 žodynuose rastų veiksmo pavadinimų su šia priesaga, tačiau ne visi jie vartojami dabartinėje latvių kalboje. Veiksmo pavadinimų daryboje šis darybos tipas neproduktyvus. Tačiau pati priesaga dabartinėje kalboje vartojama naujadarams pasidaryti – reikėtų paminėti keletą naujų terminų, kurie savo reikšme labai artimi rezultatų pavadinimams, pvz. *iesūtne* ‘įeinančių laiškų aplankas (Inbox)’, *izvēlne* ‘menu (kompiuterio)’, *piesaistne* ‘laiško priedas (prie siunčiamo elektroninio laiško prikabinamas dokumentas)’ ir kt.

§123b. Pamatiniai šių priesagų vedinių, žyminčių veiksmą, veiksmožodžiai labai įvairūs (tiek pirminiai, tiek priesaginiai), neretai turi priešdėlius. Įvairuoja ir pamatinis vedinių kamienas – daugumą vedinių pamatuoja veiksmožodžio bendratis kamienas, tačiau yra keletas vedinių ir iš būtojo laiko kamieno (*izpratne*, *sapratne*, *pārpratne*). Jei pamatinio veiksmožodžio bendratyje prieš bendratis formantą *t* yra ilgasis balsis, prie kamieno dedama priesaga *-tne* (nors šiam darybos tipui priklausantys pavyzdžiai, kurių daryboje buvo panaudota priesaga *-tne*, dabartinėje kalboje nebevertojami arba jų reikšmė sukonkretėjusi).

§123c. Savo reikšme priesagos *-(t)ne* vediniai įvairūs, todėl gana sunku apibrėžti ir įvardyti bendrą šiam darybos tipui priklausančių vedinių

reikšmę. Surinkti pavyzdžiai rodo, kad nei vienas šios priesagos vedinys neįvardija veiksmo kaip proceso, visų reikšmė yra konkretesnė. Dabartinėje latvių kalboje vartojami vediniai *izprat-ne* ‘supratimas, suvokimas, nusimanymas’ (: *izpras-t* ‘suvokti, permanyti’, *izprot, izprat-a*), *sapatrat-ne* ‘supratimas’ (: *sapras-t* ‘suprasti’, *saprot, saprat-a*), *pārprat-ne* ‘nesusipratimas’ (: *pārpras-t* ‘neteisingai suprasti’, *pārprot, pārprat-a*), *nostād-ne* ‘nuostata, nusistatymas’ (: *nostād-ī-t* ‘pastatyti, nustatyti’, *nostād-a, nostād-īj-a*), *izstrād-ne* ‘raida, tobulinimas, sukūrimas, vystymas’ (: *izstrād-ā-t* ‘kurti, gaminti, daryti’, *izstrād-ā, izstrād-āj-a*), taip pat konkretesnę reikšmę turintis vedinys *atklā-tne* ‘debiutas (šachmatų partijoje)’ (: *atklā-t* ‘atidaryti, atidengti’, *atklāj, atklāj-a*). Šiam darybos tipui skirtini ir dabartinėje kalboje rečiau vartojami arba visai nebevartojami vediniai *atmīk-ne* ‘atšilimas (apie orą)’ (: *atmīk-t* ‘atšilti’, *atmīkst, atmīk-a*), *aizgū-tne* ‘skubėjimas; varžymasis’ (: *aizgū-ties* ‘persistengti, pervargti’, *aizgūst-as, aizgūv-ās*), *atgū-tne* ‘atgavimas (pvz., kvapo), atsigavimas’ (: *atgū-t* ‘atgauti’, *atgūst, atgūv-a*), *nebū-tne* ‘nebūtis, nebuvimas’ (: *nebū-t* ‘nebūti’) ir kt.

Vedinius *atgād-ne* ‘priminimas’ (: *atgād-inā-t* ‘priminti’, *atgād-in-a, atgād-ināj-a*) ir *norād-ne* ‘nurodymas’ (: *norād-ī-t* ‘nurodyti’, *norād-a, norād-īj-a*) galima interpretuoti kaip turinčius veiksmo ir konkretaus objekto reikšmę, plg.:

(137) *Atbalsta materiāls – atgādnes skolniekiem ar psihiskās attīstības aizturi un mācīšanās grūtībām* („Pagalbinė medžiaga – atmintinės mokiniams, turintiems psichinio vystymosi ir mokymosi sunkumų“ (priedas prie mokomosios medžiagos)) (www.liepinernats.lv) (2013-09-23).

(138) *Atgādne – no 2013. gada 1.septembra ir paredzēts ieviest valsts atbalstu pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu rindu likvidēšanai* („Priminimas – nuo 2013 m. rugsėjo 1 d. planuojama teikti valstybės paramą, kad išnyktų eilės savivaldybių ikimokyklinio ugdymo įstaigose“) (www.jekabpilsnvo.lv) (2013-09-23).

(139) *Rīga ir gatava uzņemt tūristus. Top jaunas **norādnes**, kartes un filmas* („Ryga yra pasirengusi sutikti turistus. Pasirodė naujos nuorodos, žemėlapiai, filmai“) (www.diena.lv) (2013-09-23).

(140) *Skolotāji kontaktējas un dod tālākas **norādnes** bērnu vecākiem* („Mokytojai bendrauja ir duoda tolesnius nurodymus vaikų tėvams“) (www.kalsnavaspamatskola.lv) (2013-09-23).

§124. Priesagos -otne darybos tipas

Su prieš tai aptartu darybos tipu gana glaudžiai susijęs veiksmo pavadinimų, pasidarytų su priesaga **-otne**, darybos tipas. Jam priklausantys vediniai yra išvesti iš pamatinio veiksmazodžio bendraties kamieno be priesagos. Šis darybos tipas labai negausus, jį sudaro 2 tekstyne rasti ir dabartinėje kalboje dažniau vartojami vediniai (*atjaun-otne* ‘atnaujinimas, atsinaujinimas’ (: *atjaun-o-t* ‘atnaujinti’, *atjaun-o*, *atjaun-oj-a*), *bang-otne* ‘bangų mūša, bangavimas’ (: *bang-o-t* ‘banguoti’, *bang-o*, *bang-oj-a*)) ir dar pora konkrečią reikšmę įgijusių ir nuo veiksmo pavadinimų darybos kategorijos nutolusių vedinių: *sāk-otne* ‘pradžia’ (: *sāk-t* ‘pradėti’, *sāk*, *sāk-a*), *nāk-otne* ‘ateitis’ (: *nāk-t* ‘ateiti’, *nāk*, *nāk-a*)⁵⁹.

§125. Priesagos -enis darybos tipas

§125a. Negausus ir neproduktyvus yra priesagos **-enis** darybos tipas – buvo rasta 13 jam priklausančių vedinių, tačiau vos keletas jų yra plačiau paplitę dabartinėje kalboje. Šio darybos tipo vediniai remiasi tiek pirminiais, tiek priesaginiais latvių kalbos veiksmazodžiais, o darinio pamatu dažniausiai imamas bendraties kamienas be priesagos (jei pamatinis veiksmazodis priesaginis).

§125b. Semantiškai šis darybos tipas nėra įvairus. Didžioji dalis vedinių (ir visi tie, kurie vartojami dabartinėje kalboje) įvardija įvairius

⁵⁹ K. Valdemaro ir F. Brīvēzernieko naujadaras iš *nākt* ‘ateiti’ (Karulis 1992, 616).

gamtos reiškinius, jų reikšmė konkretesnė. Dabartinėje kalboje vartojami priesagos *-enis* vediniai *smidz-enis* ‘dulksna; lietus labai smulkiomis lašeliais’ (: *smidz-inā-t* ‘lynoti, dulkti, krapnoti’, *smidz-in-a*, *smidz-ināj-a*), *stindz-enis* ‘stiprus šaltis’ (: *stindz-inā-t* ‘stingdyti’, *stindz-in-a*, *stindz-ināj-a*), *put-enis* ‘pustymas, pūga’ (: *put-inā-t* ‘pustyti’, *put-in-a*, *put-ināj-a*), *smac-enis* ‘smogas’ (: *smac-ē-t* ‘dusinti, troškinti, smaugti’, *smac-ē*, *smac-ēj-a*), *gāz-enis* ‘liūtis, stiprus lietus’ (: *gāz-t* ‘stipriai lyti, pliaupti’, *gāž*, *gāz-a*). Tokia pati reikšmė būdinga ir keletui dabartinėje kalboje nebevartojamų vedinių: *cep-enis* ‘karštas, tvankus oras’ (: *cep-inā-t* ‘kepinti, kaitinti (apie saulę)’, *cep-in-a*, *cep-ināj-a*), *plīt-enis* ‘lietus’ (: *plīt-ē-t* ‘stipriai lyti’, *plīt*, *plīt-ēj-a*), *sut-enis* ‘šutinantis karštis’ (: *sut-inā-t* ‘kaitinti, šutinti’, *sut-in-a*, *sut-ināj-a*).

§126. Priesagos *-(s)nis* darybos tipas

Darantis veiksmo pavadinimus, visai neproduktyvus ir negausus yra priesagos *-(s)nis* darybos tipas. Buvo rasti 6 jam priklausantys vediniai, pasidaromi arba iš bendraties, arba iš būtojo laiko kamieno, vieną vedinį pamatuoja nesutrumpintas bendraties arba būtojo laiko kamienas.

Vos pora šio darybos tipo vedinių yra plačiai vartojami dabartinėje kalboje (abu aptikti tekstyne): *atkus-nis* ‘atodrėkis’ (: *atkus-t* ‘atitirpti’, *atkūst*, *atkus-a*) ir iš nesutrumpinto pamatinio veiksmožodžio kamieno pasidarytas *gav-ē-nis* ‘pasninkavimas, pasninkas’ (: *gav-ē-t* ‘pasninkauti’, *gav-ē*, *gav-ēj-a*). Dar vienas vedinys pasitaiko retokai: *vilk-snis* ‘sniego pustymas sniego dangos paviršiumi’ (: *vilk-t* ‘pustyti’, *velk*, *vilk-a*). Kiti vediniai rasti tik žodynuose ir dabartinėje kalboje yra nebevartojami: *burkš-nis* ‘triukšmas, garsų visuma’ (: *burkš-ē-t* ‘triukšmauti, skleisti įvairius garsus’, *burkš*, *burkš-ēj-a*), *mirk-nis* ir *mirk-snis* ‘mirktelėjimas, mirksnis’⁶⁰.

⁶⁰ Šiuos vedinius pamatuoja latvių kalboje jau nebevartojamas veiksmožodis **mirk*t ‘užmerkti akis, mirktelėti’ (Karulis 1992, 598), todėl sinchroniniu požiūriu juos reikėtų laikyti darybiškai neskaidžiais.

§127. Priesagos *-me* darybos tipas

Buvo rasti 8 šiam darybos tipui priklausantys priesagos *-me* vediniai (iš jų 4 rasti tekstyne). Dauguma šio tipo vedinių yra išvesti iš pirminių veiksmažodžių bendraties kamieno. Dabartinėje kalboje aktyviai vartojamų prie šios darybos kategorijos skiriamų priesagos *-me* vedinių reikšmė, palyginti su kategorine veiksmažodžių abstraktų reikšme, yra gerokai konkretesnė, labiau apibrėžta: *cil-me* ‘kilmė’ (: *cel-ties* ‘keltis, pakilti’, *ceļ-as*, *cēl-ās*), *vilk-me* ‘trauka’ (: *vilk-t* ‘traukti’, *velk*, *vilk-a*), *lēk-me* ‘priepuolis’ (: *lēk-t* ‘šokti, šokinėti’, *lec*, *lēc-a*), *gāz-me* ‘liūtis, stiprus lietus’ (: *gāz-t* ‘pliaupti, smarkiai lyti’, *gāž*, *gāz-a*), iš priesaginės bendraties kamieno išvestas vedinys *vēl-me* ‘troškimas, noras’ (: *vēl-ē-ties* ‘norėti, trokšti’, *vēl-as*, *vēl-ēj-ās*). Kiti vediniai dabartinėje kalboje nebevartojami: *šalk-me* ‘ūžimas, šniokštimas’ (: *šalk-t* ‘ūžti, ošti, šniokšti’, *šalc*, *šalc-a*), *īg-me* ‘niurzgėjimas’ (: *īg-t* ‘niurzgėti, irzti’, *īgst*, *īg-a*), *sting-me* ‘sustingimas’ (: *sting-t* ‘stingti, stirti’, *stingst*, *sting-a*) ir kt.

§128. Priesagos *-eklis* darybos tipas

Apie 10 veiksmo pavadinimo reikšmę turinčių vedinių yra priesagos *-eklis*, aptartos ir nagrinėjant latvių kalbos veikėjų pavadinimus (žr. §71), vediniai. Latvių kalbos tektyne rasti 3 *nomina actionis* vediniai su šia priesaga, kiti dariniai dabartinėje kalboje nevartojami. Vedinių pasidaroma iš pirminių ir priesaginių veiksmažodžių bendraties kamieno be priesagos (jei veiksmažodis priesaginis, jo priesaga numetama). Dauguma veiksmo pavadinimų reikšmę turinčių priesagos *-eklis* vedinių įvardija fizinę ar psichinę būseną: *trīc-eklis* ‘drebulys’ (: *trīc-ē-t* ‘drebėti, virpėti’, *trīc*, *trīc-ēj-a*), *dreb-eklis* ‘drebėjimas, drebulys’ (: *dreb-ē-t* ‘drebėti’, *dreb*, *dreb-ēj-a*), dabartinėje kalboje nebevartojami vediniai *reib-eklis* ‘apsvaigimas’ (: *reib-t* ‘suktis, svaigti; kaušti’, *reibst*, *reib-a*), *muls-eklis* ‘suglumimas, sumišimas, sutrikimas’ (: *muls-t* ‘sutrikti, sumišti, suglumti’, *mulst*, *muls-a*). Gamtos reiškinių įvardija dar konkretesnę nei anksčiau pateiktieji vediniai reikšmę

turintis tekstyne rastas vedinys *smidz-eklis* ‘dulksna, smulkus lietus’ (: *smidz-in-ā-t* ‘lynoti, dulkti, krapnoti’, *smidz-in-a*, *smidz-ināj-a*).

§129. Priesagos *-oklis* darybos tipas

Dar mažiau vedinių pasidaryta su priesaga *-oklis* – buvo rasti 3 šiai darybos kategorijai skirtini vediniai, pasidaryti iš pamatinio veiksmožodžio bendraties kamieno be priesagos (jei veiksmožodis yra priesaginis). Šiam darybos tipui priklauso vos vienas dabartinėje kalboje vartojamas, savo reikšme nuo kategorinės veiksmožodžių abstraktų reikšmės nutolęs vedinys *stāv-oklis* ‘padėtis, būklė’ (: *stāv-ē-t* ‘būti, stovėti’, *stāv*, *stāv-ēj-a*)⁶¹. Kiti veiksmo pavadinimai su šia priesaga jau nebevartojami: *reib-oklis* ‘apsvaigimas’ (: *reib-t* ‘suktis, svaigti; kaušti’, *reibst*, *reib-a*), *cer-oklis* ‘viltis, tikėjimasis’ (: *cer-ē-t* ‘viltis, tikėtis’, *cer*, *cer-ēj-a*).

§130. Priesagos *-ests* darybos tipas

Jau anksčiau (žr. §119e) buvo paminėta keletas latvių kalbos vedinių, turinčių sudėtinę priesagą *-estība* (jie skiriami veiksmo pavadinimų, pasidarytų su priesaga *-ība*, darybos tipui). Atskirą, nors ir visai neproduktyvų darybos tipą sudaro latvių kalbos priesagos *-ests* vediniai (buvo rasti 7 vediniai, 4 iš jų pateikia tekstynas), tačiau jie ne visuomet turi aiškią *nomina actionis* reikšmę, nes yra įgiję ir labai konkrečių rezultatinių reikšmių. Aiškiausią veiksmo pavadinimo reikšmę turi vediniai *zvēr-ests* ‘priesaika’ (: *zvēr-ē-t* ‘prisiekti’, *zvēr*, *zvēr-ēj-a*) ir *rūp-ests* ‘rūpestis’ (: *rūp-ē-ties* ‘rūpintis’, *rūp-ēj-as*, *rūp-ēj-ās*). O *laim-ests* ‘laimėjimas’ (: *laim-ē-t* ‘laimėti, išlošti’, *laim-ē*, *laim-ēj-a*), *dien-ests* ‘tarnyba’ (: *dien-ē-t* ‘tarnauti karinėje tarnyboje’, *dien-ē*, *dien-ēj-a*), *vinn-ests*⁶² ‘laimėjimas’ (: *vinn-ē-t* ‘laimėti’, *vinn-ē*, *vinn-ēj-a*) *nomina actionis* reikšme vartojami gana retai, jiems labiau būdinga

⁶¹ Gana aktyviai vartojami ir keletas dūrinių, kurių antrasis dėmuo yra vedinys *stāvoklis*: *garastāvoklis* ‘nuotaika’, *karastāvoklis* ‘karo padėtis’ ir kt.

⁶² Dažniau vartojamas šnekamojoje kalboje.

konkretesnė, daiktiška reikšmė (pavyzdžiui, vedinys *dienests* dažniausiai vartojamas įvardinant kokias nors įstaigas, o *laimests* ir *vinnests* ‘laimėjimas’ vartojamas kalbant ne tiek apie patį laimėjimo procesą, kiek apie rezultatą – laimėtus daiktus, prizus ir pan.). Tačiau galima surasti ir gana aiškų šių vedinių vartojimą veiksmo pavadinimo reikšme patvirtinančių pavyzdžių, plg.:

(141) *Katrs karavīrs, uzsākot aktīvo dienestu, dod karavīra zvērestu un apliecina to ar savu personisko parakstu* („Kiekvienas kareivis, pradėdamas aktyvią tarnybą, duoda kareivio priesaiką ir patvirtina ją savo parašu“) (www.mil.lv) (2013-09-24).

(142) *Tas nozareī būs vinnests* („Sričiai tai bus laimėjimas“) (www.news.lv) (2013-09-24).

§131. Priesagos *-lis* darybos tipas

Šios priesagos vedinių, skirtinų veiksmo pavadinimų darybos kategorijai, nedaug – buvo rasti 5 vediniai, tačiau tik vienas yra dažniau vartojamas dabartinėje kalboje: *nobī-lis* ‘išgąstis’ (: *nobī-ties* ‘išsigąsti’, *nobīst-as*, *nobij-ās*). Vedinys *mirk-lis* ‘mirksnis, akimirka’ sinchroniškai apskritai gali būti laikomas darybiškai neskaidžiu, nes dabartinėje kalboje nėra veiksmožodžio, kuriuo jis galėtų remtis. Dar keli šio darybos tipo vediniai dabartinėje kalboje nebevartojami: *māk-lis* ‘mokėjimas, gebėjimas’ (: *māc-ē-t* ‘mokėti’, *māk*, *māc-ēj-a*), *drāb-lis* ‘šlapdriba’ (: *drēb-t* ‘drėbti’, *drēbj*, *drēb-a*) (vedinyje vyksta morfonologinė šaknies balsio kaita).

§132. Priesagos *-na* darybos tipas

Vos vienas dabartinėje kalboje vartojamas vedinys *sal-na* ‘šalna’ (: *sal-t* ‘šalti’) sudaro priesagos *-na* darybos tipą. Vedinio reikšmė nutolusi nuo kategorinės veiksmožodinių abstraktų reikšmės.

§133–§135. *Dabartinėje latvių kalboje nebevartojami darybos tipai*

Tolesniuose paragrafuose pateikiama trumpa veiksmo pavadinimų darybos tipų, nebevartojamų dabartinėje latvių kalboje, apžvalga. Nei vieno toliau pateikiamo pavyzdžio nebuvo rasta latvių kalbos tekстыne ar dabartinės kalbos žodynuose (LLVV ir MLVV). Veiksmo pavadinimų pavyzdžiai surinkti iš kitų leksikografinių šaltinių – Miulenchacho ir Endzelyno latvių kalbos žodyno, įvairių tarmių žodynų ir aprašų.

§133. Leksikografiniuose šaltiniuose buvo rasti 8 priesagos **-ene** (arba **-tene**, jei pamatinis kamienas baigiasi balsiu ar dvibalsiu) vediniai, turintys veiksmo pavadinimo reikšmę: *ģelb-ene* ‘gelbėjimas’ (: *ģelb-ē-t* ‘gelbėti’, *ģelb-ē, ģelb-ēj-a*), *jut-ene* ‘nuojauta, nujautimas’ (: *jus-t* ‘jausti, justis’, *jūt, jut-a*), *laid-ene* ‘laikas, kai pašalas nueina’ (: *lais-t* ‘leisti’, *laiž, laid-a*), *izdzīt-ene* ‘išginimas; laikas, kai gyvuliai išgenami į lauką’ (: *izdzī-t* ‘išginti’, *izdzen, izdzin-a*) ir kt.

§134. Dabartinėje kalboje nebevartojami priesagos **-sms** vediniai *ju-sms* ‘jausmas, jautimas’ (: *jus-t* ‘jausti, justis’, *jūt, jut-a*), *kur-sms* ‘kūrimas (glėbys malkų, reikalingas vienam užkūrimui)’ (: *kur-t* ‘kurti, degti’, *kur, kūr-a*), *kul-sms* ‘kūlimas (vienu klojimu iškuliama javai)’ (: *kult* ‘kulti’, *kuļ, kūl-a*) (pastarieji du vediniai yra praradę veiksmažodžių abstraktų reikšmę ir yra sukonkretėję).

§135. Kai kuriuos darybos tipus sudaro po keletą ar vos po vieną vedinį. Dauguma jų yra įgiję konkretesnę reikšmę. Minėtinos priesagos **-esis** (*mal-esis* ‘malimas’ (: *mal-t* ‘malti’)), **-oksnis** (*sarm-oksnis* ‘apšarmojęs laikas; oras, kai viskas apšarmoję’ (: *sarm-o-t* ‘apšarmoti’)), **-okne** (*aļ-okne* ‘linksmas, smagus gyvenimas’ (: *aļ-o-ties* ‘triukšmauti, klykauti, kvilai elgtis’)), **-tiene** (*nebū-tiene* ‘nebūtis, nebuvimas’ (: *nebū-t* ‘nebūti’)), **-šins** (*plūk-šins* ‘mušimasis, ginčijimasis’ (: *plūk-ties* ‘ginčytis, muštis’)), **-inis** (*apgriez-inis* ‘apsisukimas’ (: *apgriez-t(ies)* ‘apsisukti’), *plīšķ-inis* ‘pliaukštelėjimas, plekštelėjimas, barbenimas’ (: *plīšķ-ē-t* ‘pliaukšėti, barbenti’)), **-one** (*būkš-one* ‘skleidžiamas garsas, triukšmas’ (: *būkš-ē-t* ‘skleisti garsus’)), **-ata** (*klakš-ata*

‘skambėjimas, barškėjimas’ (: *klakš-ē-t* ‘skambėti, barškėti’, *klakš*, *klakš-ēj-a*)), **-ka** (*nir-ka* ‘panirimas, niurkas’ (: *nir-t* ‘panerti, panirti’)), **-tuve** (*dzī-tuve* ‘gyvulių gynimo metas’ (: *dzī-t* ‘ginti, varyti’)), **-ine** (*bud-ine* ‘budynė, budėjimas prie pašarvoto’ (: *bud-ī-t* ‘budėti’)), **-la** (*māk-la* ‘mokėjimas, gebėjimas’ (: *māc-ē-t* ‘mokėti’, *māk*)).

§136–§139. *Tarptautinių priesagų darybos tipai*

§136. Veiksmo pavadinimo reikšmę turi ir kai kurie tarptautinių priesagų vediniai. Jų, palyginti su grynai latviškos kilmės priesagų darybos tipais, nėra tiek daug, tačiau kai kurie užima gana svarbią vietą daiktavardžių darybos sistemoje (apie tarptautinius žodžius žodžių darybos sistemoje žr. § 16).

§137a. Vedinių skaičiumi gausiausią darybos tipą sudaro priesagos **-ācija** vediniai, kurių latvių kalbos tekстыne užfiksuota apie 180. Dalis jų vartojami tik grynąja *nomina actionis* reikšme (a), kiti pavadinama tiek veiksmą, tiek ir kokį nors konkretų dalyką (b). Vedinių pamatiniu kamieniu laikomas bendratis kamienas be priesagos:

(a) *reģistr-ācija* ‘registravimas’ (: *reģistr-ē-t* ‘registruoti’), *realiz-ācija* ‘realizavimas’ (: *realiz-ē-t* ‘realizuoti’), *aprob-ācija* ‘aprobavimas’ (: *aprob-ē-t* ‘aprobuoti’), *likvid-ācija* ‘likvidavimas’ (: *likvid-ē-t* ‘likviduoti’), *reorganiz-ācija* ‘reorganizavimas’ (: *reorganiz-ē-t* ‘reorganizuoti’), *parcel-ācija* ‘parceliavimas’ (: *parcel-ē-t* ‘parceliuoti’) ir kt.

(b) *organiz-ācija* ‘organizavimas; organizacija (draugija, sambūris)’ (: *organiz-ē-t* ‘organizuoti’), *publik-ācija* ‘publikavimas; publikacija (pvz. straipsnis)’ (: *public-ē-t* ‘publikuoti’), *interpret-ācija* ‘interpretavimas; interpretacija (tekstas)’ (: *interpret-ē-t* ‘interpretuoti’), *administr-ācija* ‘administravimas; administracija’ (: *administr-ē-t* ‘administruoti’) ir kt., plg.:

(143) Darba **organizācija** ēdināšanas uzņēmumos („Darbo organizavimas maitinimo įmonėse“) (www.rtt.edu.lv) (2013-12-02).

- (144) *Labdarības **organizācija** palīdz trūcīgiem bērniem* („Labdaros organizācija padeda skurstantiem vaikams”) (www.gaisiesparni.lv) (2013-12-02).
- (145) *Valsts prezidenta **administrācija*** („Šālies prezidento administrācija”) (www.tezaurs.lv/mlvv).
- (146) *Dabūt maģistra grādu skolu **administrācijā*** („Gauti mokyklų administravimo magistro laipsnį”) (www.tezaurs.lv/mlvv).

§137b. Su šia piesaga bendrinėje kalboje aktyviai konkuruoja pagrindinė latvių kalbos veiksmo pavadinimų darybos priemonė – piesaga *-šana*. Latvių kalboje lyg ir linkstama grynąja veiksmo reikšme vartojamus piesagos *-ācija* vedinius keisti piesagos *-šana* vediniais, tačiau taip nėra visada – kartais du to paties pamatinio veiksmožodžio pamatuojami daiktavardžiai (vienas su tarptautiniu afiksu *-ācija*, kitas su latviškos kilmės *-šana*) yra vartojami greta ir turi tą pačią reikšmę:

- (147) *Uzreiz brīdināšu, ka raksts nebūs par kārtējo darba **organizēšanas** metodi vai līdzekļiem, bet gan par to, kas ir darbs, laiks un informācija. Arī par to, no kā sastāv darba **organizācija**, ar kādām problēmām saskaramies un, galu galā, kā radoši izveidot savu ideālo darba un laika **organizēšanas** metodi* („Iš karto iespēsiu, kad straipsnis nebus apie eilinį darbo *organizavimo* metodą ar priemones, o apie tai, kas yra darbas, laikas ir informacija. Taip pat apie tai, kas sudaro darbo *organizavimą*, su kokiomis problemomis susiduriame ir, galiausiai, kaip kūrybingai sukurti savo idealų darbo ir laiko *organizavimo* metodą”) (www.kvestnesis.lv) (2013-12-02).

§138. Gerokai mažiau vedinių sudaro piesagos *-āža* darybos tipą, latvių kalbos tekstynas pateikia 8 veiksmo pavadinimus su šia piesaga. Piesagos *-āža* vedinių veiksmo reikšmė yra kiek konkretnė nei pasidarytų su piesaga *-ācija*: *mas-āža* ‘masažas’ (: *mas-ē-t* ‘masažuoti’), *mont-āža*

‘montavimas, montažas’ (: *mont-ē-t* ‘montuoti’), *demont-āža* ‘išmontavimas, demontavimas, demontažas’ (: *demont-ē-t* ‘išmontuoti’), *instrukt-āža* ‘instruktažas’ (: *instrukt-ē-t* ‘instrukuoti’) (plg. §101 pateiktus teiginius apie darinio ir pamatinio veiksmažodžio *instruktēt* santykį), *pilot-āža* ‘pilotažas’ (: *pilot-ē-t* ‘pilotuoti’), *dren-āža* ‘drenažas, drenavimas’ (: *dren-ē-t* ‘drenguoti’), *fiks-āža* ‘fiksavimas’ (: *fiks-ē-t* ‘fiksuoti’) ir kt.

Su pamatiniu veiksmažodžiu darybos opozicijos nesudaro vedinys *šant-āža* ‘šantažavimas, šantažas’. Latvių kalboje esama veiksmažodžio *šantaž-ē-t* ‘šantažuoti’, tačiau tokiu atveju šis veiksmažodis pats laikytinas vediniu iš daiktavardžio *šantāža*.

§139. Po kelis veiksmo pavadinimus pasidaryta su tarptautinėmis priesagomis *-āde* (*blok-āde* ‘blokada, blokavimas’ (: *bloķ-ē-t* ‘blokuoti’), *promen-āde* ‘pasivaikščiojimas’ (: *promen-ē-t* ‘pasivaikščioti’)), *-ija* (*ekonom-ija* ‘taupymas’ (: *ekonom-ē-t* ‘taupyti’), taip pat *refleks-ija* ‘apmąstymas, apsvarstymas’ ir *aneks-ija* ‘aneksavimas, okupavimas’. Šiuos veiksmo pavadinimo reikšmę turinčius daiktavardžius sudėtinga susieti su tarptautinių žodžių žodyne pateikiamais veiksmažodžiais *reflekt-ē-t* (SV 2007, 664) ir *anekt-ē-t* (SV 2007, 55), nes skiriasi jų struktūra, tačiau *refleksija* ir *aneksija* darybos opoziciją gali sudaryti su interneto šaltiniuose aptinkamais veiksmažodžiais *aneks-ē-t* ir *refleks-ē-t*, plg.:

(148) *Mākslas mērķi bija sakņoti idejā, ka mākslai kaut kādā veidā vajadzētu **refleksēt** universa kārtību* („Meno tikslai slėpėjo idėoje, kad menas turėtu kažkokiu būdu apsvarstyti visatos tvarką“) (www.rvvg.lv) (2014-01-03).

(149) *Krievija gribēja **aneksēt** Galīcijas lielāko daļu* („Rusija norėjo aneksuoti didesniąją Galicijos dalį“) (www.atlants.lv) (2014-01-03).

Šie pavyzdžiai rodo, kad tarptautiniai žodžiai, patekę į kalbą, yra linke patekti ir į struktūriškai aiškia darybos opoziciją su pamatiniu žodžiu. Formaliai sutampančio pamatinio veiksmažodžio neturi su tarptautiniai

priesagos *-ija* vediniai *ekspansija* ‘ekspansija’ ir *eksplozija* ‘sprogimas, eksplozija’, nes veiksmažodžių *ekspans-ē-t* ir *eksploz-ē-t* nebuvo rasta.

1.2. Galūnių vediniai

§140. Galūnės *-e* darybos tipas

§140a. Veiksmo pavadinimų daryboje galūnės *-e* darybos tipas, lyginant su kitais galūninės darybos tipais, yra produktyviausias (MLLVG 1, 164–167). Tekstyne buvo rasti 62 šios galūnės vediniai, o žodyne 93 vediniai⁶³. Dažniausiai veiksmo pavadinimus su galūne *-e* pamatuoja priešdėliniai veiksmažodžiai (a), vedinių, pasidarytų iš nepriesdėlinių veiksmažodžių, yra gerokai mažiau (b). Jei vedinys pasidarytas iš pamatinio veiksmažodžio, turinčio priesagą, priesaga į vedinį nepatenka (vedinį pamatuoja sutrumpintas bendratis arba būtojo laiko kamienas), vedinius iš nepriesaginių veiksmažodžių pamatuoja būtojo laiko kamienas:

(a) *pārbaud-e* ‘patikrinimas’ (: *pārbaud-ī-t* ‘patikrinti’, *pārbaud-a*, *pārbaud-īj-a*), *apskat-e* ‘apžiūra’ (: *apskat-ī-t* ‘apžiūrėti’, *apskat-a*, *apskat-īj-a*), *apstrād-e* ‘apdirbimas, apdorojimas’ (: *apstrād-ā-t* ‘apdirbti, apdoroti’, *apstrād-ā*, *apstrād-āj-a*), *iegād-e* ‘įsigijimas’ (: *iegād-ā-ties* ‘įsigyti’, *iegād-āj-as*, *iegād-āj-ās*), *sadal-e* ‘paskirstymas, padalijimas’ (: *sadal-ī-t* ‘padalinti, paskirstyti’, *sadal-a*, *sadal-īj-a*), *padev-e* ‘padavimas, pastūma’ (: *pado-t* ‘paduoti’, *padod*, *padev-a*), *apguv-e* ‘įsisavinimas, išmokimas’ (: *apgū-t* ‘įsisavinti, išmokti’, *apgūst*, *apguv-a*), *pārveid-e* ‘pakeitimas, pertvarkymas’ (: *pārveid-o-t* ‘pakeisti, pertvarkyti’, *pārveid-o*, *pārveid-oj-a*) ir kt.

(b) *niez-e* ‘niežulys, niežėjimas’ (: *niez-ē-t* ‘niežėti’, *niez*, *niez-ēj-a*), *dzes-e* ‘aušinimas’ (: *dzes-ē-t* ‘aušinti’, *dzes-ē*, *dzes-ēj-a*), *griez-e* ‘sukimasis’ (: *griez-ties* ‘suktis’, *griež-as*, *griez-ās*), *stiep-e* ‘tempimas’ (: *stiep-t* ‘tempti’, *stiepj*, *stiep-a*) ir kt.

⁶³ Vedinių buvo ieškota www.letonika.lv latvių-lietuvių kalbų žodyne.

§ 150b. Reikšmės požiūriu latvių kalbos veiksmo pavadinimai su galūne *-e* yra gana vienalyčiai – dažniausiai tai veiksmažodiniai daiktavardžiai, žymintys kokį nors tęstinį veiksmą ar procesą. Tik kai kurie vediniai įvardija ne tik procesą, bet turi ir konkretesnių reikšmių, pvz., *pārvald-e* ‘valdymas; valdyba’ žymi ne tik valdymą kaip procesą, bet ir pavadina tam tikrą valdymo instituciją; ir veiksmas, ir tą veiksmą atliekantis veikėjas įvardinamas galūnės vediniu *apsardz-e* ‘apsauga (ir saugojimas, ir žmonių grupė, kuri kažką saugo); vedinys *izlas-e* ‘atranka; rinktinė’ taip pat turi ne tik veiksmo reikšmę (*dabīgā izlase* „natūralioji atranka“), bet ir konkretesnių reikšmių (*olimpiskā izlase* „olimpinė rinktinė“).

Gana abstrakti kategorinė veiksmo pavadinimų reikšmė, būdinga šiam darybos tipui priklausantiems vediniams, leidžia galūnės *-e* vediniais pakeisti kitų, dažniausiai priesaginių darybos tipų vedinius (žr. §§ 114g, 119c).

§141. Galūnės *-a* darybos tipas

§141a. Dar viena latvių kalbos galūnė, su kuria pasidaroma veiksmo pavadinimų, yra *-a* (MLLVG 1, 160–161). Buvo rasti 98⁶⁴ (iš jų 30 tekstyne) jos vediniai, turintys *nomina actionis* reikšmę. Pamatiniai šio darybos tipo veiksmažodžiai labai įvairūs: dalis vedinių pasidaroma iš pirminių priešdėlinių veiksmažodžių (a), nemažai galūnės *-a* vedinių pasidaroma iš priesaginių veiksmažodžių, turinčių priešdėlį (vediniuose neišsaugoma pamatinio veiksmažodžio priesaga) (b), dalies šio darybos tipo vedinių pamatiniai veiksmažodžiai neturi priešdėlio (tačiau gali būti pirminiai arba priesaginiai) (c):

(a) *piedzīņ-a* ‘išieškojimas’ (: *piedzī-t* ‘išieškoti’, *piedzen*, *piedzīn-a*), *apstāj-a* ‘atvanga, paliova’ (: *apstā-ties* ‘sustoti, liautis’, *apstāj-as*, *apstāj-ās*), *nojaut-a* ‘nuojauta’ (: *nojaus-t* ‘nujausti, nutuokti’, *nojauš*, *nojaut-a*) ir kt.

(b) *apziņ-a* ‘suvokimas, sąmonė’ (: *apzin-ā-t* ‘suvokti’, *apzin-a*, *apzin-āj-a*), *apmaiņ-a* ‘apsikeitimas’ (: *apmain-ī-ties* ‘apsikeisti’, *apmain-ās*,

⁶⁴ Vedinių buvo ieškota www.letonika.lv latvių-lietuvių kalbų žodyne.

apmain-īj-ās), *atmaks-a* ‘grąžinimas, atsilyginimas’ (: *atmaks-ā-t* ‘grąžinti, atlyginti’, *atmaks-ā*, *atmaks-āj-a*), *atrun-a* ‘atsikalbinėjimas, prieštaravimas’ (: *atrun-ā-ties* ‘atsikalbinėti’, *atrun-āj-as*, *atrun-āj-ās*) ir kt.

(c) *mirg-a* ‘mirgėjimas, mirguliavimas’ (: *mirg-o-t* ‘mirgėti, mirguliuoti’, *mirg-o*, *mirg-oj-a*), *brėk-a* ‘rėksmas, klegesys’ (: *brėk-t* ‘rėkti, klykti, šaukti’, *brėc*, *brėc-a*), *čal-a* ‘klegėjimas, čiulbėjimas, čiurlenimas’ (: *čal-o-t* ‘klegėti, čiulbėti’, *čal-o*, *čal-oj-a*), *šķind-a* ‘džerškėjimas, tarškėjimas, žvangėjimas’ (: *šķind-ē-t* ‘džerškėti, skambčioti, tarškėti’, *šķind*, *šķind-ēj-a*) ir kt.

§141b. Kai kurių galūnės *-a* vedinių reikšmė, palyginti su prieš tai aptartais galūnės *-e* vediniais, yra konkretesnė. Dalis vedinių veiksma įvardija kaip procesą: *apmaiņ-a* ‘apsikeitimas’, *apstaig-a* ‘apvaikščiojimas’ (: *apstaig-ā-t* ‘apvaikščioti’, *apstaig-ā*, *apstaig-āj-a*), *nomaks-a* ‘sumokėjimas’ (: *nomaks-ā-t* ‘sumokėti’, *nomaks-ā*, *nomaks-āj-a*), *ieelp-a* ‘įkvėpimas’ (: *ieelp-o-t* ‘įkvėpti’, *ieelp-o*, *ieelp-oj-a*), *čal-a* ‘klegėjimas, čiulbėjimas, čiurlenimas’ (: *čal-o-t* ‘klegėti, čiulbėti’, *čal-o*, *čal-oj-a*), *šķind-a* ‘džerškėjimas, tarškėjimas, žvangėjimas’ (: *šķind-ē-t* ‘džerškėti, skambčioti, tarškėti’, *šķind*, *šķind-ēj-a*) ir kt. Kai kurie vediniai greta įprastos veiksmo reikšmės dar turi ir konkretesnių, dažniausiai veiksmo rezultato reikšmių: *atļauj-a* ‘leidimas (veiksmas); leidimas (dokumentas)’ (: *atļau-t* ‘leisti’, *atļauj*, *atļāv-a*), *maiņ-a* ‘pasikeitimas; pamaina’ (: *main-ī-t* ‘keisti’, *main-a*, *main-īj-a*) ir kt.

§141c. Šio darybos tipo vediniam neretai yra būdinga kamiengalio priebalsių kaita. Dažniausiai dariniuose pasitaiko *n – ņ* kaita: *izmaiņ-a* ‘pakeitimas, permaina’ (: *izmain-ī-t* ‘pakeisti’, *izmain-a*, *izmain-īj-a*), *saziņ-a* ‘bendravimas’ (: *sazin-ā-ties* ‘bendrauti’), *piedziņ-a* ‘išieškojimas, išreikalavimas’ (: *piedzī-t* ‘išieškoti, išreikalauti’, *piedzen*, *piedzīn-a*) kt.; kai kuriuose vediniuose įsiterpia *j*: *spēj-a* ‘galėjimas, sugebėjimas’ (: *spē-t* ‘galėti, gebėti’, *spēj*, *spēj-a*), *apstāj-a* ‘paliova, sustojimas’ (: *apstā-t* ‘sustoti, nustoti, paliauti’, *apstāj*, *apstāj-a*) ir kt. (MLLVG 1, 160–161).

§142. Galūnės -is darybos tipas

Dauguma šios galūnės vedinių įvardija momentinį veiksma (dažniausiai įvairiausių garsus), buvo rasti 29 tokie vediniai⁶⁵ (5 pavyzdžiai tekстыne). Jie išvedami iš priesaginių veiksmažodžių, neturinčių priešdėlių. Veiksmo pavadinimus su galūne -is pamatuoja sutrumpintas bendraties kamienas: *brīkšķ-is* ‘trakstelėjimas, brakstelėjimas’ (: *brīkšķ-ē-t* ‘trakstelėti, brakstelėti’, *brīkšķ*, *brīkšķ-ēj-a*), *baukšķ-is* ‘pokstelėjimas, taukstelėjimas’ (: *baukšķ-ē-t* ‘pokšėti, tauškėti’, *baukšķ*, *baukšķ-ēj-a*), *krikšķ-is* ‘triokstelėjimas’ (: *krikšķ-ē-t* ‘triokšėti, traškėti’, *krikšķ*, *krikšķ-ēj-a*), *tikšķ-is* ‘tikselėjimas’ (: *tikšķ-ē-t* ‘tikselėti’, *tikšķ*, *tikšķ-ēj-a*), *knakšķ-is* ‘brakstelėjimas, spragtelėjimas’ (: *knakšķ-ē-t* ‘braškėti, traškėti’, *knakšķ*, *knakšķ-ēj-a*) ir kt.

§143. Galūnės -s darybos tipas

Veiksmo pavadinimų reikšmę turinčių vedinių pasidaroma ir su galūne -s, tokių vedinių buvo rasta apie 20⁶⁶. Beveik visi jie turi abstrakčią kategorinę veiksmo pavadinimo reikšmę, įvardija įvairius garsus: *čīkst-s* ‘girždesys, girgždėjimas’ (: *čīkst-ē-t* ‘girgždėti’, *čīkst*, *čīkst-ēj-a*), *čukst-s* ‘šnipstelėjimas’ (: *čukst-ē-t* ‘šnibždėti, kuždėti’, *čukst*, *čukst-ēj-a*), *kunkst-s* ‘aimana, inkštimas’ (: *kunkst-ē-t* ‘aimanuoti, inkšti’, *kunkst*, *kunkst-ēj-a*), *švīkst-s* ‘šnaresys, čiuzesys’ (: *švīkst-ē-t* ‘šnarėti, šiugždėti’, *švīkst*, *švīkst-ēj-a*) ir kt. Šios galūnės vediniai turi labai panašią reikšmę kaip ir garsus įvardijantys priesagos -iens vediniai, plg. *čukst-s* ‘šnipstelėjimas’ ir *čukst-iens* ‘t.p.’, *šlakst-s* ‘tekstelėjimas, pliuksstelėjimas’ (: *šlakst-ē-t* ‘tikšti, pliuškenti’, *šlakst*, *šlakst-ēj-a*) ir *šlakst-iens* ‘t.p.’, *vaid-s* ‘aimana, aiktelėjimas, dejonė’ (: *vaid-ē-t* ‘dejuoti, aimanuoti’, *vaid*, *vaid-ēj-a*) ir *vaid-iens* ‘t.p.’ ir kt.

⁶⁵ Vedinių buvo ieškota www.letonika.lv latvių-lietuvių kalbų žodyne.

⁶⁶ Vedinių buvo ieškota www.letonika.lv latvių-lietuvių kalbų žodyne.

1.3. Apibendrinimas

1. Dabartinės latvių kalbos *nomina actionis* darybos kategorija yra viena gausiausių darybos kategorijų latvių kalboje, ją sudaro 37 priesagų ir 4 galūnių vediniai. Iš 37 priesaginių darybos tipų dabartinėje latvių kalboje vartojami 19 priesagų vediniai, be to, veiksmo pavadinimo reikšmę turinčių vedinių pasidaroma su 4 tarptautinėmis priesagomis. Toliau pateikiamoje lentelėje apibendrinama veikėjų pavadinimų darybos kategorija, atsižvelgiant į vedinių, sudarančių atskirus darybos tipus, skaičių, taip pat apibendrinamas atskirų darybos tipų santykis su veiksmažodžio pamatiniu kamieniu.

<i>Darybos formantas</i>	<i>Vedinių skaičius</i>	<i>Pamatinis kamienas</i>			
		<i>Bendraties kamienas</i>		<i>Esamojo laiko kamienas</i>	<i>Būtojo laiko kamienas</i>
		<i>Su priesaga</i>	<i>Be priesagos</i>		
Dabartinėje kalboje vartojami <i>nomina actionis</i> darybos tipai					
-šana (-šanās)	daugiau nei 2350 ⁶⁷	+			
-ums	532				+
-iens	250				+
-sme	152		+		
-oņa	131		+		
-ība	110		+		+
-sma	30		+		
-(t)ne	27		+		+
-onis	20		+		
-ulis	20		+		
-enis	13		+		
-eklis	10		+		

⁶⁷ Tiek šios priesagos vedinių pateikia tekstynas, tačiau galima teigti, kad vedinių yra tiek kiek ir latvių kalbos veiksmažodžių.

-me	8		+		
-ests	7		+		
-(s)nis	6		+		
-lis	5		+		
-otne	4		+		
-oklis	3		+		
-na	1		+		
Galūnių vediniai					
-e	155		+		+
-a	98		+		
-is	29		+		
-s	20		+		
Tarpautinių žodžių priesagos					
-ācija	180		+		
-āža	8		+		
-ija	5		+		
-āde	2		+		
Dabartinėje kalboje nebevertojami darybos tipai					
-sms	3		+		
-esis	1		+		
-oksnis	1		+		
-okne	1		+		
-ata	1		+		
-ene	8		+		
-tiene	1		+		
-šins	1		+		
-inis	2		+		
-one	1		+		
-ka	1		+		
-tuve	1		+		
-ine	1		+		

-la	1		+		
-----	---	--	---	--	--

2. Šios darybos kategorijos centrą sudaro trijų priesagų vediniai – tai priesagos *-šana*, *-iens* ir *-ums*, kurių vediniai sudaro tris pagrindinius produktyviausius latvių kalbos veiksmažodžių abstraktų darybos tipus. Su jomis sudaryta didžioji dalis visų latvių kalbos veiksmo pavadinimų. Šių priesagų vediniai vieni nuo kitų skiriasi savo reikšme. Priesagos *-šana* vediniai paprastai pavadina įprastą tęstinį veiksmą, priesaga *-iens* vartojama staigiam, momentiniam veiksmui pavadinti, o priesagą *-ums* turintys vediniai įvardija jau atliktą, pasibaigusį veiksmą. Priesagų *-šana* ir *-iens* pagrindinė funkcija yra veiksmo pavadinimų sudarymas, o priesaga *-ums* daryboje iš veiksmažodžių aktyviai realizuojama tiek *nomina actionis*, tiek ir *nomina acti* darybos kategorijose. Su priesagomis *-šana* ir *-ums* veiksmo pavadinimų gali būti pasidaroma tiek iš pirminių, tiek iš priesaginių veiksmažodžių, o priesagos *-iens* darybos tipui būdingi didesni apribojimai – vedinių pasidaroma daugiausia iš pirminių veiksmažodžių.

3. Ne tokius produktyvius tipus sudaro latvių kalbos priesagų *-sme*, *-ība*, *-oņa* vediniai. Kiekvienam šių darybos tipų priskiriama daugiau kaip po 100 vedinių. Kai kurie priesagos *-sme* vediniai yra net dažniau vartojami nei atitinkami vediniai su priesaga *-šana* (pvz., *attieksme*, *veiksme*, *izcelsme* ir kt.). Priesagos *-sme* veiksmo pavadinimų darybos funkcija yra pagrindinė, o su priesagomis *-ība*, *-oņa* linkstama darytis ir kitoms darybos kategorijoms priklausančius vedinius – su priesaga *-ība* pasidaroma ypatybių pavadinimų, o dalis priesagos *-oņa* vedinių priklauso *nomina agentis* darybos kategorijai.

4. Kiti latvių kalbos veiksmo pavadinimų darybos tipai (priesagų *-tne*, *-onis*, *-ulis*, *-ene*, *-enis* ir kt.) dabartinėje latvių kalboje nėra produktyvūs. Su šiomis priesagomis latvių kalboje pasidaryta ne daugiau kaip po 20 veiksmo pavadinimų, tačiau dabartinėje latvių kalboje plačiai vartojama tik dalis šių priesagų vedinių, kai kurie yra pasitraukę iš aktyvios vartosenos, be to, kai kurių vedinių reikšmė yra nutolusi nuo kategorinės veiksmo pavadinimų reikšmės.

5. *Nomina actionis* darybos kategorijai priklausantys vediniai pasidaromi iš veiksmažodžių, pamatu dažniausiai imamas bendratis arba būtojo laiko kamienas, rečiausiai vedinius pamatuoja esamojo laiko kamienas. Kai kurių darybos tipų atveju pamatinio kamieno nustatymas kelia nemažai problemų, nes pačių darybos tipų viduje nesama vienybės. Aiškiausi yra pačius produktyviausius darybos tipus sudarančių vedinių pamatiniai kamienai: su priesaga *-šana* vedinių pasidaroma iš nesutrumpinto bendratis kamieno, o priesagų *-ums* ir *-iens* vedinius pamatuoja būtojo laiko kamienas. To paties darybos tipo vediniai gali remtis ir skirtingais pamatiniais kamienais, dažniausiai bendratis ir būtojo laiko kamienais (pvz. priesagų *-(t)ne*, *-ona* ir galūnės *-e* darybos tipai). Išnagrinėjus visus turėtus šios darybos kategorijos vedinius, išryškėjo polinkis juos išvesti iš sutrumpinto (arba dezintegruoto) bendratis kamieno – bendratis priesaga į vedinius pereina tik darybos su priesaga *-šana* atveju, būtojo laiko kamieno priesaga neatmetama ir darybos su priesaga *-ums* atveju.

6. Grynoji veiksmo pavadinimo reikšmė būdinga priesagų *-šana*, *-iens*, *-ona*, *-sme*, kai kuriems priesagų *-iba*, *-onis*, *-ulis* vediniams. Tačiau net ir pačiuose produktyviausiuose darybos tipuose esama sukonkretėjusių ir veiksmažodinių abstraktų reikšmę praradusių vedinių. Semantiškai įdomus priesagos *-ums* darybos tipas – kadangi dauguma vedinių iš veiksmažodžių reiškia kokį nors užbaigtą veiksmą, juos neretai sunku atskirti nuo *nomina acti* darybos kategorijos vedinių. Kuo mažiau produktyvus darybos tipas, tuo daugiau jame įvairių reikšmės kitimo ir konkretėjimo atvejų.

7. Produktyviausią veiksmo pavadinimų galūninės darybos tipą sudaro galūnės *-e* vediniai, buvo rasta daugiausia šio tipo vedinių. Veiksmo reikšmę turintys latvių kalbos galūnių vediniai, palyginti su jau nagrinėtais *nomina agentis* darybos kategorijai priklausančiais vediniais, aktyviau konkuruoja su produktyviausiais veiksmažodinių abstraktų priesaginės darybos tipais. Galūnių vediniais kartais linkstama keisti vedinius su *-šana* (*apguve* – *apgūšana*), galūnių, o ne priesagų vediniais gali būti žymimas ir momentinis, staigaus pobūdžio veiksmas (*plaukšķis* – *plaukšķiens*), įvardijami įvairūs garsai.

2. Dūriniai

§144. Latvių kalbos sudurtiniai daiktavardžiai, turintys veiksmo pavadinimo reikšmę, savo struktūra ir pagrindiniais bruožais yra labai panašūs į jau aptartuosius veikėjo pavadinimų reikšmę turinčius dūrinius (žr. §106–§110). *Nomina actionis* reikšmę turi valdomieji latvių kalbos dūriniai su antruoju veiksmožodiniu dėmeniu – jų nėra daug.

Valdomųjų dūrinių antrąjį veiksmožodinį dėmenį su pirmuoju dėmeniu sieja subjekcinis arba objektinis ryšys. Tokie dūriniai priklauso *-is* ir *-e* (rečiau *-a*) fleksinėms paradigmoms. Veiksmo pavadinimo reikšmę turinčių latvių kalbos dūrinių pirmasis dėmuo dažniausiai būna daiktavardis, rečiau būdvardis arrieveiksmis.

Subjektiniai santykiai dažniausiai sieja dūrinius, kurių pirmasis dėmuo yra daiktavardis: *lap-krit-is* ‘lapų kritimas’ (: *lap-a* ‘lapas’, *kris-t* ‘kristi’, *krit-a*), *skuj-bir-e* ‘spyglių byrėjimas’ (: *skuj-a* ‘spyglys’, *bir-t* ‘birti’), *asins-rit-e* ‘kraujotaka’ (: *asin-s* ‘kraujas’, *rit-ē-t* ‘ristis, riedėti, bėgti’), *asins-rad-e* ‘kraujo gamyba, kraujo formavimosi procesas’ (: *asin-s* ‘kraujas’, *rad-ī-t* ‘sukurti, sudaryti, sukelti’) ir kt.

Pirmasis valdomųjų dūrinių dėmuo gali būti ir būdvardis (*jaun-rad-e* ‘kūryba’ (: *jaun-s* ‘naujas’, *rad-ī-t* ‘kurti’)) arbarieveiksmis (*daiļ-rad-e* ‘meninė kūryba’ (: *daiļ-i* ‘gražiai, dailiai’, *rad-ī-t* ‘kurti’)) (dūrinio reikšmė yra gerokai nutolusi nuo jų sudarančių dėmenų reikšmių) ir kt.

VI. Išvados

1. Daugiau darybos tipų priklauso latvių kalbos veikėjų pavadinimų kategorijai – ją sudaro 65 priesagų vedinių ir 3 galūnių vedinių darybos tipai. *Nomina actionis* kategoriją sudaro kiek mažiau – 37 priesaginės ir 4 galūninės darybos tipai.

2. Pačius produktyviausius aptariamų darybos kategorijų tipus sudaro priesagų *-tājs* ir *-ējs* (veikėjų pavadinimai) bei *-šana* (veiksmo pavadinimai) darybos tipai. Priesagas *-tājs* ir *-ējs* sieja papildomosios distribucijos santykis – su priesaga *-tājs* veikėjų pavadinimų pasidaroma iš priesaginių veiksmažodžių, o su *-ējs* – iš daugumos pirminių veiksmažodžių. Priesagos *-šana* darybos tipą apskritai galima laikyti hiperproduktyviu, nes su šia priesaga veiksmo pavadinimų galima pasidaryti iš kiekvieno latvių kalbos veiksmažodžio. Su minėtomis priesagomis nevengiama vedinių darytis tiek iš latviškos, tiek ir iš svetimės kilmės veiksmažodžių.

3. Tik pačių produktyviausių darybos tipų vediniai turi grynąją kategorinę darybos reikšmę (veikėjų pavadinimų priesagų *-tājs*, *-ējs*, kai kurie priesagos *-(i)nieks* vediniai; veiksmo pavadinimų priesagų *-šana*, *-iens*, *-oņa*, kai kurie priesagos *-ība* vediniai). Ne tokių produktyvių veikėjų pavadinimų tipų vediniai paprastai įvardija ne „tikruosius“ veikėjus, o veiksmažodinės ypatybės turėtojus. Nemaža dalis veiksmo pavadinimų darybos kategorijai priklausančių vedinių (net ir produktyviausių darybos tipų) yra linę konkretėti, įgyti kitoms darybos kategorijoms būdingų reikšmių – dažniausiai reikšmė artėja prie veiksmo rezultato pavadinimų reikšmės.

4. Tiek veikėjų, tiek veiksmo pavadinimus pamatuoja veiksmažodžiai. Veikėjų ir veiksmo pavadinimų daryboje pamatinis kamienas nuosekliausiai pasirenkamas darantis produktyviausių darybos tipų vedinius: veikėjų pavadinimų darybos priesaga *-tājs* dedama prie priesaginių bendračių kamieno, o priesaga *-ējs* – prie pirminių veiksmažodžių būtojo laiko kamieno. Produktyviausio veiksmų pavadinimų darybos tipo (*-šana*) vediniai remiasi bendraties kamienu, o *-iens* ir *-ums* vedinius pamatuoja būtojo laiko kamienas. Kituose abiejų darybos kategorijų darybos tipuose didelės vienybės

nėra, pamatinio kamieno pasirinkimas dažnai įvairuoja. Rečiausiai pamatiniu kamienu pasirenkamas esamojo laiko kamienas – nėra nei vieno darybos tipo, kuriam priklausantys vediniai išties remtūsi tik veiksmažodžių esamojo laiko kamienu.

5. Tik priesagų *-tājs* ir *-šana* vediniai remiasi nesutrumpintu veiksmažodžių bendraties kamienu. Pamatinio būtojo laiko kamieno priesaginė forma nuosekliai išlaikoma ir veikslių pavadinimuose, pasidarytuose su priesaga *-ums*. Kitais pamatavimo bendratimi atvejais latvių kalboje pastebima tendencija priesagų ir galūnių vedinių pasidaryti iš dezintegruoto (sutrumpinto) bendraties kamieno.

6. Latvių kalboje veikėjų ir veiksmo pavadinimai gali būti sudaromi ir su tomis pačiomis priesagomis, pavyzdžiui, priesagų *-onis*, *-oņa*, *-ulis* darybos tipai būdingi abiem nagrinėjamos darybos kategorijoms, plg. *čīkstoņa* ‘zirzlys’ ir *čīkstoņa* ‘girgždesys, čirpesys’ ir kt. Su priesagomis *-tājs* ir *-ējs* pasidaroma ne tik veikėjų, bet ir įrankių pavadinimų (tiesa, ne tradicinių įrankių, o modernių mašinų ar prietaisų).

7. Latvių kalbos galūnės nevienodai aktyviai vartojamos darantis veikėjų ir veiksmo pavadinimus. Su tomis pačiomis galūnėmis (*-is*, *-e*, *-a*) pasidaroma abiejų darybos kategorijų vedinių, tačiau akivaizdžiai matyti, kad veiksmo pavadinimų darybos kategorijoje galūninė daryba yra aktyvesnė. Su galūnėmis išvesti veikėjų pavadinimai paprastai nėra semantiškai neutralūs, jiems būdingas emocinis vertinimas, menkinamoji reikšmė, vedinius linkstama keisti produktyviems priesaginių vedinių darybos tipams priklausančiais dariniais. Veiksmo pavadinimais, pasidarytais su galūnėmis, atvirkščiai, linkstama keisti net patiems produktyviausiems darybos tipams priklausančius priesagų vedinius.

VII. Literatūra

Adolf Heinrich 1978, *Erster Versuch einer kurz-verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache*, Hamburg: Buske.

Ahero Antonija 1965a, Salikteņi ar norobežotu nozīmi, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 1, 18–23.

Ahero Antonija 1965b, Par *debeszils, sniegbalts...* tipa salikteņiem, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 1, 31–38.

Ahero Antonija 1979, Salikteņu pazīmes un rakstība, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 15, 164–179.

Ambrazas Saulius 1993, *Daiktavardžių darybos raida*, Vilnius: Mokslos.

Augstkalne Rūta 1967, Par dažiem latviešu valodas salikteņu tipiem, in Artūrs Ozols (red.), *Latviešu valodas apcerējumi*, Rīga: Zvaigzne, 225–248.

Augstkalns Alvils 1937, Divu anonīmu gramatiku autori, *Bibliotekārs* 3, 48–50.

Baltiņa Maija 1974, Atvasinājumi ar *-ums* un to pārdaudzums, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 10, 75–79.

Baltiņa Maija 1976, Vēlreiz par izskaņām *-ums* un *-ība*, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 12, 120–126.

Baltiņa Maija 1977, Deminutīvi – vietā un nevietā, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 13, 64–67.

Baltiņa Maija 1984, Ar piedēkli *-ul-* atvasināto lietvārdu nozīme un lietošana, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 19, 90–98.

Bauer Laurie 1983, *English word-formation*, Cambridge: Cambridge university press.

Bauer Laurie 2004, *Morphological Productivity*, Cambridge: Cambridge university press.

Bauer Laurie 2005, Productivity: theories, in Pavol Štekauer, Rochelle Lieber (eds.), *Handbook of word-formation*, Dordrecht: Springer, 315–334.

Beitiņa Maigone 1979, Verba *varēt* atvasinājumu aktivizēšanās mūsdienu publicistikā, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 15, 179–186.

Bielenstein August 1972, *Die lettische Sprache nach Ihren Lauten und Formen: erklärend und vergleichend*, Leipzig: Zentralantiquariat der DDR.

Blese Ernests 1936, Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku, *Latvijas universitātes raksti* 3(1), 371.

Blinkena Aina, Kornēlija Pokrotniece (red.) 2002, *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*, Rīga: Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts.

Bušs Ojārs 1986, Dažas mūsdienu salikteņdarināšanas iezīmes, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 22, 73–77.

Endzelīns Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Freimane Inta 1993, *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*, <http://www.vvk.lv/?sadala=154>.

Grīle Rasma 1969, Rēhehūzena gramatika un pret to vērsta Einhorna raksts, in *Rakstu krājums. Veltījums akadēmiķim profesoram dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts, 479–526.

Grabis Rūdolfs 2006, *Darbu izlase*, Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts.

Grīle Rasma 1999, Jānis Endzelīns, *Latvijas Vēstnesis* 119/120, http://www.beverinasnovads.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=1216:jnis-endzelns&catid=84&Itemid=229.

Kalme Vilma, Gunta Smiltnece 2001, *Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras*, Liepāja: LiePa.

Kalnača Andra 2004, *Morfēmika un morfonoloģija*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Kalnača Andra 2004, Darbības vārda veida kategorijas realizācija latviešu valodā, *Linguistica Lettica* 13, 5–34.

Kļaviņa Sarma 2001, A. Bīlenšteina Die Lettische Sprache ... – nozīmīgs 19. gs indoeiropēistikas avots, in Anita Draveniece, Juris Ekmanis

(sud.), *II Pasaules latviešu zinātnieku kongress, Rīga, 2001. g. 14. – 15. augusts*, Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.

Koptjevskaja-Tamm Maria 1993, *Nominalizations*, London-New York: Routledge.

Koptjevskaja-Tamm Maria (straipsnis šiuo metu spausdinamas), Action nouns in Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds.), *An International Handbook of the Languages of Europe*, Berlin: De Gruyter.

Lehmann Volkmar (straipsnis šiuo metu spausdinamas), Categories of word formation in Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds.), *An International Handbook of the Languages of Europe*, Berlin: De Gruyter.

Navickaitė-Klišauskienė Agnė 2009, Latvių kalbos darybos tyrimų istorija, *Baltistica* 44 (1), 107–123.

Navickaitė-Klišauskienė Agnė 2013, Latvių kalbos veikėjų pavadinimai, *Baltistica* 48 (2), 269–300.

Nau Nicole 2013, *Agent nouns and valency in Latvian* (Salų konferencijos, vykusios 2013 m. liepos 24 d. – rugpjūčio 4 d., pranešimo dalomoji medžiaga).

Niselovičs Izaks 1967, Verbālsubstantīvi ar izskaņu -šana no stila viedokļa, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 3, 148–158.

Nītiņa Daina 2001, *Latviešu valodas morfoloģija*, Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.

Ozols Arturs 1965, *Veclatviešu rakstu valoda*, Rīga: Liesma.

Ozols Arturs, Rūta Augstkalne, Jānis Kušķis 1967, Salikteņi ar vienpirmajā daļā in Arturs Ozols (red.), *Latviešu valodas apcerējumi*, Rīga: Zvaigzne, 251–274.

Pakerys Jurgis 2006, Veiksmo pavadinimo konstrukcija lietuvių kalbos gramatikoje in Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.), *Daiktavardinio junginio tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 121–149.

Plag Ingo 2006, Productivity in Brown Keith (ed.), *Encyclopedia of language and linguistics* 10, Amsterdam: Elsevier, 121–128.

Pokrotniece Kornēlija 1984, Konsonantisko piedēkļu derivatīvais raksturojums, *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 5, 62–73.

Rainer Franz (straipsnis šiuo metu spausdinamas), Agent and instrument nouns in Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds.), *An International Handbook of the Languages of Europe*, Berlin: De Gruyter.

Rainer Franz (straipsnis šiuo metu spausdinamas), Word formation in Spanish in Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds.), *An International Handbook of the Languages of Europe*, Berlin: De Gruyter.

Reidzāne Beatrise 1977, Salikteņi ar ievaddaļu *kop-*, to semantika un attīstības tendences, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 13, 49–56.

Rubīna Aina 1973, Salikteņi ar *-veida* un *-veidīgs*, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 9, 99–103.

Rūķe-Draviņa Velta 1959, *Diminutive im lettischen*, Lund: Håkan Ohlssons Boktryckeri.

Saule-Sleine Mērija 1967, Vēl par izskaņām *-īgs* un *-isks*, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 3, 115–128.

Sika N. 1974, Atvasinātie vietu nosaukumi ar izskaņām *-ājs*, *-aine*, *-iens*, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 10, 70–75.

Skujiņa Valentīna 1970, Piedēkļu nozīmju attīstība tehnisko zinātņu terminos, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 6, 136–144.

Skujiņa Valentīna 1982, Revidējama vai nerevidējama homonīmija?, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 17, 163–178.

Skujiņa Valentīna 2002, *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*, Rīga: Latviešu valodas institūts.

Skujiņa Valentīna 1994, Latviešu valodas salikteņi XVII gadsimta vārdnīcās, *Baltistica* IV priedas, 139–143.

Skujiņa Valentīna 2006, *Salikteņi G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ un krājumā „Phraseologia Lettica“*, Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts.

Soida Emīlija 1969, Forma un nozīme mūsdienu latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā in 5. A. Ozola diena. *Vārddarināšanas problēmas mūsdienu valodniecībā: zinātniskas konferences materiāli*, Rīga: P. St. Latvijas valsts universitāte, 43–52.

Soida Emīlija 1970, Vārddarināšanas analīzes principi mūsdienu valodniecībā un valodā in Mieze M. (red.), *Latviešu valodas un literatūras problēmas*, Rīga: Zvaigzne, 75–94.

Soida Emīlija 1976, Galotnes funkcijas latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā, *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 12, 103–112.

Soida Emīlija 1977, Galotnes derivatīvās funkcijas latviešu valodā, *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 2, 109–121.

Soida Emīlija 2009, *Vārddarināšana*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Sokols Ēvalds, Anna Bergmane, Rūdolfs Grabis, Milda Lepika (red.) 1959, *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1: Fonētika un morfoloģija*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas institūts.

Spencer Andrew 2005, Word formation and syntax in Pavol Štekauer, Rochelle Lieber (eds.), *Handbook of Word-formation*, Dordrecht: Springer, 73–97.

Šmidebergs Imants 1982, Par dažiem atvasinājumiem ar priedēkli *pār-*, *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 17, 178–182.

Štekauer Pavol, Rochelle Lieber (eds.) 2005, *Handbook of word-formation*, Dordrecht: Springer.

Štekauer Pavol, Salvador Valera, Lívia Körtevélyessy 2012, *Word formation in the World's languages*, Cambridge: Cambridge University press.

Urbutis Vincas 2008, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vanags Pēteris 2007, Īss pārskats par latviešu valodnieciskajiem darbiem 17. un 18. gadsimtā, http://home.lu.lv/~pva/Latviesu_valodas_vesture/Visparigi_raksti/Vanags_Parskats%20par%20valodnieciskajiem%20darbiem%2017_18%20gs.pdf.

Vulāne Anna 1992, Puspriedēkļi mūsdienu latviešu valodas derivatīvajā sistēmā in Antons Breidaks, Mārīte Āboltiņa, Dace Markus (red.), *Latviešu valodas un literatūras problēmas*, Rīga: Latvijas Universitāte, 95–120.

Vulāne Anna 1997, Interfikss mūsdienu latviešu valodā, *Linguistica Lettica* 1, 283–293.

Vulāne Anna 2002, Par dažām vārddarināšanas problēmām, in Jānis Valdmanis (red.), *Valoda un literatūra kultūras apritē*, Rīga: Latvijas universitāte, 58–68.

Vulāne Anna 2008, Vārddarināšana in Ilga Jansone (red.), *Latviešu valodas gramatika: koncepcija, prospekts, atsevišķu nodaļu pirmvarianti, diskusijas materiāli*, Rīga: Latvijas universitātes Latviešu valodas institūts, 87–112.

Waszakowa Krystyna (straipsnis šiuo metu spausdinamas), Foreign word-formation in Polish in Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds.), *An International Handbook of the Languages of Europe*, Berlin: De Gruyter.

VIII. Šaltiniai

Jakubaite Tamara et al. 1976, *Latviešu valodas biežuma inversā vārdnīca*, Rīga: Zinātne.

Latvių kalbos tekstynas (www.korpuss.lv), LU Matemātikas un informātikas institūts, 2007–2013.

LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*: 8 sējumos, 1972–1996, Rīga: Zinātne (internetinē žodyno versija www.tezaurs.lv/llvv).

MEV – Mülenbachs Kārlis 1923–1932, *Latviešu valodas vārdnīca* / rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīga: Izglītības ministrija; Endzelīns Jānis 1934–1938, *Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai*, Rīga: Kultūras fonds (internetinē žodyno versija www.tezaurs.lv/mev).

MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*, Zuicena Ieva (red.), LU Latviešu valodas institūts (šiuo metu dar sudarinējamas) (internetinē žodyno versija www.tezaurs.lv/mlvv).

Skaidrojošā vārdnīca, Spektors Andrejs (sud.) (internetinē žodyno versija www.tezaurs.lv/sv).

Soida Emīlija, Sarma Kļaviņa 1970, *Latviešu valodas inversā vārdnīca*, Rīga: Latvijas valsts universitāte.

SV – Baldunčiks Juris, Kornēlija Pokrotniece (sud.) 2007, *Svešvārdu vārdnīca*, Rīga: Jumava.

IX. Santrumpos

A – būdvardis

Adv – prieveiksmis

an. – angļu

dgs. – daugiskaita

FBR – Filologu biedrības raksti

LKG – Lietuvių kalbos gramatika

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas

LLVV – Latviešu literārās valodas vārdnīca

MEV – Mīlenbacha-Endzelīna vārdnīca

MLLVG – Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika

MLVV – Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca

N – skaitvardis

P – īvardis

ru. – rusu

S – daiktavardis

V – veiksmažodis

vard. – vardininkas

vns. – vienaskaita